

Joaquim Maria Machado de Assis

P o s m r t n é

p a m ě t i

B r á s e

C u b a s e

Předmluva

Protože se život ve svém tvaru i možném smyslu odhaluje, teprve je-li završen, je s životopisem, který si hodlá dělat nárok na úplnost, třeba vyčkat smrti toho, o němž pojednává. Autobiografie za tak ideálních okolností bohužel vznikat nemohou. Omezení, jimž podléhají, pak přejaly za svá i prakticky veškeré významné autobiografie smyšlené, v nichž je navozena situace co možná blízká osvětlení smrti. Fiktivní autobiografie bývají – dokonce častěji než ty skutečné – povýtce zástoji podzimku života: postarší vypravěč (či alespoň takový, který má svoje za sebou) odešel do ústraní, kde se oddává psaní. I tak se ale fiktivní pisatel vlastního životopisu může ideálnímu stanovišti nanejvýš blížit, protože stále ještě píše z nesprávné strany hranice, za níž život, životní příběh, konečně nabude smyslu.

Je mi znám jediný případ podmanivého žánru románové autobiografie, kde autobiografický žánr dochází ideálního – a jak se ukáže komického – naplnění: literární skvost s titulem *Posmrtné paměti Bráse Cubase* (1880). V prvním odstavci Kapitoly I, jež nese název Autorův skon, tu Brás Cubas rozverně ohlašuje: „já vlastně nejsem zesnulý spisovatel, ale spisující zesnulý.“ Toto je první, rámcový vtíp, s nímž se v románu setkáme, a týká se spisovatelské svobody. Čtenář je vyzván, aby přistoupil na hru, že kniha, již drží v rukou, je literární počín, jaký nemá obdoby. Posmrtné vzpomínky... sepsané v první osobě.

© TORST 1996
Translation and epilogue © Šárka Grauová, 1996
Preface © Susan Sontag, 1990

ISBN 80-85639-71-8

Rozumí se samo sebou, že vylíčit v úplnosti nelze ani jeden jediný den, tím méně pak celý jeden život. Život není zápletka. A vyprávění v první osobě si žádá zachovávání docela odlišného dekora než to, které je vyprávěno v osobě třetí. Zpomalít, nabrat rychlost, přeskočit celé úseky; obšírně komentovat, zdržet se komentáře – neboť subjekt tu má odlišnou váhu, jiný prožitek než tam, kde se mluví o někom nebo něčím jménem.

Psát o sobě samém – pravdivý čili soukromý příběh – bývalo pociťováno jako bezostyšnost, která si žádá ospravedlnění. Montaignovy *Eseje*, Rousseauova *Vyznání*, Thoreauův *Walden* a většina klasických autobiografií o duchovním růstu začíná prologem, kde se autor obrací přímo ke čtenáři a přiznává troufalost svého počínu, uvádí zábrany a překážky (skromnost, obavy), které musel překonat, dušuje se příkladnou bezelstností a otevřeností a dokládá užitečnost svého sebezpytování pro druhé. Po vzoru skutečných autobiografií začíná i většina alespoň trochu dovedných či věrohodných fiktivních autobiografií tím, že se tu v sebeobraně či vzdoru vysvětluje rozhodnutí napsat knihu, kterou čtenář právě začal číst – když už nic jiného, najdeme tu alespoň okázalé sebeočerňování, jež je příznakem sympatické citlivosti na nařčení z egocentrismu. Není to žádné odkašlání ani zdvořilostní fráze, které by měly čtenáři dopřát čas, aby se uvelebil. Je to signál na znamení, že životopisec zahájil své svody a pro začátek beze slova přistupuje na to, že rozepisovat se z vlastní vůle o sobě samém je cosi nepatřičného a nestoudného – předvádět se před cizími, neznámými lidmi, a nebýt přítom něčím zjevně zajímavým (oslnivou kariérou, ohromivým zločinem), neskrývat se za ten či onen formální úskok a nepředstírat, že kniha je třeba pouhý přepis původně soukromých zápisků, například deníku nebo listů, indiskrecí určenou původně jen nejužšímu kroužku přátel. Svěžitopisci, který svůj životní příběh

v první osobě beze všeho předloží tolika čtenářům, kolika jen lze („veřejnosti“), se žádost o dovolení začít jeví jako prozíravá, ne-li nutná zdvořilost. Nádherný vtíp *Posmrtných pamětí Bráse Cubase*, který spočívá v tom, že jde o paměti z pera mrtvého, k této pravidelné péči o to, co si čtenář pomyslí, přidává jen další zákrut. Autor, o jehož životě kniha pojednává, totiž také může prohlásit, že na nějakém čtenáři mu za mák nesejde.

Náš vypravěč si na to, že píše ze záhrobí, po pravdě řečeno dělá s tím, jak bude jeho dílo přijato, nápadně velké starosti. Jeho posměšný neklid se promítá do vlastního tvaru, do svérázného tempa knihy. Je přítomen ve způsobu, jímž je vyprávění rozčleněno a skloubeno, v jeho trhavých rozbězích: ve sto šedesáti kapitolách, z nichž některé čítají pouhé dvě věty a jen pár překročí dvě strany. Je přítomen v hravých návodech, jak nejlépe s textem naložit, umístěných povětšinou na počátku či konci kapitol. („Tuto kapitolu je radno vložit mezi první a druhou větu Kapitoly CXXIX.“; „Tuto kapitolu však nelze brát vážně.“; „Kdybych tuto kapitolu nenapsal, utrpěl by čtenář těžký otřes, jenž by byl ku škodě i účínu knihy.“ atd.) Je přítomen v pulsování ironické pozornosti věnované prostředkům a metodám knihy; v opakovaném popírání, že by se tu na čtenářovy emoce kladly kdovíjaké nároky („Veselé kapitoly mám rád.“). Apely na čtenáře, aby se poddal vypravěčovu sklonu k frivolnosti, jsou svědčovým vábením stejně jako přísliby velkých citů a nových poznatků. Vemlouvavá úzkostlivost, s níž se autor vlastního životopisu věnuje svým vyprávěcím postupům, pak paroduje intenzitu jeho sebezahledění.

Hlavním prostředkem, jímž je regulován citový tok knihy, je odbočka. Vypravěč, jemuž se hlavou honí samá literatura, se předvádí coby adept umných popisů – z rodu poctěného přízviskem realistický – toho, jak cit trvá, proměňuje se, vyvíjí, odplývá. Díky rozměrům vyprávění – rozdělení na krátké epizody,

ironické a mentorské komentáře – se zároveň dává vidět jako někdo, kdo má nad tímhle vším přirozeně vrch. Tento podivně nelitostný, přiznaně rozčarovaný hlas (jenže čeho jiného se také od vypravěče, který je po smrti, lze nadít?) nikdy nevypráví žádnou událost, aby z ní nevyvodil ponaučení. Kapitola CXXXIII začíná: „Zůstali jsme u toho, jak na mě námořní důstojník vylákal doznání poměru s Virgílií, což mi skýtá příležitost zpřesnit, potažmo objasnit známý princip, formulovaný Helvetiem.“ Autor vlastního životopisu žadoní o čtenářovu shovívavost a dělá si hlavu se čtenářovou pozorností (Chápe čtenář, o čem je řeč? Baví se? Nezačíná se nudit?), neustále odbíhá od svého příběhu, aby se dovolával teorie, již dokládá, aby o něm vyslovil své mínění – jako by zajímavost příběhu záležela na takovém manévrování. Jak už to u takových životů bývá, Brási Cubasovi se v jeho společensky privilegované, sebezálíbné existenci zholá nic nepřihází; hlavními událostmi jsou ty, k nimž nedošlo či které zklamaly. Vrchovatá snůška vtipných názorů vrhá světlo na citovou chudobu života, neboť odhaluje vypravěče, který jako by uhýbal před závěry, k nimž by mohl dojít. Odbočkové metodě vděčí kniha rovněž za velký díl svého humoru, počínaje vlastním rozporům mezi životem (chudým na události, dovedně sřetězeným) a teoriemi (nabubřelými a jalovými), kterých se vypravěč dovolává.

Hlavním vzorem tohoto pikantního způsobu, jak zacházet s čtenářovou účastí na díle, je ovšem *Život a názory blahorodého pána Tristrama Shandyho*. Rozmariný vypravěčský rytmus a piktografické žertíky *Tristrama Shandyho* připomíná i metoda útlých kapitolok a některých typografických výstřelků jako v Kapitolách LV (Odvěký dialog Adama a Evy) a CXXXIX (Jak jsem se nestal ministrem). Poctou Laurenci Sternovi se zdá být i to, že Brás Cubas začíná svůj příběh vyprávět po svém skonu, kdežto Tristram Shandy proslul tím, že příběh svého vědomí zahajuje před svým

zrozením (v okamžiku početí). Autorita, již *Tristram Shandy*, uveřejněný na pokračování v letech 1759 až 1767, představoval pro autora narozeného v Brazílii devatenáctého století, nás nemusí udivovat. Sternovy knihy, které došly za jeho života a krátce po něm takového věhlasu, začaly být sice později v Anglii považovány za příliš podivínské, místy necudné a vposledku nezáživné, ve zbytku Evropy si však udržely nezměrnou oblibu. V anglicky mluvících zemích je Sterne i v našem století, které mu vyneslo nebývalou prestiž, stále ještě považován za mimořádně výstředního, marginálního génia (podobně jako Blake), na němž je nejpozoruhodnější to, v jak neuvěřitelné míře předjímá „modernost“. Nahlédneme-li jej však z perspektivy literatury světové, bude patrně anglicky píšícím spisovatelem, který došel největšího vlivu hned po Shakespearovi a Dickensovi; Nietzscheův výrok, že jeho nejoblíbenějším románem je *Tristram Shandy*, tedy není úsudkem zdaleka tak originálním, jak by se mohlo zdát. Sternova přítomnost měla velkou váhu ve slovanských literaturách, jak lze vidět z ústředního postavení, které *Tristram Shandy* zaujímá mezi příklady, na nichž své teorie od roku 1920 staví Viktor Šklovskij a další ruští formalisté. Možná že důvodem, proč ve střední a východní Evropě i Latinské Americe po desetiletí vznikalo tolik úctyhodné literatury, není to, že tam spisovatelé trpěli pod zrůdnými tyranii, jež byly zdrojem jejich významu, vážnosti, témat a významuplné ironie (jak zpola závistivě usoudila řada spisovatelů v západní Evropě a Spojených státech), ale to, že se v těchto částech světa přes stovku let těšil tak velké oblibě autor *Tristrama Shandyho*.

Román Machada de Assis náleží k tradici výpravné klauniády – upovídáný hlas, který se tu v první osobě pokouší vlichotit čtenářům, se táhne od Sterna do našeho století k Nacume Sósekimu a jeho próze *Jsem kočka*, krátkým prozám Roberta Walsera, Svevově *Vě-*

domí a svědomí Zena Cosiniho a Senilitě, Hrabalově Příliš hlučné samotě, k značné části Becketta. Pod rozličnými převleky se tu setkáváme s mnohomluvným, odbíhavým a výstředním vypravěčem s neodolatelným sklonem k mudrování, který se (z vlastní volby či pro svou povahu) straní světa; snadno propadá malicherným posedlostem, podivínským teoriím a svou sílu vůle upírá ke komickým cílům; zhusta je samouk; nebývá beze zbytku blázen; přestože ho tu a tam pohání chtíč a aspoň jedenkrát láska, nedokáže si najít životního druhá; je to obvykle postarší člověk; pravidlem muž. (Žádná žena by patrně nezískala ani podmíněčné sympatie, jichž se od nás tito vášnivě sebestřední vypravěči dožadují, neboť se očekává, že ženy budou účastnější a budou projevovat větší porozumění nežli mužové; žena se stejným stupněm duševní jasnoživosti a citové odloučenosti by byla považována prostě za zrůdu.) Machadův hypochondrický Brás Cubas je ovšem podstatně méně nevázaný než Sternův mluvká Tristram Shandy v čapce s rolničkami. Jízlivost Machadova vypravěče s jeho žalostnou nadřazeností příběhu vlastního života dělí jen krůček od rozpaků nad zápletkou, které provázejí většinu současné beletrie psané autobiografickou formou. Nepřítomnost příběhu lze nicméně chápat i jako nedílnou součást žánru – románu jako autobiografického monologu – stejně jako osamocení vypravěčského hlasu. V tomto ohledu je posternovský antihrdina typu Bráse Cubase parodií na protagonistu velkých autobiografií o duchovním růstu, který je ze své nejhlubší podstaty – nikoli dílem okolností – zásadně starý mládenec. Je to dokonce jakési měřítko cílů, jež si autobiografické vyprávění klade: vypravěč musí být sám, opuštěný, rozhodně bez manželky, i pokud nějaká existuje, nebo být do takové podoby přetaven; život nesmí být ve svém jádru zalidněn. (Významné autobiografie duchovního růstu, které v poslední době pod rouškou románu vznikly – např. *Bezespné noci* Elizabeth Hardwickové či *Záhadný příjezd*

V. S. Naipaula –, opomíjejí manželské partnery, kteří byli ve skutečnosti přítomni.) Stejně jako je osamělost Bráse Cubase parodií na vyvolenou či emblematickou samotou, je jeho osvobození cestou sebepoznání přese vši sebedůvěru a vtípnost, jíž se vyznačuje, parodií vítězství tohoto druhu.

Podobné vyprávění na nás ovšem stráží jednu léčku za druhou. Vypravěč tvrdí, že mu na srdci leží čtenář – zda chápe, o čem je řeč. Čtenář si mezitím může lámat hlavu s vypravěčem – zda si plně uvědomuje dosah toho, co říká. Přehlídkou myšlenkové pohotovosti a vynalézavosti, která má pobavit čtenáře a předvést mu vypravěčovu myšlenkovou pohotovost, je ponejvíce dokladem toho, jak je vypravěč citově osamocení a opuštěný. Napohled má jít o knihu života. Přes vypravěčovy vlohy k vykreslení společnosti i psychologie postav ale zůstává cestou po vnitřku jednotlivcovy hlavy. Ne nadarmo byla dalším z Machadových vzorů nádherná kniha Xaviera de Maistre, vyhoštěného francouzského aristokrata (většinu svého dlouhého života prožil v Rusku), který r. 1794 objevil svou *Cestou kol mého pokoje*, sepsanou ve vězení, kam byl uvržen pro soubor, literární mikroputování, v němž líčí své přímočaré i křivolaké návštěvy tak neodolatelných míst, jakými jsou lenoška, stůl či lůžko. Na psychických či fyzických omezeních, která nejsou jako omezení vnímána, lze postavit jak příběh pro pobavení, tak příběh nabitý patosem.

Úvodem nechává Machado de Assis svého autobiografa – který má pocit, že už se o sobě nic nového nemůže dozvědět, a do své vševědoucečnosti blahosklonně zahrnuje i čtenáře –, aby vypočetl své literární vzory z osmnáctého století a pronesl chmurné varování:

„Jde o dílo vpravdě rozvláčné, a pakliže jsem tu já, Brás Cubas, přijal za svou uvolněnou formu takového Sterna či Xaviera de Maistre, nevím, zda jsem v ni nepřimísil i něco nazlobeného pesimismu. Může být.

Výtvar nebožtíka. Napsal jsem jej perem šprýmu a inkoustem melancholie, a co může vzejít z takového svazku, není těžko uhadnout.“

Knihou se pak bez ohledu na vši zlehčující vrtošivost táhne nit skutečné misantropie. Nepatří-li Brás Cubas k řadě zakřiknutých, sucharských, nesmyslně sebezpytných staromládeneckých vypravěčů, kteří přišli na svět, jen aby je plnokrevný čtenář prohlédl, vděčí za to jen a jen své zlosti – která se před koncem knihy stává bezvýhradně trýznivá, zahořklá a jitrivá.

Sternovská hravost je rozmarná. Je komickou, byť mimořádně nervní podobou družného vztahu vypravěče ke čtenáři. Tato odbočkovitost a upovídánost, která jde ruku v ruce se zálibou ve špetce teorie a s přebíháním z jedné vypravěčské polohy do druhé, nabírají v devatenáctém století temnější tóny. Začínají splývat v jedno s hypochondrií, milostným zklamáním, s nespokojeností se sebou samým (Dostojevského patologicky vrtkavý muž ze *Zápisů z podzemí*) a vyhocenou psychickou tísní (hysterický, bezprávím roztrpčený vypravěč z Multatuliho *Maxe Havelaara*). Obsedantní, ustavičné reptání bývalo odedávna zdrojem komična. (Vzpomeňme na Shakespearovy plebejské mrzouty, jako je dveřník v *Macbethovi*; vzpomeňme na pana Pickwicka, abychom jmenovali alespoň jednu z postavček Charlese Dickense.) Toto využití mnohomluvnosti ke komickým efektům časem nemizí. Joyce jí užil v rabelaisovském duchu, jako nástroje komické nadsázky, a Gertrude Steinová, přebornice v rozvláčnosti, proměnila egocentrické a duchaplnické manýry s neobyčejnou originalitou v bodrý komický projev. Jinak jsou ale mnohomluvní vypravěči v první osobě v tomto století většinou radikální misantropové. Mnohomluvnost splývá se zlobným a ukřivděným stařeckým kolovrátkem (v Beckettových prozaických monologích, jež si dávají říkat romány) a s paranoiou a neutišitelným hněvem (v románech a hrách Thomase Bernharda). Kdo by necítil zoufalství, které se skrývá za rozverně

hlaholivým hloubáním Roberta Walsera či bizarně vzdělanými, posměvačnými hlasy v povídkách Donalda Barthelmeho?

Beckettovi vypravěči se obvykle pokoušejí – nutno říci, že bez valného úspěchu – představit si sebe samy jako mrtvé. Brás Cubas takový problém nezná. Machado de Assis se vydal cestou vtípu, a uspěl. Na jeho posmrtném vypravěči nadaném vědomím není nic morbidního; naopak, perspektiva nejzazšího vědomí – na něž si posmrtný vypravěč s trochou vtípu může činit nárok – je už sama o sobě komická. Místo, odkud Brás Cubas píše, není skutečným záhrobím (nemá žádné místopisné určení), ale jen dalším stupněm odstupu, který si autor drží od vypravěče. Neosternovská výpravná verva těchto pamětí rozčarovaneho muže nepramení ze sternovské nevázanosti, ba ani ze sternovské nervnosti. Je jakousi protilátkou, jakousi protiparou vypravěčovy těžkomyslnosti: a je to podstatně svéráznější způsob, jak ovládnout malomyslnost, než onen ‚vynikající lék‘, o jehož vynálezu vypravěč sní, než ona ‚antihypochondrická náplast, jež měla ulevit našemu těžkomyslnému lidstvu‘. Život udílí nepříjemné lekce. Zato si ale člověk může psát, jak se mu zlíbí – a to je svého druhu svoboda.

V době, kdy vyšly vzpomínky tohoto muže, který – jak se dovídáme na začátku knihy – zemřel ve svých čtyřiašedesáti letech, bylo Machadovi de Assis pouhých jednačtyřicet. (Machado se narodil roku 1839; svou postavu Bráse Cubase, posmrtného pisatele vlastního životopisu, který se narodil roku 1805, tak činí o celou generaci starší, než byl sám.) Román jako cvičení předjímající starobu je útvar, který nepřestává přitahovat autory melancholické letory. Můj první román má podobu vzpomínek šedesátníka, penzisty, diletanta a snílka, který na počátku knihy ohlašuje, že dospěl do hájemství poklidu, odkud může teď, když už si své prožil, obhlížet svůj život, a napsala jsem jej v necelých třiceti letech. Těch několik málo literárních vzo-

rů, k nimž jsem se tehdy vědomě vztahovala, pocházelo většinou z Francie – byl to zejména *Candide* a Descartesovy *Meditace*; domnívala jsem se, že píšu satiru na optimismus a jisté (své) oblíbené představy o vnitřním životě a niternosti živé náboženstvím. (Co se ve mně tehdy dalo podvědomě a co si o tom myslím dnes, je jiná otázka.) Když se mi poštěstilo *Dobrodince* udat u prvního nakladatele, jemuž jsem jej nabídla, potkalo mě ještě jedno štěstí náhodou, a sice že mi byl za redaktora přisouzen Cecil Hemley, který stál r. 1952 za vydáním anglického překladu *Posmrtných pamětí Bráse Cubase*, od něhož se datuje úspěch této knihy v angličtině. Když jsme se poprvé setkali, Hemley mi dosti pochopitelně řekl: Vidím, že vás ovlivnily *Posmrtné paměti Bráse Cubase*. Jakéže paměti? Přece od Machada de Assis. Od koho? opáčila jsem. Půjčil mi svůj výtisk a pár dní nato už jsem prohlašovala, že mě ovlivnily se zpětnou platností.

Přestože jsem od té doby četla v anglickém překladu řadu Machadových knih, tento první z jeho posledních pěticet románů (po jehož napsání žil ještě osmadvacet let), který bývá považován za vrchol jeho génia, mám stále nejraději. Stále znovu mě překvapuje, že autorovi takového formátu dosud nenáleží místo, jaké si zaslouží. Do jisté míry nebude relativní opomíjení Machada mimo Brazílii o nic větší záhadou než opomíjení podobně plodného génia, jehož eurocentrické přestavy o světové literatuře odstavily na vedlejší kolej: Sóseki Nacumeho. Je nepochybné, že by Machado byl známější nebýt toho, že byl Brazilec a celý svůj život strávil v Rio de Janeiru – být Ital, Rus, ba i Portugalec. Machadova potíž přitom netkví jen v tom, že není Evropan. Ještě pozoruhodnější než jeho nepřítomnost na světové literární scéně je, jak málo je znám a čten i ve zbytku Latinské Ameriky – jako by stále bylo těžko stravitelné, že největší autor, jakého kdy Latinská Amerika zrodila, psal portugalsky, a nikoli španělsky.

Velká kniha má dost času, dost posmrtného života, aby si našla místo, které jí náleží. A některé knihy je snad třeba objevovat znovu a znovu. *Posmrtné paměti Bráse Cubase* jsou patrně jednou z těch vzrušivě originálních, radikálně skeptických knih, které pokaždé zapůsobí na čtenáře dojmem soukromého objevu. Není patrně žádnou velkou poklonou říci, že tento román, napsaný před více než stovkou let, je zkratka a dobře – moderní. Což nechceme pod hlavičku toho, co chápeme jako moderní, zařadit každou knihu, která nás oslovuje s originalitou a jasnou zřetelností, již dokážeme ocenit? Naše měřítko modernosti jsou systémem lichotivých iluzí, které nám umožňují výběrovou kolonizaci minulosti, stejně jako naše měřítko toho, co je provinční a co nikoli, jež umožňují jistým částem světa blahosklonně shlížet k těm zbývajícím. Jeden ze způsobů, jak se vyhnout obvinění z provinčnosti, je zaujmout stanovisko mrtvého. A *Posmrtné paměti Bráse Cubase* jsou bezpochyby jednou z nejobavnějších neprovinčních knih, jaké byly kdy napsány. Najdeme-li v nich zalíbení, sami pak nabýváme o něco méně provinčních představ o literatuře a jejích možnostech.

Susan Sontagová
leden 1990

Č E R V U,
JENŽ
PRVNÍ OKUSIL VYSTYDLÉ MASO
MĚ MRTVOLY,
VĚNUJI
S TESKNOU VZPOMÍNKOU
TYTO
POSMRTNÉ PAMĚTI

Čtenáři

Stendhalovo doznání, že jednu ze svých knih psal pro stovku čtenářů, udiví a ohromí. Nebude-li mít tato kniha sto čtenářů Stendhalových, ani padesát, ba ani dvacet, a v nejlepším případě deset, nebude to ani udivující, ani ohromivé. Deset? Bohdá pět. Jde o dílo vpravdě rozvláčné, a pakliže jsem tu já, Brás Cubas, přijal za svou uvolněnou formu takového Sterna či Xaviera de Maistre, nevím, zda jsem v ni nepřimísil i něco nazlobeného pesimismu. Může být. Výtvar nebožtíka. Napsal jsem jej perem šprýmu a inkoustem melancholie, a co může vzejít z takového svazku, není těžko uhodnout. Kniha navíc vzbudí v lidech těžkomyslných zdání pouhého románu, zatímco ti lehkomyšní v ní nenajdou románek, jakému jsou zvyklí. Přichází tak o úctu těžkomyslných i lásku lehkomyšlných, což jsou dva hlavní pilíře veřejného mínění.

Vzdor tomu ještě doufám, že sympatií tohoto mínění nabudu, a prvním prostředkem mi budiž to, že se vyhnu jasnému a mnohomluvnému prologu. Nejlepší prolog je ten, který obsahuje co nejméně věcí, anebo ten, který je sděluje temně a v náznacích. Přejdu tudíž mlčky ten neobyčejný postup, jehož jsem užil při skládání těchto Pamětí, vytvořených zde, na onom světě. Bylo by to zajímavé, leč nadměru obsírné a pro pochopení přítomného díla konec konců bez-

podstatné. To dílo je samo o sobě všim: uspokojí-li tě, ušlechtilý čtenáři, jako by ses se mnou vyrovnal za mou námahu; neuspokojí-li pak, vyrovnám se já s tebou lusknutím prsty, a sbohem.

Brás Cubas

introsit
+64

Kapitola I:
Skon autorův

Nějakou dobu jsem váhal, zda začít tyhle paměti od počátku či od konce, to znamená, zda nejprve vylíčím své zrození, anebo svou smrt. Začít zrozením bylo by podle všeho obvyklejší, jsou tu však dvě okolnosti, jež mne přiměly k přijetí postupu odlišného: jednak to, že já vlastně nejsem zesnulý spisovatel, ale spisující zesnulý, jemuž se hrob stal druhou kolébkou; a potom, vyprávění se tak stane svěžejším a šarmantnějším. Mojžíš, který také popsal svou smrt, ji nevlozil do introitu, ale ponechal si ji až na závěr: toť zásadní rozdíl mezi touto knihou a Pentateuchem.

Tolik řečeno, skončil jsem ve dvě hodiny odpoledne jednoho srpnového pátku roku 1869 na své krásné usedlosti v Catumbi. Byl jsem svobodný, za sebou jsem měl nějakých čtyřiašedesát zdatných a příznivých let, na kontě ke třem stům tisíc milreisů a na hřbitov mě sprovodilo jedenáct přátel. Jedenáct přátel! Neměl jsem, pravda, ani parte, ani oznámení. Navíc přšelo – mrholilo –, padal drobný, smutný a vytrvalý déšť, tak vytrvalý a tak smutný, že jednoho z těch, co mi i v poslední chvíli zůstali věrni, inspiroval, aby do řeči, kterou nad mým hrobem pronášel, vložil tuto duchaplnou myšlenku: „Vy, vážení pánové, vy, kteří jste ho znali, můžete říci se mnou, že příroda jako by oplakávala nenapravitelnou ztrátu jedné z nejkrásnějších povah, jakými bylo lidstvo poctěno. Ten chmurný čas, krůpěje kanoucíz z nebes, ta temná mračna, jež halí modř jako smuteční flór, to vše je proje-

vem úporné a prudké bolesti, jež svírá přírodě její nejvnitřnější útrob; to vše je velebnou chválou našeho slovutného zesnulého.“

Dobrý a věrný přítel! Ne, nelituji té dvacítky cených papírů, které jsem mu odkázal. Takto jsem tedy dospěl k závěrečné klauzuli svých dní; právě tak jsem se vydal do Hamletovy *undiscovered country*, byť prost neklidu či pochybností mladého prince, zvolna a klopytavě jako ten, kdo se pozdě navrácí z divadla. Pozdě a znuděný. Odejít mě vidělo nějakých devět či deset lidí, mezi nimi tři dámy, má sestra Sabina, provdaná za Cotrima, její dcera – učiněné poupátko – a... Okamžik strpení! hned vám řeknu, kdože byla ta třetí dáma. Zatím vám musí postačit, že tato neznámá nebyla z mé přízně, a přesto trpěla nad mé příbuzné. Trpěla víc, opravdu. Ne že by si snad rvala vlasy či se svíjela v křečích po zemi. Však také můj skon nebyl dvakrát dramatický. Nezdá se, že by starý mládenec, jenž ve svých čtyřiašedesáti letech vydechne naposled, v sobě zrovna naplňoval nějaký tragický ideál. A bývalo by tudíž pro tu neznámou nanejvýš nevhodné něco takového předstírat. Ta sklíčená dáma, jež stála v hlavách mého lůžka s pootevřenými ústy a očima zírajícíma do prázdna, jen stěží chápala, že jsem skutečně zemřel.

„Mrtev! Je mrtev!“ opakovala si.

A její představivost jako ti čápi, kteří podle svědectví jednoho slovutného světoběžníka odlétají od Ilissu k africkým břehům nehledě na zbořeníště či pohnuté doby – taktéž představivost této dámy se vznesla přes přítomné trosky až k břehům Afriky mládí... Ať si spánembohem letí; my se tam vypravíme později, tehdy, až se vrátím do svých mladých let. Nyní chci klidně a metodicky zemřít za vzlyků dam a polohlasného hovoru mužů, naslouchaje dešti bubnujícímu na užovnickové listy před domem a skřípavým zvukům břitvy, již brusič obtahuje vedle u sedláře. Na mou čest, že nehrál ten orchestr smrti zdaleka tak

smutně, jak by se mohlo zdát. Jeho hra se časem dokonce změnila v slast. Život se mi s prudkostí mořské vlny zmítal v hrudi, vědomí se poněáhu vytrácelo, nořil jsem se do fyzické i duševní netečnosti, z těla se mi stávala rostlina, pak kámen a hlína a nic.

Zemřel jsem na zápal plic; ale řeknu-li vám, čtenáři, že příčinou mé smrti nebyl ani tak zápal plic jako spíše velkolepá a prospěšná myšlenka, možná mi neuvěříte. A přesto je to pravda. Stručně vám ten případ vypovím. Posuďte sám.

Kapitola II: Náplast

Bylo to tak: když jsem se jednoho dne zrána procházel po své usedlosti, na hrazdičku v mé mozkovně se zavěsila jakási myšlenka. Jak už tam jednou visela, začala rozhazovat rukama nohama a provádět ty nejtřeštěnější akrobatické kousky, jaké si lze představit. Všeho jsem nechal a začal ji pozorovat. Znenadáni udělala veliký přemet, ruce i nohy roztáhla a zaujala tvar písmene X: nenajdeš-li řešení, staneš se mou obětí.

Tou oslnivou myšlenkou byl vynález vynikajícího léku, antihypochondrická náplast, jež měla ulevit našemu těžkomyslnému lidstvu. Když jsem tehdy vynález přihlašoval, upozornil jsem vládu na tento záměr vpravdě křesťanský. Přesto jsem přátelům nezatajoval peněžní výhody, které mi měly z rozšiřování výrobku tak velkých a nezměrných kvalit vyplynout. Nyní, z druhé strany života, však mohu přiznat vše: ze všeho nejvíc mne poháněla touha vidět v časopisech, ve vitrínách, na letáčcích, na nárožích a konečně i na lékárenských krabičkách tato dvě slova: Cubasova náplast. Proč to zapírat? Byl jsem posedlý halasem, reklamními tabulemi, srdceryvným štkáním. Skromní lidé mi možná takovou slabost budou vyčítat; věřím nicméně, ti schopní že mé vlohy uznají. Můj nápad měl tedy po způsobu medailí dvě strany, jednu viděla veřejnost,

druhou já. Z jedné strany lidumilství a zisk; z druhé – touha po věhlasu. Řekněme: – láska k slávě.

Můj strýček, kanovník s plnou prebendou, říkával, že láska k časné slávě zatracuje duše, jež mají dychtit jedině po slávě věčné. Na což mu druhý strýc, důstojník jednoho bývalého pěšího pluku, odpovídal, že láska k slávě je věru tím nejlidštějším, co v člověku jest, a je tedy i jeho nejvlastnějším rysem.

Nechávám na čtenáři, aby rozhodl mezi vojákem a kanovníkem; já se vracím zpět k náplastí.

Kapitola III: Rodopis

Když už jsem tu zmínil své dva strýce, dovolte mi v krátkosti vám nastínit i něco z našeho rodopisu.

Zakladatelem mého rodu byl jistý Damião Cubas, jenž došel zdaru v první půli osmnáctého století. Povolaním byl bednář, a kdyby byl spoléhal na bednařinu, býval by ve svém rodném Rio de Janeiru zašel v nouzi a zapomnění. On se však stal rolníkem, sázal, sklízel, směňoval svou úrodu za poctivé a ryzí stříbrňáky, a když zemřel, odkázal svému jedinému synu, licenciátu Luísi Cubasovi, značné jmění. Řada mých předků – těch, k nimž se má rodina vždycky hlásila – se počíná právě tímto mladíkem, neboť Damião Cubas byl konec konců jen bednář, a snad dokonce nevalný, kdežto Luís Cubas studoval v Coimbre, byl významným veřejným činitelem a jedním z důvěrných přátel místokrále, hraběte z Cunhy.

Jelikož se slovem „cubas“ označuje rovněž jistý druh kádí a mému otci, pravnuku Damiãovu, to přijmí přespříliš zavánělo bednařinou, tvrdil, že je kdysi získal jeden rytíř, hrdina afrických výbojů, odměnou za husarský kousek, při němž ukořistil Maurům na tři sta kádí. Obrazotvornost nebyla otci cizí; unikl bednařině na křídlech kalambúru. Byl to dobrý člověk, můj otec, muž důstojný a oddaný jako málokterý.

Pravda, měl své záchvěvy vychloubačnosti, ale kdo-pak se na tomhle světě tu a tam nepochlubí? Dlužno poznamenat, že k výmyslu se uchýlil teprve tehdy, když mu to se zfalšováním nevyšlo; nejprve se totiž spřiznil s rodinou mého slavného jmenovce, Bráse Cubase, který býval velitelem kapitanátu a založil osadu São Vicente, kde také roku 1592 zemřel. Proto mi dali jméno Brás. Velitelova rodina se však ohradila, a teprve tehdy si otec usmyslil těch tři sta maurských kádí.

Někteří členové naší rodiny jsou ještě naživu, ku příkladu má neteř Venância, ono poupátko, jež je výkvětem dámské společnosti své doby; žije její otec, Cotrim, ten člověk, co... Nepředbíhejme však událostem; vypořádejme se nejprve s náplastí.

Kapitola IV: Utkvělá představa

Po tolika přemetech stala se má myšlenka utkvělou představou. Pánbůh tě, čtenáři, chraň před utkvělou představou, to raději míti mrvu, ba břevno v oku svém. Podívej se na hraběte Cavoura; nezahubilo ho nic jiného než utkvělá představa sjednocené Itálie. Bismarck pravdaže nezemřel; dlužno ovšem poznamenat, že příroda je samý vrtoch a historie věčná rozmarnice. Tak kupříkladu Suetonius nám zanechal Claudia, který je úplný prostáček – či „zámora“, jak ho nazval Seneca –, a Tita, jenž byl po právu miláčkem Říma. Nedávno přišel jeden profesor na to, jak dokázat, že tím rozmilým z těch dvou, tím vskutku rozmilým, byla ta Senekova „zámora“. I ty, vznešená Lukrécie, květe Borgiů, třeba tě jeden básník vykreslil co katolickou Messalinu, ses dočkala nevěřícího Gregorovia, který tuto tvou podobu bezmála smazal, a tak byš ses nestala docela lilií, nezůstala ani bahnem. Osobně se stavím někam mezi básníka a učence.

A proto ať žije historie, vrtkává historie, jež každému poslouží; a co se týče utkvělých představ, stačí říci tolik, že muže silné a blouznivce činí právě ony; jak praví Suetonius, představa nestálá, vágní či měňavá plodí jen lidi, jako byl Claudius.

Byla utkvělá ta moje představa, utkvělá jako... Nemohu připadnout na nic, co by kde v tom světě tak pevně tkvělo: snad luna, snad pyramidy egyptské, snad rozpuštěný říšský sněm. Vyberte si, čtenáři, přírovnání, jež vám je nejvíce po chuti; vyberte si a neohrnujte mi tam nos jen proto, že jsme se doposavad nedostali k výpravné části těchto pamětí. I na ni dojde. Věřím, že dáváte přednost anekdotě před úvahou, tak jako ostatní čtenáři, vaši spoludruzi, a myslím, že děláte dobře. Však na ni dojde. Přesto neuškodí poznamenat, že tahle kniha je psána s jistou netečností, s netečností člověka, kterého již krátkost pozemského věku netíží, že jde o dílo svrchovaně filosofické, ačkoli se jeho filosofii nedostává stejnorodosti: je hned upjaté, a hned zas rozmarné, spis, jenž ani nebuduje, ani neboří, ani nevzněcuje, ani nemrazí, a přesto je více než kratochvíl a méně nežli kázáním.

Jen vzhůru do díla; narovnejte si nos a vraťme se zpět k náplasti. Opusťme historii s jejími vrtochy elegantní dámy. Žádný z nás nebojoval v bitvě u Salaminy, ani nese-psal vyznání augšpurské; pokud mne se týče, vzpomenu-li kdy na Cromwella, je to jen skrze pomyslení, že táž ruka Jeho Výsosti, jež rozpouštěla parlament, byla by vnutila Angličanům Cubasovu náplast. Nesmějte se tomu společnému vítězství lékařství a puritanismu. Kdopak by nevěděl, že každou velkou, veřejnou a okázalou vlajku doprovázejí často vlajky další, jež skromně zůstávají v ústraní, v jejím stínu stoupají a vlají a nezřídka kdy ji přežijí? Skoro se blíží drobnému lidu, jenž hledal útočiště v blízkosti panského hradu; hrad padl, a lid zůstal. Po pravdě řečeno, stal se bohatým a pánovitým... Ne, tohle srovnání neobstojí.

Kapitola V:

V níž se objevuje ucho jedné dámy

Když jsem se zabýval přípravou svého vynálezu a jeho vylepšováním, znenadání mě ofoukl průvan; vbrzku jsem onemocněl a neléčil se. V hlavě jsem nosil náplast; onu utkvělou představu blouznivých a silných. Zdálí jsem se viděl, jak stoupám nad úroveň davů a co nesmrtný orel se vznáším k nebesům, a při tak výsostné podívání se bolesti, jež člověka trýzní, arci poddat nelze. Druhý den se mi přitížilo; začal jsem se konečně léčit, má léčba však byla nesoustavná, nedostávalo se jí metody, péče i houževnatosti, a to byl kořen choroby, jež mne přivedla na věčnost. Již víte, že jsem zemřel jednoho neblahého pátku, a doufám, že jsem prokázal, že mě do hrobu přivedl můj vynález. Existují důkazy, jež se vyznačují menší pronikavostí, a neslaví proto o nic menší vítězství.

Nebylo tehdy vyloučeno, že bych se byl mohl vyhoupnout až na vrchol století a objevit se na stránkách novin mezi věkovitými. Byl jsem zdrav a v plné síle. Představme si, že bych se byl nesnažil položit základy novince lékařenské, ale ustavoval instituci politickou či uváděl v život reformu náboženskou. Přijde si průvan, lehce zdolá lidský propočít a po všem je veta. Tak to chodí s osudem lidským.

Touto úvahou jsem se rozloučil se ženou, ne-li nejdiskrétnější, tedy rozhodně nejkrásnější ze svých vrstevnic, s onou neznámou z první kapitoly, s tou, jejíž představitost tak jako čápi ilisti... Bylo jí tehdy 54 let, byla to troska, oslnivá troska. Představte si, čtenáři, že my dva, ona a já, jsme se před lety milovali a že jsem ji pak jednoho dne, už nemocný, spatřil, jak nahlíží do dveří mé ložnice...

Kapitola VI:
**Chimène, qui l'eût dit?
Rodrigue, qui l'eût cru?**

Spatřil jsem ji, jak nahlíží do dveří mé ložnice, bledá, dojatá, celá v černém, postávala tam, odhodlávajíc se vstoupit či zadržena přítomností muže, který mě přišel navštívit. Chvilíčku jsem ji tak ze svého lůžka pozoroval, aniž mne napadlo jí cokoli říci či alespoň na pozdrav pokynout. Neviděli jsme se už dvě léta a já jsem ji teď spatřil nikoli takovou, jaká byla, ale takovou, jaká bývala, jací jsme oba bývali, neboť příčiněním jakéhosi tajemného Ezechiáše slunce couvlo až ke dnům našeho mládí. Slunce zacouvalo, já jsem ze sebe setřásl vši svou bídu a ta hrstka prachu, již se smrt chystala rozprašit ve věčné nicotě, dokázala víc než čas, který je služebníkem smrti. Žádné vody Juventiny se nevyrovnají obyčejnému stesku.

Nejmenším zlem je vzpomínat, věřte mi; kéž se nikdo nekojí štěstím přítomné chvíle, je v něm kapička sliny Kainovy. Teprve jak čas uplyvá a křeč pomíjí, teprve tehdy se z něj snad lze těšit beze zbytku, neboť z těchto dvou iluzí je lepší ta, jež potěšuje bez bolesti.

Vzpomínka nevydržela dlouho; brzy převládla skutečnost; přítomnost zaplašila minulost. Někde, v některém koutku této knihy, snad čtenáři vyložím svou teorii lidských vydání. V tuto chvíli je podstatné, že Virgília - Virgília se jmenovala - vstoupila do ložnice s rozhodností a důstojenstvím, na nichž jí šat i léta jen přidávaly, a došla až k mému loži. Návštěvník se zdvihl a odešel. Byl to člověk, jenž za mnou denně chodil, aby si porozprávěl o kursu peněz, kolonizaci a nezbytnosti rozvoje železniční sítě; pro člověka na smrtelné posteli není nic zajímavějšího. Odešel; Virgília zůstala stát a nějakou dobu jsme tak na sebe beze slova hleděli. Kdo by to byl řekl? Ze dvou velkých milenců, ze dvou bezuzdných vášní nezůstalo po dvaceti letech nic; zůstala jen dvě uvadlá srdce,

životem poničená a života sytá, nevím, zda stejnou měrou, ale bezesporu sytá. Virgília se nyní těšila kráse stárí, vypadala vážně a mateřsky; nebyla tak štíhlá jako na svatojánské slavnosti v Tijuce, kdy jsem ji viděl naposled; a jelikož patřila k ženám, jež času dlouho odolávají, teprve nyní se jí v tmavých vlasech začínaly objevovat stříbrné nitky.

„Obcházíte zesnulé?“ zeptal jsem se.

„Jaképak zesnulé!“ zaprotestovala Virgília s nesouhlasným pomlasknutím. Stiskla mi ruku a dodala: „Jdu se podívat, zda dokážu vytáhnout jednoho pecivála z postele.“

Už to nebyla ta dávná plačtivá něha, hlas však zůstal přátelský a milý. Posadila se. Byl jsem doma sám, jen s ošetřovatelem, a mohli jsme si tak v bezpečí popovídat. Virgília mi dopodrobna vyprávěla novinky zvenčí a činila to zábavně, se špetkou zlomyslnosti, jež je kořením rozpravy; já, který jsem se chystal svět opustit, jsem nacházel ďábelské potěšení v možnosti se mu vysmívat, dokazuje si, že o nic nepřicházím.

„To jsou mi nápady!“ přerušila mne poněkud rozlobeně Virgília. „Dejte si pozor, sic už nepřijdu! Umírání! Všichni jednou umřeme; pro tu chvíli nám musí stačit, že žijeme.“

Pohlédla na hodiny.

„Panebože, tři hodiny! Mám nejvyšší čas.“

„Už!“

„Už. Zítra nebo pozítří se zase přijdu podívat.“

„Nevím, zda děláte dobře,“ řekl jsem na to. „Nemocný je starý mládenec a v domě nebydlí žádné ženy.“

„A vaše sestra?“

„Má přijet na pár dní, ale ne dřív než v sobotu.“

Virgília se na chvílku zamyslela, pokrčila rameny a vážně mi odpověděla:

„Zestárla jsem! Dávno si mne nikdo nevšímá! Ale buď, přijdu s chlapcem, abychom nenechali nikoho na pochybách.“

Chlapec byl bakalář, její jediné dítě, jež se ve svých

pěti letech stalo nevědomým společníkem naší lásky. Přišli spolu dva dny nato a přiznávám, že když jsem je tak viděl u sebe v ložnici, zrozpačitěl jsem natolik, že jsem ani nedokázal oplatit chlapcova přívětivá slova. Virgília to uhodla a řekla mu:

„Z toho šibala, co tuhle leží, si, hochu, nic nedělej; nechce mluvit, abychom si mysleli, že už je jednou nohou v hrobě.“

Syn se usmál, já tuším také, a všechno skončilo žerem. Virgília byla klidná a usměvavá, vypadala, jako by prožila ten nejctnostnější život. Žádný podezřelý pohled, žádné prozrazující gesto; její sebevláda, soulad mezi slovy a duchem se zdály být, a snad i byly, kromobyčejné. Když náhodou přišla řeč na nějaké milostné pletky, zpola tajné a zpola prozrazené, viděl jsem, že o té dotyčné, která byla mimochodem její přítelkyní, mluví pohrdavě a s lehkým pohoršením. Syn byl s tak důstojným a neochvějným projevem spokojen a já se ptal sebe sama, co by o nás řekli krahujci, kdyby se byl Buffon narodil jako krahujec...

Mé delirium začínalo.

Kapitola VII: Delirium

Pokud je mi známo, své vlastní delirium ještě nikdo nevyličil; nezbyvá, než abych to učinil já, a věda mi za to poděkuje. Není-li čtenář rozjímání nad takovými psychickými jevy nakloněn, může kapitolu přeskočit a přejít rovnou k vyprávění. Byť však byla jeho zvědavost sebemenší, přece jen si neodpustím poznámku, že to, co mi během těch dvaceti třiceti minut proběhlo hlavou, je jeho zájmu hodno.

Nejprve jsem na sebe vzal podobu břichatého čínskému lazebníka; obsluhoval jsem mandarína, který mi mou holičskou zručnost splácel štípanci a pamlsky: mandarínské vrtochy.

Hned nato jsem cítil, že se stávám *Summou Theologi-*

cou svatého Tomáše. Bylo to jednosvazkové vydání vázané v safiánu, zdobené rytinami a stříbrnými sponami. Tím pomyšlením mé tělo nadobro znehybnělo a ještě teď si vzpomínám, jak jsem sepal ruce, jež byly sponami knihy, na břicho a jak mi je kdosi (musela to být Virgília) odtrhl od sebe, neboť jsem v té poloze připomínal nebožtíka.

Nakonec jsem se vrátil do podoby lidské a uviděl přicházet hrocha, který se mne chopil. Tiše jsem se nechal unášet, nevím, zda proto, že jsem se bál, či proto, že jsem mu důvěřoval; po chvíli se však dal do běhu tak závatného, že jsem se na něm odvážil vy-zvídat, přičemž jsem důvtipně poznamenal, že ta cesta vypadá bezcílně.

„Jste na omylu,“ odušilo zvíře, „míříme k počátku věků.“

Naznačil jsem, že to musí být tuze daleko; avšak hroch mi buď nerozuměl, nebo mne neslyšel, pokud to či ono nepředstíral. Vida, že mluví, optal jsem se ho, zda je potomkem koně Achillova či Balámovy oslice, na což mi odpověděl gestem, jež je pro oba ty čtvernožce příznačné: sklopil uši. Pokud mne se týče, zavřel jsem oči a nechal se unášet nazdařbůh. Dnes již mohu beze všeho přiznat, že mi dosti vrtalo hlavou, odkud že ty věky pocházejí, zda je jejich zdroj tak záhadný jako pramen Nilu a zejména jak se to s ním má vzhledem k týchž věkům skonání, jest-li na něm něco více či něco méně: zkrátka úvahy chorého mozku. Oči jsem měl zavřeny, a cestu jsem proto neviděl; pamatuji si jen, že jak ubíhala, narůstal pocit chladu a v jednu chvíli se mi zdálo, že už musíme být v kraji věčných ledů. Otevřel jsem tedy oči a spatřil, že se pláň, po níž můj čtyřnožec cválá, bělá sněhem, tu a tam jsem zahlédl sněžnou horu, sněžné rostlinstvo i různé živočišstvo, jež bylo obrovské a rovněž sněžné. Samý sníh; dokonce i slunce, které nás spalovalo mrazem, bylo sněžné. Pokusil jsem se promluvit, dokázal jsem však pouze zamumlat úzkostnou otázku:

„Kde to jsme?“

„Právě jsme minuli Eden.“

„Výborně; stavme se v stanu Abrahamově.“

„Vždyť přece putujeme nazpátek!“ odvětil hroch, posmívaje se mé nedovtipnosti.

Zůstal jsem omráčen a zmaten. Výprava se mi začala jevit nudnou a výstřední, chlad mi byl nepříjemný, způsob dopravy nepohodlný a výsledek pramálo hmatatelný. A pak – co se nehoní v hlavě chorého člověka –, i kdybychom snad k stanovenému cíli dospěli, nebylo vyloučeno, že mne věky, pohněvány veřelctvím ve své nitro, rozmáčknou mezi nehty, jež byly nepochybně stejně věkovité jako ony samy. Zatímco jsem takto přemítal, ukrajovali jsme z cesty a pláň nám ubíhala pod nohama, až se zvíře zastavilo a já jsem se mohl klidněji porozhlédnout. Ne víc než porozhlédnout; neviděl jsem nic než nezměrnou běl sněhu, jež tentokráte zachvátila i samo nebe s jeho modří. Přes tu chvíli jsem snad zahlédl i nějaké rostliny, jež, mohutné a přízračné, pohupovaly ve větru svými obřími listy. Kraj ve svém tichu připomínal hrob: dalo by se říci, že život zůstal tváří v tvář člověku ochromen.

Spadla z nebes? vyrostla ze země? těžko říci; vím jen, že se mi tehdy zjevila obrovská bytost, ženská postava, jež si mne měřila zraky blyštivými jako slunce. Vše na ní mělo nesmírnou velikost pratvarů a lidským pohledem byla nepostižitelná, ježto její obrysy splyvaly s okolím a to, co se zdálo být pevným, bylo namnoze průsvitné. Omráčeně jsem mlčel, neschoopen býť jen vykřiknout; po nějaké, ostatně krátké době jsem se však otázal, kdo je a jak se jmenuje: pouhá delirantní zvědavost.

„Můžeš mi říkat Příroda nebo Pandora; jsem tvá matka a nepřítelkyně.“

Když jsem to poslední slovo uslyšel, trochu jsem leknutím ucóuval. Postava se zachechtala, což v onom kraji vyvolalo tajfun; rostliny se ohýbaly a němotu okolní krajiny prolomil táhlý vzlyk.

„Nelekej se,“ uklidňovala mne postava, „mé nepřátelství nezabíjí; stvrzuje se především životem. Žiješ: další pohroma je už zbytečná.“

„Že žiju?“ zeptal jsem se, zarýváje si nehty do dlaní, jako bych se o své existenci chtěl přesvědčit.

„Ano, červe, ty žiješ. Neboj se přijít o ten cár, na kterém si tolik zakládáš; chleba bolesti a vína bídy budeš pár hodin ještě okoušet. Žiješ: žiješ i teď, kdy tě má v moci šílenství; a navrátí-li se ti třeba jen okamžik jasného vědomí, řekneš, že chceš žít.“

Když vize domluvila, natáhla ruku, uchopila mne za vlasy a zdvihla mě do vzduchu jako pírkó. Teprve tehdy jsem jí mohl pohlédnout zblízka do tváře, jež byla ohromná. Neexistuje nic klidnějšího; žádný náhlý, křečovitý stah ani výraz krutosti či nenávisti; jejím jediným, celkovým a vše prostupujícím rysem byl výraz sobecké necitelnosti, věčné hluchoty a nepohnutelné vůle. Záchvaty vzteku, měla-li jaké, zůstávaly uzamčeny v srdci. Zároveň bylo v tom obličejí ledového výrazu cosi mladistvého, směsice síly a svěžesti, před níž jsem se cítil tím nejslabším a nejzchátřejším z tvorů.

„Rozuměls mi?“ otázala se, když jsme se takto nějakou dobu navzájem měřili pohledem.

„Ne,“ odpověděl jsem, „a ani nechci. Jsi absurdní, jsi přelud. Určitě se mi zdáš, anebo je-li pravda, že jsem se zbláznil, nejsi nic jiného, než výplod choro-myslného člověka, a tedy cosi nicotného, co nepřítomný rozum nemůže ani ovládnout, ani pochopit. Ty, a Příroda? Příroda, kterou znám já, je pouze matkou a žádnou nepřítelkyní; nečiní život pohromou a na rozdíl od tebe nemá tuhle tvář, lhostejnou jako hrob. A proč Pandora?“

„Neboť mám v brašně veškerá dobra i zla, z nichž největší je naděje, útěcha lidí. Třeseš se?“

„Ano, tvůj pohled mě ochromuje.“

„To věřím; nejsem jen život; jsem také smrt a ty jsi hotov mi vrátit, co jsem ti půjčila. Máš před sebou, starý chlípíku, rozkoš z nicoty.“

Vrácena ozvěnou zněla ta slova v rozlehlém údolí jako hrom a mně se zdálo, že to byl poslední zvuk, který dolehl k mému sluchu; měl jsem pocit, jako bych se náhle celý rozkládal. V tu chvíli jsem na ni upřel žadonivý pohled a poprosil ji, zda by mi nemohla ještě nějaké to léto přidat.

„Vždyť to je s bídou okamžik!“ zvolala. „Nač ti bude dalších pár chvil života? Abys pohlcoval a nakonec byl pohlcen? Což ještě nemáš toho divadla a toho boje dost? Z toho, co jsem ti přichystala, znáš až příliš dobře vše, co se člověku dočista nehnuší, ani ho docela nesklíčuje: jitřní svítání, odpolední melancholii, noční ztišení, tvářnost země, spánek, jenž je konec konců největším dobrodiním, jaké pochází z mých rukou. Co bys ještě chtěl, ty výsostný tupče?“

„Jen žít, nic jiného si nežádám. Kdo jiný než ty mi vložil do srdce tuto lásku k životu, a pakliže život miluji, proč máš jít sama proti sobě tím, že mne usmrtíš?“

„Poněvadž už jsi mi k nepotřebě. Pro čas není arci důležitý okamžik, který míjí, ale ten, co nastává. Okamžik, jenž nastává, je silný a rozjásaný, domnívá se, že v sobě nese věčnost, a přitom nese smrt a hyne tak jako ten minulý, čas však přetrvává. Sobectví, říkáš? Ano, sobectví, jiného zákona nemám. Sobectví, zachování. Jaguár zabíjí býčka, neboť rozum jaguáru velí, aby žil, a je-li býček křehký, tím lépe: toť všeobecné pravidlo. Pojď se podívat.“

Ledva to dořekla, vynesla mne na vrcholek jakési hory. Zahledl jsem se na jedno úbočí a na dálku jsem byl skrz hustou mlhu dlouho svědkem jedinečné podívané. Představ si, čtenáři, soubor staletí a jejich přehlídku se všemi plemy a vášněmi, vřavu říší, válku choutek a nenávistí, vzájemné vyhlazování bytostí a ničení věcí. Takové to bylo divadlo, krutý a prazvláštní spektakl. Dějiny člověka a země nabyly intenzity, jakou by jim ani představitost, ani věda nemohly propůjčit, neboť věda je pomalejší a představitost neurči-

tější, zatímco to, co jsem tam viděl, bylo živoucím výtahem všech dob. Abych je mohl popsat, musel bych dovést zadržet blesk. Věky míjely rychlostí smršťe, nicméně jelikož oči deliria jsou svérázné, viděl jsem vše, co se přede mnou odehrávalo – pohromy i slasti –, počínaje tím, čemu se říká sláva, až po to, co zveme bídou, a viděl jsem, jak láska zmnožuje bídu a bída pak prohlubuje vyčerpání. Byla tam lakotnost, jež požívá, hněv, který rozněcuje, závist, jež slintá, motyka a pero, zvlhlé potem, pak ctižádost, hlad, marnivost, melancholie, bohatství, láska, a všechny s člověkem mávaly jako s chrastítkem, dokud ho nezničily jako kus hadru. Byl to jediný neduh v rozličných svých podobách, tu hlodal útroby, tam nahlodával myšlení a ve svých harlekýnských převlecích věčně obcházel kol lidského rodu. Bolest sic někdy polevila, bylo to však ve prospěch lhostejnosti, jež je spánkem beze snů, anebo rozkoše, která je zparchantělou bolestí. A sužovaný a vzpurný člověk prchal před osudovostí věcí za uhýbavou a mlžnou postavou z odštířků, z kousku nehmatatelná, klůcku nepravděpodobná a zbytečku neviditelná, a všechny byly slátány nejistým stehem, jehlou představitosti; a tato postava – nic jiného než přelud štěstí – buď neustále unikala, buď se nechala lapit za sukni, a když ji člověk přivínil k hrudi, zasmála se a pro posměch mu mizela jako přelud.

Při pohledu na tolik běd jsem nemohl zadržet úzkostný výkřik, na nějž Příroda či Pandora neodpověděla ani námitkou, ani zasmáním; a nevím, podle jaké zákonitosti pomatené mysli jsem se začal smát já – smíchem nadsazeným a přihlouplým.

„Máš pravdu,“ řekl jsem, „je to zábavné a stojí to za to, snad poněkud jednotvárné, ale stojí to za to. Když Job proklínal den, kdy byl počat, bylo to proto, že měl choutky jít odsud shůry zhlédnout tuhle podívanou. Jen do toho, Pandoro, otevři břich a pozři mne; je to zábavné, ale pozři mne.“

Namísto odpovědi jsem byl zostra přinucen shlédnout dolů a spatřit další staletí, jež rychle a překotně mýjela, pokolení šla za pokoleními, některá smutná jako Židé v zajetí, jiná bujará jako zhýralci Commodovi a jedno jako druhé dochvilně v odchodu do hrobu. Chtěl jsem utéci, ale jakási tajemná síla mi zdržovala nohy; řekl jsem si tedy: „Dobrá, staletí míjejí, přijde i to mé a také ono pomine, až dojde na to poslední, jež mi podá vyřešení věčnosti.“ A znovu jsem upjal zrak k věkům a tentokráte již klidně a rozhodně, nevím, zda dokonce ne vesele, se díval, jak přicházejí a pomíjejí. Možná že vesele. Každé století s sebou neslo svůj díl stínu a světla, apatie a zápasu, pravdy a mýlky a svou suitu systémů, nových myšlenek, dalších iluzí; v každém z nich vypučela zeleň jara, jež pak zežloutla, aby posléze znovu ožila. Zatímco život s touto kalendářovou pravidelností postupoval, utvářely se dějiny a civilizace, nahý a bezbranný člověk se ozbrojoval a oblékal, stavěl si chatrč i palác, sprostou vesnici i Théby o stu bran, vytvářel vědu, jež zkoumá, i umění, jež povznáší, stával se řečníkem, strojníkem, filosofem, běhal po zemském povrchu a nořil se Zemi v nitro, stoupal až k oblakům a podílel se tak na záhadném díle, které mu bylo rozptýlením v nevyhnutnosti života a v těžkomyslnosti z bezmoci. Mé omrzelé a roztržité zraky nakonec spatřily, jak se blíží i naše století a za ním to, jež má přijít. To naše přicházelo hbitě, obratně, rozechvěle, samolibě, bylo poněkud obšírné, odvážné, moudré, nakonec však stejně ubohé jako to předchozí a tak pomínulo a tak minula i ta příští, stejně rychle a stejně jednotvárně. Zdvojnásobil jsem pozornost; napjal jsem zrak; už už jsem viděl to poslední – poslední! ale to už staletí mýjela tak rychle, že se to vymykalo všemu postižení, blesk by se proti tomu jevil jako celý věk. Snad proto začaly předměty pozbývat své původní podoby; jedny narostly, jiné se scvrkly, další splynuly s okolím; všechno pokryla hustá mlha – s výjimkou hrocha, jenž mne

tam donesl a který byl ostatně čím dál menší a menší a menší, až byl veliký jako kočka. Vlastně to kočka byla. Dobře jsem se na ni podíval; byl to můj kocourek Sultán, který si u dveří ložnice hrál s papírovou kuličkou...

Kapitola VIII:

Soudnost proti Pomatenosti

Čtenář už pochopil, že to se domů vracela Soudnost a vyzývala Pomatenost k odchodu, přičemž se plným právem ohrazovala slovy Tartuffovými:

La maison est à moi, c'est à vous d'en sortir.

Je však starou neřestí Pomatenosti, že chová lásku k cizím příbytkům, takže jakmile se někde usadí, jen těžko ji lze přimět k vystěhování. Je to neřest; nehne se; stud už dávno ztratila. Když si nadto uvědomíme, v jak velkém množství domácností sídlí, někde nastalo, jinde jen na letní byt, dospějeme k závěru, že tahle roztomilá tulačka je postrachem domácích. V našem případě došlo u dveří mého mozku takřka ke rvačce, neboť vetřelkyně nechtěla obydlí opustit a paní domu nehodlala odstoupit, co bylo její. Pomatenost by se byla nakonec spokojila s koutkem v podkroví.

„Ani nápad,“ opáčila Soudnost, „už se mi zajídá postupovat vám podkroví, jednak se mi to zajídá a jednak mám s vámi bohatě zkušeností, ráda byste se polehounku přesunula z podkroví do jídelny a odtud do pokoje pro hosty a všude jinam.“

„Tak mě tu nechte alespoň na nějaký čas, jsem na stopě jedné záhady...“

„Jaké záhady?“

„Vlastně dvou,“ opravila se Pomatenost; „záhady života a záhady smrti; žádám vás o pouhých deset minut.“

Soudnost propukla v smích.

„Ty se skutečně nikdy nezměníš... ty se nezměníš... nikdy se nezměníš...“

Přítom ji popadla za zápěstí a vyhodila ven; pak se vrátila dovnitř a přirazila dveře. Pomatenost ještě zavílela několik proseb, zavrčela pár rozhořčených slov, rychle však prohlédla beznadějnost situace, výsměšně vyplázla jazyk a šla si svou cestou.

Kapitola IX: Přechod

A nyní pohleďte, s jakou zručností se zhostím největšího přechodu této knihy. Dobře se dívejte: mé delirium započalo v přítomnosti Virgílie; Virgília byla velkým hříchem mé mladosti; není mladosti bez dětství; dětství předpokládá zrození; a hle, jak jsme se beze vší námahy octli u 20. října 1805, kdy jsem se narodil. Viděli jste? Žádný do očí bijící šev, nic, co by odvádělo soustředěnou pozornost čtenářovu: dočista nic. A kniha si tak zachovává všechny výhody metodického postupu, aniž trpí omezeními, která z něj vyplývají. Byl už vskutku nejvyšší čas. Co se totiž metody týče, ačkoli je věcí nepostradatelnou, je přece lépe mít ji bez kravaty a bez šlí, trošku nalahko a bez skrupulí, na způsob člověka, jenž nehledí na sousedku odnaproti ani na místního obchůzkáře. Je to s ní jako s výřečností, jež je buďto nefalšovaná a plná života, přirozená a okouzlující, anebo toporná, škrobená a prázdná. Vraťme se k dvacátému říjnu.

Kapitola X: Toho dne

Toho dne strom Cubasů vpučel spanilým květem. Narodil jsem se; do rukou mne přijala Pascoela, proslavená porodní bába z Minha, jež se honosila tím, že otevřela dveře do světa celému pokolení šlechticů. Není vyloučeno, že otec to prohlášení slyšel; věřím však, že k tomu, aby ji štědře odměnil, byl veden city otcovskými. Umyt a zavínut, stal jsem se okamžitě hr-

dinou domu. Každý mi prorokoval, co mu bylo nejbližší. Strýci Joãovi, bývalému důstojníku infanterie, se zdálo, že mám pohled Bonaparta, což můj otec vyslechl se značnou nelibostí; strýc Ildefonso, tehdy prostý páter, ve mně věřil kanovníka.

„To dá rozum, že bude kanovníkem, neříkám víc, aby to snad nezavánělo pýchou; nic by mne však nepřekvapilo, kdyby ho Bůh vyvolil pro stolec biskupský... Jak by ne, biskupský stolec; to není nic nemožného. Co ty na to, bratře Bento?“

Otec každému odpovídal, že budu, co Bůh dá; a zdvihal mne do výše, jako by mne chtěl ukázat městu i celému světu; kdekoho se vyptával, zda jsem mu podobný, jestli jsem chytrý, hezký...

Jen stručně tu podávám, co jsem o léta později slyšel vyprávět; většina podrobností toho proslulého dne mi zůstala utajena. Víím, že novorozeně osobně či poručením uvítalo celé sousedství a že návštěv k nám během prvních týdnů přišlo nepočítaně. Nebylo židle, jež by zahálela; užití došel mnohý sváteční kabátec, mnohé kalhoty. A nepočítám-li hýčkáni, polibky, projevy obdivu a požehnání, je to proto, že kdybych si umínil je vypočíst, nebyl bych s touto kapitolou jaktěživ u konce, a skončit s ní je nutné.

Item nemohu vydat počet o mém křtu, neboť jsem se o něm nikdy nedozvěděl víc, než že zavalil podnět k jedné z největkolepějších slavností následujícího roku, 1806; pokřtili mne jednoho březnového úterka v kostele svatého Dominika. Byl jasný, průzračný a prozářený den a za kmotry mi šli plukovník Rodrigues de Matos s chotí. Oba pocházeli ze starých rodů na severu a krvi kdysi prolévané ve válce s Holandskem, jež jim proudila v žilách, sloužili ke cti. Tuším, že jejich jména patřila k prvním věcem, jímž jsem se naučil; a bezesporu jsem je pronášel nadmíru roztočile či jsem přítom projevovatel talent v tak raném věku nevídaný, jelikož nebylo návštěvy, aby mne je před ní nenutili přeříkávat.

„Řekni, miláčku, těmhle pánům, jakpak se jmenuje kmotříček?“

„Kmotříček? To je nejurozenější pan plukovník Paulo Vaz Lobo César de Andrade e Sousa Rodrigues de Matos; a kmotříčka je nejurozenější paní Maria Luísa de Macedo Resende e Sousa Rodrigues de Matos.“

„Že má ale ten váš klouček za ušima,“ podívovali se posluchači.

„Jéje, ten má za ušima,“ souhlasil otec; a oči se mu zalévaly pýchou a on mne hladil po hlavice, dlouze a se zalíbením na mne hleděl, překypuje sebeuspokojením.

Item jsem začal chodit, nevím dobře kdy, bylo to však dříve, než bývá zvykem. Snad aby se uspíšil přirozený běh věcí, nutili mne brzy přidržovat se židlí, vodili mne za podolek, dávali mně dřevěná chodítka. „Jen pěkně sám,“ říkávala mi černošská chůva, „jen pěkně sám.“ A já jsem se, přitahován plechovým chrasátkem, jímž přede mnou mávala matka, batolil kupředu, žuch sem, žuch tam; a šel jsem, pravděpodobně špatně, ale šel jsem a chodit jsem už nepřestal.

Kapitola XI:

Jeť dítě otcem mužovým

Vyrostl jsem, aniž v to rodina nějak zasáhla; vyrostl jsem přirozeně, jako rostou kočky a magnólie. Snad jen, že kočky jsou méně úskočné a magnólie dozajista méně neklidné, než jsem byl ve svém dětství já. Podle jednoho básníka je dítě otcem mužovým. Je-li to pravda, podívejme se na obrysy dítěte.

Bylo mi pět let, když jsem si vysloužil přízvisko „čertovo kvítko“; a po zásluze; patřil jsem k největším zlomyšlníkům svého věku – prohnáný, prostořeký, nezbedný a svěhlavý. Jednou jsem kupříkladu rozbil hlavu otrokyni, že mi odmítla dát lžičku kokosového mlsu, který právě chystala, a protože na takovém darebáctví mi ještě nebylo dost, vhodil jsem jí do hrnce hrst pope-

le, a abych tomu kazisvětství nasadil korunu, šel jsem matce žalovat, že ten moučník „natruc“ pokazila černoška; a to mi bylo teprve šest. Prudêncio, jeden náš černošek, mi den co den dělal konika; rukama se opřel o zem, namísto udidla dostal do zubů provaz, já jsem se mu s proutkem v ruce vyškral na záda, švihal jsem ho, tisíckrát jsem s ním otáčel na jednu i druhou stranu a on vždy poslechl, někdy se sténáním, ale poslechl beze slova, jen občas nanejvýš „achich, mladý pane“, na což jsem odpovídal „drž hubu, potvoro!“ Můj nezkrotný duch se projevoval schováváním klobouků návštěvám, připevňováním papírových ocásků na kabáty důstojných osob, jež jsem též potahoval za čůpky paruk, paničky jsem štípal do paží a prováděl jsem ještě mnoho podobných udatenství, jež však musela být zároveň výrazem zdatného ducha, neboť otec mě zbožňoval; a jestliže mne někdy před lidmi plísnil, bylo to jen tak naoko: o samotě mne zahrnoval polibky.

Z toho arci nelze usuzovat, že jsem strávil zbytek života tím, že jsem rozbíjel lidem hlavy či jim schovával klobouky; svévolný, sobecký a trochu pohrdačný jsem ale byl; a jestliže už jsem si nekrátil chvíli schováváním klobouků, za čůpek paruky jsem tu a tam někoho zatahal.

Rovněž jsem našel zálibu v přemítání o lidské nepravděpodobnosti, snažil jsem se ji umenšit, vysvětlit, roztrždit na části, pochopit ji, nikoli podle nějaké zkonstatě šablony, ale v souladu s místem a okolnostmi. Maminka se svým způsobem snažila vštípit mi jakés takés zásady, donutila mne naučit se pár příkázání a několika modlitbám; já jsem však cítil, že spíše než modlitby nade mnou mají moc vzruchy a nálady, dobré naučení ztrácelo ducha, který je oživuje, a stávalo se prázdnou floskulí. Každé ráno, než jsem dostal kaši, a každý večer, než jsem šel spat, prosil jsem Pána Boha, aby mi odpustil mé viny, tak jako i já odpouštím svým viníkům; mezi ránem a večerem jsem tropil neplechu, za což mě otec, sotva se z mých kousků

vzpamatoval, poplácával po tvářičkách a smál se: „I ty jeden darebo!“

Ano, otec mne zbožňoval. Maminka byla slabá žena nepatrného rozumu a velikého srdce, značně důvěřivá a upřímně zbožná – domácká, ač krásná, a skromná, ač zámožná; žila v bázni před bouří a před manželem, jenž jí byl bohem na zemi. Součinností těchto dvou bytostí se zrodila má výchova, a bylo-li na ní vůbec co dobrého, ve svém celku byla chybná, neúplná a místy škodlivá. Strýc kanovník někdy otci vyčítal, že mi poskytuje větší svobodu než vychování a více náklonnosti nežli kárání. Na to mu otec odpovídal, že mne vychovává podle soustavy, jež onu běžně zastávanou ve všem všudy převyšuje, a tak aniž oklamal bratra, obelhával sám sebe.

S dědičností a výchovou spolupůsobil též podivný vzor rodinného prostředí. Rodiče jsme viděli, podívejme se nyní na strýčky. Jeden z nich, João, se vyznačoval dobrou vyřídilkou, svěťáckým životem a pikareskní mluvou. Od jedenácti let mne začal zasvěcovat do příhod, jež byly – lhостejno zda skutečné či vymyšlené – jednostejně prodchnuté touž necudností a oplzlostí. Neohlížel se přitom ani na mou nedospělost, ani na sutanu svého bratra; rozdíl tkvěl v tom, že sotva se hovor stočil na choulostivé téma, bratr se dával na útěk. Já ne; zůstával jsem, aniž bych zprvu co chápal, později jsem již rozuměl a nakonec mi to připadalo zábavné. Po čase jsem začal strýčka vyhledávat sám; a on mne měl ve velké oblibě, dával mi sladkosti, bral mě s sebou na procházky. Když k nám občas na pár dní zavítal, nejednou jsem ho přistihl, jak na prádle vzađu za domem klábosí s peroucími otrokyněmi; a to byla teprve šňůra příhod, průpovědek, otázek a výbuchů smíchu, jež nemohl nikdo slyšet, neboť od prádla bylo k domu dosti daleko. Část černošek stála v zástěrách, které jim o píd' zvedaly šaty, uvnitř nádrže, část zůstala vně, a všechny se hrbily nad prádlem, tloukly je, mydlily a ždímalý, přičemž

poslouchaly a oplácely strýcovy šprýmy, a čas od času je zhodnotily zvoláním:

„Kuš, čerchmane čerchmanská...! Tenhle pan João, to je holt kvítko z čertovy zahrádky!“

Strýc kanovník byl docela jinačí. Byl to muž ryzí a uměřený; tyto dary nebyly nicméně ozdobou mimořádného ducha, nýbrž pouhým přívažkem k jeho prostřednosti. Strýček nebyl z těch, kdo vidí na církvi to podstatné; všimal si věci vnějškových, hierarchie, hodnostářů, komží a úklon. Doma se cítil spíš v sakristii než u oltáře. Chyba v liturgii ho vzrušila víc než nějaké to porušené přikázání. Teď, s odstupem let, si nejsem jist, že by se byl bez nesnází vyrovnal s úryvkem z Tertulliana či bez zaváhání dokázal vyložit dějiny nikajského kréda: o zpívaných svátcích však nebylo nikoho, kdo by lépe znal počet a druh úklon vysluhujícímu knězi. Být kanovníkem bylo jedinou ctižádostí jeho žití; a když říkal, že je to ta nejvyšší pocta, k níž lze směřovat, myslil to upřímně. Zbožný, přísných mravů, nezlomný v dodržování zásad, mírný, neprůbojný, poddajný, měl řadu ctností, pro něž byl člověkem vskutku příkladným, postrádal však zcela sílu k tomu, aby je předal, aby je vštípil někomu dalšímu.

Stranou nechávám tetu Emerencianu, příbuznou z matčiny strany, před níž jsem měl mimochodem největší respekt; byla docela jiná než všichni ostatní, s námi však žila jen krátce, něco kolem dvou let. Ostatní příbuzní a přátelé naší rodiny nestojí ani za řeč; až na krátká, dlouhými přestávkami prokládaná období jsme spolu neměli mnoho co do činění. To, na čem záleží, je celkový obraz rodinného prostředí a ten je tu nastíněn: sprostota povah, láska k blyštivému pozlátku a halasení, slabost vůle, vláda rozmaru a podobně. Z takové půdy a z takové mrvy vyrázil náš květ.

Kapitola XII: Epizoda z roku 1814

Nechci však pokračovat bez toho, abych stručně vylíčil jednu milostnou epizodku z roku 1814; bylo mi tehdy devět let.

Když jsem se narodil, Napoleon se již těšil všemu lesku slávy a moci; byl císařem a obdiv lidí měl zcela na své straně. Otec, jenž tak dlouho všechny přesvědčoval o našem šlechtickém původu, až o něm přesvědčil sám sebe, k němu choval čistě smyšlenou nenávisť. To bylo příčinou zavilých domácích pútek, neboť strýc João, kdoví z jakého pocitu třídní sounáležitosti či profesní sympatie, odpouštěl despotovi, zač obdivoval generála, můj druhý strýček, páter, se vůči Korsičanovi stavěl zcela nesmiřitelně a zbylí příbuzní se rozcházel; odtud pak ony spory a rozmršky.

Když došla do Rio de Janeira zvěst o prvním Napoleonově pádu, nastalo u nás pochopitelně velké pozdvižení, jež se však obešlo bez výsměchu i tupení. Porazeným se při pohledu na obecný jásos zdálo důstojnější mlčet; někteří z nich se dokonce připojili k potlesku. Upřímně rozjařené obyvatelstvo nešetřilo projevy přízně vůči královské rodině; došlo na slavnostní osvětlení, salvy, *Te Deum*, průvod i ovace. Producíroval jsem se tehdy s novou šavličkou, kterou jsem na svatého Antonína dostal od kmotříčka; a zajímala mne ta šavlička, upřímně řečeno, mnohem víc než celý Bonapartův pád. Na tuhle zkušenost jsem nikdy nezapomněl. Nikdy už jsem si nepřestal myslet, že naše šavlička je za všech okolností větší kordu Napoleonova. A vězte, že jsem za život vyslechl mnohý projev, přečetl mnohou stránku jiskřící velkými myšlenkami a ještě většími slovy, avšak neznámo proč mi uprostřed všech výkřiků obdivu, k nimž mě podnítily, vytanulo občas na mysl to, co jsem vyvodil z tehdejší zkušenosti:

„Dej pokoj, stejně ti sejde jen na šavličce.“

Naše rodina se nespokojila s jen tak ledajakým bezejmenným podílem na obecném jásání; pokládala za vhodné a nutné oslavit císařovo sesazení večerí, takovou, aby zvuk jejich ovací dolehl až k sluchu Jeho Výsosti či přinejmenším jeho ministrů. Jak bylo řečeno, bylo i vykonáno. Užití mělo dojít všechno staré stříbro, zděděné po mém dědu, Luísi Cubasovi; objevily se flanderské ubrusy, velké indické vázy; dal se porazit pašík; u ctihodných sester z Ajudy se objednaly kompoty a zavařeně; myly, větraly a cídily se pokoje, schody, svícný i lampy s velkými skleněnými cylindry, všechny tradiční nástroje přepychu.

V určenou hodinu se shromáždila vybraná společnost, okresní soudce, tři nebo čtyři důstojníci, několik obchodníků a vzdělců, pár správních úředníků, z nichž někteří přišli s manželkami a dcerami, jimiž bez nich, všichni však spojeni touhou pohřbít Bonapartovu památku krocaním volátkem. To nebyla večere, nýbrž *Te Deum*; totéž víceméně konstatoval jeden z přítomných vzdělců, doktor Vilaça, slavný improvizátor, jenž obohacoval jídla hostitelů chuťovkami múz. Vzpomínám si, jako by to bylo včera, jak ve své dlouhé paruce s copánkem, hedvábném fraku a se smaroldem na prstě povstal, požádal strýčka pátera, aby mu zopakoval motto, a když se tak stalo, upřel zraky na čilko jedné z dam, načež si odkašlal, pozdvihl pravici, až na ukazováček mířící ke stropu sevřenou v pěst; a jak takto upraven a připraven motto opětoval, s glosou návdavkem. A nezůstalo při jedné; po třetí glose svým bohům odpřisáhl, že nikdy více nepřestane. Žádal motto, dostalo se mu ho, v mžiku je pohotově oglosoval a bez otálení si vyžádal jiné a ještě jedno; a oddával se tomu tak dlouho, až se jedna z přítomných dam nemohla zdržet obdivu.

„To říkáte proto,“ odvětil skromně Vilaça, „že jste nikdy neslyšela Bocage jako na sklonku století v Lisaboně já. To bylo něco! Ta lehkost! A ty verše! Sváděli jsme spolu v Nicolově kavárně hodinové, ba dvou-

hodinové souboje, kolem zněly výkřiky obdivu a potlesk přihlížejících. Bocage, to byl panečku talent. Je to pár dní, co mi zrovna tohle říkala paní hraběnka z Cadavalu...“

Tato tři poslední, velmi důrazně pronesená slůvka rozechvěla celé shromáždění obdivem a ohromením. Takový milý, takový prostý člověk, a on nejenže se utkává s básníky, ale ještě k tomu má styky s hraběnkami... Bocage a hraběnka z Cadavalu! Při setkání s takovým člověkem se dámy cítily vybraně; muži na něho pohlíželi s úctou, někteří se závistí, nezřídka s nedůvěrou. On si mezitím dál vedl svou, vršil adjektivum na adjektivum, příslovce na příslovce, chrle proudem všemožné rýmy na slova jako *tyran* a *uzurpátor*. Podával se právě moučník; na jídlo již nikdo nepomýšlel. Mezi jednotlivými glosami bylo slyšet veselé švitoření, tlachání spokojených žaludků; tupé a zvlhlé oči si hověly, živé a hřejivé těkaly z jednoho konce stolu oplývajícího zákusky a ovocem na druhý, tuhle ananasové plátky, tam zase měsíčky melounu, skleněnými mističkami prosvítala co žloutek žlutoučká pochoutka z jemně nastrouhaného kokosu – a co ten tmavý a hustý karamel hned vedle sýra a yamů! Čas od času přetrhl politickou vážnost banketu bodrý, sytý a nevázaný smích, smích kruhu rodinného. Uprostřed velkého a společného zájmu se k světu měly i ty malé a dílčí. Dívky probíraly oblíbené kousky, které se chystaly zazpívat se spinetem, menuet i anglickou čtverylku; našla se i matrona, která přislíbila taneček, jen aby ukázala, jak se veselívala za starých dobrých časů svého dětství. Vedle mě nějaký člověk zpravoval svého souseda o nových černoších, kteří už měli být podle dopisů z Luandy na cestě, jeden z listů byl od synovce, který už mu prý obstaral něco kolem čtyřiceti kusů, a v druhém dopise zase stálo, že... Měl je zrovna v kapse, nehodilo se je však při takové příležitosti číst. Můžeme prý se spolehnout, že mu tato jediná cesta vynese alespoň tako-

vých sto dvacet mouřenínů. „Plesk... plesk... plesk...“ tleskal Vilaça do dlaní. Hluk v okamžení ustal, jako když orchestr dohraje kus, a všechny oči se obrátily k improvizátorovi. Ti, kdo seděli opodál, si přikládali stočenou dlaň k uchu, aby jim neuniklo ani slůvko, většinou pohrával na rtech pochvalný úsměv, tuctový a bezelstný, dokonce ještě dříve, než byla glosa pronesena.

Pokud mne se týče, seděl jsem tam, sám a zapomenut, a trásl se na zavařeninku svého srdce. Na konci každé glosy jsem se rozplýval radostí v naději, že je poslední, jenže nebyla, a zákusky zůstávaly netknuty. K tomu, aby se o ně přihlásil, se nikdo neměl. Otec v čele stolu vychutnával plnými doušky veselí hostí, zhlížel se v rozveselených obličejích, v talířích, květinách, kochal se důvěrností, jež vlivem večere spojovala ty nejprotikladnější duchy. Všiml jsem si toho, neboť jsem putoval pohledem od zavařeného k němu a od něj zase k zavařenému, jako bych ho prosil, aby mi trochu naložil; všechno úsilí však bylo marné. Nic neviděl; viděl sebe sama. A glosy se řinuly jedna za druhou jako přívál deště, jenž stál v cestě mé touze a prosbě. Měl jsem strpení, jak dlouho to šlo; dlouho to však nešlo. Tiše jsem požádal o zákusek; nakonec jsem křičel, vřískal a dupal nohama. Otec, který by mně byl schopen snést modré s nebe, kdybych je byl žádal, kývl na otroka, aby mne obsloužil. Bylo však pozdě. Tetička Emerenciana mě odtáhla ze židle a navzdory mému křiku i odporu mne předala otrokyni.

Ničím jiným se improvizátor neprovinil: pozdržel zavařeninu a zavalil příčinu k mému vyhoštění. To-lik postačovalo, abych začal snovat pomstu, lhostejno jakou, avšak velkou a exemplární, něco, co by ho tak či onak zesměšnilo. Doktor Vilaça byl totiž člověk důstojný, uměřený a rozvázný, bylo mu čtyřicet sedm let, byl manželem a otcem. S papírovým ocáskem nebo cůpkem paruky jsem se tentokráte nespokojil: muselo to být něco horšího. Rozhodl jsem se

ho po zbytek odpoledne špehovat, sledovat ho po zahradě, kam se všichni odebrali na procházku. Viděl jsem ho, jak rozmlouvá s donou Eusébií, sestrou rotmistra Dominguese, korpulentní starou pannou, která sic nebyla hezká, ale nebyla ani ošklivá.

„Moc se na vás hněvám,“ říkala.

„Pročpak?“

„Protože... vlastně nevím... protože je to můj osud... někdy si říkám, že lépe by bylo umřít...“

Mezitím se octli uprostřed mlázi; bylo šero; já jsem je sledoval. Vilaçovi oči jiskřily vínem a žádostí.

„Nechte mě být,“ odbyla ho.

„Nikdo nás nevidí. Umřít, ty můj andílku? Copak je tohle za nápady? Víš přece, že bych umřel také... co dím... umírám den co den touhou, steskem...“

Slečna Eusébia si přitiskla kapesníček k očím. Improvizátor hledal v paměti nějaký citát a našel tento, o němž jsem později zjistil, že pochází z jedné opery Antonia Josého da Silvy, zvaného Žid:

„Má lásko, nežel; neplač z tužby marné, dvě jitřenek v jediném dni kdy uhlídáme.“

S těmi slovy ji přivínil k sobě; chvílku vzdorovala, ale nakonec se poddala; jejich tváře se k sobě přitiskly a já jsem slyšel lehounké mlasknutí polibku, toho nejnemělejšího polibku, jaký si jen lze představit.

„Doktor Vilaça políbil slečnu Eusébií!“ jal jsem se vykřikovat po zahradě.

Má slova zapůsobila jako smršť; všichni zkoprněli úžasem; pohledy létaly z jedné strany zahrady na druhou; šuškali si a vyměňovali pousmání; matky s dcerami se vytrácely s odvoláním na večerní rosu. Otec mě po straně vytahal za uši, má neomalenost ho věru pohněvala; když si na to však nazitíří u oběda vzpomněl, zatahal mě za nos a smál se: I ty jeden darebo!

Kapitola XIII:

Skok

Zaujměme nyní stoj spatný a snožmo přeskočme školu, tu nudnou školu, kde jsem se naučil číst, psát, počítat, přijímat i ušedřovat záhlavce a páchat neplechu, tu na vrškách, tu zase na pláži, kdekoli to větroplachům přálo.

Zcela prost strážní ten čas nebyl: hubování, tresty, dlouhé a trudné hodiny ve škole a ještě něco dalších, jenom pár a nepřilíš tíživých. Tíživala mne jedině rákoska a i tak... Och, rákosko, postrachu mého mládí, ty, jež jsi byla oním *compelle intrare*, s jehož pomocí mi starý kostnatý učitel s holou hlavou vštěpoval abecedu, prozódii, syntax a další ze svých vědomostí, požehnaná rákosko, již novátoři tolik pranýřují, kež bych byl tebou zůstal ujařmen i se svou holobradou duší, se svou nevědomostí a svou šavličkou, s onou šavličkou z roku osmnáctistého čtvrtého, jež měla o tolik navrch nad kordem Napoleonovým! Vždyť co tys vlastně vyžadoval, můj starý učiteli, od něhož se mi dostalo prvních naučení! Odříkat z paměti úlohu a řádně se chovat při hodině; nic víc a nic méně, než co si žádá život, jenž skýtá naučení poslední; s tím rozdílem, že ty, ač jsi ve mně probouzel bázeň, nikdy jsi nebudil hněv. Ještě dnes tě vidím, jak v plášti a bílých kožených trepkách vstupuješ do třídy, kapesník v ruce, pleš vystavenu na odív, tváře dohledka vyholeny; vidím tě, jak si sedáš, odfukuješ, bručíš, zavdáváš si prvního šnupečku a zahajuješ první hodinu. A to jsi dělal třiadvacet let, tichý, zapomenutý, dochvilný, zahabaný v jakémsi domě někde ve Štěníčné ulici, aniž jsi svou průměrností otravoval svět, až ses jednoho dne ponořil do hloubi temnot a kromě jednoho starého černocho po tobě nezaplakala živá duše – nikdo, ani já, který ti vděčím za základy krasopísu.

Jmenoval se Ludgero ten učitel; na této stránce chci

jeho jméno vypsát v úplnosti: Ludgero Švábský – ponuré jméno, jež bylo nevyčerpatelem terčem uličnických posměšků. Jeden z nás, Quincas Borba se jmenoval, byl k tomu nešťastníkovi obzvláště krutý. Do kapsy u kalhot – širokých pracovních kalhot, do zásvuky u stolu anebo do stojánku na kalamář mu dvakrát třikrát do týdne nastražil mrtvého švába. Když ho učitel našel ještě při vyučování, nadskočil, koule blýskajícím očima, častoval nás těmi nejhoršími jmény: byli jsem neřádi, holota, nevyhovanci, sebranka. Někteří se třásli, jiní ho tiše proklínali; Quincase Borbu s pohledem upřeným do neznáma to však zanechávalo klidným.

Quincas Borba, to byla perla. Už nikdy ve svém dětství, ba nikdy v životě jsem nepoznal chlapce tak okouzlujícího, vynalézavého a rozpustilého. Byl perlou nejen naší školy, ale celého města. Jeho matka, vdova s trochou jmění, syna zbožňovala a hýčkala, posílala ho do školy vyšňořeného a vyfintěného, v okázalém doprovodu pážete, pážete, které nás nechávalo chodit za školou, vybírat ptákům hnízda či honit na Livramentu a Conceição ještěrky, anebo co dva zahálčivé floutky jen tak bloumat ulicemi. A jako císař! Vidět Quincase Borbu o svatodušním svátku jako císaře, to byl zážitek! Ostatně i při našich chlapeckých hrách si pokaždé vybral roli krále, ministra, generála, vrchnosti, ať už byla jakákoli. Měl vám ten rošťák šarm, důstojnost, ba jistou velkolepost postojů i gest. Kdo by jen byl řekl, že... Zadržme pero; nepředbíhejme událostem. Skočme až do roku 1822, k datu naší politické nezávislosti a mého prvního osobního područí.

Kapitola XIV: První polibek

Bylo mi sedmnáct; pod nosem mi rašilo chmýří, jež jsem vši mocí vydával za knírek. Pravým znakem mé mužnosti byly živé a rozhodné oči. Jelikož jsem se

vyznačoval značně povýšeným vystupováním, nebylo docela jasno, zda jsem dítě, které se tváří jako muž, či muž, který vyhlíží jako dítě. Ve skutečnosti jsem byl sličný jinoch, sličný a neohrožený jinoch, jenž vstupoval do života v jezdeckých botách s ostruhami, s bičikem v ruce a krví v žilách, sedlaje jankovitého, nepoddajného a bujného hřebce, takového, jaký se objevoval ve starých baladách a pro jakého se romantismus vypravil do středověkého hradu, aby s ním posléze vyrazil do ulic našeho věku. Nejhorší je, že byl tak zrajtovaný, že nezbyvalo než odstavit ho do ústraní, kam se proň vydal realismus, jenž ho pak prožraného leprou a červy ze soucitu přenesl do svých románů.

Ano, byl jsem pohledný, elegantní a zámožný mládek; a snadno se dovítípit, že se přede mnou sklonilo zamyšlené čilko nejedné paní či ke mně toužebně vzhledly nejedny oči. Z těch všech si mne však podmanila zrovna jedna... jedna... nevím, zda to vůbec říci; tato kniha je cudná, přinejmenším ve svých úmyslech; ve svých úmyslech je velecudná. Ale do toho, buď se má říci vše, anebo nic. Tou, jež si mne podmanila, byla jedna španělská dáma, Marcela, „sličná Marcela“, jak jí tehdy mládenci říkali. A měli pravdu. Byla to dcera jednoho asturského zahradníka; to mi prozradila ona sama, když se jednoho dne vynacházela v mimořádně sdílné náladě, všeobecně totiž panuje přesvědčení, že se narodila jakémusi madridskému vzdělanci, jenž se stal obětí francouzské invaze, byl raněn, uvězněn a zastřelen, když byla sotva dvánáctiletá. *Cosas de España*. Ať už byl jejím otcem kdokoli, učenec, nebo zahradník, pravdou zůstává, že venkovská nevinnost byla Marcele cizí a stávající morálku sotva chápala. Byla to hodná dívka, živá, bez zábran, poněkud svazovaná upjatostí doby, jež jí nedovolovala stavět své berlinky a výstřednosti ulici na odív; rozkošnická, netrpělivá, milovnice peněz a mládců. Toho roku hynula láskou pro jistého Xaviera, člověka se značným majetkem a souchoťmi – prostě poklad.

Poprvé jsem ji viděl na Rossiu Grande v noc slavnostního osvětlení na oslavu vyhlášení nezávislosti, v onen svátek jara, rozbřesk veřejné duše. Byli jsme dva holobrádkové, národ a já; se vši exaltovaností mládí jsme právě opouštěli dětství. Viděl jsem ji, jak ladně a oslnivě vystupuje z nosítek, její štíhlé tělo se vlnilo s půvabem, s jakým jsem se u ryzích žen nikdy neseťkal. „Pojď za mnou,“ přikázala svému pážeti. A já jsem za ní šel, o nic méně pážetem než ten druhý, jako by ten povel byl náležel mně, šel jsem zamilovaně, rozechvělý, pln prvních úsvitů. V půli cesty jsem zaslechl, jak někdo zvolal „sličná Marcela“, vybavilo se mi, že to jméno znám od strýce Joãa, a zůstal jsem, příznávám, že jsem zůstal jako opařený.

Tři dny nato se mne strýček potají zeptal, zda bych s ním nechtěl jít povečeřet s dámskou společností do Cajueiros. Šli jsme; večere se konala u Marcely. Hodovní tabuli, u níž jsem jedl málo čili nic, poněvadž oči jsem měl jen pro paní domu, předsedal Xavier, vzdor všem svým tuberkulům. Španělka byla krásná, až přecházel zrak. Bylo tam ještě asi půl tuctu dam – všechny téže sorty –, a pěkné, překypující půvaby, avšak ta Španělka... Zanícení, nějaký ten doušek vína, má pánovitá, vznětlivá nátura, to všechno mě přimělo provést kousek značně neslýchaný; když jsme odcházeli, poprosil jsem strýčka, ať na mne chvilku počká u venkovních vrat, a vyběhl jsem nazpět po schodech.

„Něco jste zapomněl?“ otázala se mě Marcela na podestě.

„Šátek.“

Chtěla mi ustoupit z cesty, abych se mohl vrátit do pokoje; já jsem ji uchopil za ruce, přitáhl k sobě a políbil. Nevím, zda něco řekla, zda vykřikla či se pokusila někoho přivolat; nevím o ničem; vím, že podruhé jsem ze schodů seběhl rychle jako tajfun a vracet jako opilec.

Kapitola XV: Marcela

Cesta z Rossia Grande do Marcelina srdce mi trvala třicet dní, to už jsem však nesedlal hřebce slepé touhy, nýbrž osla trpělivosti, potměšilého a paličatého zároveň. Ve skutečnosti arci existují dvě cesty, jak si podmanit vůli dam: buď být prudký jako Europin býk, buď vemlouvavý jako labuť Ledina a zlatý děšť Danain, tři to vynálezy otce Dia, které zde předestírám přetavené v koně a osla, ježto nejsou zrovna moderní. Ponechám stranou léčky, jež jsem nastražil, úplatky, střídání sebedůvěry s obavami, marná čekání, jakož i všechny ostatní předběžnosti. Ujišťuji vás, že to byl osel hodný oře, osel Sanchův, skutečný filosof, jenž mne po uplynutí zmíněného období dovezl do jejího domu; sesedl jsem, poplácal ho po zadku a poslal ho, ať se jde pást.

Jak sladké jsi bylo, první vzrušení mého mládí! Navlas tak muselo působit první slunce biblického stvoření. Představ si ten účinek prvního slunce, svítícího právě rozpuklému světu přímo do tváře. Nuže, tohle bylo, milý čtenáři, úplně totéž, a bylo-li ti kdy osmnáct, jistě si vzpomeneš, že to bylo navlas tak.

Naše vášeň, poměr či jakkoli se vám to zlíbí nazvat, mně přece na nějakém jménu nesejde, prošla dvěma údobími; údobím konsulským a údobím císařským. V tom prvním, jež trvalo krátce, jsem panoval spolu s Xavierem, který si po celý ten čas nepřipouštěl, že se o vládu nad Římem dělí se mnou; když však důvěřivost nemohla déle vzdorovat důkazům, Xavier svinul korouhev a já jsem převzal všechnu moc do svých rukou; to bylo období císařské. Svět patřil mně; želbohu to nebylo zadarmo. Potřeboval jsem nashromáždit peníze, rozmnožit je, vynajít. Nejprve jsem prozkoumal štědrost otcovu; dával mi vše, oč jsem žádal, bez výčitek, bez otálení a rozmrzelosti; každému vykládal, že jsem mladý a to on byl kdysi též. Vy-

užíval jsem toho však takovým způsobem, že svou velkodušnost poněkud omezil a pak už jen utahoval a utahoval. Tehdy jsem se utekl k mamince, kterou jsem přiměl, aby mi potajmu dávala něco z peněz, jimiž vládla. Bylo to málo; sáhl jsem po posledním prostředku: začal jsem si půjčovat, zaručuje se dědictvím po otci, podpisoval jsem směnky, jež jsem měl jednou splatit i s lichvářskými úroky.

„Vážně,“ říkávala mi Marcela, když jsem jí přinašels nějaký hedváb či šperk; „ty se vážně chceš hádat... Copak tohle se dělá... takový drahý dárek...“

Byl-li to šperk, obracela jej přitom v prstech, aby co nejlépe odrážel světlo, zkoušela si jej, smála se a zasypávala mne bouřlivými a nelíčenými polibky; vzpírala se, avšak štěstí se jí rozlévalo v očích a při pohledu na ni jsem se cítil šťasten i já. Našla ohromné zalíbení v našich starých zlatých dukátech a já jsem jí nosil všechny, k nimž se mi podařilo přijít; Marcela je vesměs ukládala do kovové skříňky na klíček, ukrytý ve skrýši, kterou nikdy nikomu neprozradila; dělala to ze strachu z otroků. Dům v Cajueiros, kde bydlila, jí patřil. Nábytek z vyřezávaného jacarandového dřeva byl vkusný a solidní, stejně jako všechno ostatní zařízení, koberce, zrcadla, vázy, jídelní souprava – krásná indická jídelní souprava, kterou dostala darem od jednoho soudního rady. Proklatá jídelní soupravo, pořádně jsi mi hýbala žlučí. Mnohokrát jsem to opakoval samé majitelce; s nevolí, již ve mně vzbuzovaly takové pozůstatky po jejích někdejších láskách, jsem se nikterak netajil. Marcela se tomu ze srdce smávala, ze srdce či jinak, čemuž jsem tehdy dobře nerozuměl; když si to však dnes znovu vybavím, myslím si, že to byl smích smíšený, že takto by se bezpochyby smálo stvoření, zrozené kupříkladu ze spojení Shakespearovy čarodějnice s Klopstockovým serafínem. Nevím, zda jsem se vyjádřil dost jasně. A jelikož o mé žárlivosti na minulost věděla, zdá se, že jí činilo potěšení mne ještě popichovat. Tak třeba jednoho dne, kdy

jsem jí nemohl darovat náhrdelník, který viděla u klenotníka, mi odpověděla, že to byl jen takový žert, že naše láska tak sprostých podnětů nepotřebuje.

„Jakživa bych ti neodpustila, kdyby sis o mně něco takového myslil,“ pohrozila mi prstem.

A s náhlostí ptáčete hned rozepjala ruce, vzala mi tvář do dlaní, přitáhla si mě k sobě a udělala na mne legrační, dětinskou grimasu. Natažena na pohovce pak pokračovala, prostě a nelíčeně. Nikdy by nedopustila, aby si kdokoli koupil její city. Častokrát zaprodala zdání, ale skutečné city, ty uchovávala pro nemnohé. Tak třeba takový Duarte, praporčík Duarte, jehož přede dvěma lety vskutku milovala, jí jen stěží mohl dát něco cennějšího, stejně jako já; z vlastní vůle od něho přijímala jen drobnůstky nevalné ceny, jako je ten zlatý křížek, který jí daroval při jedné slavnostní příležitosti.

„Tenhle křížek...“

Přitom si vsunula ruku do západnice a vytáhla jemný zlatý křížek, který jí na modré stužce visel na krku.

„Ale tenhle křížek,“ vyrazil jsem, „cožpak jsi mi neříkala, že ho máš od otce?“

Marcela zavrtěla hlavou s výrazem lítosti v tváři:

„To nechápeš, že jsem ti lhala, že jsem to řekla jen proto, abych tě netrápila? No tak, *chiquito*, důvěřuj mi přece trošičku... Milovala jsem jiného; co na tom záleží, když už to všechno dávno minulo? Jednou, až my dva se rozejdeme...“

„To neříkej!“ zavřeštěl jsem.

„Všechno pomíjí! Jednou...“

Nedokázala to dopovědět; hlas se jí zadrhl vzlykem; vztáhla ke mně ruce, uchopila do nich moje, přitiskla si je k nadržům a potichoučku mi zašeptala do ucha: „Nikdy, miláčku, nikdy!“ Se zvlhlýma očima jsem jí děkoval. Na druhý den jsem jí přinesl náhrdelník, který jsem jí předtím odmítl koupit.

„Aby sis na mne vzpomněla, až se rozejdeme,“ řekl jsem.

Marcela nejprve podrážděně mlčela; potom udělala velkolepé gesto: pokusila se náhrdelník vyhodit oknem. Zadržel jsem jí ruku; snažně jsem ji prosil, aby mi nepůsobila takovou urážku, aby si šperk ponechala. Usmála se a ponechala.

Takové oběti mi však hojně vynahrazovala; snažila se vyhovět mým nejskrytějším tužbám; neměl jsem přání, jemuž by celou svou duší nespěchala vstříc, bez přemáhání, z jakéhosi příkazu svědomí či potřeby srdce. Má přání nebyla nikdy rozumná, vždy to byl nějaký rozmar, čirá dětinskost, aby se nějak oblékla, vzala si na sebe ty a ty ozdoby, tyhle ty šaty a ne tamty, aby se mnou šla na procházku nebo něco podobného, a ona se mi ve všem podvolovala, s úsměvem a veselým švitořením.

„Ty jako bys pocházel z Arábie,“ říkávala mi.

A s okouzující poslušností si šla obléci šaty, vzít krajku, nasadit mé oblíbené náušnice.

Kapitola XVI: Nemravná úvaha

Napadá mne jedna nemravná úvaha, jež je zároveň stylistickým zpřesněním. V Kapitole XIV jsem tuším řekl, že Marcela hynula láskou pro Xaviera. Nehynula, žila. Žít není totéž co hynout; potvrdí vám to všichni klenotníci světa, lidé nadmíru zběhlí v gramatice. Klenotníci zlatí, co by zbylo z lásky bez vašich šperků a půjček? Snad třetina či pětina celkového obchodu srdci. To je ona nemravná úvaha, již jsem zamýšlel učinit a která je ještě spíše záhadná nežli nemravná, neboť není docela zřejmé, co jí chci říci. Chci říci asi tolik, že nejkrásnější čílko na světě není o nic ošklivější, obepíná-li je čelenka posázená drahými kameny; ani ošklivější, ani méně milované. Například Marcela, která byla nějak krásná, Marcela mě milovala...

Kapitola XVII:

O hrazdičce i jinych věcech

...Marcela mě milovala po patnáct měsíců a jedenáct tisíc milreisů; o nic méně. Když se o těch jedenácti tisících doslechl otec, opravdu se poděsil; soudil, že tohle již věru přesahuje rámec mladistvého rozmaru.

„Tentokrát jedeš do Evropy,“ řekl mi, „půjdeš na univerzitu, nejspíše do Coimby; chci z tebe mít slušného člověka, a ne nějakého výtržníka a budižkničemu.“ A jelikož jsem se zatvářil poplašeně, dodal: „Budižkničemu, co jiného; syn, který mi provede něco takového...“

Z kapsy vytáhl mé dlužní úpisy, které byl předtím vyplatil, a mrštil mi je do tváře. „Vidíš to, ty floutku? Takhle bdíš nad dobrým jménem rodiny? Myslíš snad, že jsme já a mí předkové vydělávali peníze po hernách a po ulicích? Seladone! Tentokrát buď přijdeš k rozumu, nebo zůstaneš bez viny v kapse.“

Hněval se, byl to však hněv umírněný a krátký. Mlčky jsem mu naslouchal a ve věci cesty se mu nikterak neprotivil, jak bych byl jindy činil; uvažoval jsem o tom, vzít Marcelu s sebou. Šel jsem za ní; vyložil jsem jí zápletku a předložil svůj návrh. Marcela mě s pohledem upřeným ke stropu vyslechla a s odpovědí si dávala načas; když jsem naléhal, řekla, že ona zůstává doma, do Evropy ona nemůže.

„Proč by ne?“

„Nemohu,“ řekla a zatvářila se bolestínsky; „nemohu dýchat ten vzduch, sotva si vzpomenu, jak tam Napoleon zabil mého ubohého otce...“

„Kterého: zahradníka, nebo advokáta?“

Marcela svařila čelo a se zařatými zuby si začala pobrukovat seguidillu; pak si postěžovala na horko a poručila si limonádu. Černá otrokyně ji přinesla na stříbrném podnose, který byl součástí mých jedenácti tisíc. Marcela se mě zdvořile zeptala, jestli se nechci napít; v odpověď jsem udeřil rukou do podnosu se

sklenicí; nápoj se jí vylil do klína, černoška vykřikla, já jsem na ni zařval, ať už ji tam nevidím. Když jsme zůstali o samotě, zaplavil jsem Marcelu vším zoufalstvím svého srdce; řekl jsem jí, že je netvor, že mne nikdy nemilovala, že mě nechala snížít se ke kdečemu a k dobru jí přitom nelze připsat ani upřímnost; nadal jsem jí nejhorších jmen, která jsem doprovodil spoustou rozrušených gest. Marcela tam seděla, cvrnkala si nehty o zuby a zůstávala chladná jako kus mramoru. Byl jsem v pokušení ji zaškrtnout, alespoň ji ponížít, přimět ji, aby mi klečela u nohou. Málem bych to byl učinil; vše se však zvtlo jinak; byl jsem to já, kdo se jí zkroušený a žadonící vrhl k nohám; pokrýval jsem je polibky, připomínaje jí měsíce našeho štěstí, prožitého stranou všech, opakoval jsem jí všechna dřívější nežná slůvka, seděl jsem na zemi s hlavou v jejím klíně a vroucně jí tiskl ruce; bez dechu a jako ve snách jsem ji se slzami v očích prosil, ať mne neopouští... Marcela na mne za obapolného mlčení chvíli hleděla, pak mne jemně odstrčila a znechuceně pravila:

„Neotravuj.“

Vstala, vytřepala si stále ještě zmáčené šaty a zamířila k ložnici. „Ne!“ zvolal jsem; „tam nevkočíš... nepřejí si to...“ Chtěl jsem ji zadržet: pozdě; vkročila tam a zamkla se.

Vyběhl jsem z domu jako smyslů zbavený; dvě trýznivé hodiny jsem probloumal po těch nejroztodivnějších a nejpustějších čtvrtích, kde mne mohl sotva kdo potkat. S morbidní žravostí jsem překusoval své zoufalství, vybavoval si dny, hodiny a chvíle extáze, hned jsem se kojil klamnou nadějí, že trvají ustavičně, že to vše byla jen noční můra, hned jsem se zase balamutil tím, že jsem se pokoušel shodit je ze sebe jako nadbytečně břímě. Tehdy jsem se rozhodl okamžitě se nalodit a přetít tak svůj život vedví, vychutnával jsem představu, jak se bude Marcela užírat steskem a výčitkami svědomí, až se o mém odjezdu dozví. Milovala mne přece kdys k zbláznění, musí se jí to

tedy nějak dotknout, vyvolat v ní nějakou vzpomínku, jako jí zůstala po praporčíku Duartem... V tu chvíli se mi do srdce zabodl osten žárlivosti; všecka má přirozenost volala po tom, odvézt si Marcelu s sebou.

„Ať to stojí, co to stojí... ať to stojí, co to stojí...“ říkal jsem si, máchaje pěstí do vzduchu.

Nakonec mne napadla spásná myšlenka. Ach, hrazdičko mých hříchů, hrazdičko temných představ! Spásná myšlenka si tu zacvičila stejně jako ta s náplastí (Kapitola II). Šlo tu jen o to, abych Marcele učaroval, naprosto jí učaroval, oslnil ji a uchvátil; přišlo mi na mysl požádat ji nějak hmatatelněji nežli jen slovy. Následků jsem nedbal: uchýlil jsem se k poslední půjčce; šel jsem do Zlatnické ulice, pořídil ten nejlepší šperk ve městě, tři veliké démanty zasazené do hřebene ze slonoviny; uháněl jsem k Marcele.

Marcela polehávala v síti, tvářila se netečně a unaveně, nožka, jež jí volně visela dolů, poodhalovala kotníček v hedvábné punčoše, vlasy měla volně rozpuštěné, pohled ospalý a nvyý.

„Pojed' se mnou,“ vyhrkl jsem, „s penězi si nelam hlavu, jsme ohromně bohatí, budeš mít všechno, co si zamaneš. Podívej, je tvůj.“

A ukázal jsem jí hřeben posázený démanty. Marcelou projelo lehké zděšení, nadzdvihla se v síti, opírala se o loket a pár krátkých okamžiků si hřeben prohlížela; pak odvrátila zrak; ovládla se. Zabořil jsem jí tedy ruce do vlasů, sčesal je, chvatně je přihladil, beze všeho ladu je upravil v improvizovaný účes, do nějž jsem pak vetkl démantový hřeben; poodstoupil jsem, znovu se k ní naklonil, přičísl jí kadeře, trochu je na jedné straně popustil, dělal jsem, co jsem mohl, abych v tom neladu našel nějakou symetrii, a to vše s mateřskou něhou a pečlivostí.

„Hotovo,“ oznámil jsem jí.

„Blázne,“ bylo první, co mi řekla.

Hned nato se ke mně přivinula a splatila mi tu oběť tím nejžhavějším polibkem, jaký jsem od ní kdy do-

stal. Pak hřeben vyjmula z vlasů, velmi se obdivovala materiálu i provedení, čas od času se po mně podívala a nakonec mi s výčitkou v hlase řekla:

„Ty jsi nenapravitelný!“

„Pojedeš se mnou?“

Marcela chvilku přemýšlela. Výraz, s jakým přeletovala očima ze mne na stěnu a ze stěny na šperk, se mi ani trochu nezamlouval; všecek ten špatný dojem však vyprchal, když mi se vši určitostí odpověděla:

„Pojedu. Kdy se máš nalodit?“

„Do dvou nebo tří dnů.“

„Pojedu.“

Blahořečil jsem jí na kolenou. Nacházel jsem v ní svou Marcelu prvních dní, což jsem jí také řekl; usmála se a šla si svůj nový šperk uložit, zatímco já jsem scházel dolů po schodech.

Kapitola XVIII: Pohled do průjezdu

Pod schody, na konci tmavého průjezdu jsem se na okamžik zastavil, abych si vydechl, sebral se, shromáždil rozhárané myšlenky a vůbec se po tolika hlubokých a rozporuplných prožitcích vrátil do své kůže. Cítil jsem se šťasten. Je sice pravda, že démanty mé štěstí poněkud narušovaly, nemenší pravdou však je, že krásná dáma může docela dobře milovat Řeky i jejich dary. Byl jsem ostatně pln důvěry ve svou dobrotivou Marcelku; měla snad své vady, ale milovala mne...

„Je to anděl!“ říkal jsem si s pohledem upřeným na strop průjezdu.

A tam jsem jako na posměch zahlédl Marcelin pohled, též pohled, jenž ve mně před chvílí vyvolal stín nedůvěry, kterak se blýskl nad nosem, jenž byl zároveň nosem Bakbarahovým i mým. Zamilovaný nešťastníče z *Tisíce a jedné noci!* Zrovna jsem tě tam viděl, jak se podél galerie ženeš za vezírovou ženou, která ti majetnický kyne, a ty utíkáš a utíkáš, utíkáš

až k dlouhé aleji, kudy vyběháš na ulici, kde tě brašnáři do jednoho zaspávají ústipky a ranami. V tu chvíli se mi zezdalo, že tou alejí je Marcelin průjezd a její ulice že se nachází v Bagdádu. Při pohledu ke dveřím jsem na chodníku skutečně spatřil trojici brašnářů, jeden byl v sutaně, druhý v livreji, třetí ve štrapačných šatech, a všichni tři vešli do průjezdu, vzali mne v podpaží, naložili do fiakru, po pravici mi seděl otec, po levici strýček kanovník, ten livrejovaný se posadil na kozlík, a už mě vezli k policejnímu intendantovi, odkud mě dopravili na galéru, která se chystala vyplout do Lisabonu. Umíte si představit, jaký jsem kladl odpor; všechno vzdorování však bylo nadarmo.

O tři dny později jsem zkroušeně a mlčky vyplouval z přístavu. Ani jsem neplakal; pronásledovala mne utkvělá představa... Proklaté utkvělé představy! Poslední z nich byla vrhnout se do vln oceánu s Marceliným jménem na rtech.

Kapitola XIX: Na palubě

Bylo nás jedenáct pasažérů, jeden blázen v doprovodu manželky, dva mladí výletníci, čtyři obchodníci a dva sluhové. Otec mne svěřil do opatrování všem, počínaje kapitánem lodi, který měl ostatně dost co dělat sám se sebou, neboť kromě jiného s sebou měl ženu v posledním stadiu souchotin.

Nevím, zda měl kapitán ohledně mého temného plánu nějaké tušení, či zda ho otec varoval; vím, že mne nespouštěl z očí; všude mne bral s sebou. Když se mnou nemohl být sám, zavedl mne ke své ženě. Ta se téměř nevzdalovala z nízkého lehátka, bez ustání kašlala a ubezpečovala mne, že si neodpustí provést mne po okolí Lisabonu. Nebyla hubená; byla průsvitná. Zdálo se, že musí co nevidět zhasnout. Kapitán, snad aby ukonejšil sebe sama, se tvářil, jako by v blízkou smrt nevěřil. Já jsem nevěděl, ani si neříkal

nic. Co mi bylo po tom, co se stane s nějakou soucho-
tinářkou uprostřed oceánu? Svět pro mne představo-
vala Marcela.

Jedné noci hned z konce týdne se mi zdálo, že chvíle
vhodná pro smrt nadešla. Opatrně jsem vyšel ven,
tam jsem však narazil na kapitána, který stál při kraji
paluby, s očima upřenýma k obzoru.

„Že by bouře?“ otázal jsem se.

„Ne,“ trhl sebou; „to ne; obdivuji se nádheře noci.
Pohleďte; je čarokrásná!“

Takový styl jeho osobě, značně obhroublé a podle
všeho k vybranému výrazivu netečné, vůbec neodpo-
vídal. Zadával jsem se na něj a zdálo se mi, že v mém
údivu nachází zalíbení. Po několika vteřinách mne
uchopil za ruku, ukázal jí na měsíc a otázal se mě,
proč nenapíše ódu na noc; opáčil jsem, že nejsem bás-
ník. Kapitán něco zamumlal, udělal dva kroky a sáhl
do kapsy, odkud vytáhl notně zmuchlaný papírek; ve
světle lucerny mi pak přečetl horácovskou ódu na vol-
nost námořnického života. Jejím autorem byl on.

„Jak se vám to líbí?“

Už si nevzpomínám, co jsem mu na to řekl; vzpo-
mínám si, že mi vřele a vděčně stiskl ruku; vzápětí mi
zarecitoval dva sonety; právě se mi chystal přeříkat
další, když pro něj vzkázala žena. „Už jdu,“ řekl a po-
malu a procítěně mi zarecitoval třetí.

Konečně jsem se octl o samotě; kapitánova múza
mi však z duše vymetla všechny nekalé myšlenky. Ra-
ději jsem šel spat, což je prozatímni podoba umírání.
Druhého dne jsme se probudili do bouře, jež vystra-
šila všechny kromě blázna; ten přiskákal s tím, že pro
něj dcera posílá kočár; příčinou jeho šílenství byla
dceřina smrt. Ne, nikdy nezapomenu na odpornou
postavičku toho chudáka s vytřeštěnýma očima, ble-
dou tváří a zježenými dlouhými vlasy, jak si uprostřed
rumraje lidí a kvílení vichřice tančí a prozpěvuje. Přes
tu chvíli se zastavil, zdvihl kostnaté ruce do výšky
a se zoufalým, otrásajícím smíchem črtal prsty do

vzduchu nejprve křížky, pak čtverečky a kroužky. Že-
na už na něj nestačila; zachvátil ji strach před smrtí
a ona za sebe orodovala u všech svatých na nebesích.
Bouře nakonec utichla. Přiznávám, že byla vynikají-
cím rozptýlením pro bouři, jež řádila v mém srdci. Já,
který jsem se zamýšlel postavit smrti tváří v tvář, jsem
na ni nedokázal pohlédnout, když se ona postavila
tváří v tvář mně.

Kapitán se mne s přátelským zájmem vyptával, jest-
li jsem měl strach, zda jsem se cítil v nebezpečí, zda
mi ten výjev nepřipadal majestátný. Rozhovor se při-
rozeně stočil na moře; kapitán se mě otázal, mám-li
rád rybářské idyly; naivně jsem mu odpověděl, že ne-
vím, co to je.

„Uvidíte,“ odvětil.

A zarecitoval mi jednu básničku, pak druhou – ek-
logu – a na závěr pět sonetů, jimiž pro ten den s lite-
rárními důvěrnostmi skončil. Následujícího dne mi,
ještě než začal co recitovat, vysvětlil, že námořníkem
se stal jen přičiněním vážných okolností, podle ba-
biččiny vůle se totiž měl stát knězem, a vlastně byl
trochu vzdělán i v latinském písemnictví; knězem se
nakonec nestal, nepřestal však být básníkem, což by-
lo posláním jemu vlastní. Aby to dokázal, nemeškal mi
osobně zarecitovat asi stovku veršů. Jednoho jsem si
povšiml: figury, jichž užíval, byly tak strojené, že mne
jedenkrát až rozesmály; kapitán byl však při svém
přednesu natolik zahleděn do sebe, že neviděl ani ne-
slyšel vůbec nic.

Dny plynuly, i vody a verše, a s nimi uplýval i ži-
vot jeho ženy. Měla na kahánku. Jednou, hned po
obědě, mi kapitán sdělil, že nemocná možná konce
týdne nedožije.

„Tak brzy!“ vykřikl jsem.

„Měla velmi špatnou noc.“

Byl jsem se na ni podívat. Našel jsem ji vskutku
blízku smrti, ještě však mluvila o tom, jak si v Lisa-
boně pár dní odpočine a pak se se mnou vydá do

Coimby, kde mi hodlala ukázat universitu. Odcházel jsem od ní velmi stísněn; manžela jsem našel stá-pět pohled ve vlnách, jež se tříštily o bok lodi. Konejšil jsem ho, za což mi poděkoval, vypověděl mi celou historii jejich lásky, vynášel věrnost a oddanost manželčinu, zavzpomínal na verše, které na ni složil, a přednesl mi je. V tu chvíli ho k ní zavolali; rozběhli jsme se tam oba; dostala záchvat. Byl to velmi krušný den, stejně jako ten následující; třetí den byl dnem smrti; od té podívané jsem utekl, přičila se mi. Půl hodiny nato jsem našel kapitána sedět s hlavou v dlaních na svinutých lanech. Rekl jsem mu něco na utěšenou.

„Zemřela jako světice,“ odpověděl mi. A abych snad ta slova nepřičítal jeho slabosti, bleskurychle se vztyčil, oklepal se a upjal zraky k obzorům, doprovázejе to táhlým a produševnělým gestem. „Pojďme,“ pravil, „odevzdejme ji hrobu, jenž víc ji nevydá.“

O pár hodin později bylo tělo s obvyklými obřady skutečně vhozeno do moře. Všechny tváře poznačil smutek; ve vdovcově se zračil výraz vrcholku rozčís-nutého bleskem. Hrobové ticho. Vlna otevřela svůj chřtán, pozřela ostatky, zacelila se – lehounká vráska – a loď plula dál. Několik minut jsem tam na přídi ještě postával, s očima upřenýma na ten nejistý bod v moři, kde zůstal jeden z nás... Odtud jsem šel rovnou za kapitánem, abych ho trochu rozptýlil.

„Děkuji vám,“ pochopil můj záměr. „Věřte, že vám nikdy nezapomenu, co jste pro mne udělal. Pánbůh vám to zaplatí. Ubohá Leocádie! budeš na nás v nebi vzpomínat.“

Rukávem setřel vtírající se slzu. Snažil jsem se od-vést jeho pozornost k poezii, která mu byla vášní. Začal jsem mluvit o verších, které mi předčítal, a nabídl jsem se, že zařídím jejich vydání. Kapitánovy oči po-někud ožily. „Přijal bych,“ odpověděl, „ale nevím, ty verše nejsou valné.“ Přisahal jsem mu, že to není prav-da; požádal jsem ho, aby je uspořádal a předal mi je, než se vylodíme.

„Ubohá Leocádie!“ zamumlal, ponechávaje mou žádost bez odpovědi. „Mrtvola... moře... nebe... loď...“

Nazítří mi přinesl čerstvě dopsanou litanii, v níž vzpomínal okolností smrti a pohřbu své ženy; předčítal mi ji hlasem opravdu pohnutým, s třesoucí se rukou; nakonec se mne zeptal, zda jsou ty verše právy pokladu, který byl ztratil.

„Určitě ano,“ odpověděl jsem.

„Třebas byly bez básnického vzletu,“ poznamenal po chvíli, „nikdo jim neupře procítěnost, pokud to do-konce není právě ona, co jim ubírá na dokonalosti.“

„To snad ne; zdají se mi dokonalé.“

„Ovšem, věřím, že... Verše námořníka.“

„Básníciho námořníka.“

Pokrčil rameny, zadíval se na papír a znovu se pus-til do předčítání skladby, tentokrátě však bez roze-chvění, zvýrazňuje literární záměr, vyzvedáváje obraz-nost a melodii veršů. Nakonec mi svěřil, že je to jeho nejvybroušenější dílo; přitakal jsem mu; vrle mi stiskl ruku a předpověděl mi velkou budoucnost.

Kapitola XX:

Bakalářem

Velká budoucnost! Pod vlivem těch slov, která dolehla k mým uším, obrátil jsem svůj zrak v dál, k tajemné-mu a neurčitému obzoru. Jedna myšlenka vytačovala druhou, ctižádost sesadila Marcelu. Velká budoucnost? Snad přírodozpytec, literát, archeolog, bankéř, poli-tik, možná dokonce biskup – aťsi třeba biskup –, jen když to bude úřad, výsluní, velká sláva, nadřizené po-stavení. Ctižádost, anžto jest orlem, prorazila tehdy skořápkou a odhalila svou žlutohnědou, pronikavou zřítelnici. Sbohem, mlkování! sbohem, Marcelo! dny poblouznění, šperky nevyčísitelné ceny, nevázaný ži-vote, sbohem vám! Kráčíím teď vstříc lopotě a slávě; vás nechávám za sebou spolu s prvními kalhotkami.

Takto jsem se tedy vylodil v Lisaboně a odtud po-

kračoval do Coimby. Čekala mne universita se svými trudnými disciplínami; studoval jsem je dosti průměrně, a o hodnost bakalářskou jsem proto nepřišel. Po předepsaných letech mi ji udělili se vši obřadností, jaká k tomu náleží; krásná to ceremonie, jež mne naplnila pocity pýchy a stesku – stesku především. Vydobyl jsem si totiž v Coimby pověst náramného světáka; byl jsem posluchačem lehkomyšlným, povrchním, bouřliváckým a nezkratným, oddával jsem se rozličným dobrodružstvím, zabýval se romantismem v praxi a liberalismem v teorii, prožívaje svůj život v čisté víře v černé oči a psané ústavy. Přiznávám, že v den, kdy mi universita vystavila pergamenový diplom o absolutoriu vědy, již jsem do hlavy ani zdaleka neměl vstřípenou, cítil jsem se přese všechnu pýchu jaksi oklamán. Abych to vysvětlil: můj diplom se podobal listině, propouštějící otroka na svobodu; dával mi sic volnost, zároveň mi ale přinášel zodpovědnost. Schoval jsem si ji, opustil břehy Mondega a vydal se dosti stísněně do světa, ačkoli už tehdy jsem začal pociťovat určité puzení, jistou zvědavost, přání poměřit se s ostatními, mít vliv, těšit se, žít – žít universitním životem i napříště...

Kapitola XXI:

Mezkař

Co se však nestalo; osel, na němž jsem jel, zjankovatel; když jsem ho přetáhl bičem, dvakrát vyhodil, pak ještě třikrát a nakonec ještě jednou, čímž mne shodil ze sedla, a to tak nešťastně, že mi levá noha uvázla ve třmeni; pokoušel jsem se zachytit oslího břicha, ale to už zvíře splašeně vyběhlo vpřed. Lépe řečeno: pokusilo se vyběhnout a vskutku dvěma skoky vyrazilo, mezkař, který stál poblíž, však přiběhl právě včas, aby je stihl chytit za uzdu a zadržet, což bylo neskutčné a nebezpečné. Jakmile byl ten janek zkrocen, vymanil jsem se z třmene a postavil se na nohy.

„To jste měl, milostpane, po čertech štěstí,“ řekl mi mezkař.

A byla to pravda; kdyby se byl osel rozběhl, byl bych se vážně pohmoždil a nevím, neskončila-li by ta nehoda smrtí; rozbitá hlava, výron krve do mozku, nějaké to vnitřní poranění, a s vědou v rozpuku by bylo utrum. Mezkař mi asi zachránil život; bylo to takřka jisté; cítil jsem to v krvi, která mi rozehvívala srdce. Šlechtný mezkař! zatímco já jsem přicházel k sobě, on s velkou péčí a dovedností upravoval oslu postroj. Rozhodl jsem se dát mu tři z pěti zlatých mincí, které jsem měl při sobě; ne že by tolik snad představovalo cenu mého života, ta byla nevyčíslitelná; ta odměna však byla práva oddanosti, s jakou mě zachránil. Rozhodnuto, dám mu tři mince.

„Hotovo,“ podával mi mezkař uzdu.

„Chvilíčku,“ odpověděl jsem mu. „Ještě jsem se docela nevzpamatoval...“

„Copak?“

„Což to málem nebyl můj konec?“

„Kdyby se byl osel rozběhl, snad ano. Ale račte vidět, s pomocí Boží se nakonec nic nestalo.“

Šel jsem vytáhnout z cestovního vaku starou vestu, v jejíž kapsičce jsem těch pět zlatých přechovával, a uvažoval jsem přitom, není-li to přece jen přespříliš, jestli by mu nestačily mince dvě. Možná i jedna. Konec konců, i jedna mince mu musí stačit, aby skákal radostí. Prohlédl jsem si jeho šaty; byl to ubožák, který zlatou minci jaktěživo neviděl. Tak tedy jednu. Vyndal jsem ji a spatřil, jak se ve slunečním světle blyští; mezkař ji neviděl, otočil jsem se k němu totiž zády; snad ale něco tušil, protože začal oslovi velmi nápadně domlouvat; dával mu rady, říkal mu, aby měl rozum, jinak by ho „pan doktor“ mohl potrestat; takový otcovský monolog. Bůh je mi svědkem! slyšel jsem dokonce i mlasknutí polibku: to mezkař líbal oslíka na čelo.

„Hej, vy tam!“ zavolal jsem na něj.

„Ponížně prosím o prominutí, ale když to hovád-ko se na člověka tak hezky kouká...“

Zasmál jsem se, po chvílce váhání jsem mu vtiskl do ruky stříbrný cruzado, vsedl na osla a rychle od- cválal, trochu znepokojený, či snad spíše trochu nej- stýý ohledně účinku toho stříbrňáku. Když jsem se ale o pár sáhů dál otočil, mezkař se mi hluboce uklá- něl, dáváje najevo převelikou spokojenost. Uvědomil jsem si, že na tom není nic tak divného; zaplatil jsem mu dobře, možná že až příliš. Vsunul jsem ruku do kapsičky u vesty, kterou jsem měl na sobě, a nahmat- tal tam pár měděných mincí. Tyhlety měďáky jsem měl mezkařovi dát, a ne stříbrný cruzado. Jelikož on konec konců nejednal z nějakých zjištěných či ctných pohnutek, udělal, co je přirozené, poslušen své nátu- ry a zvyklostí řemesla. Navíc už skutečnost, že se ve chvíli nehody nacházel zrovna tam, ani o kousek v pře- du nebo vzadu, nasvědčovala tomu, že byl pouhým nástrojem Prozřetelnosti. Zásluha, kterou na svém skutku měl, byla tak či onak mizivá. Tato úvaha mě znepokojila, spílal jsem si marnotratníků, připočetl jsem ten stříbrňák na účet svých starých rozmařilos- tí; měl jsem (proč neřící vše?), měl jsem výčitky svě- domí.

Kapitola XXII: Návrat do Ria

Ničemný osle, přetřhlš nit mým úvahám. Teď už vám nepovím, co jsem si myslel odtamtud až do Lisabonu, ani co jsem v Lisaboně, na Iberském poloostrově a jin- de v Evropě, v té staré Evropě, která tehdy vypadala, jako by nabírala druhý dech, dělal. Ne, nepovím vám, jak jsem zažil úsvit romantismu, jak jsem se také já vydal psát pravou poezii do lůna Itálie; nic vám nepo- vím. To bych musel psát cestovní deník, a ne paměti jako jsou tyhle, pojednávající pouze o jádru života.

Po několika letech putování jsem vyslyšel otcovy

prosby: „Přijed“, psal ve svém posledním dopise; „ne- přijedeš-li co nejdřív, nenajdeš už matku mezi živý- mi!“ Ta slova mi zasadila ránu. Matku jsem miloval; ještě jsem měl před očima chvíli, kdy mi na palubě lodi dávala své poslední pozhnání. „Synáčku můj nešťastný, už tě nikdy neuvidím,“ vzlykala ta dobrá žena a tiskla mě na prsa. A ta slova mi teď zněla hla- vou jako naplněné proroctví.

Budiž řečeno, že jsem zrovna pobýval v Benátkách, dýšících ještě vůní veršů lorda Byrona; že jsem tam pobýval, oddávaje se nerušenému snění, ožívuje v so- bě minulost, jako by ještě vládly časy benátské *Sere- nissimy*. Bez nadsázky; jednou se mi stalo, že jsem se zeptal hostinského, zda už si dnes dóže vyjel na pro- cházku. „Jaký dóže, *signor mio*?“ Vzpamatoval jsem se, ale o tom, jakému jsem podlehl přeludu, jsem poml- čel. Řekl jsem mu, že má otázka byla vlastně takovou americkou šarádou; tvářil se chápavě a dodal, že ame- rické šarády on moc rád. Hostinský, jak má být. To- hle všechno jsem tedy opustil, hostinského, dóžete, most Vzdechů, gondolu, lordovy verše, rialtské dá- my, to vše jsem opustil a jako střela vyrazil směrem k Rio de Janeiru.

Přijel jsem... Ale ne; neprotahujme tuto kapitolu. Někdy se zapomenu a písíci pero se zakusuje do papí- ru, poškozujíc tím mne, jenž jsem autorem. Dlouhé kapitoly se lépe zamlouvají těžkopádným čtenářům; a my nejsme publikum foliové, nýbrž dvanáctkové, nevelký text, široký okraj, elegantní sazba, zlatá ořízka a typografické ozdoby... zejména typografické ozdo- by... Ne, neprotahujme tuhle kapitolu.

Kapitola XXIII: Smutná, leč krátká

Přijel jsem. Nepopírám, že pohled na rodné město mne naplnil netušenými pocity. Nikoli snad proto, že jsem znovu spatřil svou vlast politickou; bylo to

pod dojmem míst mého dětství, tamté ulice, vížky, kašny na rohu, ženy v mantile, černošského nádeníka, věci a výjevů, které se mi v jinošských letech vtiskly do paměti. Úplné znovuzrození. Duch se jako ptáče vrátil známou cestou k původnímu prameni, doletěl se napít chladivé čisté vody, již lijáky života dosud nezkalily.

Když se to vezme kolem a kolem, to, co tu říkám, je dosti tuctové. Další všedností, a smutně všední, byla sklíčenost mé rodiny. Otec mne objímal v slzách. „Matka už je na zhasnutí,“ řekl mi. Nakonec ji neklátil revmatismus, byla to rakovina žaludku. Ta ubohá žena krutě zkoušela, poněvadž rakovině na ctnostech člověka nezáleží; když hlodá, hlodá; hlodat je jejím řemeslem. Sestra Sabina, tehdy už provdaná za Cotrima, padala únavou. Ubohá dívka! Spala tři hodiny denně, nic víc. Sám strýček João byl skleslý a smutný. Byla tam také paní Eusébia a několik dalších žen, neméně smutných a neméně oddaných.

„Synáčku!“

Bolest na chvílku povolila sevření; tvář nemocné, nad níž již smrt mávala křídly věčnosti, ozářil úsměv. Byla to víc lebka než tvář: krása pominula jako slunný den; zůstaly kosti, jež nikdy nezhubnou. Sotva jsem ji poznal. Neviděli jsme se osm či devět let. Zůstal jsem klečet u jejího lůžka a němě a tiše ji držel za ruce, neodvažuje se promluvit, neboť každé slovo bývalo by bylo vzlykem a my jsme se báli dát jí najevo, že konec se blíží. Liché obavy! Věděla, že má dny sečteny; řekla mi to; potvrdilo se nám to následujícího jitra.

Agonie trvala dlouho, byla vleklá a krutá, její krutost byla tak pedantská, chladná a jednotvárná, že mě naplnila bolestí a ohromením. Bylo to poprvé, co jsem někoho viděl umírat. Smrt jsem znal z doslechu; viděl jsem ji nejvýš ztuhlou v tváři nebožtíka, kterého jsem doprovázel na hřbitov, či jsem ji chápal jako ideu, zahalenou rétorickými exkursy profesorů starověkých disciplín – zákeřná smrt Caesarova, neokázalá smrt

Sokratova, pyšná smrt Catonova. Ale tento souboj bytí a nebytí, smrt v plné práci, bolestnou, sešklebenou, křečovitou, bez politického či filosofického zázemí, smrt milované bytosti, tu jsem tehdy uzřel poprvé. Neplakal jsem; pamatuji si, že jsem během té podívané neplakal: zrak mi otupěl, hrdlo se sevřelo, svědomí zůstalo s ústy dokořán. Cožpak někdo tak smílivý, tak mírný, tak svatý, někdo, kvůli komu nikdo nikdy neprolil ani slzičku hořkosti, laskavá matka, manželka bez poskvrnky, což bylo třeba, aby zemřela takhle, v takových mukách, sžírána úporným zubem choroby, jež nezná slitování? Přiznávám se, že mi to všechno připadalo záhadné, nepřiměřené, šilené...

Smutná to kapitola; přejdeme k jiné, veselejší.

Kapitola XXIV: Krátká, ale veselá

Byl jsem zdrcen. Nic na tom neměnilo, že jsem byl tenkrát hodnověrnou rukovětí prostoduchosti a arogance. Otázka života a smrti mou mysl nikdy nesoužila; dosud nikdy jsem nepohlédl do propasti Nevyšvětlitelna; scházelo mi to podstatné, co k tomu podněcuje, zavraždění...

Abych vám svěřil pravdu celou, zračily se ve mně názory jednoho holiče, na něhož jsem natrefil v Modeně a který se vyznačoval tím, že zhola žádný neměl. Byl výkvětem všeho holičstva; ať trvala úprava účesu sebedéle, s ním se zákazník nikdy nenudil. Česání doprovázel početnými průpovídkami a košilatými vtípkami, jež v sobě vždycky měly ždibec zlomyslnosti, nějaký ten podtón. Jinou filosofii neměl. Já také ne. Ne snad, že by mne na universitě žádná neučili; ale zapamatoval jsem si z ní jen poučky, názvoslaví, osnovu. Bral jsem ji stejně jako latinu: napěchoval jsem si do kapes tři verše z Virgilia, dva z Horáce, půl tuctu výroků o morálce a politice, čisté pro potřeby konverzace. Bral jsem ji stejně jako

dějepis a právnictví. Ze všeho jsem si vybíral výrazivo, slupku, zdobení...

Čtenáře snad překvapí otevřenost, s jakou tu předkládám a zdůrazňuji svou průměrnost; nechť si uvědomí, že otevřenost je prvou ctností nebožtíků. Zraky veřejnosti, protichůdnost zájmů, boj hrabivostí nás za života nutí zamlčet rozdrbané prádlo, zakamuflovat díry a záplaty a nestavět na odív, co nám odhalilo svědomí. A nejlepší je na téhle nutnosti to, jak ve snaze obalamutit ty druhé člověk nakonec obalamutí sám sebe, poněvadž si tím ušetří zahanbení, jež je pocitem velmi nelibým, a pokrytectví, jež je odporou neřestí. Ale po smrti, to je jiná! Ta úleva! Ta volnost! Shodit konečně pláštík, flitry naházet do škarpy, moci se rozvalit, odlíčit, rozepnout, zkrátka přiznat, co člověk byl a není víc! Protože tady, máml-li to shrnout, už není sousedstva, přátel, soků, známých, ani cizích lidí; schází tu publikum. Pohled veřejného mínění, pohled to pronikavý a sudičský, v hájemství smrti ztrácí svou moc. Netvrdím, že by snad nedosáhl až sem, že by nás tu neprověřoval a nesoudil. Jenže nám už na tom prověřování a posuzování za mák nesejde. Lidé živí, neexistuje nic tak bezmezného jako opovržení zesnulých.

Kapitola XXV: Pobyt v Tijuce

Ouha! Málem by mi bylo pero sklouzlo do patosu! Buďme prostí, jako byl prostý život, který jsem vedl v Tijuce během několika prvních týdnů po matčině smrti.

Hned po zádušní mši sedmého dne jsem sebral ručnici, něco knih, šatstvo, doutníky, černocho – Prudência z Kapitoly XI – a odebral se na naši starou usedlost. Otec se mi to rozhodnutí snažil vymluvit, já jsem ho ale nechtěl a nemohl uposlechnout. Sabina projevila přání, abych k ní šel na čas bydlet – as-

poň prý na čtrnáct dní; švagr mě s sebou málem odvlekl násilím. Byl to moc dobrý hoch, tenhle Cotrim; od ztřeštěnosti dozrál k uvážlivosti. Obchodoval tehdy dováženým zbožím, dřel od rána do večera, horlivě a houževnatě. Jiného mu neleželo v hlavě ani večer, kdy sedával u okna a nakrucoval si licousy. Miloval svou choť i synka, kterého tehdy měl a který mu zemřel několik let nato. Povíдалo se, že je lakomý.

Každého jsem odbyl; byl jsem bez sebe. Rekl bych, že někdy tou dobou se ve mně začala rozvíjet hypochondrie, žlutá, samotářská a neduživá květina jemné a opojné vůně. „Ba ne, je dobré být smuten a neříkat nic!“ Když mou pozornost upoutal tento Shakespearův verš, přiznávám, že jsem v sobě cítil odezvu, lahodnou odezvu. Vzpomínám si, jak jsem seděl pod datlovníkem, otevřenou knihu básnickových veršů v rukou, s duchem ještě schýlenějším než bylo tělo – se spadlým hřebínkem, jak se říká o smutných slípkách. Hruď mi svírala němá bolest, jež ve mně vyvolávala jedinečný pocit, cosi, co by se dalo nazvat rozkoš z omrzelosti. Rozkoš z omrzelosti: zapamatuj si ten výraz, čtenáři; podrž jej v paměti, prozkoumej, a pokud mu neporozumíš, můžeš si být jist, že ti uniká jeden z nejjemnějších pocitů světa, v němž jsem žil.

Někdy jsem chodil na lov, jindy jsem spal či četl – a četl jsem mnoho –, jindy jsem vlastně nedělal nic. Nechával jsem se unášet od myšlenky k myšlence, od představy k představě jako přelétavý či lačný motýl. Hodina kanula za hodinou, slunce zapadalo, noční stíny zahalovaly horu i město. Návštěvy za mnou nechodily; všem jsem sdělil své přání zůstat o samotě. Den, dva, tři, týden takto, beze slova prožitý postačil, abych nechal Tijuca Tijucou a navrátil se do ruchu města. Za týden jsem byl samoty vpravdě syt. Bolest polevila. Duchu už bylo málo střílet z pušky a číst knihy, kochat se pohledem na háj a nebesa. Mládí se hlásilo o své, bylo třeba žít. Sbalil jsem do kufru otázku života a smrti, poetovy hypochondry, košile, me-

ditace i kravaty a už už jsem se jej chystal zaklapnout, když mi černoušek Prudêncio přišel ohlásit, že se do domu s růžovou omítkou nějakých dvě stě kroků od nás včera přestěhoval někdo, koho znám.

„Kdo je to?“

„Mladý pán si možná ještě vzpomene na paní Eusébii...“

„Ano, ovšem... To je ona?“

„S dcerou. Přijely včera ráno.“

Hned se mi vybavila příhoda z roku 1814 a cítil jsem se poněkud nesvůj. Uvědomil jsem si nicméně, že mi události daly za pravdu. Ve skutečnosti bylo nemyslitelné, aby byl Vilaçův vztah k rotmistrově sestře zůstal utajen. Dokonce ještě před mým odjezdem už se šeptalo, že se jí narodilo děvčátko. Strýček João mi později dal vědět, že na smrtelné posteli odkázal Vilaça paní Eusébii značný majetek, což ve čtvrti vyvolalo spoustu řečí. Sám strýček, který se ve skandálech vyžíval, nepsal ve svém dopise o ničem jiném, a že to byl dopis o kolika listech. Události mi daly za pravdu. I kdyby tomu však bylo jinak, rok 1814 byl už dávno ten tam a s ním i mé darebáctví, Vilaça a polibek v mlázi; a k paní Eusébii mne konec konců žádná pevná svazky nepoutaly. Promyslí jsem to a zaklapl kufr.

„Mladý pán nepůjde milostpaní navštívit?“ dožadoval se Prudêncio. „To ona oblékala tělo nebožky paní.“

Vzpomněl jsem si, že jsem ji viděl spolu s dalšími ženami při matčině smrti a o pohřbu; že matce prokázala tuto poslední službu, jsem nicméně nevěděl. Černochoch uvažoval rozumně. Dlužil jsem jí návštěvu. Rozhodl jsem se jí okamžitě zhostit a odjet dolů, do města.

Kapitola XXVI:

Autor je na vážkách

Náhle jsem uslyšel hlas: „Járku, chlapče, tohleto není žádný život!“ Byl to otec, který přicházel se dvěma návrhy v kapse. Posadil jsem se na kufr a nevzrušeně

ho přivítal. Chvilku tam postával a pozoroval mne; pak mi s pohnutím podal ruku:

„Synku, smiř se s vůlí Páně.“

„Už jsem se smířil,“ odvětil jsem a ruku mu políbil.

Nebyl jsem po snídani. Posnídali jsme společně. Žádný z nás se slovem nedotkl smutné události, jež mne přiměla k odchodu do ústraní. Na přetřes přišla jen jednou, mimochodem, když otec stočil řeč na regentskou vládu; právě tehdy se zmínil o soustrastném listu, který mu jeden z regentů poslal. Měl jej při sobě, dosti už pomačkaný, snad od toho, jak z něj předčítal množství jiných lidí. Tuším, že říkal, že byl od jednoho z regentů. Přečetl mi jej dvakrát.

„Už jsem mu byl za tu pozornost poděkovat,“ uzavřel otec, „a myslím, že bys měl jít také.“

„Já?“

„Tý. Je to význačný muž, zastupuje dnes císaře. Kromě toho ti nesu návrh, takový plán nebo... ano, ať vši vše; mám dva plány, jedním je poslanecké křeslo a druhým sňatek.“

Otec ta slova oddělil pomlkou a podtrhl dvojí intonací, pronášeje je tak, aby se mi hlouběji vryla do mysli. Ten návrh se však natolik nesrovnával s mými čerstvými pocity, že jsem jej hned dobře nepochopil. Otec se nezdráhal mi vše zopakovat; vynášel křeslo i nevěstu do nebes.

„Přijímáš?“

„V politice se nevyznám,“ řekl jsem po chvilce. „A co se nevěsty týče, nech mě žít jako medvěda, jak to mám v povaze.“

„Ale medvědi se žení,“ opáčil mi.

„Tak mi přiveď medvědici. A ať je Velká.“

Otec se smál, a když se dost nasmál, začal zase vážně. Říkal, že je nezbytné, abych se věnoval politické dráze, pro což si hravě našel dobrou dvacítku důvodů, které dokládal příklady známých lidí z našeho okolí. Co se nevěsty týče, postačí mi ji uvidět; až ji spatřím, rovnou poběžím jejího otce požádat o ru-

ku, ani do druhého dne prý to nebudu odkládat. Zkoušel mne navnadit, pak přesvědčit a nakonec mi to přikazoval; já jsem ale neodpovídal, přirezával jsem špičatý konec párátek nebo válel kuličky z chlebové střídky, usmíval jsem se nebo rozmýšlel. A abych prozradil všechno, nabídka mě ani nelákala, ani ve mně nebudila odpor. Byl jsem na rozpacích. Jedna část mého já souhlasila, říkala, že krásná manželka a politické postavení, to že jsou statky, které mají váhu; druhá část se tomu zpěčovala. A matčina smrt jako by mi křehkost věcí, citů i rodiny dosvědčovala...

„Nehnu se odsud, dokud mi jednoznačně neodpovíš,“ vyhrožoval otec. „Jed-no-znač-ně!“ vyřukával prstem jednotlivě slabiky.

Dopil poslední doušek kávy; pohodlně se opřel a začal mluvit o všem možném, o senátu, o sněmovně, o regentské vládě, o Restauraci, o Evaristovi, o kočáru, který má v úmyslu koupit, o našem domě v Matacavalos... Já jsem dál seděl v koutě za stolem a nepřítomně si čmáral tužkou na papír. Tu jsem nacrtnul slovo, tu větu, verš, nos, trojúhelník a to všechno jsem kolem dokola opakoval, bez jakéhokoli řádu, jen tak namátkou:

	arma virumque cano
A	
	Arma virumque cano
	arma virumque cano
	arma virumque
	arma virumque cano
	virumque

Psal jsem mechanicky; a přesto s určitou logikou, prozrazující jistě myšlenkové pochody; příkladně slovo *virumque* mne svou první slabikou dovedlo až k sa-

motnému jménu básníkovu; chtěl jsem napsat *virumque* – a vyšlo mi *Virgil*, a tak jsem pokračoval:

Vir	Virgil
Virgil	Virgil
	Virgil
	Virgil

Otec, jehož se má lhotejnost nelibě dotkla, se zdvihl, přišel ke mně, sklouzl očima na papír...

„Virgil!“ vykřikl. „Tos ty, milý chlapče; tvá nevěsta se jmenuje právě Virgília.“

Kapitola XXVII: Virgília?

Virgília? To by pak ovšem byla táž dáma, co o několik let později... Zrovna ta. Byla to právě ta dáma, jež měla roku 1869 přihlížet konci mých dní a jíž předtím, dávno předtím, náležel notný díl mých nejniternějších pocitů. Tenkrát jí nebylo víc než patnáct či šestnáct let; byla patrně tím nejtroufalejším stvořením našeho plemene a bezesporu tím nejsvěhlavějším. Neříkám, že snad již tenkrát slyňula prvenstvím v kráse mezi tehdejšími dívenkami, tohle přece není románek, v němž by si autor přibarvoval skutečnost či zavíral oči před pihami a pupínky; neříkám však ani, že by jí tehdy byly tvářičku nějaká ta piha či pupínek hyzdily, to zas ne. Byla hezká, svěží, z rukou přírody vyšla plná onoho pomíjivě věčného kouzla, jež jeden člověk předává druhému, v souladu s tajnými cíli stvoření. Taková byla Virgília, měla světlou, světloučkou pleť, byla elegantní, nevědomá, dětinská, prodchnutá tajemnými pohnutkami; mnoho lenivosti a trochu zbožnosti – zbožnosti či snad strachu; myslím, že strachu.

Čtenáři se tu na několika řádcích naskýtá fyzický i duševní portrét ženy, jež měla později ovlivnit můj život; taková byla v šestnácti letech. Ty, která mě čteš, budeš-li ještě naživu, až tyto stránky uzří světlo světa – ty, milovaná Virgílie, která mě čteš, nepřipadá ti nápadný ten rozdíl mezi tím, jak mluvím dnes a jak jsem mluvil tehdy, když jsem tě prvně spatřil? Věř, že jsem byl tenkrát stejně upřímný jako teď; smrt ze mne neudělala ani bručouna, ani nespravedlivce.

„Ale,“ namítneš mi, „jak můžeš poznat, co bylo tehdy pravda, a jak to po tolika letech vypovíš?“

Ach, ty všetečko! Ach, ty hlavičko hloupatá! Proto jsme přece vládci země, právě proto, že dokážeme oživit minulost a dobrat se tak vrtkavosti svých dojmů a marnosti svých náklonností. Ať si Pascal říká, že člověk je myslící třtina. Nikolivěk; člověk je myslící reedice, tak je to. Každé životní údobí je vydáním, které má uvádět na pravou míru to předchozí a které bude samo zas opraveno, a tak to jde až k vydání definitivnímu, jež nakladatel zdarma věnuje červům.

Kapitola XXVIII: Pokud...

„Virgílie?“ přerušil jsem ho.

„Přesně tak; tak se ta nevěsta jmenuje. Je to anděl, ty trumbero, anděl bez křídel. Představ si takovou dívku, asi takhle vysokou, živou jako rtuť, a ty její oči... je to dcera Dutrova...“

„Dutrova?“

„Radního Dutry, toho neznáš; politický činitel. Souhlasíš tedy, abychom tam šli?“

Neodpověděl jsem ihned; chvilku jsem upřeně pozoroval špičku polobotky; pak jsem prohlásil, že jsem ochoten o obém, sněmovně i sňatku, uvažovat, ale jen pokud...

„Pokud co?“

„Pokud nebudu muset přijmout obé zároveň; věřím, že mohu být nezávisle na sobě člověk ženatý a veřejně činný.“

„Každý veřejný činitel musí být ženatý,“ odvětil otec školometský. „Než ať je po tvém; nejsem proti tomu; jsem si jist, že návštěva vykoná své. Kromě toho, nevěsta a sněmovna jedno jsou... totiž, ne... to se dozvíš později. Budiž; přistoupím na ten odklad, pokud...“

„Pokud co?“ napodobil jsem jeho intonaci.

„I ty jeden darebo! Pod podmínkou, že tady nebudeš dál marnit čas truchlením a zármutkem. Neplýtval jsem penězi, péči a úsilím, abych tě nakonec neviděl zářit, jak se na tebe i na nás všechny sluší a patří. Je třeba zachovat jméno rodu, zachovat a dále proslavit. Podívej se na mě, šedesátku mám na krku, kdybych měl ale začít žít znovu, pustil bych se do toho a neváhal bych ani okamžik. Sτρέž se, Brási, bezejmennosti; prchej před každou druhohadostí. Měj na paměti, že hodnotu lidí lze měřit různě, nejjistější však je řídit se názorem druhých. Nepokaz si výhody, které s sebou nese tvé postavení, prostředí, z něhož jsi vyšel...“

A tak ten čaroděj pokračoval, mávaje přede mnou chrastítkem, jako když jsem byl malý a chtěli mne přimět k rychlejší chůzi, a květ hypochondrie se zavínil zpět do poupěte, aby uvolnil místo jinému, ne tak žlutému a vůbec už ne tak neduživému – lásce k věhlasu, Cubasově náplasti.

Kapitola XXIX: Návštěva

Otec zvítězil; uvolil jsem se přijmout jmenovací dekret i se sňatkem, Virgílii i poslaneckou sněmovnu. „Obě Virgílie,“ jak pravil otec v záchvěvu politického rozněžnění. Přijal jsem je; otec mne dvakrát stiskl v náručí. Byl jsem krví jeho krve, kterou ve mně konečně poznával.

„Pojedeš se mnou do města?“

„Pojedu zítra. Nejprve zajdu na návštěvu k paní Eusébie.“

Otec ohrnul nos, ale neřekl nic. Rozloučil se a odjel sám. K paní Eusébie jsem šel ještě toho odpoledne. Našel jsem ji, jak plísni černošského zahradníka, ale všeho nechala, aby se mi mohla věnovat, a to s takovým nadšením, s radostí tak nestrojenou, že ze mne všechna rozpačitost rázem spadla. Myslím, že jsem se dokonce octl v objetí jejích oblych paží. Pod záplavou všech projevů radosti, jimiž mne častovala, jsem si k ní musel přisednout na verandu:

„To se na něj podívejme, na Brásínka! Takový mládenec! Kdo by to byl před lety řekl... Úplný mužský! A pohledný! Nu! A snad už se na mne ani pořádně nepamatuje...“

Ujistil jsem ji, že ano, že na tak dobrou přítelkyni naší rodiny nelze jen tak zapomenout. Paní Eusébia začala mluvit velmi soustrastně o mamince, tak soustrastně, až mne vzala za srdce a celého rozesmutnila. Uviděla mi to na očích a stočila řeč jinam. Přála si, abych jí vypravoval o své cestě, o studiích, o svých milostných avantýrách... Ano, o milostných avantýrách také. Přiznala se mi, že je stará šibalka. To ve mně vyvolalo vzpomínku na příhodu z roku 1814, na ni, na Vilaçu, na mlází, na polibek, na můj řev. Ze vzpomínek mne vytrhlo vrznutí dveří, zašustění sukní doprovázené slovy:

„Maminko, maminko...“

Kapitola XXX: Kvítek mlází

Hlas i sukně náležely snědé dívce, která se při pohledu na cizího člověka na chvíli zastavila u dveří. Nastalo krátké stísněné ticho. Paní Eusébia je nakonec zpříma a rázně prolomila:

„Pojď sem, Eugénie,“ řekla, „pojď pozdravit pana

doktora Bráse Cubase, syna pana Cubase. Vrátil se z Evropy.“

Pak se obrátila ke mně:

„Moje dcera Eugénia.“

Eugénia, kvítek onoho mlází, nechala poklonu, již jsem jí složil, téměř bez odpovědi. Udiveně a stydlivě na mne pohlédla a pomalu šla k matčině židli. Matka jí upravila cop, který se na konečku maličko rozpletl. „Ty nezbednice!“ řekla jí. „Ani si, pane doktore, neumíte představit, co to je, mít takovou dceru...“ A políbila ji s něhou tak nakažlivou, že jsem se cítil dojat; vzpomněl jsem si na maminku a – proč to neřící – měl jsem trochu svrbění stát se otcem.

„Nezbednice?“ zeptal jsem se. „Na to už je podle všeho moc velká.“

„Kolik jí hádáte?“

„Sedmnáct.“

„Uberte rok.“

„Šestnáct. Vždyť říkám, že už je to slečna.“

Eugénia nedokázala zakrýt uspokojení nad tím, co jsem řekl, hned se ale vzpamatovala a byla jako předtím, vznosná, chladná a nemá. Ve skutečnosti působila ženštěji, než byla; bývala by byla děckem, které baví tvářit se jako slečna; takhle v klidu a nepohnutosti však v sobě měla něco ze způsobů vdané paní. Tato okolnost jí patrně dílem ubírala na panenských půvabech. Rychle jsme se spřátelili; matka na ni pěla chvály, já jsem jim ochotně naslouchal a Eugénia se smála, až jí oči jiskřily, jako by se jí kdesi uvnitř hlavy proháněl motýlek se zlatými křídélky a démantovými očkami...

Říkám uvnitř, protože venku kolem nás poletoval motýl černý, který náhle pronikl až na verandu a začal mávat křídly kolem paní Eusébie. Ta vykřikla, vyskočila a vypravila ze sebe několik nesouvislých zaklínání: „Zaříkám tě...! Odstup, satane...! Panenko na nebi!“

„Nebojte se,“ uklidňoval jsem ji, vytáhl jsem kapšník a motýla vyhnal. Udýchaná a mírně zahanbe-

ná paní Eusébia se zase posadila; dceři, možná strachem trošku pobledlé, se silou vůle podařilo nedat své pocity najevo. Rozloučil jsem se a odcházel, a na rtech mi hrál filosofický, neúčastný a nadřazený smích nad pověřivostí obou mých hostitelek. Odpoledne jsem dceru paní Eusébie zahlédl, jak se v doprovodu pážete projíždí na koni; pokynula mi na pozdrav koncem bičíku. Příznávám, že jsem si lichotil představou, že se o pár kroků dál ohlédne; ale neohlédla se.

Kapitola XXXI: Černý motýl

Když jsem se na druhý den chystal k odjezdu, vletěl mi do pokoje motýl právě tak černý, jako byl tamten, jenže o mnoho větší. Se smíchem jsem si vzpomněl na včerejší výjev; v tu ránu se mi vybavila dcera paní Eusébie, její úlek i důstojnost, jakou si i přesto dokázala zachovat. Motýl kolem mne nějakou dobu poletoval, až mi nakonec usedl na čelo. Setřásl jsem ho a on se odlétl usadit na okenní tabulku. A protože jsem ho odehnal i odtud, popolétl na starý otcův portrét. Byl černý jako noc. Nerušenost, s níž začal skládat a rozkládat křidélka, sotva usedl, v sobě měla něco posměšného, což mne notně rozladilo. Pokrčil jsem rameny a odešel z pokoje; když jsem ho ale za pár minut našel tam, kde jsem ho byl zanechal, vypověděly mi nervy, popadl jsem ručník, švihl jím po něm a srazil motýla na zem.

Docela mrtvý nebyl; tělíčko se dosud zmítalo v záškubech a hlavička šermovala tykadly. Zmocnila se mne lítost; vzal jsem ho do dlaně a položil na okenní římsu. Pozdě bycha honit; netrvalo dlouho a nešťastník vydechl naposled. Byl jsem z toho poněkud rozmrzelý a nesvůj.

„Tak proč k sakru nebyl modrý?“ říkal jsem si.

A tato úvaha – jedna z nehlubších, jaké byly kdy od vynálezu motýlů učiněny – mne ukonejšila v mé

ničemnosti a smířila mne se sebou samým. Nečinně jsem tam postával a rozjímal nad mrtvolkou, s níž jsem, příznávám, jistým způsobem soucítil. Představoval jsem si nasyceného a šťastného motýla, jak vylétá z lesa. Je překrásné jítro. Motýl se ve své skromnosti a černi rozlétl ven, aby se tam pod rozlehlou klenbou modrých nebes – nebes, jež jsou vždy a pro všechna křídla modrá – oddával svým obvyklým motýlovinám. Vlétne mi oknem do domu a natrefí tam na mne. Předpokládám, že člověka nikdy nespatřil; nevěděl tudíž, s kým má tu čest; opsal nespočetné kruhy kol mého těla a zpozoroval, že se hýbu, mám oči, ruce, nohy, božskou tvářnost, mužný zjev. Řekl si tedy: „Tohle asi bude vynálezce motýlů.“ Ta myšlenka jej opanovala, uzemnila; leč strach, který je rovněž podmanivý, mu našeptával, že nejlepší způsob, jak se zavděčit svému stvořiteli, je políbit ho na čelo, i políbil mne na čelo. Když jsem ho smetl, poodlétl na okno a odtud uviděl portrét mého otce, přičemž není vyloučeno, že odhalil část pravdy, a sice že onen člověk jest otec vynálezce motýlů, a vzlétl jej prosit o milosrdenství.

Slehnutí ručníkem pak celé to dobrodružství ukončilo. Proti jednomu ručníku na obličej, dvěma pídím prachobyčejného plátna, nezmohla nic ani modř bez konce, ani rozjásanost květů, ani velebnost zeleného listoví. Pohleďte, jak dobré je být nadřazen motýlům! Aby bylo spravedlnosti učiněno zadost, je totiž třeba poznamenat, že životem by si býval nemohl být o nic více jist, ani být modrý nebo oranžový; je docela dobře možné, že bych ho byl napíchl očím pro potěchu na špendlík. Dost možná. S tou poslední myšlenkou se mi do duše vrátil klid; přiložil jsem ukazováček k palci a jediným cvrnknutím vyprovodil mrtvolku do zahrady. Byl nejvyšší čas; prozíraví mravenci již byli na cestě... Ne, přece jen se vrátím k té první myšlence; mám za to, že by pro něj bývalo lépe narodit se modrý.

Kapitola XXXII: Kulhala od narození

Odebral jsem se dokončit přípravy na cestu. Teď už nebudu otálet. Ihned odjedu; odjedu, i kdyby mne snad nějaký obezřelý čtenář ráčil zdržovat otázkou, zda je ta minulá kapitola jednoduše nezáživná či zda je v tom dokonce nějaký švindl... Naneštěstí jsem ale nepočítal s paní Eusebií. Zastihla mě zrovna na odjezdu. Přišla s tím, abych s odjezdem ještě posečkal, a pozvala mne k nim na ten den na večeři. Pokusil jsem se odmítnout; jenže naléhala tolik, tolik, tolik, že jsem nemohl nepřijmout; navíc jsem se jí cítil zavázán; šel jsem.

Toho dne se kvůli mně Eugènia vystříhala veškeré parády. Soudím, že to bylo kvůli mně – ačli tak ovšem nechodila častěji. Nevzala si ani dvě zlaté náušničky, které jí předchozího dne zdobily uši, dvě jemně řezaná ouška na rusalčí hlavince. Jednoduché bílé mušelinové šaty ke krku, bez ozdob, namísto brože perleťový knoflíček, jaké byly i na manžetkách, a po náramku ani stopy.

Potud tělo; duch na tom nebyl jinak. Jasně myšlenky, neokázalé způsoby, jistý přirozený půvab, vzezření dámy a nevím, zdali co víc; ovšem, ústa, věrná odlika matčiných, která mi připomínala onu epizodu z roku 1814 a ponoukala mne zaimprovizovat si s dcerou na stejné motto.

„A teď vás provedu usedlostí,“ vyzvala mne matka, jen jsme dopili kávu.

Vyšli jsme na zápraží, odkud jsme se vydali na obhlídku, a právě tehdy jsem si toho všiml. Eugènia maličko pokulhávala, tak maloučko, že jsem se zeptal, zda si poranila nohu. Matka se odmlčela; dcera bez zadržnutí odpověděla:

„Ne, to ne, kulhám od narození.“

Posílal jsem se ke všem čertům, spílal si neomalenců a hulvátů. Už samo pomyšlení, že by mohla kul-

hat, mi mělo stačit, abych se na nic neptal. Tehdy jsem si uvědomil, že když jsem ji předchozího dne prvně spatřil, kráčela k matčině židli, jen co noha nohu mine, a dnes už jsem ji zastal u jídelního stolu. Možná se přede mnou tu vadu pokoušela skrýt; proč ji pak přiznávala? Podíval jsem se na ni a zpozoroval, že posmutněla.

Snažil jsem se zahladit stopy své neohrabanosti; nebylo to nijak obtížné, jelikož matka byla podle vlastního přiznání stará šibalka a brzy se mnou zapředla řeč. Prohlédli jsme si celou usedlost, stromy, květiny, rybníček s kačenami, prádlo, spoustu věcí, které mi ukazovala a o nichž mi vyprávěla, zatímco já jsem úkradkem pátral v Eugèniiných očích...

Eugèniin pohled na mou věru nekulhal, byl rovný a dokonale zdravý; oči, které jej vysílaly, byly černé a pokojné. Myslím, že se jí dvakrát nebo třikrát zamžily, takže je sklopila; ale jen dvakrát či třikrát. Vesměs se na mne dívala zpříma, bez vyzývavosti či falešného studu.

Kapitola XXXIII: Blahoslavení, kteříž neodjždějí

Nejhorší na tom je, že kulhala. Takové jasné oči, tak svěží ústa, tak vznosné vystupování; a ona kulhá! Takový kontrast budil podezření, že příroda si tu a tam libuje v bezbřehém výsměchu. Proč byla tak krásná, když kulhala? Proč kulhala, když byla tak krásná? To byla otázka, kterou jsem si kladl celou cestu v noci domů, na kloub jsem té záhadě ale nepřišel. To nejlepší, co lze s nerozřešenou záhadou udělat, je vyhodit ji oknem. To jsem také učinil. Popadl jsem ručník a švihl jím po tom druhém černém motýlu, který mi v hlavě třepotal křídélky. Ulevilo se mi a šel jsem spat. Avšak sen, jenž je průlinou ducha, vpustil toho tvořečka zase zpět, a já jsem se tou záhadou bezvysledně zaobíral celou noc.

Ráno přišlo, odjezd jsem odložil; nazítří však bylo nebe bez mráčku, a já jsem přesto zůstal, tak jako třetího a čtvrtého dne, až do konce týdne. Nádherná, svěží, zvoucí jitra; dole z města mne volala rodina, nevěsta i sněmovna, zatímco já jsem u vytržení prodléval po boku své Chromé Venuše a neměl se ani k jednomu. U vytržení je jen takové stylistické zvýraznění; o žádné vytržení tu nešlo, bylo to potěšení, určitá fyzická a duševní spokojenost. Pravda je taková, že jsem ji měl rád; s tímto prostým stvořením, s touhle nemanželskou a kulhavou dcerkou, zrozenou z lásky a pohrdání, jsem se cítil dobře, a myslím, že ona se mnou ještě lépe. A to všechno v Tijuce. Hotová ekloga. Paní Eusébia nad námi bděla, ale jen aby se neřeklo; nezbytí kořenila taktem. A její dcera mi v tom prvním vzplanutí přírody odevzdávala svou duši v plném rozpuku.

„Tak vy zítra odjízďte?“ řekla mi v sobotu.

„Mám to v úmyslu.“

„Neodjíždějte.“

Neodjel jsem a obohatil tak evangelium o jeden verš: „Blahoslavení, kteříž neodjíždějí, neboť jejich jsou první polibky dívek.“ Eugènia mne totiž poprvé políbila právě v neděli, vtiskla mi onen první polibek, který už žádný muž nikdy nedostane – a nebyl to polibek ani uloupený, ani vynucený, nýbrž ve vší počestnosti odevzdaný, jako když poctivý dlužník splácí dluh. Ubohá Eugènie! Kdybys bývala tušila, jaké myšlenky se mi přitom honí hlavou! Tys byla rozechvělá pohnutím, rukama jsi mě držela kolem krku, pohlížejíc na mne co na svého kýženého chotě, a já jsem s očima zahleděnýma k roku 1814, směrem k mlází a Vilaçovi, myslil na to, že svou krev a svůj původ nezapřeš.

Vtom nečekaně vešla paní Eusébia, ne zas ale tak zčerstva, aby nás spolu přistihla. Popošel jsem k oknu; Eugènia se posadila a jala se upravovat si cop. S jak roztomilým obmyslem, s jak bezmeznou a deli-

kátní strojeností! S jakým svatouškovstvím to jen provedla! A vše tak přirozené, živé a nehledané, přirozené jako chuť k jídlu, přirozené jako spánek. Tím lépe! Paní Eusébia nic netušila.

Kapitola XXXIV:

Cituplné duši

Mezi těmi pěti či deseti lidmi, kteří mne čtou, se vyskytuje i cituplná duše, jež je nepochybně předchozí kapitolou poněkud pobouřena, začíná se chvět o osud Eugèniin a možná... ano, možná mne dokonce ve svém skrytu nazývá cynikem. Já, a cynik, cituplná duše? Při pěkně rostlé nožce Dianině! Taková urážka by zasluhovala smýt krví, kdyby v tomto světě krev co smyla. Nikoliv, citlivá duše, já nejsem cynik; byl jsem člověk; a můj mozek byl jevištěm, na němž se hrály kusy všeho druhu: církevní, mravokárná i srdceryvná dramata, burlesky, půvabné komedie, bujaré frašky, staré morality, kabaret, bylo to pandemonium, cituplná duše, vřava věcí a postav, v níž jsi mohla zahlédnout vše od smyrenské růže až po routu ze své zahrádky, od skvostného lůžka Kleopatřina až po zákoutí na pláži, kde se choulí klimbající žebrák. Střetaly se tam myšlenky nejrůznějších stavů a ustrojení. Nevládl tam jen duch orlů a kolibříků; panovalo tam i ovzduší slimáků a ropuch. Odvolej to nařčení, cituplná duše, ztrestej své nervy, vyčisti si brýle – někdy to může být brýlemi – a bez okolků skoncuje s oním kvítkem mlází.

Kapitola XXXV:

Cesta do Damašku

O týden později jsem já, poutník na cestě do Damašku, uslyšel tajemný hlas, který mi šeptal slova Písma (Sk 9,6): „Vstaň a jdi do města.“ Ten hlas vycházel z

mne samého a měl dva zdroje: soucit, jenž mne tváří v tvář dívčině nevinnosti odzbrojoval, a strach, že bych se do ní mohl skutečně zamilovat a učinit ji svou chotí. Kulhavou ženu! Co se této pohnutky mého odjezdu týče, není pochyb, že ji prohlédla, a dala mi to na jevo. Stalo se to jednoho pondělního odpoledne na zápraží, když jsem jí oznámil, že nazítří ráno jedu do města. „Sbohem,“ povzdychla si a prostě mi podala ruku, „děláte dobře.“ Když jsem na to nic neříkal, pokračovala: „Děláte dobře, že utikáte před směšností, jíž byste se sňatkem se mnou vystavil.“ Chtěl jsem se ohradit; ona se slzami na krajíčku pomalu odcházela. Několika kroky jsem ji dohnal a přísahal jí při všech svatých, že můj odjezd je skutečně neodkladný, že na mé lásce se pranic nezměnilo; bohapustě přehánění, jež si beze slova vyslechla.

„Věříte mi?“ naléhal jsem nakonec.

„Ne, a říkám vám, že děláte dobře.“

Chtěl jsem ji zadržet, avšak pohled, kterým si mne změřila, už nebyl prosebný, nýbrž velitelský. Na druhý den jsem z Tijuky odjel, dílem s hořkostí, dílem rád. Říkal jsem si, že se sluší uposlechnout otce, že je záhodno se dát na politickou dráhu... vždyť přece ústava... a má nevěsta... a což teprv můj kůň...

Kapitola XXXVI: Ve věci bot

Otec, který mě nečekal, mne přivítal s něhou a povděkem. „Takže tentokrát doopravdy?“ vyptával se. „Mohu tedy...“

Nechal jsem ho u té nedopovězené věty a odešel si zout těsné boty. Ulevilo se mi, svobodně jsem se nadechl a protáhl, čímž mé nohy, a já hned po nich, dosáhly poměrné blaženosti. Přitom jsem dospěl k závěru, že těsné boty jsou jedním z největších pozemských dobrodiní, neboť nám tím, že otláčují nohy, dopřávají slasti ze zouvání. Nešťastný člověče, potýrej své nohy,

pak je zbav útlaku, a štěstí se dostaví skoro zadarmo, zcela dle ševců a Epikura. Zatímco takhle myšlenka dělala prostocviky na známé hrazdičce, já jsem zalétl pohledem k Tijuce, kde jsem svou chudinku viděl mizet za obzorem minulosti, a cítil jsem, že nepotrvá dlouho, a boty si stáhne i mé srdce. A že se z nich ve své chlípnosti také vyzulo. Již za čtyři nebo pět dní jsem vychutnával ten prchavý, nevýslovný a nepotlačitelný okamžik slasti, jenž následuje po úporné bolesti, starosti či tísní. Z toho jsem pochopil, jak velmi důmyslný je život, který probouzí hlad, jen aby nám dal příležitost se najíst, a v němž kuří oka nesledují jiného cíle než vylepšiti pozemskou blaženost. Vpravdě vám říkám, že veškerá lidská moudrost se nevyrovná jedinému páru těsných bot.

Ty, má Eugénie, ty ses z nich nevyzula nikdy. Po cestě života jsi tahala nohu i lásku za sebou, kráčelas smutná jako chudšův pohřeb, osamělá, mlčelivá a pracovitá, až i ty ses dostala sem, na tento druhý břeh... Není mi však docela jasné, čím měla tvá existence tomuto věku prospět. Kdo ví? Není vyloučeno, že mít celá ta lidská truchlohra o jednu statistku méně, bývala by u diváků propadla.

Kapitola XXXVII: Konečně!

Hle, konečně tu máme Virgílii. Než jsme šli k radnímu Dutrovi, zeptal jsem se otce, zda už ohledně mého sňatku něco ujednával.

„Neujednával jsem nic. Před časem jsem s ním o tobě mluvil a přiznal jsem, že bych tě rád viděl poslancem; mluvil jsem do něj, až mi slíbil, že pro tebe něco udělá, a věřím, že tomu dostojí. Pokud jde o nevěstu, nazývám tak jednu osůbku, úplný skvost, kvítek, hvězdičku, taková se jen tak nevidí... je to jeho dcera. Říkal jsem si, že kdyby sis ji vzal, uspíšilo by to tvé jmenování poslancem.“

„To je všechno?“

„Všchno.“

Tak jsme tedy šli k Dutrovi. Byl to báječný člověk, usměvavý, bodrý, vlastenecky založený, veřejné nešvary ho sice trochu hnětly, nevzdával se ale přesvědčení, že je lze snadno napravit. Soudil, že je správné, abych se o poslanecké křeslo ucházel; jen radil ještě nějaký ten měsíc vyčkat. Hned mne představil své ženě – byla to ctihodná dáma – a dceři, která byla ve všem všudy práva otcovu panegyriku. Přisahám vám, že ve všem všudy. Projděte si ještě jednou Kapitolu XXVII. Jelikož už jsem si o dívence učinil svou představu, vrhl jsem na ni zpytavý pohled; o jejích představách nevím nic, ale pohled, který mi věnovala, se od mého nijak nelišil; náš první pohled byl čistě a jednoduše manželský. Koncem měsíce jsme byli jedna ruka.

Kapitola XXXVIII: Čtvrté vydání

„Co kdybyste k nám zítra přišel na večeri,“ pozval mne jednou večer Dutra. Přijal jsem. Na druhý den jsem nařídil kočímu, ať na mne s kočárem počká na náměstí svatého Františka z Pauly, a šel jsem se trochu projít. Vzpomínáte si ještě na mou teorii lidských vydání? Pak tedy vězte, že tehdy jsem byl čtvrtým, přehlédnutým a upraveným vydáním, jež se nicméně doposud hemžilo opomenutími a hrubkami; tyto nedostatky snad poněkud vynahrazovala sazba, jež byla elegantní, a vazba, která byla přepychová. Když jsem se dosyta naprocházel, chtěl jsem se ve Zlatnické ulici podívat, kolik je hodin, a sklíčko mi přitom upadlo na dláždění. Vešel jsem do prvního krámku, který byl po ruce; byla to špeluňka – sotva víc než to –, zaprášená a tmavá.

Vzadu za pultem seděla žena, jejíž žlutý, neštovicemi pođobaný obličej se prvnímu pohledu skrýval v šeru; jakmile však zřetelněji vystoupil, skýtal pra-

zvláštní podívanou. Rozhodně nebyla ošklivá; naopak, bylo vidět, že musela být hezká, a nijak tuctově. Květ jejích půvabů byl však rozleptán nemocí a předčasným stářím. Neštovice to musely být ukrutné; velké a četné jizvy vytvářely výstupky a dolíky, svaHy a úbočí, a budily dojem hrubého, nadobyčej hrubého pilníku. Nejhezčí na ní byly oči, avšak i ty v sobě měly něco podivného a odpudivého; to se arci změnilo, ledva jsem promluvil. Na vlasech bez lesku utkvěla vrstva prachu, která se takřka rovnala té na dveřích vlastního krámku. Na levé ruce se jí blyštlé diamant. Věř mi to, budoucnosti, nebo ne, ta žena byla Marcela.

Chvilí mi trvalo, než jsem ji poznal; nebylo to nic snadného; ona mne ale poznala při prvním slově, kterým jsem se na ni obrátil. V očích jí zajiskřilo a obvyklý výraz se proměnil, zpola zněžněl, zpola se roztesknil. Zahlédl jsem, jak sebou trhla, jako by se chtěla schovat či utéci; bylo to hnutí marnivosti, jež netrvalo déle než okamžik. Marcela se vzpamatovala a usmála se.

„Přišel jste si něco koupit?“ zeptala se a podala mi ruku.

Neodpověděl jsem. Marcela pochopila důvod mého mlčení (byl nasnadě) a myslím, že jen váhala, má-li je připsat spíše zděšení nad přítomností, či vzpomínce na minulost. Nabídla mi židli a přes pult mi dopodrobna vyprávěla o sobě, o životě, jaký vedla, o slzách, jež pro mne prolila, o tom, jak jí neštovice zhyzdily tvář, i o čase, který napomohl chorobě a urychlil její chátrání. Ve skutečnosti sešla na duši. Prodala všechno nebo skoro vše; muž, kterého kdys milovala, jí skončil v náručí, zůstaviv jí tento zlatnický krámeček, kam ale k dovršení její zkázy poslední dobou zavítá jen málokdo – snad pro tu zvláštnost, že jej vede žena. Vzápětí mne požádala, abych jí vyprávěl, co jsem prožil já. Nezabralo mi to mnoho času, nebylo to dlouhé ani zajímavé.

„Oženil jste se?“ zeptala se Marcela, když jsem do-
mluvil.

„Zatím ne,“ odbyl jsem ji suše.

Marcela se nepřítomně zahleděla na ulici, jako by
se zamyslela či vzpomínala. Já jsem se vrátil do minu-
losti a uprostřed vzpomínek a nostalgie se ptal sebe
sama, pro co na světě jsem jen napáchal tolik pošeti-
lostí. Ovšemže Marcela z roku 1822 nevypadala tak-
hle; ale stála ta tehdejší krasavice byt' jen za třetinu
mých obětí? Na to jsem se pokoušel přijít, zpytuje
Marcelinu tvář. Ta mi říkala, že ne, zatímco její oči mi
prozradily, že v nich již tehdy, stejně jako dnes, hořel
plamen hamižnosti. Jenže v moci těch mých nebylo
to vyčíst; byly to oči prvního vydání.

„Ale jak to, že jste tady? Zahlédli jste mne snad
z ulice?“ vymanila se Marcela ze svého ustrnutí.

„Ne, myslel jsem si, že to je hodinařství; chtěl jsem
si koupit sklíčko k těmhle hodinkám; koupím je jin-
de. Odpusťte, mám naspěch.“

Marcela si smutně povzdychla. Cítil jsem se po-
drážděný a rozmrzelý zároveň a toužil jsem být co nej-
dříve pryč. Marcela mezitím zavolala černocho a bez
ohledu na mé protesty mu dala hodinky a poslala ho
pro sklíčko do vedlejšího krámku. Nedalo se nic dě-
lat; znovu jsem se posadil. Přála prý by si získat ochra-
nu svých někdejších známých. Mínila, že se dříve či
později přirozeně ožením, a ujistila mne, že mi bude
prodávat vybrané šperky pod cenou. Neřekla přímo
pod cenou, nýbrž užila taktní a průhledné metafory.
Začal jsem mít podezření, že ji žádá nehoda (až na
tu nemoc) nepotkala, že má peníze někde pěkně v su-
chu a svůj obchod vede, jen aby ukojila ziskuchtivost,
která jako červ provrtávala celé její bytí. Přesně to jsem
se později doslechl.

Kapitola XXXIX:

Soused

Zatímco jsem takto uvažoval, do krámku vstoupil
prostovlasý muž nevysoké postavy, který vedl za ru-
ku asi čtyřletou holčičku.

„Tak jakpak jste se dnes měli?“ zeptala se ho Mar-
cela.

„Docela to ušlo. Pojď sem, Maricoto.“

Soused vyzdvihl dítě a za ručičky je přenesl za pult.

„Jen běž,“ pravil. „Běž se zeptat paní Marcelky, jak-
pak se dnes vyspala. Hrozně se sem těšila, ale maminka
ji nemohla obléci... No copak? Vypros si požeňná-
ní. A dej si pozor, nebo dojde na rákosku. Tak...
Neumíte si představit, co vyvádí doma; v jednom ku-
se o vás mluví a tady jako by neuměla do pěti počítat.
Ještě včera... Mám to říci, Maricoto?“

„Neříkej to, tatínku, neříkej.“

„Že by něco nepěkného?“ vyptávala se Marcela
a poplácala děvčátko po tvářičkách.

„Co vás nemá. Maminka ji učí, aby se každý večer
pomodlila Otčenáš a Zdravas k Panence Marii; včera
vám ke mně ta maličká přijde a zkroušeným hláskem
mne prosí... představte si o co... Že se prý chce po-
modlit ke svatě Marcele.“

„Chuderka moje malá!“ políbila ji Marcela.

„Je to láska, umanutí, ani si neumíte představit.
Maminka říká, že jste jí uhranula.“

A vyprávěl ten člověk ještě další věci, vesměs ne-
smírně milé, až si konečně dívenku odvedl, přičemž
si mne měřil zkoumavým či podezřívavým pohledem.
Zeptal jsem se Marcely, kdo to je.

„Jeden hodinář tady ze sousedství, moc hodný člo-
věk, jeho žena také. A ta dceruška je roztomilá, vidí-
te? Myslím, že mě mají upřímně rádi. Jsou to hodní
lidé.“

Když to říkala, hlas se jí zachvěl radostí; tvář jako
by jí zaplavila vlna štěstí...

Kapitola XL: V kočáru

V tu chvíli černoušek přinesl hodinky s vyměněným sklíčkem. Měl jsem nejvyšší čas; byl jsem jako na trní; dal jsem mu stříbrňák; Marcele jsem řekl, že se zase někdy zastavím, a rázným krokem odcházel. Abych na sebe prozradil všechno, musím přiznat, že mi poněkud bušilo srdce; bylo to ale jakési vyzvánění umíráčku. V duchu mnou zmítaly protichůdné pocity. Uvažte, jak radostně pro mne ten den začal. Otec se mnou u oběda dopředu nacvičoval můj první projev v poslanecké sněmovně. Pořádně jsme se nasmáli, spolu se slunkem, které zářilo jako za nejkrásnějších dní světa. Přesně tak se měla smát Virgília, až jí budu o našich poledních výmyslech vyprávět. A pak se to najednou zvrtně, sklíčko od hodinek mi upadne na zem, já vejdu do prvního krámku, který je po ruce; a ona se tam na mne vyvalí minulost, cosi, co mne celuje a drásá zároveň; cosi s tváří poznamenanou steskem a neštovicemi mě tu bere v potaz...

Nechal jsem to být; kvapně jsem vskočil do kočáru, který na mne čekal na náměstí svatého Františka z Pauly, a poručil vozkovi, aby si pospíšil. Voзка pobídl koně, kočár mnou začal otřásat, pružiny sténaly, kola se o překot zarývala do bahna, které po sobě v ulicích zůstavil nedávný déšť, a mně to připadalo, jako bychom se nehýbali z místa. Kdopak z vás nezná ten vlahý větřík, který sic nevaně silně ani zprudka, ale je k zalknutí, větřík, který vám ani neodnese klobouk z hlavy, ani ženám nezavíří v suknicích, a přesto je – nebo se alespoň zdá – horší, než kdyby něco z toho prováděl, poněvadž přivozuje sklíčenost, malátnost a jakousi rozplizlost ducha? Vanutí takového větru jsem byl tedy vystaven; a ježto jsem si byl jist, že to je proto, že mne zastihl v jakési soutěsce mezi minulem a přítomnem, dychtil jsem vyrazit k pláním budoucnosti. Jenže ten prokletý kočár ne a ne se hnout z místa.

„João!“ zařval jsem na vozku. „Tak pojedete ten kočár, nebo ne?“

„Kampak by jezdil, mladý pane? Vždyť stojíme před domem milostpána radního!“

Kapitola XLI: Šálení smyslu

Byla to pravda. Pospíšil jsem si dovnitř; tam jsem našel netrpělivou a rozladěnou Virgílii se zasmušilým čilkem. Společnost jí v pokoji dělala hluchá matka. Když jsme se pozdravili, řekla mi dívka suše:

„Čekali jsme vás poněkud dříve.“

Hájl jsem se, jak jsem svedl; líčil jsem jí, jak se kůň splašil a jak mne zdržel jeden přítel. Náhle mi hlas umrzl na rtech a já jsem zůstal úlekem celý zkoprnělý. Virgília... byla to opravdu Virgília? Upřeně jsem si ji prohlížel a pocit, který se mne zmocnil, byl tak tíživý, že jsem o krok ucouvl a odvrátil od ní zrak. Znovu jsem na ni pohlédl. Tvář měla rozežranou od neštovic; pleť, ještě včera tak jemná, ruměná a čistá, jako by zežloutla, poznamenaná stejnou pohromou, jaká zhyzdila obličej Španělčin. Oči, které bývaly rozpustilé, pohasly; rty posmutněly a držení těla prozrazovalo únavu. Dobře jsem se na ni podíval; vzal jsem ji za ruku a vlídně ji k sobě přivolal. Nemýlil jsem se; byly to neštovice. Myslím, že se mi tvář stáhla odporem.

Virgília se ode mne odtáhla a šla se posadit na pohovku. Chvilí jsem pozoroval špičky svých nohou. Mám odejít, nebo zůstat? Zaplašil jsem ten první nápad, který byl jednoduše nesmyslný, a zamířil k Virgílii, která tam seděla a mlčela. Panebože! Byla to opět ta svěží, mladičká Virgília v plném rozpuku. Marně jsem jí na tváři pátral po nějakém pozůstatku choroby; nic takového tam nebylo; pleť měla jemnou a sněhobílou jako obvykle.

„Copak jste mne nikdy neviděl?“ zeptala se Virgília, když viděla, jak důkladně si ji prohlížím.

„Tak krásnou nikdy.“

Za Virgíliina němého cvrnkání nehtem o nehet jsem se posadil. Následovala několikavteřinová odmlka. Vyprávěl jsem jí o věcech, které s tím, co se stalo, nijak nesouvisely; ona mi však neodpovídala, nevěnovala mi jediný pohled. Až na to cvrnkání byla ztělesněnou sochou Mlčení. Jen jedinkrát mě poctila pohledem, a to ještě velmi spatra, přičemž pozdvihla levý koutek úst a svráстила obočí, až se jí téměř spojilo; tím nabyl obličej výrazu, který byl někde na půli cesty mezi komedií a truchlohrou.

Bylo v tom opovržení něco strojenosti; přirozená mimika to nebyla. Ve skrytu duše trpěla, a ne málo – buď se jí mé chování vskutku dotklo, nebo to byla pouhá uražená ješitnost; jelikož skrývaná bolest bolívá dvojnásob, je nadmíru pravděpodobné, že Virgílii trpěla víc, než měla. Tomuhle se tuším říká metafyzika.

Kapitola XLII:

Co Aristotelovi uniklo

Další věcí, která podle mne patří do metafyziky, je toto: – Uvedeme do pohybu řekněme jednu kouli; ta se kutálí a narazí do jiné; předá jí impuls, a tu se ona druhá koule rozkutálí po vzoru té první. Předpokládejme, že se ta první koule jmenuje třeba Marcela – pouhý to předpoklad –, ta druhá Brás Cubas, a třetí pak Virgílii. Vyjde nám, že se minulostí odpálená Marcela dokoulí až k Brási Cubasovi, kterýžto se pod silou nárazu rozkutálí a vrazí do Virgílie, jež s první koulí neměla nic společného. Přitom lze pozorovat, jak se díky pouhému přenosu určité síly setkávají společenské protiklady a jak tímto způsobem vzniká co si, co bychom mohli nazvat pospolností lidské nevrlosti. Jak to přijde, že Aristotelovi tahle kapitola unikla?

Kapitola XLIII:

Markýzu, jelikož já budu markýz

Vše nasvědčuje tomu, že Virgílii byla ďáblík, chtěli andělský, ale ďáblík a tehdy...

Tehdy se objevil Lobo Neves, muž, který nebyl ani štíhlejší, ani elegantnější, ani sečtější, ani přitažlivější než já, a přesto mi během několika týdnů odloudil Virgílii i kandidaturu s vehemencí vpravdě císařskou. Nepředcházelo tomu žádné mé zavržení; nedošlo k nejmenšímu rodinnému výstupu. Jednoho dne za mnou Dutra přišel, abych počkal na příznivější vítr, protože za Lobo Nevesovou kandidaturou prý stojí vlivní lidé. Přistoupil jsem na to; tím začala má porážka. Týden nato se Virgílii Lobo Neves se úsměvem zeptala, kdy bude ministrem.

„Kdyby bylo na mně, okamžitě; takhle až za rok.“

„Slíbíte mi, že ze mne jednou uděláte baronku?“

„Markýzu, jelikož já budu markýz.“

Od toho okamžiku jsem byl ztracen. Virgílii porovnávala orla s pávem a vybrala si orla, zanechávající páva s oněmi třemi či čtyřmi polibky, které mu byla věnovala, napospas vlastnímu úleku a pohrdání. Těch polibek bylo snad pět; ale i kdyby jich bývalo bylo deset, naprosto nic by to neznamenal. Mužské rty nejsou jako kopyta Attilova koně, která připravovala o plodnost půdu, na niž vkročila. Právě naopak.

Kapitola XLIV:

A to se stane Cubasovi!

Když se otec dozvěděl, jak jsem dopadl, zůstal jako opařený a málem bych věřil, že příčinou jeho smrti nebylo nic jiného. Těch zámků, co si vystavěl, těch snů bylo tolik, že pohled na to, jak se bortí, pro něj musel znamenat těžký otřes. Nejprve tomu nechťel uvěřit. Tohle se stane Cubasovi! Výhonku slovného rodu Cubasů! A říkal to tak přesvědčeně, že jsem na chvíli

zapomněl na vrtkavou dámu a u vědomí toho, že zakladatel našeho rodu byl bednář, se zahloubal nad tímto nikoli ojedinělým, zato ale pozoruhodným jevem: představou, jež se povznese na přesvědčení.

„Cubasovi!“ opakoval mi nazítrí u snídaně.

A veselá snídaně to nebyla; já sám jsem padal nevyspaním. Minulou noc jsem zčásti probděl. Láskou? Vyloučeno; tutěž ženu nelze milovat dvakrát, a poněvadž jsem o léta později měl milovat právě ji, nebyl jsem k ní tehdy vázán ničím jiným než pomíjivou iluzí, špetkou poslušnosti a značnou nadutostí. To k vysvětlení mého bdění zcela postačuje; spát mi nedal vztek, vztek ostrý jako špendlíkový hrot, který jsem rozpouštěl v doutnících, úderech pěsti a přečtených úryvcích knih, až nastal rozbřesk, pokojný jako málokterý.

Byl jsem však mlád, lék jsem si nosil v sobě. Kdo tu ránu nedokázal snadno unést, byl otec. Nakonec možná přece jen nezemřel na to neštěstí; že mu ale v jeho posledních chvílích přitížilo, je jisté. Zemřel čtyři měsíce nato – sklíčen, zarmoucen, stravován nepokojem, který ho po způsobu výčitek svědomí nepřestával pronásledovat, smrtelným rozčarováním, jež přebilo i revmatismus a záchvaty kašle. Dostalo se mu ještě půlhodinky radosti: to když ho poctil návštěvou jakýsi ministr. Viděl jsem ho – dobře si na to vzpomínám –, viděl jsem ho, jak se vděčně usmívá jako za starých časů, a oči mu září světlem, jež bylo, abych tak řekl, posledním zábleskem odcházející duše. Jenže smutek byl vzápětí zpátky, smutek nad tím, že zemře, aniž mne viděl zastávat nějaký vysoký úřad, jak se na mě patřilo.

„A to se stane Cubasovi!“

Zemřel jednoho květnového jitra, několik dní po ministrově návštěvě, v kruhu svých dětí, Sabiny a mě, pak ještě strýčka Ildefonsa a mého švagra. Zemřel a nic v tom nezmohla ani lékařská věda, ani láska a péče, již jsme ho zahrnovali, ani co jiného; měl zemřít, zemřel.

„A to se stane Cubasovi!“

Kapitola XLV:

Poznámky

Vzlyky, slzy, dům vzhůru nohama, vchod potažený černým sametem, člověk, který přišel obléci nebožtíka, jiný, který mu bral míru na rakev, rakev, katafalk, svíce, parte, hosté, kteří se pomalu a neslyšně trousili dovnitř, tiskli ruku pozůstalým, někteří se smutkem, všichni vážně a mlčky, velebný pán s kostelníkem, modlitby, vykrápění svćenou vodou, zatloukání rakeve, šest lidí ji snímá z katafalku, zdvihá a přes výkřiky, vzlyky a nové slzy pozůstalých s ní přichází k pohřebnímu vozu, zvedají ji nahoru, přetahují koženými popruhy, utahují je, hrčení pohřebního vozu, hrčení kočárů, jednoho za druhým... podobá se to obyčejnému inventáři, jsou to však poznámky, které jsem si zaznamenal pro smutnou a všední kapitolu, již ne napíšu.

Kapitola XLVI:

Dědictví

Teď se na nás, čtenáři, podívejte týden po otcově smrti: sestra posedává na pohovce, Cotrim se o kousek dál se založenýma rukama opírá o komodu a hryže si knír, já přecházím s očima zarytýma do země z jedné strany pokoje na druhou. Hluboký smutek. Ticho jako v hrobě.

„Tak dobře,“ řekl Cotrim. „Tenhle dům bych šacoval na nějakých třicet tisíc, řekněme pětaticet.“

„Já ho odhaduji na padesát,“ ohradil jsem se. „Sabina ví, že za něj otec zaplatil osmapadesát.“

„I kdyby zaplatil třeba šedesát,“ odsekl Cotrim, „zdaleka to neznamená, že za tolik stál, tím méně, že tolik stojí dneska. Dobře víte, že ceny domů tu šly už před lety podstatně dolů. Poslyšte, jestli tenhle dům stojí padesát tisíc, kolik by pak musel stát ten na Campu, co si chcete nechat vy?“

„Ten sem nepleťte! To je stará barabizna.“

„Prý stará barabizna!“ vyjekla Sabina, spínajíc ruce k nebi.

„Dám krk, že tobě ten dům připadá jako nový, že?“

„Víš co, bratříčku, nechme toho,“ vstala Sabina z pohovky; „vždyť se o tom všem můžeme dohodnout docela kulantně a přátelsky. Tak kupříkladu Cotrim vám postoupí černochoy, nechá si jen tatínkova kočího a Paula...“

„Kočího nedám,“ pospíšil jsem si. „Zůstává mi kočár a jiného si kupovat nehodlám.“

„Tak dobrá; necháme si tedy Paula a Prudência.“

„Prudêncio je svobodný.“

„Svobodný?“

„Už dva roky.“

„Svobodný? To, jak váš pan otec vyřizoval tyhle domácí záležitosti, aniž se o tom komukoli zmínil, je neslýchané! Budiž. Pokud jde o stříbro... doufám, že stříbro pan otec na svobodu nepustil.“

Stříbro už přišlo na přetřes jednou; jednalo se o starou stříbrnou soupravu z doby Josefa I., jež tvořila nejcennější část dědictví jak pro své jemné zpracování, tak pro své stáří a původního vlastníka; otec říkával, že ji můj pradědeček, Luís Cubas, dostal darem od hraběte z Cunhy v dobách, kdy hrabě býval místokrálem.

„Pokud jde o to stříbro,“ pokračoval Cotrim, „vůbec bych na něm netrval, nebýt toho, že si je přeje vaše sestra; a já jí dávám za pravdu. Sabina je vdaná žena a potřebuje nějaký důstojný servis pro slavnostní příležitosti. Vy jste svobodný, návštěvy nepřijímáte a vůbec...“

„Ale mohu se přece jednou oženit!“

„Proč bys něco takového dělal?“ vložila se do sporu Sabina.

Její otázka byla tak rafinovaná, že jsem na pár minut zapomněl dokonce hájit své zájmy. Usmál jsem se, vzal jsem Sabinu za ruku, lehounce ji plácl přes

dlaň a to vše v tak dobré vůli, až si to Cotrim vyložil jako souhlas a poděkoval mi.

„Není zač,“ bránil jsem se. „Od ničeho jsem neustoupil a ustoupit ani nemíním.“

„Že nemíníte?“

Zavrtěl jsem hlavou.

„Nepři se s ním, Cotrime,“ obrátila se na svého chotě sestra. „Hlavně aby po nás nechtěl i košili a kabát; to je to poslední, co tu ještě schází.“

„Vůbec nic neschází. Chce kočár, chce vozku, chce stříbro, chce všechno. Nemyslíte, že by se vám vyplatilo dát nás raději rovnou předvolat k soudu a svědecky dokázat, že Sabina není vaše sestra, já že nejsem váš švagr a Pán Bůh že není Pán Bůh? Tak byste to měl udělat a nepřijdete o nic, ani o lžičičku. S takovou si na mne, milý zlatý, nepřijdete!“

Byl tak rozhorlený, a já ostatně zrovna tak, že jsem pokládal za vhodné navrhnout smírné řešení: o stříbro se rozdělíme. Uchechtl se a zeptal se mne, komu připadne konvice a komu cukřenka; načež prohlásil, že na to, urovnat ten spor před soudem, je vždycky času habaděj. Mezitím Sabina popošla k oknu, které vedlo do zahrad – a když se za okamžik vrátila, přišla s návrhem, že se vzdá Paula i toho druhého černochoy, pokud jí připadne všechno stříbro; chtěl jsem říci, že nepřijímám, ale Cotrim mne předběhl a řekl totéž.

„To nikdy! Na almužny mě neužijel!“ pravil.

Večeře byla smutná. Při moučniku se objevil strýček kanovník, právě včas, aby stihl ještě jednu rozmišku.

„Miláčkové,“ řekl, „pamatujte, že bratr zanechal tolik chleba, že se dostane na všechny.“

Cotrim mu odsekl:

„To rád věřím. Jenže tady nejde o chléb, nýbrž o máslo. A na suchý chléb já nejsem zvědavý.“

Nakonec jsme se nějak podělili, už jsme však byli rozkmotřeni. A řeknu vám, že i tak mne rozepře se Sabinou stály hodně sil. Bývali jsme tak dobří přátelé! Dětské hrátky, dětinné záchvaty vzteku, veselí i ná-

řky dospělého života, kolikrát jsme se bratrsky dělili o chléb radosti a bídy, jak se na dobré sourozence, jimiž jsme byli, sluší. Teď jsme se ale rozkmořili. Bylo to jako Marcelina kráska, jež se vytratila s neštovicemi.

Kapitola XLVII: V ústraní

Marcela, Sabina, Virgília... stírám si tu všechny kontrasty, jako by ta jména a osoby nebyly než projevy mých niterných pocitů. Nevycválané pero, uvaž stylu pěkně kravatu, přioděj ho některou z méně ušmudlaných vest; a pak, ano, pak za mnou přijď, vstup se mnou do domu, natáhni se tu do sítě, jež mne kolébala po většinu let od soupisu otcova majetku až do roku 1842. Přijď; zavane-li k tobě z toaletního stolku vůně parfému, nepředstavuj si, že jsem jej dal rozprášit po pokoji sobě pro potěchu; zůstal tu po madam N. či Z. či U. – svou půvabnou prožluklost tu totiž pohoupaly všechny tyto monogramy. Kdyby se ti však zachtělo nad tu vůni ještě čeho navíc, strč si to přání za klobouk, protože podobenky, dopisy ani upomínky jsem neschraňoval. Sám cit vyvanul a kromě těch písmen mi nezůstalo zhola nic.

Žil jsem bezmála v ústraní, čas od času jsem si vyšel na nějaký ten bál či do divadla, anebo někam na kus řeči, většinou jsem však pobýval sám se sebou. Žil jsem; nechával jsem se unášet proudem dní a událostí, tu vzrušen, tu apatický, rozháraný mezi ctižádostí a malomyslností. Psal jsem politiku a dělal do literatury. Posílal jsem články a verše do novin a dosáhl tak jistého uznání jako polemik i veršotepec. Když jsem si vzpomněl, že Lobo Neves už je poslancem a Virgília se má stát markýzou, ptával jsem se sebe sama, proč bych já neměl být lepším poslancem a lepším markýzem než kdovíjaký Lobo Neves, který mi nesaá po kolena, ba ani po kotníky ne. To jsem si říkal a pozoroval přitom špičku svého nosu...

Kapitola XLVIII: Virgíliin bratranec

„Víte, kdo k nám včera přijel ze São Paula?“ zeptal se mne jednou večer Luís Dutra.

Luís Dutra byl Virgíliin bratranec, který – tak jako já – obcoval s múzami. Jeho básně se líbily a byly lepší než ty, co jsem psal já; jenže on potřeboval, aby mu ten veřejný ohlas někdo v soukromí stvrzoval. Byl plachý, a ostýchal se toho dožadovat; slůvko chvály mu však vždycky udělalo radost; probouzelo v něm čerstvé síly a on se pak s mladistvým nadšením vrhal do díla.

Chudák Luís Dutra! Sotva mu něco otiskli, spěchal ke mně domů, začal se kolem mne točit, slídit po nějakém soudu, gestu, které by schválilo jeho zbrusu nové dílko, a já jsem s ním mluvil o tisíci jiných věcech – o posledním catetském bálu, o výměně názorů ve sněmovnách, o kočárech a koních –, o všem kromě jeho básní či próz. On mi odpovídal, nejprve živě, pak ochableji, stácel hovor na své téma, otevřel knížku a ptal se mne, zda jsem napsal něco nového, a já jsem odpovídal že ano, nebo že ne, ale hned jsem zas stočil řeč někam jinam a on mne následoval, až to docela vzdal a smutně odcházel. Chtěl jsem, aby o sobě začal pochybovat, zbavit ho nadšení, vyřadit ze hry. A přitom všem jsem pozoroval špičku svého nosu...

Kapitola XLIX: O špičce nosu

Nose, ty svědomí bez výčitek, už jsi mi v životě častokrát posloužil... Zdalipak už jsi kdy, milý čtenáři, rozjímal o smyslu nosu? Doktor Pangloss objasňuje, že nos byl stvořen proto, abychom mohli nosit brýle, a musím přiznat, že mi to vysvětlení až do jisté doby připadalo vyčerpávající; když jsem však jednoho dne nad touto otázkou společně s jinými filosofickými

hádankami přemítal, připadl jsem na vysvětlení, jež jediné je pravdivé a vyčerpávající.

Vlastně si stačilo všimnout počinání fakírů. Čtenáři jest známo, že takový fakír tráví dlouhé hodiny pozorováním špičky svého nosu, a to jen aby užel záři nebeskou. Upíraje zrak na špičku nosu, přestává vnímat vnější svět, přiodívá se nekonečnem, zmocňuje se nehmatatelná, odpoutává se od země, rozplývá se, přichází do vytržení. Taková proměna bytí skrze špičku nosu je výsostným zjevem ducha, přičemž schopností jí dojit nevládnou jen fakíři: je všeobecná. Každý člověk je obdařen nutkáním i mocí kontemplovat vlastní nos a spatřit tak záři nebeskou, a právě tato kontemplace, jež nekončí ničím jiným než podřízením vesmíru jedinému nosu, tvoří základ společenské rovnováhy. Kdyby se nosy pozorovaly výhradně mezi sebou navzájem, lidský rod by nevydržel ani dvě stě let: býval by vyhynul s prvními kmeny.

Slyším odsud, jak čtenář namítá: „A to mi pak vysvětlete,“ praví, „jak to přijde, že lidi při kontemplaci vlastního nosu jaktěživ nikdo nepřistihl?“

Tupohlavý čtenáři, to jen dokazuje, že jsi nikdy nenavštívil mozek kloboučníkův. Kloboučník jde kolem kloboučnictví: je to krám jeho konkurenta, otevřený přede dvěma roky; tehdy měl dveře dvoje, dnes má čtvery a brzy bude mít šestery nebo osmery. Vitríny se pyšní konkurenčními klobouky; dveřmi vcházejí konkurentovi klienti; kloboučník ten obchod srovnává se svým, který je starší a dveře má jen dvoje, i tyhle klobouky s těmi svými, jež jsou mnohem méně vyhledávané, ač za stejnou cenu. Je nasnadě, že ho to trýzní; kráčí však se sklopeným pohledem či zraky upřenými v dál a soustředěně přemítá o tom, proč tamten má úspěch, když s ním to jde z kopce, a to je přitom kloboučníkem neskonale lepším než ten druhý kloboučník. Právě v tuto chvíli se jeho oči upřeně zahledí na špičku nosu.

Závěrem budiž řečeno, že ve světě působí dvě výsostné síly: láska, jež rod znásobuje, a nos, který jej podrobuje jedinci. Plození, rovnováha.

Kapitola I: Paní Lobo Nevesová

„Včera k nám ze São Paula přijela má sestřenice Virgíliá, co si vzala Lobo Nevese,“ pokračoval Luís Dutra.

„Ach tak!“

„Ale na vás jsem se to dozvěděl až dnes, vy čtveráku.“

„Copak?“

„Že jste se s ní chtěl oženit sám.“

„To byly nápady mého otce. Kdo vám to řekl?“

„Ona sama. Mnoho jsem se jí o vás navyprávěl a ona mi při té příležitosti všechno vyklopila.“

Druhého dne jsem v Auditorově ulici u Plancheřovy tiskařské dílny zdálky uviděl přicházet úchvatnou ženu. Byla to ona; poznal jsem ji, až když byla na pár kroků, tak velmi se změnila, k takové ji příroda a um přivedly dokonalosti! Pokynuli jsme si na pozdrav; nastoupila s manželem do kočáru, který na ně čekal opodál; zůstal jsem jako omámený.

Týden nato jsem ji potkal na jakémsi bále; myslím, že jsme dokonce prohodili pár slov. Na tom příštím, pořádaném jednou dámou, jež bývala ozdobou salonů v dobách prvního císařství, a nemohla tedy hyzdit ani salony císařství druhého, jsme se již viděli déle a lépe, jelikož jsme spolu rozmlouvali a tančili valčík. Valčík, to je báječná věc. Tančili jsme; nezapírám, že když jsem k sobě to nádherné pružné tělo přivinul, prožíval jsem podivný pocit, pocit oloupeného člověka.

„To je ale horko,“ řekla, sotva jsme dotančili. „Pojďme na balkon.“

„Ne; mohla byste se nachladit. Pojďme do vedlejší místnosti.“

Ve vedlejší místnosti jsme našli Lobo Nevese, kte-

rý mi srdečně blahopřál k mým politickým článkům, dodávaje, že o mé tvorbě literární se nezmiňuje, ježto literatuře za mák nerozumí. Ale to, co se týkalo politiky, bylo vynikající, promyšlené, pěkně napsané. Odpověděl jsem mu se zdvořilostí stejně vybranou a za vzájemného uspokojení jsme se rozloučili.

Asi o tři týdny později jsem od něj dostal pozvání na malý večírek. Přišel jsem; Virgilia mne roztomile přivítala: „Musíte si se mnou dnes zatančit valčík.“ Po pravdě řečeno, provázela mě pověst zkušeného tanečníka; nebylo divu, že si vybrala právě mne. Zatančili jsme si jedno kolo a ještě další. Pád Francesky způsobila jediná kniha; v našem případě byl příčinou pádu valčík. Myslím, že jsem jí tehdy večer silně stiskl ruku a ona se jakoby z roztržitosti nebránila; objímal jsem ji a všichni kolem se na nás dívali, tak jako na ostatní, kteří se objímali a vytáčeli v kole stejně jako my... Úplné delirium.

Kapitola LI: Je má!

„Je má!“ říkal jsem si, když jsem ji postupoval dalšímu tanečníkovi; a přiznávám, že se mi ta myšlenka po zbytek noci zarývala do nitra, ne jako by ji kladivem zatloukal, ale jako by ji zavrtával nebozískem, který je pronikavější.

„Je má!“ říkal jsem si přede dveřmi svého domu.

Tam se však na zemi blyštělo cosi žlutavého a kulatoučkého, jako by se osud, náhoda či bůhvíco rozhodly trochu přikrmit mé majetnické vzněty. Sehnul jsem se; byla to zlatá mince, půl dobrý.

„Je má!“ zasmál jsem se a vstrčil ji do kapsy.

Tu noc jsem už na minci ani nevzpomněl; když jsem se na ni však druhého dne upamatoval, zahryzalo mne svědomí, jakýsi hlas, který se mne vypytał, proč by mi u všech čertů měla patřit nějaká mince, kterou jsem ani nezdědil, ani nevydělal, ale pouho-

pouze našel na ulici. Bylo nabíledni, že moje nebyla; patřila někomu jinému, bohatému či chudému, kdo ji tam ztratil, a možná, že to byl někdo chudý, nějaký dělník, který nemá co dát ženě a dětem; i kdyby však byl bohatý, na mé povinnosti to nic nemění. Slušelo se tu minci vrátit a nejlepší cesta, jediná cesta, jak to udělat, bylo dát oznámení do novin anebo to svěřit policii. Napsal jsem policejnímu komandantovi list, v němž jsem mu odeslal svůj nález se žádostí, aby se jej podle svých možností pokusil navrátit do rukou pravého majitele.

Odeslal jsem jej a klidně, mohu snad říci i rozjařeně, posnídal. Mé svědomí se včera tolik natančilo, že z toho zůstalo celé přidušené a bezdeché; navrácení půldobry však bylo dokořán otevřeným oknem na druhou stranu mravnosti; dovnitř zavanul čerstvý vzduch a to nebohé stvoření se mohlo zhluboka nadýchnout. Větrejte svá svědomí! Toť jediné, co vám radím. Když si však odmyslíme všechny okolnosti, skutek to byl pěkný, an byl výrazem správných zásad, cituplnosti ušlechtilé duše. Tak mi to říkalo to stvoření v mém nitru, vlídně a přísně zároveň; takhle mi to povídalo a vyklánělo se přítom z otevřeného okna.

„Dobře jsi udělal, Cubasi; choval ses příkladně. Tenhle ten vzdoušek není prostě čerstvý, je to učiněný balzám, který vane ze zahrad edenských. Chceš se, Cubasi, podívat, cos vykonal?“

A už to dobrotisko vytahovalo zrcadlo a nastavovalo mi je před oči. Tam jsem nad pomýšlení jasně spatřil onu včerejší půldobru, kulatou a zářivou, viděl jsem, jak se množí, jak mi z ní kyne deset, třicet, ba padesát dober, což mělo znázorňovat všeliký prospěch, který mi z jejího prostého navrácení vzejde. A já jsem se v tom rozjímání nad svým skutkem celý rozplýval, viděl jsem se v něm ve vší své dobrotě a možná i velikosti. A to byste řekli obyčejná mince, není-liž pravda? Tady vidíte, k čemu vede, když si člověk zatančí pár kol valčíku navíc.

A tak jsem já, Brás Cubas, objevil velkolepý zákon, zákon o rovnocennosti oken, jímž jsem stanovil, že jedno zabeďněné okno můžeme nahradit otevřením jiného a dopřát tak svému svědomí neustálých závanů mravnosti. Možná tomu, co tu stojí, dobře nerozumíš; snad bys dal přednost něčemu konkrétnějšímu, kupříkladu nějakému balíčku, tajemnému balíčku. Máš jej mít.

Kapitola LII: Tajemný balíček

Náhoda tomu chtěla, že když jsem šel o několik dní později do Botafoga, klopytl jsem cestou o balíček, který se povaloval na pláži. Co dím, spíše jsem ho nakopl, než bych oň byl klopytl. Když jsem totiž ten nevelký, ale čistý, úhledně svázaný a pevným motouzem omotaný balíček spatřil, napadlo mne jen tak si do toho čehosi, co vypadalo jako něco, kopnout. Kopl jsem do toho a ono to vydrželo. Porozhlédl jsem se po okolí; na pláži nebylo živé duše; v dálce si hrály děti, o kus dál rybář spravoval sítě, nebylo tam nikoho, kdo by mne byl mohl přistihnout při činu; sehnul jsem se, popadl balíček a šel dál.

Ne že bych byl v cestě pokračoval bez obav. Mohl to být zlomyslný žertík nějakých výrostků. Přišlo mi na mysl vrátit ten nález zpět na pláž, sotva jsem jej však prohmatal, hned jsem to pomyšlení zavrhl. Kousek dál jsem sešel z cesty a zamířil k domovu.

„Tak se na to podíváme,“ řekl jsem si ve dveřích své pracovny.

Na okamžik jsem zaváhal, myslím, že jsem se trochu zastyděl; znovu mi bleskla hlavou obava z nějakého žertíku. Nikdo mne přitom sice asi neviděl, jenže v mém nitru sídlil rošťák, který by pískal, vřeštěl, chrochtal, dupal, špičkoval, kdákal, dělal psí kusy, jakmile by mne byl načapal, jak v tom rozbaleném balíčku nalézám tucet starých kapesníků či dva tucty shní-

lých guajáv. Jenže pozdě bycha honit; byl jsem zvědavostí stejně napjatý jako vy; rozbalil jsem balíček a v něm jsem uviděl... našel... napočítal... přepočítal neméně než pět tisíc milreisů. O nic méně. Možná nějaká desítka navrch. Pět tisíc jako ze škatulky, v hezoučkých bankovkách i mincích, nález k pohledání. Znovu jsem je zabalil. Při večeři se mi zdálo, že se mi černošští sluhové domlouvají očima. Že by mne byli špehovali? Nenápadně jsem se jich vyptával a dospěl jsem k závěru, že ne. Po večeři jsem se vrátil do pracovny, abych si ty peníze prohlédl, a smál jsem se mateřské péči, s níž jsem se tu staral o nějakých pět tisíc – já, zámožný člověk.

Abych na to nemusel myslet, vydal jsem se večer k Lobo Nevesovi, který na mne velice naléhal, abych nezanedbával večírky, jež pořádá jeho choť. Tam jsem potkal policejního komandanta; byl jsem mu představen; hned si vzpomněl na dopis a nalezenou půl-dobru, kterou jsem mu před několika dny vrátil. A tak ten případ přišel rovnou na přetřes; Virgília vypadala, jako by se vyprávění o mém jednání nemohla nabažit, a každý z přítomných se upamatoval nejméně na jeden příběh, který se tomu mému podobal, čemuž jsem naslouchal s netrpělivostí hysterky.

Večer, na druhý den, po celý příští týden jsem na těch pět tisíc myslel, jak nejméně to šlo, a přiznávám se, že jsem je dokonce nechal tiše ležet v zásuvce svého sekretáře. S chutí jsem si popovídal o čemkoli kromě peněz, tím spíš peněz nalezených; nalézt peníze však není žádný zločin, je to štěstí, příznivá okolnost, snad zásah Prozřetelnosti. Člověk přece neztratí pět tisíc, jako se ztratí kapesník. Když u sebe máte pět tisíc, chodíte s očima na stopkách, neustále se ubezpečujete, že je máte při sobě, nespouštíte z nich oči, ruce ani mysl, a abyste je takhle hloupě vytrousili na pláži, to už musí být... Takový nález přece nemůže být zločin; ani zločin, ani nestydatost, ani nic, co by poskvřelo lidský charakter. Byl to zkrátka a dob-

ře nález, šťastná náhoda, jako by se na mne usmálo štěstí, jako bych sázel na koně, jako bych byl vyhrál v poctivé hře a řekl bych, že to bylo štěstí ještě zaslouženější, neboť jsem se necítil jako bídák, ani jako člověk, který by si přízně Prozířetelnosti nezasluhoval.

„Tady těch pěti tisíc,“ říkal jsem si tři týdny nato, „těch jednou použiji na nějakou prospěšnou věc, třeba je dám nějaké chudé dívce věnem nebo tak. To se ještě uvidí.“

Ještě ten den jsem je odnesl do Brazilské banky. Tam mne přijali s mnoha uctivými narážkami na ten případ s půldobrou, který už se mezi mými známými roznesl; rozmrzele jsem odpověděl, že to snad nestojí za tolik řečí; začali tedy vynášet mou skromnost – a protože jsem se rozčilil, uzavřeli, že jsem prostě charakter.

Kapitola LIII:

.....

Jediný, komu ta půldobra sešla z mysli, byla Virgília; cele se soustřeďovala na mne, na mé oči, na můj život, na mé myšlenky; – aspoň to říkala, a byla to pravda.

Jsou na světě rostliny, které vyraší a vzrostou, než se kdo naděje; jiné jsou pozdní a neduživé. Naše láska byla z rodu těch prvých; vyrazila tak silně a s tak bohatou mízou, že se brzy stala tou největší, nejlistnatější a nejbujnější pralesní čeledí. Kolik dní přesně rostla, vám nepovím. Zato si vzpomínám, jak jedné noci vypučela květem či políbením, chcete-li, políbením, které mi rozechvěle vtiskla, celá – chuděra – rozechvělá strachy, poněvadž jsme stáli u zahradní branky. A jak nás tehle jedinký polibek spojil – polibek letný jako ona příležitost, žhavý jako naše láska, prolog života plného slastí, hrůz, výčitek svědomí, rozkoší zakončených bolestí, strastí, jež vyústily v radost – trpělivého a rozmyslného pokrytectví, jež jediné drželo bezuzdnou vášeň na uzdě –, života plného vzrušení,

záchvatů vzteku, zoufalství a žárlivosti, jež jediná hodina bohatě a do sytosti ukojila; přišla však hodina další a pohltila tu prvou i se všemi předchozími, aby po sobě nechala jen ta vzrušení a ten zbytek, a zbytek toho zbytku, což je omrzení a přesycenost: taková byla kniha, jež měla následovat po onom prologu.

Kapitola LIV:

Kyvadlo

Cestou domů jsem to políbení vychutnával. Nebyl jsem s to usnout; natáhl jsem se sice do postele, ale jako by se nestalo. Nepropásl jsem jediné bití hodin. Když se spánek nedostavoval, trápívalo mne kmitání kyvadla; ten ponurý, vleklý a odměřený tikot jako by mi každým úderem říkal, že mi zbývá o okamžik života méně. Tehdy jsem si představoval, jak tam mezi dvěma žoky, žokem života a žokem smrti, sedí starý ďábel a ubírá mince životu, aby je přidal smrti, a přitom je takhle počítá:

„O jednu méně.“

„O jednu méně.“

„O jednu méně.“

„O jednu méně.“

Nejpodivnější na tom je, že když se hodiny zastavily, natahoval jsem je, aby jejich tikot nikdy neustal a já tak mohl spočítat všechny ty okamžiky, o něž přicházím. Jsou vynálezy, které podléhají změnám či jsou překonány; dokonce i instituce pomíjejí; hodiny jsou definitivní a věčné. Až se bude poslední člověk loučit s vychladlým a vyčerpaným sluncem, bude mít v kapsičce u vesty hodinky, aby se mohl podívat, v kolik že hodin to umírá.

Tu noc jsem však měl k takové omrzelosti daleko, naopak jsem se cítil víc než příjemně. V mém nitru řádila obrazotvornost, jedny představy vytěsňovaly druhé po způsobu pánbičkářek, jež se spolu pouštějí při procesích do křížku kvůli tomu, která uvidí na

zpívajícího andělíčka. Neslyšel jsem okamžiky, o něž jsem přicházel, nýbrž minuty, jež mi byly přičítány k dobru. Od jisté chvíle jsem už neslyšel nic, neboť má prohnaná a rozpustilá mysl vylétla oknem a vznesla se směrem k Virgíliinu domu. Tam na jedné okení římse natrefila mysl Virgíliinu, pozdravila ji a chvilku tam spolu klábosily. My dva jsme se, patrně chladem, převalovali na postelích a toužili po odpočinku, a ty dvě tulačky si tam zatím seděly a opakovaly odvěký dialog Adama a Evy.

Kapitola LV:
Odvěký dialog Adama a Evy

BRÁS CUBAS

?

VIRGÍLIA

BRÁS CUBAS

VIRGÍLIA

BRÁS CUBAS

VIRGÍLIA

?

BRÁS CUBAS

VIRGÍLIA

BRÁS CUBAS

VIRGÍLIA

BRÁS CUBAS

VIRGÍLIA

Kapitola LVI:
Příhodná chvíle

Kdo mi ale, u sta hromů, vysvětlí, odkud se vzal ten rozdíl? Kdysi jsme se setkali, ujednali sňatek, zrušili, co bylo dohodnuto, a chladně, bez bolesti se rozešli, poněvadž nás k sobě nepoutala žádná vášně; mnou nejvš trochu lomcoval vztek, jinak nic. Uplynou léta, znovu ji spatřím, zatančíme si spolu tři nebo čtyři kola valčíku, a hle! vzájemnou láskou jsme jako zmámení. Virgília mezitím svou krásu arci pilně zdokonalovala, v podstatě jsme však byli tíž, a pokud mne se týče, ani jsem nezhezkl, ani se ze mne nestal větší štramák. Kdo mi vysvětlí, odkud se vzal ten rozdíl?

Nemůže to být než příhodnou chvílí. Ta první chvíle příhodná nebyla, neboť ačkoli ani jeden z nás nebyl nezralý pro lásku jako takovou, oba jsme byli nezralí pro lásku naši: toť stěžejní rozdíl. Láska je nemyslitelná bez příhodných jedinců. Na toto vysvětlení jsem připadl sám, a to dva roky po zmíněném polibku, když si mi jednou Virgília stěžovala na jakéhosi šviháka, který je navštěvoval a ze všech sil se jí dvořil.

„To je přece něco tak nevhodného!“ durdila se.

Trhl jsem sebou, pohlédl na ni a viděl, že její pobouření je upřímné; tehdy mne napadlo, že právě takový úšklebek jsem mohl kdysi vyvolat i já, a ihned jsem pochopil, jak veliký pokrok jsem učinil. Z nevhodného stal jsem se příhodným.

Kapitola LVII: Osud

Zato teď jsme se, vážení, milovali. Teď, když nám v cestě stály všemožné společenské zákony, to jsme se milovali, jak se patří. Cítili jsme se spjati jako ony dvě duše, s nimiž se básník setkal v očištění:

Di pari, come buoi, che vanno a giogo.

Přirovnávat nás k páru zapřažených volků tu přitom není zcela na místě, neboť my jsme patřili k jinému živočišnému druhu, ne tak těžkopádnému, zato ale daremnějšímu a rujnějšímu. Hle, jak si vyšlapujeme neznámo kam a po jakých utajených stezkách; toť otázka, která mne několik týdnů strašila, leč přenechal jsem ji k vyřešení osudu. Nebohý Osude! Kde je ti asi konec, ty velký prokurátore lidských šlamastyk? Možná, že právě převlékáš kůži, měníš tvář, způsoby, jméno, a není vyloučeno, že... Kde jsem to jenom přestal... Ach ano, po jakých utajených stezkách. Řekl jsem si, teď ať se děje vůle Páně. Milovat se nám bylo souzeno; jak jinak si vysvětlit náš valčík a ten ostatek? Virgília byla téhož názoru. Když se mi jedenkrát přiznala, že se v ní tu a tam ozývá svědomí, a já jsem jí na to řekl, že pokud si dělá výčitky, znamená to, že mne nemiluje, objala mne svými krásnými pažemi a zašeptala mi:

„Miluji tě, nebesa tomu chtějí.“

Ta slova nepadla jen tak; Virgília byla maličko pobožná. Na nedělní mši, pravda, nechodila, a dokonce si myslím, že do kostela zašla jen ve svátek, když se naskytlo volné místo někde na galerii. Modlívala se

však každý večer, zaníceně či přinejmenším ospale. Měla hrůzu z bouřek; to si zacpávala uši a drmolila všechny modlitby, co jich v katechismu bylo. V ložnici jí stál vyřezávaný, tři pídě vysoký, třemi obrázky zdobený oltářík z jacarandového dřeva; přítelkyním se o něm ovšem nezmiňovala; naopak – čistě zbožné ženy pro ni byly pánbičkářky. Nějakou dobu jsem ji podezříval, že se za to, čemu věří, stydí, že její víra je jen jakousi skrývanou flanelovou košilí do nepohody; podle všeho jsem se ale mýlil.

Kapitola LVIII: Sdílnost

Lobo Neves mi zprvu dělal velkou hlavu. Holé fantazirování! Protože svou choť zbožňoval, nerozpakoval se mi to v jednom kuse vypravovat; považoval Virgílii za ztělesněnou dokonalost, výlupek vši ušlechtilosti a vybranosti, za ženu rozkošnou, elegantní, neokázalou a vzornou. Tím se však jeho sdílnost nevyčerpávala. Z původní špehýrky se posléze staly dveře otevřené dokořán. Jednou se mi svěřil, že v jeho bytí chmurně hlodá jeden červ; scházelo mu společenské uznání. Povzbuzoval jsem ho, utěšoval hezkými řečmi, jimž naslouchal s nábožným zanícením vlastním touze, které se nechce nadobro zahynout; tehdy jsem pochopil, nakolik jeho ctižádostivost zmohlo bití křídly naprázdno, bez možnosti vzlétnout. Pár dnů nato mi líčil všechno své omrzení a umdlelost, všechnu přemáhanou hořkost a překusovaný vztek; říkal, že politický život je látka utkaná ze závisti, pohrdání, pletich, úskoků, zisťnosti a ješitnosti. Vše nasvědčovalo tomu, že právě prochází obdobím těžké malomyslnosti; pokusil jsem se ho z ní vyvést.

„Vím, co říkám,“ odvětil smutně. „Neumíte si představit, čím jsem prošel. Do politiky jsem se dával pro potěchu, kvůli rodině, pro svou ctižádost a trochu i z ješitnosti. Z toho vidíte, že se ve mně spájely veš-

keré pohnutky, jež mohou člověka k veřejnému životu dovést; jediné, co mi scházelo, byl jistý druh obmyslu. Sledoval jsem to představení z hlediště; a to byla, na mou čest, podívaná! Velkolepá scéna, život, ruch, působivé provedení. Dal jsem se zapsat; přidělili mi roli, která... Nač vás tím ale unavovat. Raději si ty úsměšky nechám pro sebe. Věřte mi, že jsem strávil hodiny, celé dny jsem strávil tím, že... Kdepak by se člověk dočkal nějakých stálých citů, nějakého vděku, kde nic, tu nic... ničehož nic..."

V hluboké sklíčenosti se odmlčel, s pohledem upřeným do prázdna, jako by neslyšel nic než ozvěnu svých vlastních myšlenek. Okamžik poté se zvedl a podal mi ruku: „Musíte ze mne mít povyražení,“ řekl. „Promiňte mi ten výlev, měl jsem dnes jeden zástož, který mne zkrušil na duchu.“ Temně a ponuře se zasmál; pak mne požádal, ať si to, o čem jsme spolu mluvili, nechám pro sebe; poznamenal jsem, že to vlastně nic nebylo. V tu chvíli vešli dva poslanci a jeden místní politický předák. Lobo Nevesova radost nad jejich příchodem vyznívala zprvu trochu strojeně, vbrzku se ale stala přirozenou. Za půl hodiny by si byl nikdo nepomyslel, že před ním nestojí ten nejšťastnější z lidí; rozprávěl, vtipkoval a smál se vespolek.

Kapitola LIX: Setkání

Musí být ta politika opojné víno, říkal jsem si cestou od Lobo Nevese; a šel jsem a šel, až jsem v Barbonské ulici potkal kočár, v němž se vezl ministr, můj někdejší spolužák z gymnázia. Srdečně jsme se pozdravili, kočár jel dál a já jsem šel... a šel... a šel...

„A proč bych se neměl stát ministrem i já?“

Tato zářná a velkolepá myšlenka – přioděna divukvoštným rouchem, jak by řekl páter Bernardes –, ta myšlenka začala metat kozelce, až mi z toho šla hlava kolem, musel jsem se zastavit a samým potěšením

jsem se na ni nemohl vynadívat. Lobo Nevesův smutek už mi sešel z mysli; cítil jsem nad sebou přitěžlivou moc propasti. Vzpomněl jsem si na toho spolužáka z gymnaziálních časů, kdy jsme běhávali po kopcích, na naše radosti i vylomeniny, srovnával jsem toho chlapce s dnešním mužem a ptal se sebe sama, proč bych neměl být jako on. Došel jsem na Promenádu a všechno jako by mi tu říkalo totéž: „Proč by ses, Cubasi, neměl stát ministrem? Proč by ses, Cubasi, neměl stát vládním ministrem?“ Když jsem to slyšel, rozproudil se mi tělem tak výtečný pocit, že jsem celý pookřál. Vstoupil jsem na Promenádu, posadil se tam na lavičku a začal tu myšlenku probírat ze všech stran. A co teprv Virgílii, jak té se to bude líbit! Pár minut nato vidím, jak si to ke mně míří jakási tvář, jež mi připadala povědomá. Znal jsem ji, jen vědět odkud.

Představte si vysokého, hubeného a pobledlého muže kolem osmatřiceti let. Šaty jako by – až na fazonu – unikly z babylonského zajetí; klobouk pama-toval klobouk Gesslerův. A k tomu si představte kabátec o mnoho volnější, než si žádalo majitelovo tělo – či lépe řečeno jeho kostra. Černá barva ustupovala bezvýrazné žluti; místy byla látka oblyškaná dohladka; z původních osmi knoflíků zbývaly tři. Kalhoty z našedlého štruksu měly vytahaná kolena, zatímco záložky nesly stopy podpatku polobotek, jimž bylo milosrdenství stejně cizí jako krém. U krku mu plan-dala vázanka o dvou barvách, jedné vyrudlejší druhé, a přidržovala týden starý límeček. Myslím, že na sobě měl i vestu, rozevlátou vestičku z místy prodřeného tmavého hedvábí.

„Dám krk, že už mne, pane doktore, ani neznáte,“ řekl.

„Nevzpomínám si...“

„Jsem Borba, Quincas Borba.“

Leknutím jsem ucouvl. Kéž bych teď vládl honosným slovem Bossuetovým či Vieirovým, abych mohl

takovou bezútěšnost vůbec vyličit! Tohle tedy byl Quincas Borba, ten okouzlující chlapec, jehož jsem znával, můj chytrý a majetný spolužák z gymnázia. Quincas Borba! Ne; není možná; to není pravda. Nemohl jsem uvěřit, že tenhle obejda s bíle prokvetlou bradou, tenhle sešlý trhan, tenhle dočista zničený člověk, to že je Quincas Borba. Ale byl. V očích mu ještě zůstala stopa dřívějšího výrazu a ani úsměv dosud nepozbyl jisté posměvačnosti, která mu bývala vlastní. Můj úžas nesl bez zakolísání. Po chvíli jsem od něj odvrátil zrak; byl dost odporný už sám o sobě, to srovnání ale bralo dech.

„Je zbytečné vám cokoli vyprávět,“ řekl nakonec, „všechno si dokážete představit. Život plný bídy, strádání a bojů. Pamatujete naše špumprnákle, jak jsem dělal krále? A takhle jsem dopadl! Skončil jsem jako žebrák...“

Lhostejně mávl pravicí a pokrčil rameny, jako by mu na ranách osudu za mák nesešlo, jako by snad byl dokonce spokojený. Možná že byl. Na každý pád byl nepohnutelný. Nezračila se v něm ani křesťanská odevzdanost, ani filosofické smíření s osudem. Jako by mu bída nadělala mozoly na duši a obrnila ho tak vůči bahnu. Hadry oblékal jako druhdy purpur: s jistým nedbalým půvabem.

„Zastavte se u mne někdy,“ řekl jsem mu, „mohl bych pro vás něco udělat.“

Na rtech mu zahrál blahosklonný úsměv. „Nejste první, kdo mi něco slibuje,“ odpověděl, „a nevím, zda budete poslední, kdo pro mne nic neudělá. A proč by? Nežádám nic, jen peníze; ty ano, jelikož jíst je třeba a v hostincích vám s placením nepočkají. A v hokynářstvích jakbysmet. Za pár šestáků polenty, malíčkost, která nestojí ani za řeč, vám ty proklaté hokynářky na dluh nedají. Učiněné peklo, milý... málem bych byl řekl příteli... Učiněné peklo! K čertu! Ke všem čertům! Víte, dneska jsem ještě neměl v ústech.“

„Vy jste ještě nejedl?“

„Ne, vycházel jsem časně z domova. Víte, kde bydlím? Na třetím schodě u Svatého Františka, když jдете nahoru, máte to po levé straně; ani na dveře klepat nemusíte. Příbytek je to vzdušný, vzdušný jako málokterý. Vyšel jsem tedy časně a ještě jsem nejedl...“

Vytáhl jsem toboleku, vyňal z ní pětimilreisovou bankovku - nejspínavější, jaká tam byla - a dal mu ji. Přijal ji se zábleskem hrabivosti v očích. Zvedl ji do výšky a nadšeně s ní mával.

„*In hoc signo vinces!*“ zahlaholil.

A pak ji s mnoha něžnostmi a halasnými výlevy zlíbal, což ve mně vyvolalo smíšené pocity lítosti a hnusu. S bystrostí sobě vlastní to prohlédl; zvažněl, zvažněl, až to bylo k smíchu, a žádal mne, abych mu odpustil ten výbuch radosti, prý je to radost chudáka, který pětimilreisovku již kolik roků neviděl.

„Můžete jich vidět ještě mnoho, to záleží jen a jen na vás,“ podotkl jsem.

„Vážně?“ vrhl se ke mně dychtivě.

„Začnete-li pracovat,“ dokončil jsem svou poznámku.

Učinil opovržlivý posunek; na okamžik se odmlčel; pak se vši rozhodností prohlásil, pracovat že nechce. Už jsem měl té nedůstojnosti, směšné i smutné zároveň, po krk a začal jsem se loučit.

„Nemůžete odejít, dokud vám nevysvětlím svou filosofii bídy,“ řekl a postavil se mi do cesty.

Kapitola LX: V Quincasově objetí

Usoudil jsem, že ten nebožák zřejmě zešílel, a už jsem se měl k odchodu, když mne vzal za zápěstí a chvílku si prohlížel briliant, který se mi skvěl na prstě. Cítil jsem, jak se mu ruka zachvěla žádostivostí, jak se touhou po majetku celý třese.

„To je nádhera!“ zvolal.

Pak si mne začal důkladně prohlížet ze všech stran.

„Je vidět, že na sebe dbáte,“ řekl. „Šperky, jemné a vybrané prádlo... Jen si porovnejte vaše boty a moje; to je rozdíl! Jakpak by nebyl! Opravdu na sebe dbáte. A děvčata? Jakpak je proháníte? Oženil jste se?“

„Ne, to ne...“

„Já taky ne.“

„Bydlím v ulici...“

„Kde bydlíte, mne nezajímá,“ přerušil mne Quincas Borba. „Až se uvidíme, zase mi můžete dát nějakou tu pětimilreisovku. Ale domů za vámi s dovolením chodit nebudu. To už je taková má hrdost... A teď již sbohem; vidím, že jste jako na trní.“

„Sbohem!“

„A děkuji. Dovolíte, abych vám poděkoval o něco blížeji?“

Načež se ke mně vrhl tak prudce, že jsem jeho objetí již nedokázal zabránit. Nakonec jsme se rozešli, já jsem prchal, jako by mi za patami hořelo, roztrpčený, smutný, v košili pomačkané Quincasovým objetím. Dobrý pocit už jsem z toho vůbec neměl, ba naopak. Bývalo by mi bylo milejší, kdyby svou bídu nesl důstojněji. Nemohl jsem nicméně přestat srovnávat toho člověka, kterého jsem viděl dnes, s tím, jak jsem ho znával, truchlit nad propastí, jež odděluje naději doby jedné od reality druhé...

„Tak, a sbohem! Jde se na oběd,“ řekl jsem si.

Vsunu ruku do kapsičky u vesty, a hodinky nikde. Poslední rozčarování! Borba mi je při tom objímání ukradl.

Kapitola LXI:

Plán

Truchlivě jsem poobědval. Ne že by mne bývalo tak hryzlo, že jsem přišel o hodinky, z hlavy mi však nešel původce té krádeže, zmíněné srovnání, a co z něj plynulo... Po polévce se ve mně začal rozvírat onen žlutý a neduživý květ z Kapitoly XXV, rychle jsem se

tedy naobědval, už abych byl u Virgílie. Virgília představovala přítomnost; chtěl jsem se k ní utéci, uniknout z područí minulosti, jelikož setkání s Quincasem Borbou obrátilo můj zrak právě tam, nikoli však k minulosti skutečné, nýbrž jaksi rozedrané, sprosté, žebrácké a bezectné.

Vyšel jsem ale příliš brzy; býval bych je zastihl u stolu. Znovu jsem si vzpomněl na Quincase Borbu a napadlo mne, že bych se po něm měl jít poohlédnout na Promenádu; myšlenka, že je třeba ho napravit, se mi jevila jako naprostá nutnost. Vypravil jsem se tam, už jsem ho ale nezastihl. Obrátil jsem se na strážníka; ten mi potvrdil, že se tam „to individuum“ skutečně čas od času vyskytuje.

„V kolik hodin?“

„Žádnou pevnou dobu nemá.“

Podle všeho bych tam na něj příště mohl natrefit; slíbil jsem si, že se tam vrátím. Byl jsem prodchnut touhou ho napravit, přivést k práci a vrátit mu sebeúctu a důstojnost; začínal jsem z toho mít dobrý, povznesený pocit, sám sebe jsem musel obdivovat... Mezitím nadešel večer; šel jsem k Virgílii.

Kapitola LXII:

Poduška

Šel jsem k Virgílii; na Quincase Borbu jsem rychle zapomněl. Virgília byla poduškou mého ducha, měkoučkou, vlahou, provonělou poduškou v batistovém povlaku, zdobeném flanderskou krajkou. Právě tam jsem odpočíval ode všech špatných, bolestných či prostě únavných zážitků. A když to vezmeme kolem a kolem, pravým důvodem Virgíliiny existence nebylo nic jiného; o ničem jiném nebylo lze uvažovat. K tomu, abych na Quincase Borbu docela zapomněl, stačilo pět minut; pět minut vzájemného zhlížení a tisknutí rukou; pět minut a jeden polibek. A po vzpomínce na Quincase Borbu bylo veta... Krlice ži-

vota, cäre minulosti, co mi je po tom, že jsi na světě, že jsi na obtíž zrakům druhých, pokud mně patří dvě píďe božské podušky, na níž mohu se zavřenýma očima spočinout a snít?

Kapitola LXIII:

Utecme!

Ajaj! jenže ne vždy. Když jsem tři týdny nato přišel k Virgílii – byly čtyři hodiny odpoledne –, zastihl jsem ji smutnou a sklíčenou. Nechtěla prozradit proč, až když jsem jinak nedal:

„Mám dojem, že Damião něco tuší. Je poslední dobou nějaký divný. Nevím... Chová se ke mně hezky, což o to; ale už se na mne nedívá stejně jako dřív. Špatně spím; zrovna dnes v noci jsem se probudila hrůzou; zdálo se mi, že mě chce zabít. Možná si to jen namlouvám, řekla bych ale, že něco tuší...“

Utěšoval jsem ji, seč jsem byl; vysvětloval jsem jí, že ho možná tíží nějaké politické starosti. Virgília se mnou souhlasila, i tak ale zůstala velmi rozrušená a neklidná. Byli jsme v salonu, jehož okna vedla do téže zahrady, kde jsme si vyměnili první polibek. Otevřeným oknem sem proudily závany větru, jenž zlehýnka povíval závěsy, na které jsem se sice díval, ale nic jsem z nich neviděl. Svíral jsem dalekohled předstáv; v dáli jsem zahlédl náš vlastní domek, náš společný život, náš svět, v němž nebylo Lobo Nevese, sňatku, morálky ani žádného jiného závazku, který by nám bránil v rozletu vůle. Byl jsem tou myšlenkou dočista zpitý; když jsem byl vyřídil svět, morálku i manžela, zbývalo už do toho andělského příbytku jen vejít.

„Virgílie,“ řekl jsem, „něco ti navrhnou.“

„Co to má být?“

„Miluješ mne?“

„Ach!“ vzdychla a vrhla se mi kolem krku.

Virgília mne bouřlivě milovala; svou odpověď to

očividně potvrzovala. Objímala mne kolem krku a mlčky, přerývaně dýchajíc, na mne hleděla svými krásnými velkými očima, které jako by vyzařovaly jakési zvláštní, vlhké světlo. Já jsem se do nich hroužil, kochal se jejími ústy, svěžími jako svítání a nenasytnými jako smrt. Virgíliina krása nyní slyňula jistotou vznešeností, jakou před sňatkem nemívávala. Byla z rodu čistě, ušlechtilé a vzletně tesaných soch z pentelického mramoru, byla nadána jejich pokojnou krásou, nikoli však jejich chladem či netečností. Naopak působila dojmem vřelé duše a dalo by se říci, že byla skutečným ztělesněním neomezené lásky. Ztělesňovala ji zejména tenkrát, kdy mlčky vyjadřovala vše, co jen lidská zřítelnice může vypovědět. Času však nebylo nazbyt; vymanil jsem se z jejího objetí, uchopil ji za zápěstí a vpíjeje se do ní pohledem se zeptal, zda má odvahu.

„Odvahu k čemu?“

„Utéci. Usadíme se tam, kde se nám to bude nejlépe zamlouvat, v domečku či v domě, jak si budeš přát, na venkově či ve městě, anebo třeba v Evropě, kde se ti zlíbí, někde, kde nás nikdo nebude obtěžovat, kde se nebudeš muset vystavovat žádnému nebezpečí, kde budeme moci žít jeden pro druhého... Souhlasíš? Utecme odsud. Dříve či později něco zjistí a budeš ztracená... slyšíš? ztracená... mrtvá... a on také, protože já ho zabiju, na to můžeš vzít jed.“

Zarazil jsem se; Virgília zbledla jako stěna, svésila ruce a klesla na pohovku. Chvilku tak beze slova setrvala, nevím, zda z nerozhodnosti či zda ji tak vyděsilo pomýšlení na vyzrazení a smrt. Popošel jsem k ní, naléhal, aby můj návrh přijala, líčil jí výhody života o samotě, bez obav, beze strachu či soužení. Virgília mi tiše naslouchala; pak řekla:

„Třeba bychom mu neunikli; rozjel by se za mnou a zabil mne tak jako tak.“

Dokazoval jsem jí, že ne. Svět je širošířý a já nejsem tak nemajetný, abychom nemohli žít, kdekoli

hřeje slunko a panuje čisté povětrí; tam by nedojel; velké činy vyrůstají jen z velkých vášní a on ji přece nemiluje tolik, aby se za ní rozjel kdoví do jaké dálavy. Virgília se zatvářila užasle, takřka rozhořčeně; manžel ji má velmi rád, šeptla.

„Snad ano,“ řekl jsem na to; „snad ano...“

Poodešel jsem až k oknu a začal prsty bubnovat na parapet. Virgília na mne zavolala; já jsem se ani nepohnul a dál v sobě přemílal svou řevnivost, přání, aby mi její manžel přišel pod ruku a já mu mohl zakroutit krkem. Zrovna v ten okamžik se na zahradě objevil Lobo Neves. Nechvěj se tak, sinalá čtenářko; upokoj se, nemíním tuto stránku kolorovat jedinou kapkou krve. Sotva se objevil, přátelsky jsem mu pokynul a počastoval ho jakousi žertovnou poznámkou; Virgília se kvapně vzdálila z pokoje, kam on do tří minut vstoupil.

„Jste tady dlouho?“ tázal se.

„Kdepak.“

Vešel vážně, ztěžka, nepřítomně kolem sebe těkal očima, jak mívával ve zvyku, ledva ale uviděl přicházet synka, nastávajícího mladého pána, bakaláře z Kapitoly VI, to byl hned dobrosrdečnost sama; vzal ho do náruče, zvedl do výše a zahrnul polibky. Já jsem to děcko měl v nenávisti, takže jsem se od obou odvrátil. Virgília se nanovo objevila v pokoji.

„Ach,“ povzdychl si Lobo Neves a lenošně se rozvalil na pohovce.

„Unaven?“ zeptal jsem se.

„A jak; přestál jsem dvě dávky prvotřídní otravy, jednu ve sněmovně a druhou na ulici. A třetí nás ještě čeká,“ dodal s pohledem upřeným na svou choť.

„Copak?“ otázala se Virgília.

„Čeká nás... Hádej co!“

Virgília se k němu posadila, vzala ho za ruku, urovnala mu vázanku a zeptala se ještě jednou.

„Nebudeš mi věřit, ale večer nás čeká ještě lóže.“

„Na Candianiovou?“

„Na Candianiovou.“

Virgília zatleskala ručkama a s dětinskou radostí, jež se k ní naprosto nehodila, se rozběhla políbit synka. Pak se vyptávala, zda je ta lóže u jeviště, nebo uprostřed, polohlasně se s manželem radila, kterou si má vzít toaletu, chtěla vědět, jakou operu dávají, a kdoví co všechno ještě.

„Zůstanete na oběd, vidíte, pane doktore?“ pozval mne Lobo Neves.

„Vždyť proto přišel,“ přidala se jeho choť. „Že prý máte nejlepší víno v celém Rio de Janeiru.“

„Ale nikdy mu moc neublíží.“

U oběda jsem mu dokázal pravý opak; pil jsem víc, než bylo mým zvykem; i tak ale méně, než aby mne to připravilo o soudnost. Rozrušený jsem byl už předtím a víno ten stav jen posílilo. Tehdy jsem se na Virgílii poprvé ze srdce rozlítil. Během celého oběda jsem na ni jedinkrát nepohlédl; rozmlouval jsem o politice, tisku, o ministerstvu, myslím, že bych byl mluvil i o teologii, kdybych ji znal nebo si na ni byl vzpomněl. Lobo Neves mne sledoval důstojně a s klidnou myslí, snad i s trochou povýšené blahosklonnosti; dráždilo mne to vše rovným dílem, a oběd se mi tak stal vleklou a hořkou záležitostí. Rozloučil jsem se, sotva jsme vstali od stolu.

„Na brzkou shledanou, že ano?“ ujišťoval se Lobo Neves.

„Snad.“

S tím jsem odešel.

Kapitola LXIV: Výměnný obchod

Toulal jsem se po ulicích a domů přišel o deváté. Nemohl jsem spát, a tak jsem se vrhl do četby a spisovnictví. V jedenáct hodin jsem zalitoval, že jsem nešel do divadla, a požíval se na hodinky, že bych se ještě oblékl a šel. Usoudil jsem však, že bych přišel pozdě;

navíc by to byl důkaz mé slabosti. Virgília už mne zjevně začíná mít dost, myslel jsem si. Naplňovalo mne to střídavě zoufalstvím a chladnokrevností, odhodláním vyhnat ji z hlavy a rozhodnutím zavraždit ji. V duchu jsem ji viděl, jak se naklání v lóži, jak její nádherné obnažené paže – paže, jež patřily jen a jen mně – poutají zraky všech přítomných, viděl jsem nádhernou róbu, kterou má dozajista na sobě, její sněhobílou šíji, vlasy módně stočené do ruliček a břištiny, jež vedle jejích očí přicházejí o svůj třpyt... Tak jsem ji viděl a sužovalo mne, že ji vidí i ostatní. Pak jsem ji začal svlékat, odkládat šperky i hedvábí, svýma lačnými a smyslnými rukama jí rozpouštět vlasy a činit ji – nevím zda krásnější, zda přirozenější –, činit ji mou, jedině mou, nic než mou.

Na druhý den jsem neodolal; hned zrána jsem šel k Virgílii; zastal jsem ji s očima zarudlýma od pláče.

„Copak se stalo?“ zeptal jsem se.

„Vy mne nemilujete,“ řekla na to. „A nikdy jste mne nemiloval, ani co by se za nehet vešlo. Včera jste se mnou jednal, jako byste mne nenáviděl. Kdybych alespoň věděla, co jsem udělala! Jenže o ničem nevím. Můžete mi to laskavě říci?“

„Ale co vám mám říkat? Vždyť se přece nic nestalo.“

„Že nic? Jednal jste se mnou hůř než se psem...“

Když došla až sem, uchopil jsem ji za ruce, pokryl je polibky a jí skanuly z očí dvě slzy.

„Už je to pryč, už je to pryč,“ tišil jsem ji.

Neměl jsem sílu ji vinit, a ostatně, vinit z čeho? Nemohla za to, že ji manžel miloval. Řekl jsem jí, že mi nic neudělala, že na něj zkrátka a dobře žárlím a že to prostě někdy nedokážu nést s veselou myslí; dodal jsem, že se manžel možná notně přetvařuje a že nejlepší způsob, jak učinit přítrž všem obavám a roztržkám, je přistoupit na to, co jsem navrhol včera.

„Už jsem o tom přemýšlela,“ chopila se toho Virgília. „Domeček na samotě, který by patřil jenom nám, obklopený zahradou, někde v tiché ulici, tak

to bylo, vidíte? Případá mi to jako dobrý nápad; proč ale utíkat?“

Pronesla to naivně a poklidně jako člověk, který nemá nic špatného za lubem, a v koutcích úst jí pohrával úsměv zrovna tak bezelstný. Odtáhl jsem se od ní a opověděl:

„To jste mne ovšem nikdy nemilovala vy.“

„Já?“

„Ano, jste pěkný sobec! Raději se díváte, jak denodenně strádám... Jste sobec, že vám není rovna!“

Virgília se rozeštkala, a aby nepřivolala ničí pozornost, pokusila se utlumit vzlyky kapesníčkem, který si tiskla na ústa. Takový výbuch mne vyvedl z míry. Kdyby ji někdo zaslechl, bylo by po všem. Sklonil jsem se k ní, vzal ji za zápěstí, šeptal jí ta nejsladší a nejdůvěrnější slůvka; poukázal jsem na nebezpečí, které mu nás vystavuje; strach ji utišil.

„Něco takového nemohu udělat,“ řekla mi po chvíli, „neopustím přece své dítě; a kdybych je vzala s sebou, jsem si jista, že by se za námi vydal až na kraj světa. To nemohu udělat; zabijte mne sám, chcete-li, anebo mne nechte zemřít... Ach, Bože, můj Bože!“

„Uklidněte se; vždyť vás někdo uslyší.“

„Ať si mne klidně slyší!“

Pořád ještě byla rozrušená; prosil jsem ji, aby na to všechno zapomněla, aby mi odpustila, že jsem zešílel, původcem mého šílenství že je však ona a bez ní že by po něm nezůstalo ani památky. Virgília si otřela oči a podala mi ruku. Usmáli jsme se na sebe; po chvíli jsme se vrátili k domečku na samotě, někde v postranní uličce...

Kapitola LXV:

Špiclové a špehouni

Vtom nás vyrušil hrkot vozu, vjíždějícího do dvora. Otrok nám přišel ohlásit, že přijela baronka X. Virgília na mne vrhla tázavý pohled.

„Snad abyste raději nepřijímala,“ řekl jsem, „s takovou migrénou.“

„Už vystoupila?“ zeptala se Virgília otroká.

„Vystoupila; říká, že s milostpaní nutně musí mluvit.“

„Uveďte ji.“

Za chvíli byla baronka v pokoji. Nevím, zda počítala, že mne tam najde. Sotva však mohla dát průchod většímu přívalu nadšení.

„To je ale náhodička!“ zahlaholila na mě. „Kde se touláte, že po vás není vidu ani slechu? Zrovna včera jsem se podívovala, že vás nevidím v divadle. Candianiová byla báječná. To je, pane, zpěvačka! Máte rád Candianiovou? Jakpak by ne. Vy muži jste všichni na jedno kopyto. Baron včera v lóži říkal, že jedna Italka vydá za pět Brazilek. Takové nactiutrhání! Starý muž, a dovolí si takovou urážku! Hrůza! Pročpak jste včera nebyl v divadle?“

„Bolela mne hlava.“

„To vám tak budu věřit! Dám jed, že za tím vězí nějaká sukně; nemyslíte, Virgílie? Jen si, milý příteli, pospěšte, čtyřicítka už máte na krku... nebo vám na ni alespoň táhne... Nebo snad ne?“

„To vám nemohu s určitostí sdělit,“ opáčil jsem. „Když ale dovolíte, šel bych se poohlédnout po svém křestním listě.“

„Jen běžte, běžte...“ podávala mi ruku. „Kdyžpak se zase uvidíme? V sobotu budeme doma; baronovi už se po vás stýská...“

Když jsem vyběhl na ulici, napadlo mne, že jsem neměl odcházet. Baronka byla z těch, co nás sledovali s největším podezřením. Bylo jí pětapadesát, vypadala na čtyřicet, přívětivá, usměvavá, s posledními zbytky krásy, vznosné chůze, vybraných mravů. Obvykle toho mnoho nenamluvila; měla dar naslouchat lidem a odhalovat tak jejich tajemství; to se vám zvrátila nazad v židli, tasila svůj nabroušený, ostříží zrak a dala se unášet hovorem. Ti, kdo nevěděli, s kým mají

tu čest, povídali, dívali se, rozhazovali rukama, zatímco ona se jenom dívala, tu upřeně, tu přelétala pohledem z místa na místo a někdy svou vychytralost dotáhla až k tomu, že zavřela oči a upřela zrak do svého nitra; ježto však řasami přece něco prosvítilo, pohled i tak plnil své poslání: šťourat se v duších i životech druhých.

Dalším takovým člověkem byl jeden Virgíliin příbuzný, jistý Viegas, vysušený a zažloutlý věchet čítající kol sedmdesáti jar, stížený úporným revmatismem, neméně úpornou záduchou a nedomykavostí chlopní: učiněný špitál. V očích se mu však blýskalo čilostí a zdravím. Virgília se ho v prvních týdnech nikterak nestrachovala, říkávala, že když Viegas vypadá, jako by upřeným zrakem špehoval, jednoduše si přepočítává peníze. Byl to skutečně velký skrblík.

V úvahu přicházel ještě Virgíliin bratranec, Luís Dutra, jehož jsem nyní odzbrojoval rozpravami o jeho verších i próze, jakož i tím, že jsem ho představoval známým. Když si spojili jméno s osobou, dávali najevo velké potěšení nad novou známostí a Luís Dutra nade vsi pochybu překypoval štěstím. Mě za to štěstí odškodňovala naděje, že nás nikdy neudá. Vedle něj tu byly ještě dvě nebo tři dámy, nějaký ten hejsek a mí fámulové, kteří by si tak se mnou vyrovnali účty za své podřízené postavení, a to všechno dohromady vytvářelo hotový prales špiclů a špehounů, mezi nimiž jsme se museli proplétat obratně a mrštně jako hadi.

Kapitola LXVI:

Nohy

A zatímco jsem na tyhle lidi myslel, nohy mne nesly dolů ulicemi, až jsem se bezděčně ocitl přede dveřmi hotelu Pharoux. Obvykle jsem tam obědval; poněvadž jsem tam však nešel z vlastní vůle, nemám na tom skutku pražádnou zásluhu, ta jde výhradně na vrub nohou, jež mne tam zavedly. Blahoslavené nohy! A to

s vámi někteří lidé nakládají pohrdavě a lhostejně! Já sám jsem o vás do té doby neměl valného mínění, zlobil jsem se, když jste se znavily, nesvedly jít za určitou mez a nečinily zadost mé touze vzlétnout, připočítávajíce mne slepici svázané za běháky.

Tedy mi nicméně svitlo. Ano, mé rozmilé nohy, dopřály jste hlavě, ať si přemítá o Virgílii, a usnesly jste se: „Musí se najít, je čas k obědu, odvedeme ho do Pharouxu; podělme se o jeho vědomí, ať si ho část prodlévá u oné dámy, my se chopme té, co zbyla, aby šel pěkně rovnou cestou, nevrážel do lidí ani do kolesek, smekal při setkání se známými a živ a zdrav došel až do hotelu. A ten záměr jste, laskavé nohy, do puntíku splnily, což mne zavazuje, abych vás na této stránce zvěčnil.“

Kapitola LXVII: Domeček

Poobědval jsem a šel domů. Tam jsem našel krabici doutníků od Lobo Nevese. Byla zabalená v hedvábném papíře a zdobily ji růžové stužky. Pochopil jsem, otevřel ji a vyňal z ní následující lístek:

Můj milovaný B....

Podezřívají nás; vše je ztraceno; navždy na mne zapomeň. Již nikdy se nespátíme. Buď sbohem; zapomeň na svou nešťastnou

V...

Ten dopis mi zasadil pořádnou ránu; přesto jsem, sotva padl večer, běžel k Virgílii. Právě včas; už toho litovala. V koutě u okna mi vyprávěla o barončině návštěvě. Baronka jí bez obalu řekla, že má včerejší nepřítomnost v Lobo Nevesově lóži vyvolala v divadle plno řečí, lidé prý probírali naše vzájemné vztahy; zkrátka a dobře, obecně nás podezřívají. Neví, co si počít, uzavřela.

„Nejlepší by bylo utéci,“ ponoukal jsem ji.

„Nikdy,“ zavrtěla hlavou.

Pochopil jsem, že od sebe nelze oddělovat dvě věci, jež pro ni byly beze zbytku spojitě: náš vztah a obecnou vážnost. Virgília byla schopna stejně velikých obětí, aby si uchovala jedno i druhé, a útěk by jí byl o polovinu připravil. Nejspíš jsem jí proto lehce pohrdal; v posledních dvou dnech už jsem však zažil tolik různých hnutí myslí, že opovržení záhy zmizelo. Tak dobře; zařídme si ten domeček.

Za pár dní jsem skutečně našel v jednom koutě Gamboy přesně takový, jaký jsme hledali. Klíčka k pomilování! Byl nový, čerstvě obílený, se čtyřmi okny v průčelí a dvěma po stranách – všechna měla cihlově červené žaluzie –, v rozích se pnuly popínavé rostliny, před domkem se prostírala zahrádka; taj a samota. Klíčka k pomilování!

Dohodli jsme se, že se tam usadí jedna Virgíliina známá, která jí dělala švadlenu a pomáhala s drobnými pracemi v domě. Virgília si ji dočista podmanila. Neřekneme jí všechno; se zbytkem bude snadno souhlasit.

Tato poloha naší lásky mi byla nová, probouzela ve mně zdání bezvýhradného vlastnictví, absolutní moci, tišila mé svědomí a pomáhala zachovat dekurum. Už jsem byl syt všech záclon svého soka, všech jeho židlí, koberců, lenošek, všech těch předmětů, které mi neustále dávaly na vědomí, že nejsem jediný. Nyní jsem se mohl vyhnout častým obědům, denno-denním večerním čajům, přítomnosti jejich synka, mého společníka a nepřítele v jednom. Domek mne vykupoval ze všeho; všední svět končil u dveří; za nimi se rozkládalo nekonečno, věčný, vyšší, výjimečný svět, který byl náš, pouze náš, bez zákonů, bez úradů, bez baronek, bez špiclů i bez špeshounů – jediný svět, jediná dvojice, jediný život, jediná vůle, jediný cit –, duchovní jednota všech věcí, dosažená vyloučením všeho, co se mi stavělo na odpor.

Kapitola LXVIII: Karabáč

Takové úvahy se mi honily hlavou cestou domů Valongem poté, co jsem si prohlédl dům a zařídil, co bylo třeba. Vyrhl mne z nich sběh lidu na náměstí: jeden černochoch tam mrskal druhého karabáčem. Ten si netroufal utéci; jen sténal:

„Už ne, pane, odpusťte mi; ach, pane, odpusťte mi!“

Ten první to však nebral na vědomí a na každé zaúpění odpovéděl novou ranou.

„Tumáš, ty syčáku!“ spílal mu. „Tumáš to své odpuštění, ty kořalo!“

„Ach, pane!“ naříkal ten druhý.

„Drž hubu, potvoro!“ odpovídal mu karabáč.

Zastavil jsem se, podíval se... Dobré nebe! Víte, kdo byl ten s tím karabáčem? Nikdo jiný než můj černoušek Prudêncio – ten, jemuž dal otec před několika lety svobodu. Došel jsem až k němu; hned nechal bití a požádal mne o požehnání; zeptal jsem se, jestli ten černochoch je jeho otrok.

„Ano prosím, mladý pane.“

„Udělal ti něco?“

„Je to pobuda a velký kořala. Zrovna dnes jsem mu řekl, aby zůstal v krámě, než dojdou dolů do města, a on nechal krám krámem a šel si do šenku přihnout.“

„Dobře, dobře, tak už mu odpusť,“ domlouval jsem mu.

„To se rozumí, mladý pane. Pánovo přání je mi rozkazem. Táhni domů, ožralo!“

Opustil jsem hlouček zvědavců, kteří tam postávali, stíhali mne vyděšenými pohledy a špitáli si své dohady. Já jsem šel dál, ponořen do spousty úvah, jež jsem ku své lítosti docela zapomněl; mohly mi poskytnout látku pro náramnou kapitolu, a snad mohla být i veselá. Veselé kapitoly mám rád; mám pro ně slabost. Navenek byla ta valonžská příhoda pochmur-

ná; ale jen navenek. Sotva jsem do ní zakrojil nožem rozumu, narazil jsem na zábavnou, jemnou, ba hlubokou střidu. Byl to způsob, jímž se Prudêncio zbavoval výprasků, které kdysi dostal – předával je jiným. Já jsem se mu jako dítě vozil na zádech, strkal jsem mu do pusy uzdičku, nemilosrdně ho švihal bičikem; on sténal a trpěl. Jen co se mu však dostalo svobody, aby se stal svým vlastním pánem, pánem svých rukou i nohou, a mohl pracovat, bavit se i spát, teprve teď, když se vymanil ze své někdejší poroby, vyšvihl se do sedla: koupil si otroka a splácel mu, co ode mne dostal, a s pořádnými úroky navrch. Ten darebák měl za ušima, jen co je pravda!

Kapitola LXIX: Zrnko šílenství

Table příhoda mi připomíná jednoho blázna, jehož jsem znával. Jmenoval se Romualdo a vykládal o sobě, že je Tamerlán. To byla jeho jediná, velká posedlost a vysvětloval ji velmi zvláště.

„Jsem proslulý Tamerlán,“ říkával. „Kdysi jsem býval Romualdo, leč roznemohl jsem se a lékaři mi předešli, abych jedl pohanku, pohanku, samou pohanku, až jsem se proměnil v pohana, stal jsem se samotným králem pohanů. Pohanka se vyznačuje tím, že plodí pohany.“

Chudák Romualdo! Lidé se jeho odpovědi smávali, čtenáři však podle všeho k smíchu nepřijde, a právě; já na ní aspoň nic vtipného neshledávám. Když ji člověk slyšel vykládat, přece jen trochu žertovná byla; ale líčí-li se takhle, na papíře, a v souvislosti s ranami karabáčem, uštědřenými a předávanými, je nutno přiznat, že mnohem lepší je vrátit se do domečku v Gamboi; nechme Romualdy a Prudencie spánem-bohem.

Kapitola LXX: Dona Plácida

Vraťme se k domečku. Dnes už tam, čtenáři můj vše-
tečný, nezavítáš; zestárl, zčernal, zpráchnivěl a maji-
tel jej dal strhnout a postavil místo něj jiný, třikrát
tak velký, ale přísahám ti, že mnohem menší než ten
původní. Alexandrovi byl málo celý svět; vlašťovkám
je růžek pod krovem nekonečnem.

Tady vidíte, jak nezúčastněná je tahle země, jež nás
nese napříč prostorem co záchranný člun, který má
přirazit k pobřeží: na témže kusu podlahy, který str-
pěl dvojici hříšníků, dnes nocuje dvě spravedlivých. Zít-
ra se tam možná vyspí nějaký církevní hodnostář, po
něm vrah, pak kovář či básník a všichni požehnají to-
muto koutu země, který se jim zavděčil nějakou iluzí.

Virgília z něj udělala klíčku k pomilování; vybrala
ty nejvkusnější koberce a s estetickým bystrozrakem
elegantní ženy je rozmístila po domě; já jsem tam
donesl pár knížek a na všechny ty věci dohlížela do-
na Plácida, domnělá a svým způsobem i skutečná paní
domu.

Nepřijala jej nikterak ochotně; tušila, co máme za
lubem, a přísouzená role jí nebyla ani trochu po chu-
ti; nakonec se však podvolila. Myslím, že zpočátku
plakávala; sama sobě se ošklivila. Jisté je přinejmen-
ším tolik, že ke mně během prvních dvou měsíců ani
jednou nepozvedla zrak; obracela se na mne se sklo-
penýma očima, vážně, rozmrzele a někdy i smutně.
Chtěl jsem si ji získat, přecházel jsem to tedy mlčky
a jednal s ní vždy laskavě a uctivě. Snažil jsem se do-
sáhnout její shovívavosti a posléze i důvěry. Když jsem pak
důvěry nabyl, vymyslel jsem si srdceryvný příběh o své
lásce k Virgílii, sahající až do doby před jejím sňat-
kem, vylíčil jsem jí překážky, které nám kladl do ces-
ty otec, neúprosnost manžela a bůhvíjaké další smyš-
lenky. Dona Plácida se nepozastavila nad jedinou
stránkou mého románu; spolkla ho celý. Činila tím

zadost svému svědomí. Kdyby nás byl půl roku nato
někdo viděl všechny tři pospolu, řekl by, že dona Plá-
cida je moje tchyně.

Nezachoval jsem se nevděčně; dal jsem na ni pře-
vést pět tisíc milreisů – oněch pět tisíc nalezených
v Botafogu –, aby měla na stará kolena o živobytí po-
staráno. Děkovala mi se slzami v očích a od té doby
se za mne večer co večer modlívávala před obrázkem
Panny Marie, který jí visel v pokoji. Tak vzalo její oš-
klivení za své.

Kapitola LXXI: Zádrhel knihy

Začínám litovat, že jsem se do téhle knihy kdy pouš-
těl. Ne že by mne snad vyčerpávala; nemám co na
práci; a odeslat pár hubených kapitol na ten svět člo-
věka aspoň od věčnosti trochu rozptýlí. Jenže se mi
ta kniha vleče, je cítit hrobem, má v sobě jakousi
mrtvolnou křeč; což je sice neřest závažná, leč vcel-
ku nepatrná, neboť největším nedostatkem téhle
knihy jsi, čtenáři, ty. Jsi celý hrr zestárnout a kniha
ti ubíhá pomalu; zbožňuješ přímočaré a barvitě lí-
čení, pravidelný a plynulý styl, a tahleta kniha a můj
styl jsou jako opilci, nabírají si to hned doprava
a hned zas doleva, tu jdou, tu stojí, reptají, pokřiku-
jí, chechtají se, vyhrožují nebesům, podjíždějí jim
nohy a oni padají...

A padají! – Nebohé lístečky mého cypřiše, i vy opa-
dáte, tak jako jakékoli krásné a výstavní listoví; mít
oči, skropil bych vás slzou lítosti. Je ovšem nesmír-
nou výhodou smrti, že neponechá-li vám ústa, aby-
ste se smáli, připraví vás i o oči, jimiž byste plakali...
I vy opadáte.

Kapitola LXXII: Biblioman

Tu přešla kapitola možná vypustím; kromě jiného tam v posledních řádcích stojí věta, jež se nadmíru podobá nesmyslu, a já nechci skýtat pastvu pro budoucí kritiku.

Jen se podívejte: ode dneška za sedmdesát let se nad přešlou stránkou sklání jakýsi vychrtlý, zažloutlý a prošedivělý mužik, který nemiluje nic než knihy, ve snaze přijít na to, v čem ten nesmysl vězí; pročítá ji jednou, dvakrát, tam a zase zpátky, vykošťuje z ní slova, tu se zmocní nějaké slabiky, tam zase jiné a ještě další, ba i těch zbývajících, prohlíží si je zevnitř i zvenčí, ze všech stran, proti světlu, oprašuje je, otírá je o kalhoty, drhne je, a kde nic, tu nic; ne a ne vám ten nesmysl najít.

Je to biblioman. Autor mu nic neříká; tohle jméno, Brás Cubas, jeho životopisné slovníky neuvádějí. Náhodou na ten svazek natrefil v krcálku antikvářově. Pořídil jej za dvě stovky reisů. Pátral, bádá, slídlil a seznal, že je to jediný exemplář. Jediný! Vy, kdož knihy nejen milujete, ale jste jimi zrovna posedlí, nad jiné dobře chápete, jakou má to slovo váhu, a umíte si tedy představit, jak nad tím náš biblioman zajásal. Býval by se vzdal koruny indické, papežského stolce, všech muzeí Itálie i Holandska dohromady, kdyby je byl měl vyměnit za tento jedinký exemplář; a nikoli proto, že jsou to právě mé *Paměti*. Totéž by učinil i s Laemmertovým *Almanachem*, vyskytovat se v jediném exempláři.

Nejhorší ze všeho je ten nesmysl. Mužik se dál pachtí nad onou stránkou, na pravém oku monokl, docela v zajetí svého vznešeného a trpkého poslání: rozluštit, v čem se ten nesmysl tají. Sám už si umínil napsat krátkou zprávičku, jak knihu nalezl a případně též jaký rafinovaný zámysl pod povrchem tuhle té temné věty odhalil. Vposledku neodhalí nic a spoko-

jí se s tím, že knihu vlastní. Zavře ji, hledí na ni, nemůže se vynadívat, jde s ní k oknu a předvádí ji slunci. Jediný exemplář. V tu chvíli pod oknem zrovna projíždí nějaký Caesar nebo Cromwell na cestě k moci. Mužik pokrčí rameny, přirazí okno, natáhne se do sítě a pomalíčku, láskyplně, po doušcích listuje knihou... Jediný exemplář!

Kapitola LXXIII: Luncheon

Přišel jsem pro ten nesmysl o další kapitolu. Zdali-pak by nebylo lepší uhlazené vyprávění, bez všeho tohotohle kodrcání! Přirovnal už jsem svůj styl k chůzi opilcově. Připadá-li vám to snad nepřístojné, řeknu tedy, že jde ten styl ruku v ruce s naším stolováním v domečku v Gamboi, kde jsme si s Virgílii čas od času vystrojili hostinu, jakýsi *luncheon*. Víno, ovoce, zavařeniny. Je nasnadě, že jsme při té příležitosti též jedli, bylo to však jídlo rozčleněné čárkami zamilovaných slůvek, něžných pohledů, rozpustilostí, nekonečného množství rozličných odboček srdce, které se tu slévaly v pravou a nepřetržitou řeč lásky. Tu a tam přeslazenost chvíle okořenila nějaká ta rozmíška. To mne pak Virgílii opouštěla a hledala útočiště v koutě pohovky nebo se vydala poslouchat lamentování dony Plácidy. Neuplynulo ani pět či deset minut a my jsme navázali nit hovoru stejně, jako teď navazují na předchozí vyprávění já, abychom ji posléze zas zpřetrhali. Budiž poznamenáno, že metodického postupu jsme se nijak nehrozili, zvali jsme jej ke stolu v osobě dony Plácidy; ta však naše pozvání nikdy nepřijala.

„Jako byste mne už neměla ráda,“ řekla jí jednou Virgílii.

„Panenko na nebesích!“ zalomila ta dobrá žena rukama. „Já, a nemít mladou paní ráda! A koho jiného bych už propáníčka měla mít na tomhle světě ráda?“

A vzala ji za ruce a upřeně se jí zadívala do očí,

upřeně, tak upřeně, až se z té upřenosti celá rozslzela. Virgília ji hleděla ukonejšit; já jsem jí vsunul do kapsičky u šatů stříbrňák.

Kapitola LXXIV: Dona Plácida vypravuje

Své štědrosti nikdy nelituj; za tento stříbrňák se mi dona Plácida odvděčila chvilkou sdělnosti, z níž vzešla tato kapitola. Několik dní nato jsem ji našel doma o samotě, zapředli jsme řeč a ona mi stručně vylíčila běh svého života. Byla nemanželskou dcerou kostelníka z katedrály a ženy, která se živila pečením cukroví. Otce ztratila, když jí bylo deset. To už strouhala kokos a pomáhala s cukrářskými pracemi, na jaké stačila. V patnácti či šestnácti se provdala za krejčího, který za čas zašel na úbytě a nechal ji samotnou, s dcerkou na krku. Mladičké vdově tak zůstalo na starosti dvouleté děvčátko a udřená matka. Musela vydělávat na tři. Pekla cukroví, jak se to naučila od matky, ale dnem i nocí k tomu pilně šila pro tři nebo čtyři obchody a za sto reisů měsíčně dávala hodiny několika dětem ze sousedství. A tak jí utíkala léta, když už nikoli krása, poněvadž tou neoplývala nikdy. Tu a tam se objevil nějaký ten ctitel, milovník či svůdce, leč odmítla je všechny.

„Kdyby se mi podařilo najít nového manžela,“ řekla mi, „věřte, že bych se byla znovu provdala; jenže vzít si mě nechtěl nikdo.“

Jednomu z nápadníků se podařilo vloudit do její přízně; když se však ukázalo, že nemá o nic poctivější úmysly než ostatní, vypoklonkovala ho tak jako ty předchozí a pak to oplakala. Dál šila na objednávku a drhla hrnce. Matka byla nerudná náturou, lety i nu-zováním; hučela do dcery, ať vezme zavděk jedním z výpůjčních či příležitostných manželů, kteří se nabízeli. Spílala jí:

„Chceš se nade mne povyšovat? Nevím, kde se v to-

bě ty panské choutky berou. Milá zlatá, živobytí ti nespadne do klína; ze vzduchu se žít nedá. S takovou na mě nechoď! Takoví hodní chlápci, jako třeba ten Policarpo z krámu, chudáček malý... Ty asi čekáš na nějakého rytíře, ne?“

Dona Plácida se zapřísahala, žádného rytíře že nečekala. Už ale byla taková. Chtěla se vdát. Moc dobře věděla, že matka svatbu nikdy neměla, a znala ženského, co měly jen tak svého šamstra. Ona už ale byla taková a chtěla se vdát. A tak si to přála i pro dcerku. Pracovala do úpadu, páčila si prsty u sporáku a oči nad petrolejkou, aby měly co jíst i bez jejího zneuctění. Pohubla, ochuravěla, na dluh pohřbila matku a pracovala dál. Dceři bylo čtrnáct, ale byla jako moucha, a nedělala jiného, než že házela očima po šviháčích, co se jim promenovali pod oknem. Dona Plácida ji opatrovala jako oko v hlavě, brávala ji s sebou, i když šla odevzdat šití. V obchodech po nich lidé pokukovali a mrkali na sebe v domnění, že dcera jde s ní, aby uhnala nějakého ženicha nebo tak něco. Někteří si je dobírali, jiní jim dělali komplimenty; párkrát dokonce i peníze matce nabídli...

Na chvíličku se odmlčela, hned ale zase pokračovala:

„Dcera mi s jedním z nich utekla, ani nechci vědět, co to bylo zač... Zůstala jsem opuštěná, a bylo mi smutno, tak smutno, že jsem chtěla zemřít. Nikoho jsem už na tom světě neměla, byla jsem nemocná a stáří klepalo na dveře. Tehdy jsem poznala rodinu mladé paní; moc hodní lidé, dávali mi práci a časem mi dokonce poskytli i střechu nad hlavou. Byla jsem u nich kolik měsíců, rok, přes rok, pomáhala jsem tam s domácností, se šitím. Odešla jsem, když se mladá paní provdala. Pak už jsem žila, jak Pánbůh dal. Podívejte se, jaké mám prsty, podívejte se na ty ruce...“ A ukázala mi hrubé, rozpraskané ruce se špičkami prstů rozpíchanými od jehel. „A k tomu člověk, milý pane, nepřijde ledajak; jen Bůh ví, jak jsem k tomu přišla já. Mladá paní mi naštěstí pomohla

a vy, pane doktore, také. Už jsem se bála, že se octnu na ulici a budu chodit žebrotou.“

Při té poslední větě se dona Plácida celá otřásla. Pak jako by přišla k sobě a uvědomila si, jak nevhodné je vykládat takové věci milenci vdané paní, a začala se smát, brát zpět, co řekla, spílala si hlupaček, vyčítala si „panské choutky“, z nichž ji vinila už matka; nakonec se, vyčerpaná mým mlčením, vzdálila. Já jsem tam zůstal sedět s pohledem upřeným na špičku boty.

Kapitola LXXV:

Pod vousy

Pro případ, že by byl snad některý z mých čtenářů minulou kapitolu přeskočil, budiž poznamenáno, že je třeba, aby si ji přečetl, má-li pochopit, co jsem si říkal, sotva dona Plácida vytáhla paty z místnosti. Říkal jsem si asi tolik:

Jednoho krásného dne takhle kostelník z katedrály přísluhoval při mši a uviděl vstoupit dámu, jež se měla stát jeho součinitelkou při početí dony Plácidy. Vídal ji i jindy, po celé týdny, zalíbila se mu, složil jí poklonu, a když ve svátek rozsvěcel svíce na oltářích, přišlápl jí nožku. Jí se líbil, sblížili se, milovali se. Z tohoto sběhu bloudivých žádostivostí vzešla dona Plácida. Lze soudit, že při svém narození ještě nemluvila, kdyby to však uměla, mohla původcům svých dní říci: „Jsem tu. Proč jste mne povolali?“ A kostelník s kostelníkovou by jí byli po pravdě řekli: „Povolali jsme tě, aby sis páčila prsty o hrnce, kazila oči nad šitím, mizerně jedla či nejedla vůbec, aby sis mohla nohy samým shonem uběhat, abys ochořela a vyzdravěla za účelem nového ochoření a dalšího vyzdravení, tu smutná, hned zoufalá a nazítky smířená, vždycky však s rukama při hrncích a očima u šití, až do dne, kdy skončíš v bahně či nějakém špitále; pro tohle jsme tě v jednom okamžiku vzájemné náklonnosti povolali.“

Kapitola LXXVI:

Hnojivo

Náhle se ve mně ozvalo svědomí, obviňovalo mne, že jsem dohnal mravopočestnost dony Plácidy ke kapitulaci, že jsem ji po celém tom dlouhém životě plném dřiny a odříkání donutil hrát tak nízkou úlohu. Kuplířka není o nic lepší než konkubína a ona se k takovému řemeslu snížila vinou mých peněz a pozorností. Tolik mi pravilo svědomí; nějakých deset minut jsem nevěděl, co na to říci. Svědomí dodalo, že jsem tyl z toho, že Virgília měla svou bývalou švadlenu zcela v moci, ze švadlenina vděku a její nouze. Zmínilo její nevoli, slzy prvních dní, podmračenost, zarputilé mlčení, sklopené oči, dovednost, s níž jsem to snášel a zvrátil ve svůj prospěch. A znovu se mnou podrážděně a nervózně zalomcovalo.

Souhlasil jsem s tím, co mi bylo řeklo, ale trval jsem na tom, že takhle je dona Plácida na stará kolena zajištěna před žebrotou: tím jsem jí všechno vynahradil. Nebýt mého poměru, byla by patrně skončila jako tolik jiných tvorů lidských; z čehož lze vyvodit, že neřest je častokrát hnojivem ctnosti. Což ovšem ctnosti nebrání, aby byla vonnou a bujnou květinou. Svědomí se mnou bylo zajedno a já jsem šel otevřít Virgílii.

Kapitola LXXVII:

Šušzka

Virgília přišla klidná a samý smích. Ustrašenost i stud odvál čas. Bývala tak roztomilá v ty první dny, kdy přicházela všecka stydlivá a rozechvělá! Příjížděla v kočáře, tvář zahalenu, na sobě jakousi pelerínu, skrývající ladné tvary postavy. Když přišla poprvé, dopadla na pohovku sotva popadajíc dech, s ruměncem ve tváři, očima zarytýma do země; a na mou čest, že se mi nikdy nezdála krásnější než tenkrát, snad i proto, že nikdy jsem se necítil více polichocen.

Jak jsem však řekl, ustrašenost i stud už byly za námi; naše schůzky vstoupily do období železné pravidelnosti. Na síle naší lásky se nic nezměnilo; jen plamen ztratil zběsilost prvních dní, aby se – tak jako v manželství – proměnil v obyčejný klidný a trvalý snopek paprsků.

„Velmi se na vás zlobím,“ řekla mi, sotva se usadila.

„Proč?“

„Že jste k nám včera nepřišel, jak jste slíbil. Damíão se mne v jednom kuse vyptával, zda nepřijdete alespoň na čaj. Pročpak jste nepřišel?“

Danému slovu jsem opravdu nedostál, ale vinna tím byla sama Virgília. Bylo to ze žárlivosti. Virgília byla úchvatná žena, věděla o tom a ráda to slyšela, ať už potichu či nahlas. Především u baronky dvakrát tančila valčík s týmž švihákem, jehož lichotkám už předtím naslouchala ve výklenku u okna. Byla tak veselá! Div se nerozplynula! A ta marnivost! Když zahlédla, jak tázavě a výhružně krčím čelo, až se mi mezi obočím dělá vráska, nijak se nepolekala, ani náhle nezvážněla; floutka i s jeho lichotkami ale hodila přes palubu. Pak přišla, zavěsila se do mne a odvedla mne do vedlejšího sálu, kde nebylo tolik lidí, postěžovala si, že je unavená, a s dětinným výrazem, jenž jí byl při určitých příležitostech vlastní, mi napovídala ještě spousty dalších věcí, které jsem nechal takřka bez odpovědi.

Dokonce i teď jsem měl co dělat, abych na to nějak odpověděl, nakonec jsem jí však důvod své nepřítomnosti vysvětlil. Ne, hvězdy věčně zářící, udivenější oči jsem jakživ nespátril. Pootevřená ústa, zdvižené obočí, očividné, hmatatelné, nepopíratelné ohromení, taková byla první Virgíliina reakce; zavrtěla hlavou a něžně, soucitně se usmála, což mne docela popletlo.

„Brásí, Brásí!“

A šla si odložit klobouk, rozpustile a dovádivě jako dívka, která se právě vrátila ze školy; pak ke mně

přišla a zaťukala mi prstem na čelo: „Tahleta hlava, ach, tahleta hlava.“ A mně nezbylo než se dát do smíchu s ní a všechno skončilo žertem. Bylo očividné, že jsem propadl klamu.

Kapitola LXXVIII:

V čele

Několik měsíců nato přišel Lobo Neves domů se zprávou, že by měl stanout v čele jedné provincie. Pohlédl jsem na Virgílii, která zbledla jako stěna; zpozoroval to také a zeptal se:

„Takže tobě se to, Virgílie, nezamlouvá?“

Virgília zavrtěla hlavou.

„Velkou radost z toho nemám,“ zněla odpověď.

Víc už se o tom nemluvalo; večer se ale Lobo Neves k svému plánu znovu vrátil, tentokrát o něco rozhodněji než odpoledne; o dva dny později oznámil ženě, že je to hotová věc. Virgília nedokázala zakrýt, jak velkou nevoli to v ní vzbuzuje. Choť jí však na všechny námitky odpovídal, že je to politická nutnost.

„Nemohu odmítnout, oč mne žádají; je to konec konců i v našem zájmu, v zájmu naší budoucnosti, tvých erbů, miláčku, slíbil jsem ti přece, že budeš markýzou, a nejsi ani baronkou. Že jsem ctižádnostivý? To věru jsem, ty však nesmíš perutě mých ambicí obtěžávat zbůhdarmými břemeny.“

Virgília z toho byla celá pryč. Nazítří mne sklíčeně očekávala v domku v Gamboi. Všechno už vylíčila do ně Plácidě, která se jí snažila ukonejšit, jak mohla. Mně nebylo do zpěvu o nic víc.

„Musíte jet s námi,“ řekla mi Virgília.

„Zbláznila jste se? To by bylo bláhodé.“

„Tak tedy...?“

„Je tedy třeba tu cestu překazit.“

„To nepůjde.“

„Už to přijal?“

„Zdá se, že ano.“

Vztyčil jsem se, odhodil klobouk na židli a bezradně se jal přecházet po místnosti. Ať jsem o tom přemítal, jak chtěl, ne a ne na něco připadnout. Nakonec jsem přistoupil k sedící Virgílii a vzal ji za ruku; dona Plácida poodešla k oknu.

„V téhle malé ručce spočívá celé mé bytí,“ řekl jsem; „jste za ně odpovědná; udělám, cokoli budete chtít.“

Virgília ustaraně rozhodla rukama; opřel jsem se o komodu, která stála u protější stěny. Uplynulo několik minut ticha; bylo slyšet jen štěkot psa a snad příboj vody, která dokonávala na pláži. Když Virgília nic neříkala, podíval jsem se na ni. Seděla tam, skelné oči upřeně zíraly do země, ruce s propletenými prsty bezvládně spočívaly na kolenou v póze nejhlubšího zoufalství. Jindy, z nějaké jiné příčiny bych se jí byl vrhl k nohám a dodal jí svou rozvahou i něhou síly; nyní však bylo třeba ji dohnat k tomu, aby jednala sama za sebe, k oběti, k zodpovědnosti za náš společný život, a tedy ji vydat všanc, opustit ji, odejít; to jsem také provedl.

„Opakuji, můj život je v tvých rukou,“ řekl jsem.

Virgília mne chtěla zadržet, už jsem však byl venku. Ještě jsem zaslechl, jak propuká v pláč, a řeknu vám, že jsem se málem vrátil, abych jí slzy osušil polibkem; leč ovládl jsem se a odešel.

Kapitola LXXIX: Kompromis

Kdybych měl vyprávět, co všechno jsem si v těch prvních hodinách vytrpěl, nebralo by to konce. Zmítal jsem se mezi láskou a neláskou, mezi slitováním, které mne hnalo za Virgílií, a dalším citem – řekněme sobectvím –, který mne nabádal: „Jen zůstaň; ať si s tím poradí sama a vyřeší to ve prospěch lásky.“ Myslím, že prudkostí si tyhle dvě síly byly rovny, sverepě a se zápallem zároveň útočily a odolávaly a žádná se nechtěla s konečnou platností podvolit. Tu a tam ve

mně zahlodalo svědomí; zdálo se mi, že zneužívám slabosti milované a provinilé ženy, a sám nedokážu podstoupit žádné riziko, žádnou oběť; a když už jsem se bezmála vzdával, vrátila se láska se svou sobeckou radou, a já jsem byl dál v zajetí nerozhodnosti a neklidu, zmítán touhou ji spatřit i obavami, že by na mne takové popatření přeneslo i díl zodpovědnosti za rozhodnutí.

Vposledku jsem dospěl ke kompromisu mezi sobectvím a soucítěním; půjdu za ní domů, ale jen domů, spatřím ji v manželově přítomnosti, takže s ní slůvka nepromluví, dokud neuvidím, jak zabralo mé vybídnutí. Tak se mi podařilo obě síly smířit. Když to teď vypisuji, podobá se mi, že celý ten kompromis byl vlastně špatný vtíp, mé soucítění že představovalo jen další tvář sobectví a mé rozhodnutí jít utěšit Virgílii mělo původ jen a jen v mé vlastní újmě.

Kapitola LXXX: Sekretářem

Nazítří večer jsem skutečně šel k Lobo Nevesovým; doma byli oba, hluboce sklíčená Virgília i on, ve velmi dobrém rozmaru. Přisahám, že když se naše oči plny zvědavosti a něhy setkaly, zřetelně se jí ulevilo. Lobo Neves mi vyprávěl, co všechno hodlá jako budoucí přednosta podniknout, líčil místní těžkosti, naděje, řešení; byl tak spokojený! tak překypoval nadějí! Virgília se u stolku tvářila, že si čte knihu, leč přes její stránky na mne čas od času vrhla tázavý pohled plný úzkosti.

„Nejhorší je,“ obrátil se ke mně znenadání Lobo Neves, „že jsem dosud nenalezl sekretáře.“

„Opravdu?“

„Opravdu, ale zato mám nápad.“

„Ano?“

„Mám nápad... Nechtěl byste si vyjet na Sever?“
Nevím už, co jsem na to řekl.

„Jste zámožný,“ pokračoval, „tak hubeného výdělu vám není zapotřebí; kdybyste mi ale chtěl prokázat laskavost, jel byste se mnou jako sekretář.“

V duchu jsem uskočil zpět, jako by se přede mnou zjevil had. Zadíval jsem se upřeně a neúhybně Lobo Nevesovi do tváře ve snaze objevit tam nějakou postranní myšlenku... Nebylo tam po ní ani stopy; pohled měl rovný a upřímný, tvář přirozeně, nenásilně pokojnou, byl to pokoj kořeněný radostí. Nadechl jsem se, ale k tomu, abych se podíval na Virgílii, jsem nesebral dost odvahy; cítil jsem, jak se na mne zpoza knihy dívá, jak mne žádá o totéž, a svolil jsem, že pojedu. Když na to přijde, jako přednosta, paní přednostová a sekretář bychom vše vyřešili administrativní cestou.

Kapitola LXXXI:

Usmíření

I tak jsem ale odcházel se stínem pochybnosti; zvažoval jsem, zda tím nesmyslně nevystavím Virgíliinu pověst všanc, zda by se nenašla nějaká rozumnější cesta, jak spojit Gambou se státními zájmy. Nepřipadl jsem na nic. Když jsem nazítrí vstával z postele, byl jsem v duchu pevně odhodlán jmenování přijmout. V poledne mi sluha přišel oznámit, že se v pokoji nachází jakási dáma s tváří zahalenou závojem. Rozběhl jsem se do pokoje; byla to má sestra Sabina.

„Takhle už to dál nejde,“ řekla. „Je načase, abychom se jednou provždy usmířili. Naše rodina pomalu vymírá; nemůžeme dále žít jako dva nepřátelé.“

„O nic jiného tě, sestřičko, neprosím!“ zajásal jsem s otevřenou náručí.

Usadil jsem ji k sobě, vyprávěl se na manžela, na dcerku, na obchody, na všechno. Všechno bylo v nejlepším pořádku; dcera byla krásná k pomilování. Kdybych dovolil, manžel by se mi s ní přišel pochlubit.

„Jakpak by ne, sám se na ni přijdu podívat.“

„Opravdu?“

„Na mou čest.“

„Tím lépe!“ oddychla si Sabina. „Je čas tomu všemu udělat konec.“

Připadalo mi, že přibyla na váze a snad i omládlá. Jako by jí nebylo ani dvacet, a přitom již měla třicítku za sebou. Byla půvabná, přívětivá, nejevila sebe-menší známky stísněnosti či zatrpklosti. Hleděli jsme na sebe, drželi se za ruce, mluvili o všem a o ničem jako párek milenců. Přede mnou tenkrát vyvstalo mé dětství ve vsí své svěžesti, rozpustilosti i plavosti; léta se bortila jako řady poskládaných karet, s nimiž jsem si jako chlapec hrával, takže jsem přes ně zahlédl náš dům, naši rodinu, naše oslavy. Unést tu vzpomínku mne stálo něco sil; jenže pak začal holič odnaproti vrzat na housličky a jejich hlas – do té doby totiž má vzpomínka byla němá –, tento dýchavičný a tesklivý hlas minulosti, mne tak vzal za srdce, že...

Sabininy oči zůstaly suché. Onen žlutý, neduživý květ nezdělala. Co na tom záleží? Byla to má sestra, má krev, kousek mé matky, a to jsem jí také s něhou, upřímně řekl... Vtom někdo zaklepal na dveře pokoje; jdu otevřít; stojí tam pětiletý andílek.

„Pojď dál, Sáro,“ vyzvala ji Sabina.

Byla to má neteřinka. Zdvihl jsem ji ze země a celou ji zlíbal; holčička mne od sebe vyděšeně odstrkovala ručkou a ze všech sil se snažila dostat zpátky na zem... Vtom se ve dveřích objeví klobouk a za ním muž, a on je to Cotrim, nikdo jiný než Cotrim. Byl jsem tak dojat, že jsem nechal dcerku dcerkou a vrhl se do náruče otci. Takový příval citů ho zřejmě poněkud vyvedl z míry; v každém případě vypadal trochu rozpačitě. To ale jen na úvod. Za okamžik jsme už rozprávěli jako dva staří braši. Žádná narážka na minulost, zato přehršel plánů do budoucna, přislíbil, že k sobě navzájem zajdeme na večeri. Podotkl jsem, že budeme možná muset tyhle večere na krátký čas přerušit, jelikož se chystám k cestě na Se-

ver. Sabina pohlédla na Cotrima, Cotrim na Sabinu; oba se shodli, že nemám kouska zdravého rozumu. Co bych proboha hledal na Severu? Copak není mnohem lepší být v sídelním městě, ve středu dění, proč tu nezářit dál, nestrčit všechny ty dnešní jelimánky do kapsy? Nikdo mi tu přece nesahá ani po kotníky; on, Cotrim, mne zpovzdálí sledoval, i přes tu směšnou rozmíšku se o mne vždycky zajímal, chlubil se a pyšnil mými úspěchy. Slyšel, co se o mně povídá na ulici i v salonech; byl to hotový koncert chvalo zpěvů a obdivu. A tohle všechno chci opustit, a na kolik měsíců si odjet do provincie, jen tak, bez jakéhokoli pádného důvodu? Pokud v tom ovšem nevězí politika...

„Přesně tak, je to otázka politiky,“ řekl jsem.

„Ani tak to nestojí za to,“ odpověděl po chvíli. A po další odmlce: „Buď jak buď, přijďte k nám dnes na večeři.“

„To víte, že přijdu; ale, zítra nebo někdy musíte vy přijít povečeřet ke mně.“

„Nevím, nevím,“ namítala Sabina; „domácnost starého mládence... Měl byste se oženit, bratříčku. Také bych chtěla neteřinku, slyšíte?“

Cotrim na ni vrhl káravý pohled, dobře jsem nepochopil proč. Nesejde na tom; smír jedné rodiny přece za nějaký ten záhadný pohled stojí.

Kapitola LXXXII: Otázka botaniky

Ať si hypochondři říkají, co chtějí: život je laskavý. To jsem si myslel, když jsem pohledem doprovázel Sabinu, jejího chotě a dcerku, která scházejí ze schodů a častují mne do poschodí, kde jsem stál, láskyplnými slovy, jež jsem jim oplácel. Dál jsem si myslel, že jsem opravdu šťastný člověk. Měl jsem ženu, která mne milovala, její manžel mi plně důvěřoval, měl jsem se stát sekretářem jich obou a nadto jsem se udobřil

s vlastní rodinou. Co bych si mohl za čtyřiaadvacet hodin více přát?

Téhož dne jsem si před sebou začal zemetat cestičku: počal jsem rozhlašovat, že asi pojedu jako přednostův sekretář na Sever, abych tak dosáhl jistých politických met, jež jsem si vzal za své. To jsem řekl v Auditorově ulici, nazítrí to pak opakoval ve Pharauxu a v divadle. Ti, kdo si mé jmenování spojovali s Lobo Nevesovým, o němž se už proslýchalo, se zlomyslně usmívali, jiní mě poklepávali po rameni. Jedna dáma se v divadle dala slyšet, že má láska k sochařským výtvorům začíná zacházet příliš daleko. Měla na mysli Virgíliiny sošné tvary.

Nejnejpnější nárážka však padla o tři dny později u Sabiny. Jejím původcem byl jakýsi Garcês, starý chirurg, drobný, omezený a užvaněný mužik, který by se mohl dožít sedmdesátky, osmdesátky, ba třeba i devadesátky, a přece by nikdy nedosáhl oné neokázalé vyrovnanosti, jež bývá půvabem stáří. Směšná staroba, toť možná poslední, a nejtruchlivější překvapení, jež má lidský úděl v zásobě.

„Ach tak, tentokrát se tedy pohroužíte do Cicero-na,“ řekl mi, když se o zamýšlené cestě dozvěděl.

„Do Cicero-na!“ zvolala Sabina.

„Co na tom? Váš pan bratr je velký latiník. Virgíla louská bez mrknutí. Říkám Virgíla, nikoli Virgílii... pozor na to...“

A hrubě, přízemně a necudně se rozchechtal. Sabina se po mně podívala s obavami, co na to řeknu; když ale viděla, že se usmívám, usmála se také, jen odvrátila tvář, aby to skryla. Ostatní na mne hleděli zvědavě, shovívavě a s pochopením; bylo nabíledni, že to pro ně není žádná novinka. Mé milostné zálety byly známé obecněji, než jsem tušil. Já jsem se však letmo a mlsně pousmál, s výmluvností sinterských strak, jež jedinou uloupenou růží vyzradily královu nevěru. Virgíla byla krásný poklesek, a takový se snadno přiznává! Narážky na náš vztah mne zprvu hně-

valy; ale namouduši, v nitru mne to hrálo a cítil jsem se polichocen. Jednou jsem se však neubráníl úsměvu a napříště jsem tak reagoval pokaždé. Nevím, najde-li se mezi vámi někdo, kdo by tento jev dokázal vyložit. Já si to vysvětluji tak: zpočátku se potěšení drželo uvnitř a lze říci, že se tak projevovalo tímž úsměvem, jenže v poupěti; s postupem času se rozvil v květ a zjevil se zrakům bližních. Prostrá otázka botaniky.

Kapitola LXXXIII:

13

Z těchto zálibných myšlenek mne vytrhl Cotrim, který si mne vzal stranou k oknu.

„Chcete, abych vám něco řekl?“ zeptal se mne. „Nikam nejezděte; je to bláhové a nebezpečné.“

„A proč?“

„To víte nejlépe sám,“ opáčil; „především je to nebezpečné, krajně nebezpečné. Tady v sídelním městě se taková věc mezi tolika lidmi a zajímavostmi ztratí; v provincii je to něco docela jiného; a jedná-li se nadto o veřejné osobnosti, je to opravdová bláhovost. Sotva se opoziční noviny dopídí, jak se věci mají, otisknou to s palcovými titulky a posměšky, úšklebky ani přezdívkou na sebe nedají dlouho čekat.“

„Nerozumím vám...“

„Ale ano, rozumíte. Byl byste nám moc špatným přítelem, kdybyste mi zapíral, o čem si štěbetají vrabci na střeše. Mně samotnému se to doneslo bůhví před kolíka měsíci. Opakuji vám, nikam nejezděte; oželte její přítomnost, a vyhnete se pořádnému skandálu a ještě větším nepřijemnostem...“

To řekl a vrátil se dovnitř. Já jsem tam zůstal stát s pohledem upřeným na lucernu na rohu – na starou petrolejovou lucernu –, smutnou, nerozhodnou a shrbenou jako otazník. Co jsem si měl počít? Byla to hamletovská situace: buď ohnout před osudem hřbet, anebo se s ním pustit do křížku a pokořit jej.

Jinými slovy: nalodit se, nebo nenalodit. Toť byla otázka. Lucerna ji nechávala beze slůvka komentáře. Cotrimova slova mi v uších zněla docela jinak než to, co předtím řekl Garcês. Cotrim měl možná pravdu; ale cožpak jsem se mohl odloučit od Virgílie?

Přišla za mnou Sabina a chtěla vědět, nač myslím. Odvětil jsem, že na nic, že na mne jde spaní a že půjdu domů. Sabina se na chvíli odmlčela. „Však já vím, co vám chybí: nevěsta. Nechte to na mně, já už vám nějakou obstarám.“ Odešel jsem stísněně a v rozpacích. Vše už bylo připraveno k nalodění – mysl i srdce –, a tumáš, přijde mi do cesty vrátný Dobrých mravů a žádá po mně palubní lístek. Kat aby spral dobré mravy a s nimi i ústavu, zákonodárny sbor, ministerstvo a vůbec, říkal jsem si.

Nazítří otevřu politický věstník a čtu tam zprávu, že jsme byli výnosem z 13. toho měsíce s Lobo Nevesem jmenováni přednostou a sekretářem provincie ***. Bez otálení jsem napsal Virgílii a dvě hodiny nato jsem byl na cestě do Gamboy. Ubohá dona Plácida! Byla čím dál ustaranější; ptala se mne, zda jsme už na starou bábu zapomněli, zda budeme pryč dlouho a je-li ta provincie daleko. Konejšil jsem ji; ukonejšit bych byl nicméně potřeboval sám; Cotrimovy námitky mi dělaly hlavu. Virgílie přichvátala nedlouho po mně, bezstarostná jako vlašovička; když ale viděla, jak jsem zkroušený, velmi zvažněla.

„Co se stalo?“

„Nemohu se rozhodnout,“ řekl jsem. „Nevím, zda to mám přijmout...“

Virgílie se smíchy svalila na lenošku. „A pročpak?“ zeptala se.

„Nevypadá to dobře, je to příliš nápadné...“

„Však už nikam nejezdeme.“

„Jak to?“

Vyprávěla mi, že manžel je rozhodnut jmenování odmítnout, proč, to světil jenom jí, s výhradou, že si to ponechá pro sebe; nikdo jiný se to nesmí dozvě-

dět. „Je to dětinské,“ řekl, „a směšné k tomu; ale pro mne je to nakonec důvod velmi podstatný.“ Sdělil jí, že kreditiv byl vydán třináctého a k tomu číslu že se mu váží samé pohřební vzpomínky. Jeho otec prý zemřel třináctého, třináct dní po večeri, již se účastnilo třináct hostí. Dům, v němž mu zemřela matka, měl číslo 13. A tak dále. Bylo to osudové číslo. Něco takového ministři ovšem říci nemůže; své odmítnutí vysvětlí soukromými důvody. Udělalo to na mne asi stejný dojem jako na vás, vážený čtenáři – poněkud jsem užasl nad tím, co dokázal Lobo Neves obětovat pouhému číslu; jelikož to však byl muž ctižádostivý, musela to být oběť upřímná...

Kapitola LXXXIV: Roztržka

Osudové číslo, vzpomínáš, kolikrát jsem ti blahořečil? Tak musely blahořečit rusovlasé panny thébské rusohřívě klisně, jež je zastoupila při Pelópidově oběti – švarné klisniče, která tam pokryta květy skonala bez jediného slůvka na rozloučenou. Dočkáš se jej tedy ode mne, milosrdná klisničko, ani ne tak pro smrt, jaká tě stihla, jako spíše proto, že mezi těmi zachráněnými dívenkami mohla být i nějaká pramáti Cubasová... Osudové číslo, stalo ses naší záchranou. Mně manžel příčinu odmítnutí nikdy nepřiznal; vykládal mi cosi o soukromých důvodech a vážná, přesvědčená tvář, s níž jsem mu naslouchal, lidské líceměrnosti pro ostudu nebyla. Zato on sotva skrýval podryvný, hluboký smutek; mluvil málo, hroužil se do sebe, držel se doma, u knih. Jindy se věnoval návštěvám, rozkládal a hlučně, nepřirozeně se smál. Sužovaly ho dvě věci – ctižádost, již jediná skrupule přistihla křídla, a hned za ní pochyba, k níž se možná pojila i pozdní lítost; jenže to byla lítost, která by se, dojit k něčemu podobnému znovu, zase opakovala, protože pověrečný základ zůstával nenarušen. O po-

věře měl sic pochybnosti, nikdy ji ale nadobro nezaplašil. Vytrvalost pocitu, který je člověku samému na obtíž, je jev, který by zasluhoval jisté pozornosti. Osobně jsem dával přednost čiré prostomyslnosti dony Plácidy, s níž příznávala, že nesnese pohled na stře-
víc obrácený podrážkou vzhůru.

„Co je na tom špatného?“ zeptal jsem se.

„Nosí to smůlu,“ zněla odpověď.

Taková odpověď pro ni sama o sobě vydala za knihu o sedmi pečetích. Nosí to smůlu. Tak jí to říkali, když byla malá, a ona se s neodvratností takové smůly spokojila, žádné další vysvětlení nepotřebovala. Ukázat prstem na hvězdu, to ale znamenalo něco jiného; to, jak věděla, nemůže skončit jinak než bradavicí.

Bradavice nebo něco jiného, co na tom záleží, když přitom nejde o přednostenský úřad? Pověra, která nic nestojí či vyjde lacino, nic nevádí; taková, jež stojí kus života, je k nesnesení. A to byl případ Lobo Nevese, kde navíc svou roli hrála pochybnost a strach, že se zesměšnil. A nadto mu ministr soukromé důvody nevěřil; připisoval odmítnutí politickým piklům, čemuž se leccos zdálo nasvědčovat; choval se k Lobo Nevesovi všelijak, podělil se o svou nedůvěru s kolegy; přišly různice; až časem odstoupivší přednosta rozšířil řady opozice.

Kapitola LXXXV: Vrcholek hory

Člověk vybědnuvší z nebezpečí miluje život s obnovenou silou. Poté, co jsem o Virgílii tak tak nepřišel, vzplanul jsem k ní mnohem ohnivěji a jí se vedlo zrovna tak. Přednostenský úřad toliko oživil prapůvodní cit; byl esencí, jež naší lásce dodala na chuť, ba i na hodnotě. V prvních dnech po tom rozhodnutí jsme se vyžívali v představách bolesti z odloučení, k němuž mohlo dojít, obapolného zármutku rovnomocného moří, jež by se mezi námi bylo postupně rozestřelo

s pružností osušky; a podobni dětem, které ve strachu před pitvornou tváří skrývají hlavu v matčin klín, jsme domnělému nebezpečí unikali ve vzájemných objetích.

„Má zlatá Virgílie!“

„Miláčku!“

„Viď, že jsi jen má?“

„To víš, že jen tvá...“

A tak jsme znovu navázali nit našeho vztahu, jako Šeherezáda navazovala nit svých vyprávění. To byl, tuším, výsostný bod naší lásky, vrcholek hory, odkud jsme po nějaký čas shlíželi do údolí východních i západních, s klidným, šmolkově modrým nebem nad hlavou. Když jsme si tam chvilku odpočali, dali jsme se do sestupu dolů strání, drželi jsme se za ruce nebo šli každý sám, ale vždy dolů a dolů...

Kapitola LXXXVI:

Tajemství

Cestou z vrchu jako by se Virgílie maličko změnila, snad utrmáceností či kdoví čím, a já jsem se zeptal, co se děje; odmlčela se a zatvářila se omrzele, ztrápeně a unaveně; nedal jsem se odbýt a ona mi řekla, že... Lehounké zachvění mi proběhlo tělem; prudký, náhlý, jedinečný pocit, který se mi zachytit na papíře nikdy nepodaří. Vzal jsem ji za ruce, jemně ji k sobě přivinul a políbil ji na čelo, mírný jako Zefýr a vážný jako Abraham. Zachvěla se, vzala mi hlavu do dlaní, zahleděla se mi do očí a nakonec mne mateřsky pohladila... Toť ono tajemství; dopřejme čtenáři času, aby mu přišel na kloub.

Kapitola LXXXVII:

Geologie

Někdy v ten čas nás potkala tragédie: umřel Viegas. Už se tu mihl se svými sedmdesáti léty, jež astma poněkud přidusilo a revma rozklížilo, a srdeční vadou

návdavkem. Patřil k vybrané sortě slídlů, již strkali nos do našich záletů. Virgílie chovala velké naděje, že tenhle starý příbuzný, lakotný jako hrob, zajistí synkovu budoucnost nějakým tím dědictvím; její choť, ačli byl stejného mínění, své myšlenky tajil či dusil v zárodku. Je třeba říci vše: Lobo Neves se vyznačoval jakousi podloží důstojností, jež co vrstva skály vzdorovala lidskému kupčení. Zbývající, svrchní vrstvy tvořila písčítá a sypká půda, již život, neutuchající lijavec, strhl s sebou. Má-li čtenář ještě v paměti Kapitolu XXIII, povšimne si snad, že je to již podruhé, co přirovnávám život k lijavci; nemělo by mu rovněž uniknout, že tentokrát připojuji i adjektivum – věčný. A Bůh ví, jak nesmírná je síla adjektiva, najmě v mladých zemích s horkým povětrím.

Novým přínosem této knihy je tedy geologie Lobo Nevesova ducha, a jak se podobá, ducha blahorodého pána, který mne právě ráčí číst, zrovna tak. Ano, tyhlety sloje charakteru, které život dle míry jejich odolnosti promění, zachová či rozpráší, tyhlety vrstvy by zasloužily celou kapitolu, již – abych své vyprávění neprotahoval – nenapíšu. Řeknu jen tolik, že nejryzejším člověkem, jakého jsem kdy potkal, byl jistý Jacó Medeiros či Jacó Valadares, na jméno si již dobře nevzpomínám. Dost možná, že se jmenoval Jacó Rodrigues; zkrátka Jacó. To byla poctivost sama; dopustit se jen maličké nepravosti, mohl být boháč, ale to on ne; připravil se tak o dobrých čtyři sta tisíc milreisů; vyznačoval se poctivostí tak bezpříkladnou, až byla malicherná a únavná. Jednou jsme u něj jen tak přátelsky klábosili, když tu ohlásili doktora B., otravu k pohledání. Jacó mu poručil vzkázat, že není doma.

„Málo platné,“ zahalekal hlas z chodby; „už jsem tu.“

A byl to vskutku doktor B., jenž se v mžiku octl ve dveřích pokoje. Jacó ho šel přivítat, tvrdil, že si ho s někým spletl, a dal se slyšet, že má z jeho návštěvy ohromnou radost, což nás stálo půldruhé hodiny smrtelné nudy, a to jen díky tomu, že Jacó vytáhl

z kapsičky hodinky; doktor B. se zeptal, zda se někam chystá.

„Jdeme s manželkou na vycházku,“ odvětil Jacó.

Doktor B. se tedy poroučel a my jsme si vydechli. Sotva jsme se vydýchali, řekl jsem Jacóovi, že právě čtyřikrát zalhal, a to v necelých dvou hodinách: poprvé, když se dal zapřít; podruhé, když se radoval nad příchodem nevídaného člověka; potřetí, když mu řekl, že se chystá ven; počtvrté, když dodal, že jde s manželkou. Jacó nad tím chvílku přemítal, pak mi dal za pravdu, ač s výhradou, že absolutní pravdomluvnost se neslučuje se stávajícím stupněm společenského vývoje a jediným způsobem, jak zachovat mír ve městech, je vzájemné balamucení... Ach ano, už si vzpomínám: jmenoval se Jacó Tavares.

Kapitola LXXXVIII:

Nemocný

Není třeba říkat, že učení tak zhoubné jsem vyvrátil těmi nejprostšími argumenty; on však byl mou poznámkou tak zahanben, že vzdoroval až do konce, projevuje přitom jakýsi strojený zápal, jímž se snad chtěl vypořádat se svým svědomím.

Virgíliin případ byl poněkud vážnější. Manželovy skrupule jí nebyly vlastní: zcela nepokrytě si dělala naděje na dědictví, zahrnovala příbuzného všemožnými lichotkami, pozornostmi a laskavostmi, jež by jí byly s to vynést alespoň kodicil. Vlastně mu podkuřovala; vyzozoroval jsem však, že podkuřuje-li komu žena, není to totéž, jako chová-li se tak muž. U něj to zavání patolízalstvím; u ní to splývá s přichylností. Ladná oblost tvarů, přívětivé slůvko, ba sama fyzická křehkost dodávají lichotkám žen osobitě zabarvení, přiměřenou tvář. Na věku podkuřovaného přitom ne-sejde; žena pro něj v sobě vždycky bude mít něco z matky nebo sestry – dokonce i z ošetřovatelky, tohoto dalšího ženského oficia, k němuž bude muži

vždy scházet jakési *quid*, jakýsi náboj, něco podstatného.

Tak jsem uvažoval při pohledu na Virgílii, jež se v projevech přízně starému příbuznému celá rozplývala. Chodila ho uvítat až ke dveřím, se smíchem a švitořením od něho brala klobouk a hůl, nabízela mu rámě a usazovala ho do křesla či spíše do jeho křesla, do „Viegasova křesílka“, zvláštního, vypoštěřovaného křesla pro staré a nemohoucí, které u nich stálo. Spěchala zavřít nejbližší okno, foukal-li vítr, či je otevřít, bylo-li parno, ale ne zase příliš, aby Viegase nemohlo ofouknout.

„Tak jakpak se máme? Vypadáte dnes jako rybička...“

„Co vás nemá! Tuze špatně jsem spal; ta proklatá záducha mi nedala chvílky pokoje.“

A zhluboka oddychoval, poznenáhla se zotavuje z únavy příchodu a výstupu do schodů, nikdy však z cesty, jelikož přijížděl v kočáře. Virgília si k marodovi přitahovala stoličku, sedávala kousíček před ním, s rukama na jeho kolenou. Mezitím přišel synek, tentokrát však bez obvyklého skotačení, tiše, mírně a rozvážně. Viegas ho měl ve velké oblibě.

„Jen pojď, maličký,“ říkával mu; s námahou vsunul ruku do nadité kapsy, vytáhl odtud krabičku pastilek, jednu vložil do úst sobě a druhou dítěti. Byly to pastilky proti záduše. Hošík tvrdil, že mu náramně chutnají.

Tak to šlo s malými obměnami pořád dokola. Jelikož Viegas hrál rád dámu, Virgília mu v tom byla povůli a nekonečné hodiny dokázala vystát jeho třaslavé a mátožné tahy kameny. Jindy si vyšli na procházku do zahrady, Virgília mu nabízela rámě, které někdy ani nepřijal, že prý se cítí jako buk a dokáže ujít třeba celou míli. Koušek šli, pak se posadili, zase popošli, mluvili o tom i onom, tu o jakési rodinné záležitosti, tu o nějaké salonní klevetě, hned zase o domě, který si pro sebe hodlal dát postavit, dům moderní, ne takový staříčkový z časů Jana VI., jaký mu

patřil a jaké jsou s jejich mohutným sloupovým předvchodem podnes (jak se domnívám) k vidění ve čtvrti svatého Kryštofa. Zdálo se mu, že by se místo domu, kde bydlel, měl postavit nový, objednal už si nákres u jednoho vyhlášeného zednického mistra. Panečku! To teprve Virgília uvidí, jaký vkus mají lidé ze staré školy!

Mluvil, jak si lze představit, pomalu a namáhavě, přerušován chrčením, jež bylo nepříjemné pro něj i pro druhé. Co chvíli ho přemohl záchvat kašle; celý se prohnul a se sténáním si tiskl kapesník k ústům a pozorně jej prohlížel; když záchvat pominul, vracel se zpět k plánům na dům, který bude mít tolik a tolik pokojů, balkon, stání pro kočár, prostě skvost.

Kapitola LXXXIX:

In extremis

„Zítra půjdu na celý den k Viegasovi,“ řekla mi jednou Virgília. „Nikoho, chuděra, nemá...“

Viegas byl s konečnou platností upoután na lůžko; vyvdaná dcera zrovinka onemocněla, takže ona mu společnost dělat nemohla. Virgília tam čas od času zašla. Já jsem toho využíval, abych jí mohl být celý den po boku. Přišel jsem ve dvě hodiny odpoledne. Viegas kašlal tak úporně, až mne z toho rozbolelo na prsou; mezi záchvaty kašle probíral s jakýmsi hubeným mužíkem cenu kteréhosi domu. Muž nabízel třicet tisíc, Viegas požadoval čtyřicet. Kupec do něj hučel jako člověk, který se bojí, že mu ujede vlak, leč Viegas nepovolil; nejdříve odmítl třicet tisíc, pak další dva, ba i další tři, načež dostal prudký záchvat, který ho na čtvrt hodiny zbavil řeči. Kupec dělal, co mu na očích viděl, urovnával mu podušky, nabídl mu šestařicet.

„Nikdy!“ zasténal nemocný.

Nechal si ze sekretáře přinést svitek papírů; jelikož neměl sílu sejmout gumičku, jíž byl převázán,

požádal mne, abych to učinil za něj: vyhověl jsem mu. Byly to účty za stavbu domu: mistru zednickému, truhlářskému, malířskému; účty za tapety v přijímacím salonu, v jídelně, v ložnicích, v pracovnách; účty za železářské zboží; vyčíslení hodnoty pozemku. Třesoucí se rukou rozvínoval jeden list papíru po druhém a žádal mne, abych je přečetl, a já jsem je tedy četl.

„Tak to vidíte; dvanáct set reisů, tapety po dvanácti stech za kus. Francouzské veřeje... Tak vidíte, dávám to vlastně zadarmo,“ uzavřel, když jsem přečetl poslední účet.

„Dobrá, dobrá, jenže...“

„Čtyřicet tisíc milreisů; laciněji jej nedám. Jen ty úroky... považte ty úroky...“

Vykašlával ze sebe ta slova v chuchvalcích, po slabikách, jako by to byly drobtý rozpadajících se plíc. Z propadlých očnic blýskaly koulející se oči, jež mi připomínaly mihotání petrolejek v předjitřích. Pod prostěradlem se rýsovala kostnatá skořepina těla, jež se na dvou místech, na kolenou a prstech u nohou, špičatěla; zažloutlá, povislá a vrásčitá kůže jen potahovala lebku s tváří bez výrazu; hlavu, časem vyholenou, pokrýval bavlněný čepec.

„Tedy?“ otázal se hubený mužík.

Posunkem jsem mu naznačil, aby nenaléhal, a on se na okamžik odmlčel. Nemocný chroptivě dýchal a mlčky zíral do stropu. Virgília zbledla, vstala a podošla k oknu. Tušila smrt a měla z ní strach. Pokusil jsem se převést řeč na jiné téma. Hubený mužík dal k dobru nějakou anekdotu a vrátil se k domu s novým návrhem.

„Třicet osm,“ pravil.

„Uhm?“ zasténal nemocný.

Hubený mužík přistoupil až k lůžku, vzal ho za ruku a ucítil, že je jako led. Já jsem se k nemocnému nahnul, ptal se ho, není-li mu špatně, zda by nechtěl napít vína.

„Ne... ne... čty... čtyři... čty... čty...“

Dostal záchvat kašle, a to poslední; chvíli nato, k velkému zděšení hubeného človíčka, jenž se mi pak přiznal, že mu byl ochoten těch čtyřicet tisíc dát, vydechl naposled. Pozdě bycha honit.

Kapitola XC:

Prastará rozprava Adama s Kainem

Ničehož nic. Žádná zmínka v závěti, aťsi to byla třeba pastilka, aby se nezdál zhola nevděčný a bezpamětný. Ničehož nic. Virgília to fiasko přijala s rozhořčením a vyprávěla mi o něm s jistou opatrností, ne snad kvůli věci samé, jako spíš proto, že se dotýkalo dítěte, které jsem, jak věděla, neměl tuze v lásce, ba ani docela málo ne. Přesvědčoval jsem ji, aby už na to nemyslíla. Nejlepší bylo na nebožtíka zapomenout, anžto byl hulvát a držgrešle, po jakém neštěkne ani pes, a věnovat se veselejším věcem; kupříkladu našemu děťátku...

Tak už je to tajemství, to sladké tajemství z doby před několika týdny, kdy se mi Virgília zdála jiná než obvykle, venku. Děťátko! Krev mé krve! To jediné mne tehdy zaměstnávalo. Na zracích světa, řevnivosti manželově, Viegasově smrti mi tehdy za mák nesešlo, stejně jako mne nechávaly chladným politické zápasy, revoluce, zemětřesení či cokoli jiného. Myslel jsem výhradně na ten bezejmenný zárodek sporného otcovství a jakýsi skrytý hlas mi našeptával: to dítě je tvé. Mé dítě! Opakoval jsem si ta slova s nepojmenovatelnou rozkoší, ba dokonce s jakýmisi záchvěvy pýchy. Cítil jsem se jako muž.

Nejlepší bylo, když jsme se zárodkem vedli hovory o věcech minulých i budoucích. Ten uličník mne miloval, byl to roztomilý rošťák, který mne baculatýma ručičkami plácal po tvářích či se přidíval bakalářským talárem, protože o tom, že bude bakalářem, nemohlo být sporu, a pronášel svou řeč v poslanecké sněmovně. Tatíček mu naslouchal z tribuny a oči se

mu zalévaly slzami. Z bakaláře se znovu stával školákem, kloučkem s břidlicovou tabulkou a knihami pod paží, anebo se vracel zpět do kolébky, odkud se znovu rozmachoval k lidství. Marně jsem se mu v duchu snažil nalézt nějaký věk či vzhled: zárodek slynul v mých očích všemožnými velikostmi a osobami: tu sál mléko z matčina prsu, tu zase psal, tančil valčík, byl nekonečnem vtěsnaným ve čtvrthodinu – miminkem a poslancem, školákem i štramákem. Někdy jsem tak po Virgíliině boku zapomněl na ni i na celý svět; Virgília mnou pokaždé zacloumala a vyčítala mi, že nic neříkám; říkala, že už ji nemám rád, ani co by se za nehet vešlo. Pravý důvod však byl ten, že jsem byl pohroužen do rozpravy se zárodkem; byl to staříčkový rozhovor Adama s Kainem, bezeslovná rozmluva života s životem, tajemství s tajemstvím.

Kapitola XCI:

Pozoruhodný dopis

Někdy tou dobou jsem obdržel pozoruhodný dopis, k němuž byl přiložen předmět hodný neměššího pozoru. V dopise stálo:

Drahý Bráši,

před časem jsem si od Vás na Promenádě vypůjčil hodinky. Mám to potěšení Vám je v tomto dopise vrátit. Nejsou ovšem tytéž, nýbrž jiné, nikoli snad cennější, ale s těmi Vašimi srovnatelné. *Que voulez-vous, monseigneur*, jak by řekl Figaro, *c'est la misère*. Od našeho setkání se sběhlo mnoho věcí; nezavřete-li přede mnou dveře, podrobně Vám je vyličím. Vězte, že již nenosím své rozedrané boty, ani se nehalím do svého proslulého kabátce, jehož šosy pohltila noc věků. Svě místečko na Schodech svatého Františka jsem přenechal jiným; v neposlední řadě již obědvám.

Za těchto okolností Vás žádám o svolení, abych Vám mohl v nejbližších dnech přijít vyložit své dílo,

plod dlouholetých studií, nový filosofický systém, který nejenže vysvětluje a popisuje počátek i konec věcí, ale je i velkým krokem vpřed od Zenona a Seneky, jejichž stoicismus je vedle mého duševního receptu pouhou dětskou hračkou. Ve své jedinečnosti je můj systém hoden obdivu; napřimuje lidského ducha, potlačuje bolest, je zárukou štěstí a naplňuje naši zem nebetyčnou slávou. Nazývám jej humanitismem, podle *Humanitas*, počátku všech věcí. Pojal jsem nejprve myšlenku značně domyšlivou, totiž nazvat jej borbismus, podle Borba; jméno to bylo samolibé, navíc pak neohrabané a mdlé. A dozajista méně výmluvné. Uvidíte, milý Bráši, uvidíte, že je to dílo vpravdě světooborné; a může-li mne co na světě přivést k zapomnění veškerých životních hořkostí, pak je to právě uspokojení nad tím, že jsem se nakonec dobral pravdy a štěstí. Hle, mám obě ty tajnosnubné rostlinky v hrsti; po tolika stech letech bojů, bádání, objevů, systémů a pádů, jsou zde, v mých člověčských rukou. Zatím se s Vámi, drahý Bráši, loučím.

Se srdečným pozdravem

Váš starý přítel
Joaquim Borba dos Santos

Vůbec jsem tomu dopisu nerozuměl. Doprovázela jej krabička s překrásnými hodinkami, na nichž byly vyryty mé iniciály a tato slova: *V upomínku od starého Quincase*. Ještě jednou jsem se vrátil k dopisu, znovu jej pomalu a pozorně pročítal. Vrácené hodinky vylučovaly možnost žertu; jasnozřivost, vyrovnanost, vlastní mínění – aťsi s jistou dávkou domyšlivosti – nikterak nenasvědčovaly, že by ho bylo lze podezřívát z nesvépřávnosti. Quincasovi se vši pravděpodobností případlo dědictví po některém svém příbuzném z Minas Gerais a dostatek mu navrátil původní důstojnost. Možná, že přeháním; jsou věci, jichž nelze plně nabýt zpět; zotavení však nebylo vyloučené. Uložil jsem dopis i hodinky a byl v očekávání filosofie.

Kapitola XCII: Pozoruhodný člověk

Tím už udělám těm pozoruhodnostem přítrž. Sotva jsem dopis a hodinky uložil, navštívil mne jakýsi hubený člověk malé postavy a přinesl mi pozvánku na večeri ke Cotrimovi. Byl to manžel jedné Cotrimovy sestry, který se před několika dny vrátil ze Severu, jmenoval se Damasceno a byl účastníkem revoluce z roku 1831. Vyklopil mi to sám a stačilo mu na to pouhých pět minut. Rio de Janeiro před časem opustil po jakémsi sporu s regentem, jenžto byl osel jen o něco menší než jeho ministři. Revoluce už byla ostatně zase za dveřmi. Ačkoli v politice míchal páté přes deváté, v této věci se mi podařilo dát dohromady vládu jeho představ: byl to umírněný despotismus – umírněný nikoli zpěvem písní, jak se kdesi praví, ale chocholy národní gardy. Nepodařilo se mi zjistit pouze, zda si ten despotismus představuje jako vládu jednoho, tří, třiceti či tří set. Přimlouval se za rozmanité věci, jako například za rozvoj obchodu s africkými otroky a vyhoštění Angličanů ze země. Měl tuze rád divadlo; sotva přijel, hned se vypravil do divadla svatého Petra, kde zhlédl skvělý kus, *Marii Joanu*, a velmi zajímavou komedii, *Kettly, aneb návrat do Švýcar*. Nadmíru se mu též líbila Deperiniová v *Sappó*, nebo to bylo v *Anně Boleynové*, už si dobře nevzpomínal. A co teprve Candianiová! To byla panečku lahůdka! Teď by rád slyšel *Ernaniho*, kterého jeho dcera zpívává doma u klavíru: *Ernani, Ernani, involami...* – Přičemž se zvedl a polohlasně zapěl. – Na Sever toto všechno přichází jen ozvěnou. Dcera k smrti toužila poslechnout si ty opery všechny. Má překrásný hlas, děvenka. A vkus, jaký ta má vkus. Ach ano, a jak už se do Ria těšil. Zběhal už celé město, tolik se mu stýskalo... Čestné slovo, že mu na některých místech bylo do pláče. Lodí by ale už nejel. Na palubě mu bylo notně zle, jako ostatně každému s výjimkou jednoho Angliča-

na... Čert aby ty Angličany vzal! Nebude u nás pořádek, dokud jim všem neuhlídáme paty. Co nám za to Anglie může udělat? Najít pár lidí dobré vůle, a bylo by to za noc vyřízeno, vyhnal by ty zaprodance do jednoho... Vlastenectví mu díkybohu není cizí – bil se v prsa –, na čemž není nic divného, vždyť je má v krvi; byl potomkem jednoho dávného, vlastenecky smýšlejícího velitele kapitanátu. Ovšem, on není žádný hej nebo počkej. Jen co se naskytně příležitost, však on ještě ukáže, z jakého je těsta... Připozdívalo se, chystal jsem se říci, že na večeri určitě přijdu a tam že si ještě popovídáme. Odvedl jsem ho až ke dveřím; zastavil se, aby mi řekl, jak velmi jsem mu přirostl k srdci. Když se ženil, byl jsem zrovna v Evropě. Měl příležitost poznat mého otce, byl to přímý člověk, vytáčeli se oba v témže kole na jednom věhlasném bále na Praia Grande... To byly věci! Bude mi o tom ještě vyprávět, připozdívá se, musí zanést odpověď Cotrimovi. Odešel; zavřel jsem za ním dveře...

Kapitola XCIII: Večeře

Večeře mi byla utrpením. Naštěstí mne Sabina posadila vedle Damascenovy dcery, jakési slečny Eulálie, Loló se jí říkalo, půvabné dívčiny, zprvu poněkud zakřiknuté, ale jen zprvu. Elegance jí sic vlastní nebyla, leč vynahrazovala to oslnivými očima, jež měly jediný nedostatek, totiž že se na mne upíraly, kdykoli se nevěnovaly talíři; slečna Loló však jedla tak nepatrně, že do talíře takřka nepohlédla. Po večeri nám zazpívala; hlas měla, jak říkal sám otec, „velmi mazlivý“. Přesto jsem se poroučel. Sabina mne šla vyprovodit až ke dveřím a vyptávala se, jak se mi líbila Damascenova dcera.

„Docela ujde.“

„Vám nepřipadá rozkošná?“ naléhala. „Jen počkejte, až se rozkouká ve společnosti. Ale je tak miloučká! Úplná perla. Byla by to pro vás skvělá nevěsta.“

„Perly mne nevábí.“

„Škarohlíde! Na kdypak se schraňujete? Až budete přezrálý jako hruška, vidíte? To by tak hrálo, můj milý, oženíte se se slečnou Loló, ať chcete, nebo ne.“

A přitom mne poplácávala po tváři, mírná jako holubička, a zároveň panovačná a rozhodná. Bože na nebesích! pro tohle se tedy se mnou udobřili? To pomyslení mne poněkud zkrušilo, tajuplný hlas mne však volal k Lobo Nevesovým; dal jsem vale Sabině i s jejími výhrůzkami.

Kapitola XCIV: Skutečný důvod

„Tak jakpak se daří naší drahé maminečce?“

Na ta slova se Virgília jako vždycky zachmuřila. Byla sama, dívala se u okna na měsíc a měla radost, že mne vidí; jak jsem se ale zmínil o děcku, nastoupily chmury. Podobné narážky se jí protivily, má předčasná otcovská něha jí byla na obtíž. Já, který už jsem ji měl za nedotknutelnou bytost, nádobu posvátnou, jsem se jí snažil vyhovět. Nejprve jsem si říkal, že v ní zárodek dítěte, tato skica neznámého, který vtrhl do našeho vztahu, zostřuje vědomí nepravosti. Byl jsem na omylu. Virgília nebyla nikdy otevřenější, nevázanější, nikdy si s manželem ani ostatními nedělala menší hlavu. Výčitky svědomí za tím nevězely. Říkal jsem si také, že početí může být pouhým výmyslem, způsobem, jak si mne k sobě připoutat, pomíjivým prostředkem, který jí možná přestal být vhod. Takové podezření nebylo liché; má sladká Virgília si tu a tam zalhala, a s jakým půvabem!

Toho večera jsem odhalil skutečný důvod jejího chování. Byl to strach z porodu a svízeli těhotenství. Narození prvního dítěte bylo provázeno velkými bolestmi a ona hodina, sestávající z okamžiků života i okamžiků smrti, v ní už dopředu vyvolávala šibeniční třas. Co se těch svízeli týče, násobilo je i nezbytí

zřící se života elegantní společnosti. Bylo to určitě tím; naznačil jsem jí to a vyčinil jí, dílem i ve jménu svých otcovských práv. Virgília se na mne zadívala; pak odvrátila zrak a nevěřičně se usmála.

Kapitola XCV: Loňské květy

Ach, kdeže loňské květy jsou? Jednoho odpoledne, po několika týdnech těhotenství, se zámek mých otcovských chimér zbortil. Plod si šel svou cestou, a to v době, kdy jsou Laplace a želva od sebe k nerozeznání. Dozvěděl jsem se to od Lobo Nevese, jenž mne zanechal v pokoji a odebral se s lékařem do ložnice ztroskotané matky. Opřel jsem se o okno a zahleděl se do sadu, kde se zelenaly odkvetlé pomerančovníky. Ach, loňské květy, kam jen se mohly podít?

Kapitola XCVI: Anonym

Ucítil jsem na rameni něčí ruku; byl to Lobo Neves. Chvíli jsme na sebe mlčky, zbědovaně hleděli. Vyptával jsem se na Virgílii, načež jsme spolu asi půl hodiny rozmloovali. Pak mu přinesli jakési psaní; přečetl je, zbledl jako stěna a třesoucí se rukou list zase složil. Myslím, že jsem ho přistihl při pohybu, kterým jako by se na mne chtěl vrhnout; dobře si už nevzpomínám. Zřetelně se mi vybavuje jen tolik, že mne po příští dny přijímal chladně a zamlkle. Jak to všechno bylo, jsem se dozvěděl až za čas od Virgílie v Gamboi.

Manžel jí dopis ukázal, sotva se zotavila. Byl to anonym a upozorňoval ho na nás. Nestálo tam vše; nezmiňoval se kupříkladu o našich setkáních mimo dům; pouze ho varoval před mými důvěrnostmi a dodával, že už mne podezřívá kdekdo. Virgília si dopis přečetla a podrážděně prohlásila, že je to hanebná pomluva.

„Pomluva?“ zeptal se Lobo Neves.

„Hanebná.“

Manžel si oddychl; jenže každé slovo dopisu jako by mu prstíčkem dávalo na srozuměnou, že tomu tak není, každé písmeno jako by volalo na protest proti ženinu rozhořčení. Tento muž, jindy tak neohrožený, se rázem stal nejzranitelnějším z tvorů. Snad mu obrazotvornost vykreslila proslulé oko veřejného mínění, které se na něj zdáli sarkasticky a posměvačně pouliho; snad že mu neviditelné rty znovu a znovu šeptaly do ucha uštěpačné poznámky, jaké slychával či sám pronášel. Naléhal na ženu, ať se ke všemu přizná, že jí vše odpustí. Virgília pochopila, že má vyhráno; tvářila se, že ji jeho naléhání uráží, přísahala, že ode mne slyšela vždy jen žerty a dvorné poklony. Ten dopis určitě psal nějaký oslyšený ctitel. A hned pár takových jmenovala – jednoho, který se jí po tři týdny otevřeně dvořil, jiného, který jí napsal dopis, a další a další. Jmenovala je jednoho po druhém, vypočetla všechny okolnosti a nespouštěla přitom zraky z manželových očí. Na závěr dodala, že aby zabránila pomluvám, bude se mnou jednat tak, abych se u nich už ani neukázal.

Vyslechl jsem to poněkud znepokojen, ani ne tak zvýšenou ostražitostí, již bude třeba zachovávat, než se mi podaří přerušit s rodinou všechny styky, jako Virgíliiným klidem duše, zcela prostým jakéhokoli pohnutí, strachu, stesku, ba i výčitek svědomí. Virgília si mé ustaranosti povšimla, zvedla mi hlavu, neboť jsem se díval do země, a s jistou hořkostí mi řekla:

„Vy si ty oběti, které pro vás podstupuji, vůbec nezasloužíte.“

Nechal jsem to bez odpovědi; nemělo smyslu jí říkat, že špetka zoufalství a strachu dodá našemu postavení svíravé příchuti prvních dní; kdybych jí to však býval řekl, je docela možné, že by se k té trošce zoufalství a strachu pomalu a dovedně dopracovala. Ne-

řekl jsem jí nic. Nervózně podupávala špičkou nohy o podlahu; přišel jsem k ní a políbil ji na čelo. Virgílie ucukla, jako by to byl pocel nebožtíkův.

Kapitola XCVII: Mezi rty a čelem

Cítím, jak se čtenář zachvěl – či jak by se zachvět měl. Poslední slovo mu pochopitelně vnuklo něco myšlenek. Jen se na ten obrázek dobře podívejte: domeček v Gamboi a v něm dvě bytosti, které se již dlouho milují, jedna z nich se sklání nad druhou, aby ji políbila na čelo, a ta druhá se odtahuje, jako by se jí dotkly rty nebožtíkovy. V tom kratičkém okamžiku mezi rty a čelem, před polibkem a po polibku, se rozkládá prostor pro všelicos – pro rozmrzelé ušklibnutí, vrásku nedůvěry či konečně pro bledý a malátný nos nasycení...

Kapitola XCVIII: Vypuštěná

Vesele jsme se rozloučili. Při večeři už jsem byl s novou situací srozuměn. Anonymní dopis našemu milostnému dobrodružství navrátil soli tajemství a pepře nebezpečí; vlastně bylo dobře, že Virgílie v tom kritickém okamžiku neztratila sebevládu. Večer jsem šel do divadla Svatého Petra; na programu bylo velké drama, při němž Estela vhněla obecenstvu slzy do očí. Vejdu; přeběhnu pohledem lóže a v jedné z nich zahlédnu Damascena s rodinou. Dcera se oblékla s nebyvalou elegancí a značnou péčí, což jsem si nedokázal nijak vyložit, neboť její otec vydělával právě tolik, aby se mohl zadlužit; snad právě to byl ten důvod.

O přestávce jsem je zašel pozdravit. Damasceno mne počastoval mnoha slovy, jeho žena pak neměně úsměvy. A slečna Loló, ta ze mne nespustila oči. Zdála se mi nějak krásnější než tehdy na večeři. Shledával jsem v ní jakousi éterickou lehkost, jež se snoubila

s vznosnými pozemskými tvary: – mlhavý zevnějšek, jenž si zasluhuje kapitolu vyplněnou mlhavostmi. Namou věru nevím jak říci, že mi nebylo zle s tou dívčinou, přioděnou nápadně vybraným šatem, jenž ve mně vyvolával záchvěvy povýtce tartuffovské. Když jsem pozoroval, jak cudně a oble halí dívčino kolínko, objevil jsem delikátní věc, a sice, že příroda předvídala lidský oděv, jenžto jest nezbytnou podmínkou rozvoje našeho druhu. Při množství zástojů a starostí, které se na člověka valí, by vrozená nahota vedla k otupení smyslu a zdrženlivosti pohlaví, zatímco ošacení, jež zakukluje přírodu, zostruje a přivozuje choutky, rozdmýchává je a násobí, udržujíc tak civilizaci v chodu. Blahořečen budiž obyčej, jemuž tak vděčíme za *Othella* i oceánské parníky!

Mám sto chutí tuhle kapitolu vypustit. Nabírá nebezpečný spád. Konec konců jsou to ale paměti moje, a nikoli tvé, klidumilovný čtenáři. Po boku rozkošné dívčiny se mne zmocnil dvojaký a těžko popsateľný pocit. Dokonale se v něm zračil Pascalův dualismus, *l'ange et la bête*, s tím rozdílem, že onen jansenista nepřipouštěl, že by se tato dvě rozpoležení mohla vyskytovat zároveň, kdežto tady byla pěkně pohromadě – *l'ange*, rozmlouvající o věcech nebeských, a *la bête*, jež... Ne; tuhle kapitolu buď jak buď vypustím.

Kapitola XCIX: V parteru

V parteru jsem zastihl Lobo Nevese, kterak rozmlouval s několika přáteli; chladně a za obapolné stísněnosti jsme prohodili několik slov. V následující přestávce, když už šla opona málem nahoru, jsem ho však potkal na vylidněné chodbě. Přichvátal ke mně, samý smích a laskavost, odvedl mne stranou a rozpovídali jsme se, hlavně on, který v tu chvíli vypadal jako nejkřidnější z mužů. Zeptal jsem se ho dokonce i na jeho paní; odpověděl mi, že se jí daří dobře, hned

ale odvedl řeč na povšechné věci, překypuje úsměvy a sdílností. Vysvětlete si tu proměnu, jak chcete; já prchám před Damascenem, který mne špehuje ode dveří lóže.

Ze druhého jednání jsem neměl zhola nic, neslyšel jsem slova herců, ani potlesk obecnstva. Opřen v křesle jsem v paměti sbíral útržky rozhovoru s Lobo Nevesem, vybavoval si jeho chování a dospěl k závěru, že jsem na tom mnohem lépe než předtím. Gamboa nám postačí. Návštěvy jejich domu by jen budily závist. Když na to přijde, každý den spolu mluvit nemusíme; bude tomu tak dokonce lépe, prošpikujeme lásku steskem. A navíc, táhlo mi na čtyřicítku, a nic jsem neznamenal, nebyl jsem ani prachobyčejný obecní rada. Bylo třeba něco udělat, už jen z lásky k Virgílii, která se jistě bude dmout pýchou, až uvidí lesk, jehož se mému jménu dostane... Myslím, že v tu chvíli divadlem otrásal bouřlivý potlesk, odpřisáhnout bych to ale nemohl; byl jsem myšlenkami jinde.

Takto jsem se ti, dave, po jehož přízni jsem do smrti prahl, tu a tam mstil; jako Aischylův Prométheus své katany, i já jsem kolem sebe tu lidskou čeládku nechával rámusit, aniž jsem jí popřával sluchu. Snažil ses mne připoutat ke skále své nicotnosti, své lhostejnosti či svého vření? Křehké to řetězy, milý příteli; přerval jsem je jediným gulliverským máchnutím. Na rozjímání v pustině není nic zvláštního. Rozkoš a neobvyklost tkvějí teprve v tom, dokáže-li se někdo usebrat uprostřed moře posunků a slov, nervů a vášní, stavět se vzdáleným, nedosažitelným, nepřítomným. Když pak přijde zase k sobě – to jest, když přijde zpět k druhým –, lze nanejvýš říci, že právě přibyl z měsíce; jenže co jiného je náměsíčný svět, tento zářivý a zasutý kout mozku, než přezíravé potvrzení naší duchovní svobody? Sláva Bohu, to se mi ale vydařil utěšený konec kapitoly!

Kapitola C: Se vši pravděpodobností

Nebýt tento svět sférou roztékaných duchů, bylo by zbytečné čtenáři připomínat, že zákony, které formuluji, mám vsutku prověřeny; v ostatních případech se omezují na tvrzení, že se podobají pravdě. Příkladem této druhé skupiny jest tato kapitola, jejíž četbu doporučuji každému, kdo nachází potěchu ve zkoumání společenských jevů. Jak se zdá, a není to nepravděpodobno, mezi záležitostmi veřejnými a soukromými existuje jistý vzájemný, pravidelný a snad i periodický pohyb – anebo, obrazně řečeno, cosi na způsob příboje na pláži Flamengo či jinde, kde vlny bijí stejně prudce. Když vlna vtrhne na pláž, zalije ji daleko od kraje; táž voda se však s větší či menší silou navrací do moře, kde se přidá k vlně nesené příbojem, jež vezme stejný konec jako ta předchozí. Toť onen příměr; zkusme teď jeho přiléhavost.

Na jiném místě jsem vyprávěl, že když byl Lobo Neves jmenován do čela jedné provincie, vzdal se toho úřadu pro datum jmenovacího dekretu, jímž byla třináctka; byl to čin závažný a vyústil v rozchod ministerstva s Virgíliiným chotěm. Tak se soukromá pověra ve věci jednoho čísla stala příčinou politického rozkolu. Zbývá si jen povšimnout, jak nějaký čas nato politický čin zastavil dění v životě soukromém. Anžto by se okamžitě vylíčení tohoto druhého jevu nesrovnávalo s metodou přítomné knihy, omezují se prozatím na poznámku, že čtyři měsíce po našem setkání v divadle se Lobo Neves s ministerstvem zase udobřil; což by čtenář měl mít na paměti, chce-li se dobrat všech fines mého myšlení.

Kapitola CI: Dalmatská revoluce

O politickém obratu manželově mne jednoho říjnového dopoledne mezi jedenáctou a polednem zpravila Virgília; zmínila se mi o schůzích, rozhovorech, o jakémisi projevu...

„Takže tentokrát budete baronkou,“ vpadl jsem jí do řeči.

Pokřčila koutky úst a zavrtěla hlavou; lhostejnost toho výrazu však vyvracelo cosi neurčitějšího a nezřetelnějšího, co vyjadřovalo radost a naději. Kdoví proč jsem si představoval, že by jí císařský jmenovací list mohl přivést k ctnosti, neříkám pro ctnost samu, ale z vděku k manželovi. Šlechtický stav totiž ctily z hloubi duše. K jedné z největších neshod našeho života došlo, když se na scéně objevil jeden nastrojený vyslanec – dejme tomu z Dalmácie –, hrabě B.V., jenž se jí po tři měsíce dvořil. Tento muž, kavalír tělem i duší, Virgílii, která chápala diplomacii jako své poslání, poněkud popletl hlavu. Nemám tušení, jak bych byl dopadl, nevypuknout v Dalmácii revoluce, jež svrhla vládu a pročistila vyslanectví. Byla to revoluce krvavá, plná strastí a hrůz; s každou další lodí přicházely z Evropy noviny s líčením dalších ukrutností, odhady prolité krve a počítáním hlav; všichni se chvěli rozhořčením a soucitem... Já ne; v duchu jsem blahořečil tragédii, jež mi vytrhla trn z paty. A pak, Dalmácie byla tak daleko!

Kapitola CII: Odpočinková

Jenže tyž člověk, který se tak zaradoval nad odjezdem svého soka, se nějaký čas nato dopustil.... Ne, na téhle stránce to vyprávět nebudu; nechť je v této kapitole mému studu přáno odpocínku. Byl to čin hrubý, nízký, pro jaký nelze nalézt vysvětlení... Opakuji, že o tom, čeho jsem se dopustil, na této stránce vyprávět nebudu.

Kapitola CIII: Roztržitost

„Ne, pane doktore, tohle se nedělá. Opuštěte, ale tohle se nedělá.“

Dona Plácida měla pravdu. Žádný kavalír nepřijde o hodinu později někam, kde ho očekává dáma jeho srdce. Sotva jsem popadal dech; Virgília už byla ta tam. Dona Plácida mi vyprávěla, že na mne dlouho čekala, že se hněvala, že plakala, že se zapřísahala, že mi dá vale, a mnoho dalších věcí, jež mi naše domácí líčila se slzami v hlase, kladouc mi na srdce, abych mladou paní neopouštěl, že by to bylo tuze nespravedlivé vůči ženě, jež mi obětovala všechno. Vysvětloval jsem jí, že to bylo nedorozumění... Nebylo; myslím, že to byla pouhá roztržitost. S někým jsem někde prohodil pár slov, zapovídal se, vyslechl si zábavnou historku nebo tak; pouhá roztržitost.

Ubohá dona Plácida! Byla skutečně zkormoucená. Přejázela po pokoji, kroutila hlavou, hlasitě vzdychala, vyhlížela žaluziemi ven. Ubohá dona Plácida! Jak dovedně upravovala naši lásce podušky, třela jí líčka a bděla nad jejími vrtochy, s jakou vynalézavostí se starala, aby nám čas plynul rychleji a příjemněji. Květiny, zákusky – staré dobré zákusky –, plno smíchu, bezpočet laskavostí, smíchu a laskavostí, jichž časem stále přibývalo, jako by náš vztah chtěla upevnit či mu navrátit svěžest prvních dní. Naše důvěrnice a domácí neopomněla nic; nic, ani lež, jelikož nám oběma vyprávěla o vzdeších a stescích, které neviděla; nic, ani klevetu, jelikož mne jednou dokonce osočila z nového milostného vzplanutí. „Dobře víte, že jinou ženu milovat nemohu,“ prohlásil jsem, když se mi o tom Virgília zmínila. Sama tato slova, bez jakéhokoli ohrazení či výčitky, rozptýlila nařčení dony Plácidy, která z toho byla celá smutná.

„Co naplat,“ řekl jsem asi po čtvrt hodině; „Virgília musí uznat, že na tom nenesu žádnou vinu... Bu-

dete tak hodná a hned jí zanesete můj dopis, vidíte?“

„Musí být, chuděrka, tuze smutná. Víte, ne že bych si přála něčí smrt; kdybyste se ale s mladou paní někdy oženil, to byste teprve viděl, co je to za andělskou povahu.“

Vzpomínám si, že jsem odvrátil tvář a sklopil zrak. Takový postup doporučuji všem, kdo zrovna nemají po ruce žádnou odpověď, jakož i těm, kdo se obávají pohlédnout druhým do očí. Někdo v takové chvíli raději zadeklamuje stanci z *Lusovců*, jiní se uchylují k tomu, že zahvízdají árii z *Normy*; já se držím uvedeného postupu; je snazší a vyžaduje méně úsilí.

Všechno se vysvětlilo o tři dny později. Virgília se, tuším, tvářila poněkud udiveně, když jsem ji žádal o prominutí za slzy, jež při té neblahé příležitosti prolila. Už si nevzpomínám, zda jsem je v duchu připisoval doně Plácidě. Skutečnost mohla být taková, že pohled na rozčarovanou Virgílii donu Plácidu rozplakal a že tu došlo k optickému klamu, při němž se zdálo, že slzy, které jí stály v očích vlastních, kanuly z Virgíliiných. Buď jak buď, všechno se vysvětlilo, což ovšem neznamená, že vše bylo odpuštěno nebo snad zapomenuto. Virgília mi notně vyčínila, hrozila mi rozchodem, dokonce přede mnou vychvalovala manžela. To je, pane, muž, jak má být, já se s ním vůbec nemohu měřit, jak je jemný, nad jiné dvorný a citlivý; tohle mi vykládala, zatímco já jsem seděl na židli, opíral se rukama o kolena a pozoroval, jak za sebou moucha vleče po zemi mravence, který se jí zakusoval do nohy. Nebohá moucha! Nebohý mravenec!

„A vy mi na to neřeknete nic, že?“ zůstala přede mnou stát Virgília.

„Co vám mám říci? Vše jsem vám vysvětlil; vy se stůj co stůj chcete hněvat; co vám na to mám říci? Víte, jak mi to připadá? Jako byste toho už měla po krk, jako byste už byla syta, jako byste chtěla všemu udělat konec...“

„Právě tak!“

Třesoucí se rukou si hněvivě uvázala klobouk. „Sbohem, dono Plácido,“ křikla dovnitř. Odkvačila ke dveřím, vytáhla zástrčku, chystala se odejít; vzal jsem ji kolem pasu. „Tak už toho nechme,“ domlouval jsem jí. Stále ještě trvala na tom, že odejde. Zadržel jsem ji, prosil ji, aby neodcházela, aby na to zapomněla; vrátila se ode dveří a podklesla na pohovku. Vlídne jsem jí domlouval, hýře pokorou i žertíky. Nevyjadřuji se k tomu, zda se naše rty přiblížily na vzdálenost vláček hedvábí či ještě blíže; to je sporné. Zato si ale vzpomínám, že Virgílii v tom vzrušení upadla náušnice, a když jsem se pro ni shýbal, spatřil jsem, že na ni vylezla moucha, již jsem si všiml před chvílí, a že na nožce stále ještě vleče svého mravence. S jemnocitem vlastním člověku našeho věku jsem ty dva nebožáky vzal do dlaně; zvážil jsem vzdálenost, jež mou dlaň dělí od planety Saturn, a tázal se sebe sama, kdo může mít zájem na tak truchlivé scéně. Usoudíš-li z toho, že jsem byl barbar, budeš na omylu, poněvadž jsem Virgílii požádal o vlásenku, abych ty dva tvory od sebe mohl oddělit; moucha však čila můj úmysl, roztáhla křídélka a ulétla. Nebohá moucha! Nebohý mravenec! A Hospodin viděl, že je to dobré, jak stojí v Písmu.

Kapitola CIV:

Byl to on!

Vrátil jsem vlásenku Virgílii, která si ji vetkla zpět do vlasů a měla se k odchodu. Bylo už pozdě; před chvílí odbily tři. Vše bylo zapomenuto a odpuštěno. Vtom dona Plácida, jež vyhlížela okamžik vhodný k Virgíliinu odchodu, náhle zavře okno a zvolá:

„Panenkomarjá! Táhle jde manžel mladé paní!“

Okamžik zděšení byl krátký, ale vydal. Virgília se s tváříví barvy krajek, které jí vroubily šaty, rozběhla ke dveřím ložnice; dona Plácida, která právě stáhla rolety, se jala zevnitř zamykat; já jsem se odhodlal vyčkat

Lobo Nevesova příchodu. Tento okamžik rychle pomínil. Virgília přišla k sobě, vstřčila mne do ložnice a nařídila doně Plácidě, ať se vrátí k oknu; důvěrnice uposlechla.

Byl to on. Dona Plácida mu otevřela s mnoha projevy překvapení: „Kde vy se tu berete? Tak vy jste přišel pocítit návštěvou dům staré ženy! Jen pojďte dál! Hádejte, koho tu mám... Ani nemusíte hádat, beztak jste kvůli jinému nepřišel... Mladá paní, kdepak jste?“

Virgília se z kouta vrhla k manželovi. Sledoval jsem to klíčovou dírkou. Lobo Neves odměřeně vstoupil a přejel místnost pohledem, byl bledý, chladný, nejevnil nejmenší známky výbušnosti či prudkosti.

„Co se děje?“ vykřikla Virgília. „Kde se tu berete?“

„Šel jsem kolem, zahlédl jsem u okna donu Plácidu a přišel jsem ji pozdravit.“

„To mám radost,“ pospíšila si dona Plácida. „A pak že jsou staré báby k ničemu... Lidé, vizte! Mladá paní je určitě žárlivostí bez sebe.“ A zahrnula ji něžnostmi: „Tenhle andílek na svou starou Plácidu nikdy nezapomněl. Chudinka malá! celá maminka. Posadte se u nás, pane doktore...“

„Nezdržím se.“

„Míříte-li domů, šla bych s vámi,“ řekla Virgília.

„Jdu.“

„Dono Plácido, podejte mi klobouk.“

„Tady je.“

Dona Plácida šla pro zrcadlo a otevřela je před Virgílií. Ta si nasadila klobouk, zavázala si stužky, upravila vlasy a přitom něco říkala manželovi, který zarytě mlčel. Naše dobrá staruška rozprávěla poněkud nad míru; zakrývala tak třas, který jí probíhal celým tělem. Virgília získala, sotva přešla první chvíle, na prostou sebevládu.

„Hotovo!“ řekla. „Sbohem, dono Plácido, rozhodně se u nás nezapomeňte zastavit.“ Dona Plácida to přislíbila a otevřela jim dveře.

Kapitola CV:

O rovnocennosti oken

Dona Plácida zavřela dveře a sesula se na židli. Já jsem okamžitě vyletěl z ložnice, odhodlán vyběhnout na ulici a vyrvat Virgílii manželovi; tak jsem to prohlásil, a ještě že jsem to udělal, neboť dona Plácida mne popadla za ruku a zadržela mne. Byly doby, kdy jsem se podezříval, že jsem to řekl jen a jen proto; prostá úvaha však postačí ke zjištění, že po deseti minutách strávených v ložnici to bylo to nejpřirozenější a nejoprávdovější, co jsem mohl udělat. A to z důvodu postulovaného oním slavným zákonem o rovnocennosti oken, jež jsem měl tu čest objevit a formulovat v Kapitole LI. Bylo třeba vyvětrat svědomí. Ložnice pro mne představovala zavřené okno; svým pokusem vyběhnout jsem otevřel jiné a vydechl si.

Kapitola CVI:

Nebezpečná hra

Vydechl jsem si a posadil se. Kvílení a nárek dony Plácidy otřásaly místností. Já jsem beze slova naslouchal; dumal jsem, neměl-li jsem raději zavřít do ložnice Virgílii a sám zůstat v pokoji; hned jsem ale pochopil, že to by bylo ještě horší; potvrdil bych mu tak podezření, oheň by se doplazil až k rozbušce a následovala by krvavá dohra... Takhle to bylo lepší. Jenže co potom? K čemu dojde doma? Zabije ji? Bude ji bít? Zavře ji? Vyžene ji z domu? Takové otázky se mi pomalu míhaly hlavou, jako se v nemocných či zesláblých očích míhají tmavé tečky a čárky. Dle svého zvyku se suše a chmurně pohybovaly sem a tam a já jsem nebyl s to ani jednu z nich zachytit a říci: jsi to ty, ty a žádná jiná.

Vtom jsem uviděl postavu v černém; byla to dona Plácida, jež zaběhla dovnitř, přehodila si mantilu a přišla se nabídnout, že k Lobo Nevesovým zaběhne. Na-

mítal jsem, že je to nebezpečné, že mu tak brzká návštěva bude podezřelá.

„Nemějte strach,“ přerušila mne; „vím, jak na to. Bude-li doma, dovnitř nepůjdu.“

Odešla; já jsem zůstal v Gamboi, přemítaje o tom, co se stalo a k čemu to může vést. Vposledku se mi zdálo, že hraji poněkud nebezpečnou hru, a kladl jsem si otázku, zda bych se neměl raději zdvihnout a zmizet. Zmocnila se mne touha se oženit, přání dát svému životu nějaký směr. Proč ne? Mé srdce ještě mělo co objevovat; zdálo se mi, že ještě dokážu milovat cudně, prostě i čistě. Avantýry jsou vlastně jakási bouřlivá, závratná součást žití, a tedy výjimka; já už jsem si jich užil do sytosti; kdoví zda ve mně nehlodala i nějaká ta výčitka svědomí. Sotva mi to přišlo na mysl, nechal jsem se unášet obrazotvorností; představoval jsem si, že jsem se oženil, po boku mám obdivuhodnou ženu, v chůvině náručí spinká můj potomek a všichni sedíme ve stinné zahradě plné zeleně a skrze stromoví zahlédáme cípek modrého nebe, nebo modrého pohledání...

Kapitola CVII:

Lístek

„Nic se neděje, ale něco tuší; je velmi zamračený a nemluví se mnou; právě odešel. Usmál se všeho všudy jednou, na děcko, když si je byl dlouho podmračeně prohlížel. Nechoval se ke mně ani dobře, ani zle. Nevím, co se stane; dá-li Bůh, snad to pomine. Prozatím musíme být opatrní, jak to jen půjde.“

Kapitola CVIII:

Nad níž zůstává rozum stát

Zde vizte drama, v němž se mihne tragédské ucho Shakespearovo. Tento užmoulaný útržek papíru, napsaný rukopisem místy nečitelným, obsahoval roz-

bor, jaký nenapišu v této kapitole, ba ani v příští, a jaký možná nepředvedu ani po celý zbytek knihy. Mohl bych tak čtenáře připravit o potěšení, že sám přijde na to, jakého ladění je těch pár spěšně načrtnutých řádek, jak jsou chladné a pronikavé; a skrze ně zahlédne bouři, jež se odehrávala v té druhé hlavě, skrývaný hněv, zadržované zoufalství, jež je na vážkách, zda má vyústit v bahno, krev či slzy.

Pokud mne se týče, řeknu-li vám, že jsem si ten lístek toho dne nečetl jen jednou, spolehněte se, že je to pravda; můžete mi věřit, i řeknu-li vám, že jsem ho nazítří pročetl znovu, před obědem i po něm, i to je pravda pravdoucí. Budu-li vám ovšem vykládat, že jsem přitom byl hluboce pohnut, mírně o mém tvrzení zapochybujte a nedávejte se přesvědčit bez důkazů. Ani tehdy, ani dnes se mi nepodařilo zjistit, co jsem tenkrát cítil. Byl to strach, a nebyl to strach; bolest to byla i nebyla; byla i nebyla to ješitnost; a konečně to byla láska bez lásky, to jest bez pomnutí smyslů; a to vše se dohromady mísilo v cosi tak složitého a nejasného, že to nemůžete pochopit ani vy, ani já. Jako bych nic neřekl.

Kapitola CIX:

Filosof

Z toho, že jsem dopis znovu pročetl před obědem i po něm, jasně plyne, že jsem obědval, a zbývá jen říci, že to byla jedna z nejskromnějších krmí mého života: vejce, krajíček chleba, šálek čaje. Tuhle maličkost jsem nezapomněl; ze všech těch důležitých věcí, které zmizely v nenávratnu, zůstal právě tento oběd ušetřen. Hlavním důvodem mohlo být neštěstí, které mě stihlo; leč nebylo; hlavní zásluhu na tom má jedna poznámka Quincase Borby, který mne téhož dne poctil návštěvou. Řekl mi totiž, že pochopení humanitismu, a tím méně jeho provozování, nutně nevyžaduje střídmost; že je to filosofie snadno slučitelná

s rozkošemi života, včetně dehužírování, kultury a milostných pletek; že střídmost by naopak mohla naznačovat jisté sklony k asketismu, jenž je překonaným výrazem lidské omezenosti.

„Vezměte svatého Jana,“ pokračoval; „živořil v poušti o kobylnkách, místo co by si klidně tloustl ve městě a připravoval o klidné zažívání farizejství v synagoze.“

Chraň Bůh, abych tu dával k dobru celý příběh Quincase Borby, který jsem si ostatně při té smutné příležitosti beze zbytku vyslechl, příběh dlouhý, spletitý, leč zajímavý. A když už nevyprávím ten příběh, odpustím si i popis Quincasova zevnějšku, který se oproti tomu, jak se jevil na Promenádě, dosti proměnil. Pomlčím o tom; řeknu jen tolik, že dělají-li šaty člověka, pak o Quincasi Borbovi to neplatilo: byl soudním radou bez taláru, generálem bez uniformy, obchodníkem bez manka. Povšiml jsem si dokonale padnoucího saka, běloskvoucí košile, naleštěných polobotek. Dokonce i hlasu, minule chraptivému, jako by se navrátil původní zvuk. Co se vystupování týče, nepozbyl dřívější živosti, a přitom již nebyl živelný, podroboval se určitému řádu. Popisovat ho však nemíním. Kdybych se kupříkladu rozepsal o zlaté jehlici, jež se mu blyštěla na prsou, či o jakosti jeho kožených polobotek, pouštěl bych se tím do líčení, jež si v zájmu stručnosti ušetřím. Spokojte se s tím, že to byly lakýrky. Vězte též, že zdědil pár tisíc milreisů po jednom starém strýčkovi z Barbaceny.

Můj duch (odpusťte to dětinské přirovnání) se tehdy podobal opeřenému míčku. Quincasovo vyprávění jej odpálilo a on stoupal vzhůru; když už byl na spadnutí, odpálil ho Virgíliin lístek zase nahoru a on vyletěl znovu do výše; padal a setkání na Promenádě mu zasadilo nový úder, stejně prudký a účinný. Domnívám se, že jsem nebyl zrozen pro složité situace. Poletování mezi opačnými extrémy mne vyvádělo z míry; byl jsem v pokušení zabalit Quincase Borbu,

Lobo Nevese i Virgíliin lísteček do téže filosofické nauky a poslat je darem Aristotelovi. Vyprávění našeho filosofa bylo nicméně poučné; nade vše jsem na něm obdivoval talent, s nímž líčil, jak v něm neřest sílila a rostla, jaké sváděl vnitřní boje, jak nakonec vždycky kapituloval, jak si počínal v bahně, do něhož klesl.

„Vezměte třeba tohle,“ prohlásil; „první noc, kterou jsem strávil na Schodech svatého Františka, jsem spal jako dudek, jako v prachových peřinách. Proč? Poněvadž jsem postupoval krok za krokem, od lůžka se slamníkem k dřevěnému kavalci, od vlastního pokoje k obecnímu vězení, z obecního vězení na dlažbu...“

Nakonec mi chtěl vyložit svou filosofii; požádal jsem ho, ať to nedělá. „Mám dnes plnou hlavu starostí a nedokázal bych vás sledovat; přijďte někdy jindy; bývám stále doma.“ Quincas se zlomyslně pousmál; možná věděl o mém poměru, nic však neřekl. Až ve dveřích se ke mně obrátil:

„Staňte se stoupencem humanitismu; je to náruč pro všechny duše; věčné moře, do něhož jsem se ponořil, abych odtud vynesl na povrch pravdu. Řekové se jí pokoušeli vylovit ze studnice. Taková ubohost! Ze studnice! Proto se jí jaktěživi nemohli dobat! Řekové, Podřekové, Antiřekové, celá dlouhá šňůra lidí se skláněla nad studnicí v naději, že odtud uvidí stoupat pravdu, ježto tam ovšem není. Kolik jen spotřebovali provazů a puten; ti nejneohroženější se spustili až na dno a vynesli odtud nějakou tu ropuchu. Já jsem šel rovnou k moři. Staňte se stoupencem humanitismu.“

Kapitola CX:

31

Týden nato byl Lobo Neves jmenován přednostou provincie. Upínal jsem se k naději, že odmítne, bude-li dekret znovu vydán 13. dne měsíce; byl však datován 31. a pouhá tato číselná přesmyčka zbavila číslo vši ďábelské podstaty. Hle jak hluboko sahají páky života!

Kapitola CXI: Zídka

Jelikož nemám ve zvyku nic skrývat ani zatajovat, povím vám nyní svůj příběh o zídce. Stalo se to nedlouho před tím, než se nalodili. Když jsem přišel k doně Plácidě, našel jsem tam na stole složený lístek papíru; bylo to psaníčko od Virgílie; stálo tam, že mne bude čekat v noci v zahradě u nich za domem a abych určitě přišel. Lístek končil slovy: „Na straně od uličky není zídka vysoká.“

Rozmrzele jsem zakroutil hlavou. Lístek se mi zdál nepřiměřeně odvážný, neuvážený, ba směšný. To neznamenal jen říkat si o skandál, ale říkat si o skandál s veřejným posměchem navrch. Představoval jsem si, jak přeskakují zídku, buďsi nízkou a ze strany od uličky; už jsem se viděl, jak se jí chystám zdolat, když vtom se mne chápe četník a vede si mne rovnou čarou na strážnici. Ze prý zídka není vysoká! A co z toho, že není? Virgílie určitě nevěděla, co dělá; snad už toho i lituje. Podíval jsem se na psaníčko, byl to kousek papíru, pomačkaný, ale nezlomný. Měl jsem sto chutí jej roztrhat na tisíc kousků a ty rozhodit do větru jako poslední pozůstatek svého milostného dobrodružství; včas jsem se ale zarazil; sebeláska, nepřijemný pocit, že беру do zaječích, že mám strach... Marná sláva, musel jsem tam jít.

„Řekněte jí, že přijdu.“

„Kam?“ zeptala se dona Plácida.

„Tam, kde mi píše, že mne bude čekat.“

„Nic neříkala.“

„Tuhle na tom lístečku.“

Paní Plácida vytřeštila oči. „Ale tenhle lísteček, ten jsem našla dnes ráno tuhle u vás v zásuvce, a tak jsem myslila, že...“

Bylo mi z toho prapodivně. Znovu jsem si lístek přečetl, obracel ho v rukou sem a tam; byl to vskutku starý Virgíliin vzkaz, který jsem od ní obdržel

někdy v počátcích našeho vztahu, měli jsme se tehdy setkat v zahradě za domem a skutečně jsem kvůli tomu tehdy přeskočil zídku, zídku nevysokou a nenápadnou. Lístek jsem si schoval a... Bylo mi z toho prapodivně.

Kapitola CXII: Veřejné mínění

Bylo však psáno, že ten den má být dnem dvojakých příhod. Nedlouho nato jsem v Auditorově ulici potkal Lobo Nevese; bavili jsme se o přednostenském úřadu a o politice. Chytil se prvního známého, který šel kolem, a s mnoha zdvořilostmi mne opustil. Vzpomínám si, že byl rozpačitý a snažil se to nedat najevo. Tehdy se mi zdálo (a žádám kritiky o prominutí, byla-li to ode mne troufalost!), zdálo se mi, že má strach – nikoli ze mne, ani ze sebe, ani ze zákona, ani ze svědomí; měl strach z veřejného mínění. Dospěl jsem k závěru, že svoboda Lobo Nevesova počínání má své meze, a ty určuje tento anonymní a neviditelný tribunál, v němž je každý člen zároveň žalobcem i soudcem. Svou ženu již zřejmě nemiloval; a proto patrně na jeho nedávné shovívavosti nemělo srdce žádný podíl. Soudím (a znovu tu spoléhám na blahovůli kritiků!), soudím, že byl hotov se s manželkou rozloučit, jako jste se vy sám, čtenáři, rozloučil s mnoha bytostmi, jež vám byly blízké; nebýt veřejného mínění, které by ho vláčelo ulicemi, které by celý případ začalo podrobně prošetřovat, které by soustavně shromažďovalo všechny průvodní okolnosti, stejně jako pohnutky, presumpce a důkazy, a které by to vše propíralo v sousedské zahálce usedlostí, tedy nebýt tohoto veřejného mínění, jež se tolik zajímá o život v ložnicích, byla by se rodina rozpadla. Ze stejné příčiny byla vyloučena možnost odplaty, neboť ta by s sebou nesla obecné rozhlášení zrovna tak. Nemohl mi dát najevo svou nevráživost, pokud si zároveň nepřál man-

želskou rozluku; musel tak předstírat dřívější nevědomost a s ní i dřívější přátelství.

Umím si představit, že to pro něj nebylo snadné; zejména v ony dny bylo vidět, kolik sil ho to stojí. Avšak čas (a to je další bod, v němž spoléhám na shovívavost myslitelů!), čas potáhne rozcitlivělost mozoly a vyvane vzpomínky z paměti; lze předpokládat, že léta ztupí pichlavost hrotů, vzdáleným událostem setrou obrysy, stín zpětné pochybnosti překryje obnaženou skutečnost; a veřejné mínění se bude na oplátku obírat jinými avantýrami. Dospívající synek dostojí otcovým ambicím a stane se dědicem všech jeho náklonností. Připočtème k tomu vnější zaneprázdněnost, vážnost v očích veřejnosti, později starobu, nemoc, úbytek sil, smrt, responsorium, životopisnou noticku, a kniha života je uzavřena bez jediné krvavé stránky.

Kapitola CXIII:

Tmel

Pokud z minulé kapitoly co plyne, je to asi tolik, že veřejné mínění je náramným tmelem stavu manželského. Je možné, že než tuto knihu dopíše, ještě se k téhle myšlence vrátím; stejně se však může stát, že ji ponechám, jak je. Buď jak buď, veřejné mínění je náramným tmelem, a to jak ve věcech domácích, tak v těch veřejných. Navzdory tomu, že je někteří metafyzikové ve své zahořklosti vydávají za pouhý výplod plytkých a tuctových lidí, je nábíledni, že i pokud snad pojem tak vnešený není odpovědí sám o sobě, pouhé zvážení blahodárných účinků veřejného mínění nás musí přivést k závěru, že je výsostným dílem výkvětu člověčenstva, totiž jeho většiny.

Kapitola CXIV:

Konec jedné rozmluvy

„Ano, zítra. Půjdete nás vyprovodit?“

„Zbláznila jste se? To je vyloučeno.“

„Pak tedy sbohem.“

„Sbohem!“

„Nezapomínejte na donu Plácidu. Čas od času za ní zajděte. Chuděrka! Včera nám byla dát sbohem; hořce plakala, říkala, že už mne nikdy neuvidí... Je to přece jen hodná žena, vidíte?“

„Bezpochyby.“

„O případnou korespondenci se postará ona. A teď už na shledanou za...“

„Asi za dva roky?“

„To tak! Dušuje se, že po volbách jsme doma.“

„Opravdu? Tak tedy na brzkou shledanou. Už se po nás dívají.“

„Kdo?“

„Tamhleti lidé z pohovky. Rozlučme se.“

„Je to tak těžké.“

„Ale není zbytní; sbohem, Virgílie!“

„Na brzkou shledanou! Buďte sbohem!“

Kapitola CXV:

Oběd

Odjíždět jsem ji neviděl; v danou hodinu jsem však prožíval cosi, co nebylo ani bolest, ani radost, ale cosi smíšeného, úleva i stesk, vše smíšeno rovným dílem. Nedovolte, čtenáři, aby vás toto doznání připravilo o klid duše. Dobře vím, že abych rozehrál struny vaší fantazie, měl bych teď tonout v zoufalství, uronit něco slzí a na oběd nemít ani pomyslení. Tak to chodí v románech, nikoli však v životě. Ve skutečnosti jsem obědval jako kdykoli jindy, se srdcem plným vzpomínek na svou lásku a žaludkem plným lahůdek monsieura Proudihona...

...Staří braši z těch let, snad si vzpomenete na kuchařského mistra z hotelu Pharoux, člověka, který podle slov majitele podniku sloužil ve slavných pařížských restauracích Véry a Véfour, jakož i v palácích hraběte Molého a vévody de la Rochefoucauld. Byl vyhlášený. Do Rio de Janeira zavítal zároveň s polkou... Polka, monsieur Proudhon, divadlo Tivoli, cizinecký bál, Casino, to vše patří k mým nejlepším vzpomínkám na ta léta. Ale zejména ty lahůdky dle mistra kuchaře byly znamenité.

Na mou věru to byly, a toho dne jako by ten ďábel předvídal tragédii, jež nás potkala. Nikdy svůj um a dovednost nerozehrál bravurněji! Ta rafinovanost koření! A maso, jen se na jazyku rozplývalo! A s jakým důmyslem bylo všecko na talíři upraveno! Byla to potrava pro ústa, oči i chřípí. Účet jsem si tenkrát neschoval, vím ale, že byl vysoký. Ó bolesti, potřeboval jsem svou lásku velkolepě pohřbít. Ona se vydávala prostorem i časem na svou námořní pouť, a já jsem si ve svých více než čtyřiceti letech, stejně planých jako prázdných, hověl za stolem; hověl jsem si tam s vědomím, že svou lásku již nikdy nespátřím, byť se vrátila, jak se i stalo; vždyť kdo by prahl po ranním oparu za večerních červánků?

Kapitola CXVI: Filosofie starých listů

Konec předcházející kapitoly mne tak roztesknil, že bych se do téhle ani nepouštěl a raději si trošičku odpočal, zaplašil těžkomyslnost, jež mi zahlcuje duši, a pokračoval až pak. Neudělám to, jen abych neztrácel čas.

Virgíliin odjezd mi ukázal, co je vdovství. V prvních dnech jsem nevycházel z domu a chytal mouchy jako Domicián – pokud lze věřit Suetoniovi –, ač já jsem je chytal po svém: očima. Ležel jsem natažený v síti ve velkém pokoji s otevřenou knihou v rukou

a chytal mouchu za mouchou. Toť vše: stesk, chtění, troška nudy a mnoho planého snění. V té době zemřel strýček kanovník; rovněž tak dva mí bratrance. Nezlomilo mne to: došel jsem s nimi na hřbitov, jako bych došel s penězi do banky. Co dím, jako bych šel s dopisy na poštu: zalepil jsem obálky, vhodil je do kastlíku a nechal na listonoši, ať je za mne osobně doručí. Tou dobou se mi také narodila neter Venância, Cotrimova dcera. Jedni umírali, druzí se rodili: já jsem se nadále věnoval mouchám.

Jindy jsem pozbyval klidu, vrhal se k zásuvkám a probíral se starými listy od přátel, příbuzných, milenek (byly tam i dopisy od Marcely), otvíral jsem je jeden po druhém, všechny je četl a skládal z nich minulé děje. Nevědomý čtenáři, neschraňuješ-li dopisy z mládí, nikdy nedojdeš poznání filosofie starých listů, připravuje se tak o potěšení se zhlédnout, jak v dáli tančíš v šerosvitu za doprovodu anakreontské flétny s třírohým kloboukem na hlavě, sedmimílovými botami na nohou a dlouhým asyrským vousem na bradě. Schraňuj dopisy z mládí!

Není-li ti ovšem po chuti třírohý klobouk, užiji rčení jednoho starého námořníka, přítele Cotrimovy rodiny; řeknu, že budeš-li schraňovat dopisy z mládí, dostaneš příležitost „zanotovat si lítostivou“. Tuším, že naši námořníci tak říkají písničkářům o pevné zemi, zpívaných na širém moři. Básničtější výraz bychom sotva našli.

Kapitola CXVII: Humanitismus

Byly tu však dvě síly, nepočítám-li jednu další, které mne přiměly, abych se vrátil k dřívějšímu rušnému životu: Sabina a Quincas Borba. Sestra se vzala za manželskou kandidaturu slečny Loló s opravdovou vervou. Než jsem se vzpamatoval, už jsem měl dívku takřka v náručí. A Quincas Borba, ten mi konečně

vysvětlil humanitismus, filosofickou nauku, která byla předurčena potřit všechny ostatní.

„Humanitas,“ říkal, „princip všehomíra, není nic než sám člověk rozdělený mezi všechno lidstvo. Humanitas doznala tří stupňů: *statického*, jenž předchází všemu stvoření; *rozpínavého*, což je počátek věcí; *rozptylného*, v němž se objevuje člověk; a bude mít ještě jeden, *smrštivý*, v němž dojde k pohlcení člověka i všehomíra. Rozpínavost, která uvedla do pohybu svět, vnikla humanitas touhu mít na něm podíl, a odtud pak onen rozptyl, který je jednoduše personifikováním zmnožením původní podstaty.“

Ježto se mi toto vysvětlení nezdálo dosti jasné, rozvinul je Quincas Borba do větší hloubky, přičemž neustále zdůrazňoval hlavní pilíře své nauky. Vysvětlil mi, že humanitismus je na jedné straně spojen s bráhmánstvím, a to svým rozdělením lidí podle jednotlivých údů humanitas; co však má v indickém náboženství jen omezený teologický a politický dosah, stává se v humanitismu velkým zákonem, jímž je stanovena osobní hodnota jednotlivce. Nuže, zrodí-li se člověk z prsou či ledví humanitas, což značí, že je silný, není to totéž, jako by se zrodil z jejích vlasů či špičky nosu. Odtud vyvěrá nutnost cvičit a pěstit svalstvo. Herkules byl jen symbolickým předobrazem humanitismu. K tomu Quincas Borba poznamenal, že pohanství by se bývalo mohlo dobrat pravdy, kdyby se nespustilo s rozvernou částí svých mýtů. Humanitismu se nic takového nemůže stát. V této nové církvi není laciných dobrodružství, pádů, smutků, ani dětských radostí. Kupříkladu láska je tu kněžským posláním a plození rituálem. Neboť život jest největším dobrodiním všehomíra a není žebráka, který by nedával přednost chudobě před smrtí (jež je jen slastným přívalem humanitas), předávání života je výsostným okamžikem duchovní bohoslužby a jakékoli rozvernosti jsou mu na hony vzdáleny. Z toho plyne, že vpravdě existuje jen jediné neštěstí: nepříjit na svět.

„Představ si kupříkladu, že bych se býval nenarodil,“ pokračoval Quincas Borba; „je nesporné, že bych v tom případě přišel o potěšení teď tu s tebou rozprávět, jíst tenhle brambor, zajít si do divadla, zkrátka a dobře: žít. Povšimni si, že člověk pro mne není pouhým nosičem humanitas; nikoli, je zároveň nosičem, zákazníkem i břemenem; je sama humanitas v malém; odtud pramení i jeho potřeba sebeuctívání. Mám ti podat důkaz, že je mé učení nadřazeno všem ostatním? Vezmi takovou závist. Není moralisty, ať už řeckého či tureckého, křesťanského nebo muslimského, který by proti ní nehrál. Shoda a jednomyslnost tu panuje od polí edómských až po tijucký kopepec. Nuže; dej vale starým předsudkům, zapomeň na vyčpělou rétoriku a jmi se zkoumat závist, cit to vybraný a vznešený. Poněvadž je každý člověk humanitas v malém, je nasnadě, že není člověka, který by byl naprostým protikladem druhého, jakkoli by tomu zdání nasvědčovalo. Kupříkladu kat, který popravuje odsouzence, může být básníkům důvodem k zbůhdarmým výkřikům; v podstatě je to však humanitas, jež tresce humanitas za porušení zákona humanitas. Totéž platí o člověku, který podřeže svého druhá; tak se projevuje síla humanitas. A to i v případě (a jsou nám takové známy), že sám bude podřezán stejným způsobem. Pochopil-lis mne správně, snadno seznáš, že závist je pouze obdiv, jenž táhne do boje, a poněvadž boj je velkým úkolem lidského rodu, všechna bojechtivost směřuje k jeho blahobytu. Z toho pak plyne, že závist se řadí mezi ctnosti.“

Proč to zapírat? Byl jsem ohromen. Jasnost výkladu, logika postulátů a důslednost vývodů, to vše se mi jevilo velkolepým a musel jsem na chvíli ustát v hovoru, abych mohl novou filosofií zažít. Quincas Borba stěží zakrýval spokojenost nad svým triumfem. S vyrovností vpravdě filosofickou obíral kuřecí křídélko, které měl naloženo na talíři. Vzněl jsem sic několik námitek, byly však tak chabé, že je vyvrátil jedna dvě.

„Pro pochopení mé nauky je důležité,“ uzavřel, „abychom nikdy nespouštěli ze zřetele jednotící princip, rozdělený mezi lidi a v každém jednotlivě obsažený. Dejme tomu válka; zdánlivě je to neštěstí, ve skutečnosti však zcela přijatelné dění, asi jako když humanitas luskně prsty; hlad,“ okusoval filosoficky křídélko, „je zkouška, které humanitas podrobuje vlastní záživací trakt. Nepotřebuji však jiného důkazu o převaze mé nauky nad jinými, než je toto kuře. Živilo se kukuřicí, již vysázal nějaký Afričan, dovezený řekněme z Angoly. Ten Afričan se narodil, vyrostl, byl prodán; přivezla ho k nám loď, loď postavená ze dřeva, které v lese natěžilo nějakých deset dvanáct lidí, opatřená plachtami, které osm deset dalších utkalo, a to nepočítám lana a zbytek lodního vybavení. To znamená, že toto kuře, které jsem právě poobědval, je výsledkem bezpočtu snah a zápasů, k nimž došlo jen a jen proto, abych učinil zadosť své chuti k jídlu.“

Mezi sýrem a kávou mi Quincas Borba vyložil, že jeho učení učiní přítrž veškeré bolesti. Bolest je dle humanitismu pouhou iluzí. Vyhrožujete-li dítěti holí, zavírá oči a třese se, ještě než je udeříte; právě tato *dispozice* tvoří základ děděné a předávané lidské iluze. Ovšemže přijetí nové nauky zprvu k potlačení bolesti nepostačuje, je to nicméně nevyhnutelné; zbytek je otázkou přirozeného vývoje věcí. Jakmile si člověk jednou plně vstíjí, že je sama humanitas, jde jen o to, duševně splynout s prapůvodní podstatou, a jakémukoli pocitu bolesti je konec. To si však žádá proměny tak hluboké, že jí lze dosáhnout nejdříve za několik tisíc let.

Nějaký čas nato mi Quincas přišel předčítat ze svého velkolepého díla. Sestávalo ze čtyř rukopisných svazků po stu stranách drobným písmem, s hojností latinských citátů. Poslední svazek obsahoval politický traktát, založený na principech humanitismu; ačkoli byl sesumírován s železnou logikou, byl snad tou nejnudnější částí celé nauky. Arciže pře-

stavba společnosti podle jeho zásad nezamezila válkám, povstáním, obyčejné ráně pěstí, zákeřnému bodnutí nožem, bídě, hladu, ani nemocem; jelikož však byly všechny tyto domnělé pohromy pokládány za pohromy jen omylem – šlo přece pouze o vnější projevy vnitřní podstaty, které se člověka nikterak nedotýkaly a jejichž účelem bylo jen zpestřit jednotvárnost všehomíra –, bylo jasné, že jejich existence nestojí lidskému blahobytu v cestě. I kdyby však byly tyto pohromy nakrásně i v budoucnu vykládány dle úzkoprsého pojetí zaslých časů (což by byl zásadní omyl), samotné nauce by to velkou ránu nezasadilo, a to ze dvou příčin: za prvé proto, že humanitas je tvůrčí a svrchovaná substance, pročež by měl každý člověk nacházet největší možné potěšení v tom, že se obětuje pro princip, z něhož vzešel; za druhé pak proto, že ani tak by nedošlo k umenšení člověkovy duchovní vlády nad zemí, jež byla – tak jako hvězdy, vánek, datle a rebarbora – sestrojena výhradně k jeho kratochvíli. „Pangloss,“ poznamenal Quincas, zavíraje svazek, „zdaleka nebyl takový prostáček, za jakého ho měl Voltaire.“

Kapitola CXVIII:

Třetí síla

Třetí silou, která mne vábila do rumraje života, byla touha zářit a zejména neschopnost žít sám. Dav mne přitahoval, potlesk okouzloval. Kdybych byl tehdy připadl na svou náplast, kdoví? snad bych byl vzápětí nezemřel a mohl se i proslavit. Jenže náplast na sebe dávala čekat. Objevila se jen touha jaksi, čímsi a do čehosi se zapojit.

Kapitola CXIX:

Závorka

Chtěl bych tu v závorce zanechat půltuctu maxim z mnoha, jež jsem tou dobou napsal. Jsou to zívnutí nudy; mohou posloužit za motto bezpředmětným projevům:

Koliku lze snést bez hnutí brvou; není-li tvá vlastní.

My zabíjíme čas; čas nás pohřbívá.

Jeden vozka mudrlant říkával, že kdyby všichni jezdili kočárem, nikdo by z projížďky neměl valného potěšení.

Věř sám v sebe; ne vždy však pochybuješ o druhých.

Vymyká se všemu pochopení, jak si Indiáni z kmene Botokudů mohou propíchnout ret, jen aby si tam zasadili kus dřeva, uvažoval klenotník.

Nehněvej se, odplatí-li ti dobrodiní zlobou; lépe spadnout z oblaků než ze třetího patra.

Kapitola CXX:

Compelle intrare

„Ne ne, milý zlatý, teď už se musíš oženit, ať chceš nebo ne,“ řekla mi Sabina. „To by tě čekala pěkná budoucnost! Bezdětný starý mládenec.“

Bezdětný! Představa, že bych mohl mít děti, mnou zalomcovala; tělem mi proběhl známý tajemný zá-

chvěv. Ovšem, bylo načase stát se otcem. Svobodný život má sice některé výhody, jsou však nepatrné, uvážíme-li, že jsou vykoupeny samotou. Bezdětný! Ne, takhle to dál nejde. Byl jsem ochoten přistoupit na cokoli, ba i na svazek s Damascenovou rodinou. Bezdětný! Poněvadž tehdy jsem už ke Quincasi Borbovi choval velikou důvěru, šel jsem za ním a svěřil se mu se svým vnitřním puzením stát se otcem. Filosof mne pohnutě vyslechl; prohlásil, že se mi v hrudi dme humanitas; povzbuzoval mne k sňatku; poznamenal, že tak další spojenci zatlukou na dveře atd. *Compelle intrare*, jak říkal Ježíš. A neodpustil si zmínku o tom, že evangelijní příběh pouze předjímá humanitismus, jakkoli si ho církevní otcové nesprávně vykládají.

Kapitola CXXI:

Cestou z kopce

Do tří měsíců bylo všechno na nejlepší cestě. Záchvěv, Sabina, dívčiny oči, otcova vůle, takové i lecjaké jiné pohnutky mne vedly k sňatku. Čas od času se na prahu objevila vzpomínka na Virgílii a s ní i černý ďábel, který mi nastavoval zrcadlo, v němž se v dáli rýsovala, rozplývající se v slzách; zároveň však přicházel i další ďábel, tentokrát růžový, s jiným zrcadlem, ve kterém se zračila něžná, zářivá a andělská postavička slečny Loló.

O svých letech se ani nezmiňuji. Vůbec jsem je necítil; mohu dokonce dodat, že jsem je ze sebe jedné neděle cestou z livramentské kaple setřásl. Jelikož Damasceno bydlel v Cajueiros, chodíval jsem s nimi častokrát na mši. Livramentský kopec tehdy ještě nebyl zastavěn, jen nahoře stál starý palác s kaplí. A jedné neděle, když jsem se cestou dolů vedl se slečnou Loló, nechal jsem kdovíjakým řízením dva roky tu, čtyři roky tam, o kus dál pět, takže když jsem došel na úpatí, měl jsem jich jen dvacet a do skoku mi bylo jako kdysi.

Pokud vás zajímá, za jakých okolností k tomu do-

šlo, stačí, když si přečtete tuto kapitolu do konce. Vraceli jsme se ze mše, ona, její otec a já. Uprostřed kopce jsme narazili na skupinku mužů. Damasceno, který šel s námi, rozpoznal, oč běží, a nadšeně vyrazil kupředu; my jsme ho následovali. I uzzřeli jsme muže všemožného věku, postavy a barvy, jedny jen v košili, druhé ve vestách či otrhaných svrchnících; zaujímali rozličné postoje, jedni seděli v podřepu, jiní postávali s rukama opřenýma o kolena, další posedávali po kamenech či se opírali o zeď a všichni s duší na vrchu hlavy upírali zraky do středu skupinky.

„Co se děje?“ zeptala se mne slečna Loló.

Požádal jsem ji o chvílku strpení; pozvolna jsem se prodíral kupředu a všichni mi uvolňovali cestu, aniž mi věnovali jediný pohled. Jejich oči měl zcela ve své moci střed. Byly to kohoutí zápasy. Spatřil jsem dva zápasníky, dva kohouty s nabroušenými ostruhami, plamenným zrakem a špičatým zobákem. Stavěli na odiv zkrvavené hřebínky, hrudníčky měli oškubané a zarudlé. Přemáhali únavu. Přesto však bojovali, pohled upřený do očí soupeře, zobákem dolů, zobákem vzhůru, tu zasadil ránu ten, hned zas onen, oba nadřžení a zuřiví. Damasceno ztratil pojem o světě; zápasem pro něj vesmír přestal existovat. Darmo jsem na něj naléhal, že je čas jít domů: neodpovídal, neslyšel, plně se soustředil na souboj. Kohoutí zápasy patřily k jeho slabostem.

Tehdy mne slečna Loló jemně zatahala za loket a navrhla, abychom šli pryč. Souhlasil jsem a scházeli jsme spolu dolů. Už jsem byl pravil, že kopec tehdy dosud nebyl obydlen; řekl jsem též, že jsme se vraceli ze mše, a poněvadž jsem neřekl, že přšelo, rozumí se, že bylo hezky, slunce svítilo jedna radost. A jak prudce. Tak prudce, že jsem hned rozevřel slunečník, uchopil jej za prostředek rukojeti a nahnul tak, že jsem tím přidal stránku k filosofii Quincase Borby: humanitas pocelovala humanitas... A tak ze mne cestou z kopce spadla léta.

Pod kopcem jsme se na chvílku zastavili, abychom počkali na Damascena; přišel za chvíli obklopen sázkaři, s nimiž vedl řeč o proběhnuvším zápase. Jeden z nich, sázkový pokladník, rozděloval desetitostáové bankovky z ohmataného svazečku, a vítězové tak měli dvojnásobný důvod k rozjaření. Kohouti se nesli v podpaží svých majitelů. Jeden měl hřebínek tak oklovaný a zkrvavený, že jsem v něm ihned uhodl poraženého; ale mýlil jsem se – poraženým byl ten druhý, kterému z hřebínku nezůstalo nic. Oba mleli z posledního, ztěžka dýchali, zobáky dokořán. Sázkáři naopak přicházeli zvesela, nepochybně pod vlivem silných zážitků ze zápasu; vyprávěli si o minulých úspěších obou zápasníků, znovu a znovu se vraceli k jejich podařeným kouskům. Rozpačitě jsem je sledoval; slečna Loló o poznání rozpačitěji.

Kapitola CXXII: Ušlechtilý záměr

Slečna Loló se styděla za tatínka. Snadnost, s jakou se vmísil mezi sázkaře, zvýrazňovala staré návyky a společenské vazby a ona začínala mít obavy, že se mi takový tchán bude zdát nedůstojný. Bylo pozoruhodné, nakolik se změnila; srovnávala sebe a mne. Elegantní a vybraný život ji přitahoval, zejména proto, že se jí zdál nejjistějším prostředkem, jak nás sladit dohromady. Pozorovala, napodobovala, odhadovala; zároveň se snažila zahladit nevalné postavení rodiny. Toho dne se ale její otec projevil tak jednoznačně, že z toho byla všechna smutná. Snažil jsem se ji přivést na jiné myšlenky, sršel jsem vtipy a bonmoty; bylo to marné, už jsem ji nerozptýlil. Byla tak očividně skleslá, tak hluboce sklíčená, až jsem jí začal připisovat úmysl oddělit se v mých očích od otce. To se mi zdálo být známkou ušlechtilých citů, a sblížilo nás to ještě víc.

„Co naplat,“ říkal jsem si v duchu, „nezbývá než vytrhnout kvítek z bažiny, z níž vzešel.“

Kapitola CXXIII: Pravá Cotrimova tvář

Jelikož mi byl rodinný soulad nade vše, uznal jsem za vhodné promluvit s Cotrimem, dříve než začnu sjednávat veselku, bez ohledu na to, že už jsem měl čtyřicítka nějaký ten pátek za sebou. Vyslechl mne a odpověděl, že nemá ve zvyku míchat se svým příbuzným do života. Kdyby vychvaloval vzácnou povahu slečny Loló, mohl by být třeba nařčen z nějaké zistnosti, takže se k ní vyjadřovat nebude. A nejen to: byl si jist, že mne jeho neteř z hloubi duše miluje, kdyby si však k němu přišla pro radu, pokusil by se jí to rozmluvit. Jakékoli záští mu bylo cizí; byl si vědom svých předností – vynášel je, kudy chodil, ostatně po zásluze; a co se slečny Loló týče, nemohl popřít, že to je skvělá nevěsta; mezi takovým tvrzením a nabádáním k snátku je však propastný rozdíl.

„Úplně si nad tím myji ruce,“ uzavřel.

„Což jste mi tuhle neříkal, že bych se měl oženit, čím dříve, tím lépe...“

„To je jiná. Domnívám se, že oženit se je nutné, zejména děláte-li si zásluku na politickou kariéru. Věřte mi, že staromládenectví je v politice brzdou. K vaší nevěstě se ovšem nemohu vyjádřit, vyjádřit nemohu a nesmím, neboť by mi to nebylo ke cti. Mám dojem, že Sabina ve svých radách zašla poněkud daleko, soudě alespoň podle toho, co mi řekla; každopádně ji ale k Loló, na rozdíl ode mne, neváží pokrevní svazky. To máte tak... ale ne... co bych vám říkal...“

„Jen mluďte.“

„Ne; nic vám neřeknu.“

Cotrimovy okolky se snad mohou zdát přehnané tomu, kdo by nevěděl, jak neochvějně byl Cotrim dbalý své cti. Já sám jsem mu v letech po soupisu otcova majetku křivdil. Uznávám, že se choval vzorně. Lidé o něm říkali, že je lakotný, a myslím, že právem; lakota je však jen přemrštěnou ctností a ctnosti mají být

jako rozpočet: lépe saldo nežli schodek. Ježto byl velmi upjatých způsobů, měl nepřátele, kteří o něm neváhali tvrdit, že je nelida. Jediné, co na něj při té příležitosti vytahovali, bylo, že dává přes tu chvíli zavírat otroky do káznice, odkud se vracejí samá krev; posílal tam ale jen zvrhlíky a zběhy a nadto je třeba mít na paměti, že s otroky dlouhá léta podloudně obchodoval, a zvykl si s nimi zacházet poněkud drsněji, jak už si takový obchod žádá; a nikdo jistě nebude svádět na vlastní povahu člověka s poctivými úmysly to, co je výsledkem společenských vztahů. Důkazem Cotrimových křesťanských citů byla láska, již choval k svým ratolestem, a bolest, jakou mu způsobila Sářina smrt několik měsíců nato; to považuji za důkaz nezvratný, a není jediný. Byl pokladníkem jednoho podpůrného spolku a členem několika dobročinných bratrstev, přičemž v jednom z nich byl členem dokonce čestným, což se s pověstí lakomce dvakrát nesrovnává; je pravda, že při své dobročinnosti nepřišel nijak zkrátka: spolek (jemuž předsedal) jej dal vyportrétovat v oleji. Měl pravda ve zvyku posílat o tom či onom vykonaném dobrodiní zprávu do novin a souhlasím, že to není zvyk chvalitebný a zaslужuje pokárání; na svou omluvu však vysvětloval, že dobré skutky jsou nakažlivé, jen konáme-li je před očima veřejnosti; což je důvod, jemuž nelze upřít jistou váhu. Dokonce se domnívám (a za to zaslужuje chválu největší), že čas od času ta dobrodiní konal jen proto, aby vzbudil lidumilství v druhých; a pakliže měl v úmyslu tohle, dlužno přiznat, že zveřejnění bylo podmínkou *sine qua non*. Celkem vzato, zůstal snad někomu dlužen nějaké ty ohledy, nikomu však nedlužil ani reál.

Kapitola CXXIV:
Zprostředkující

Co dělí život od smrti? Kratičký most. A přesto, kdybych tuto kapitolu nenapsal, utrpěl by čtenář těžký otřes, jenž by byl ku škodě účinu knihy. Skočit od portrétu k epitafu snad odpovídá běžné skutečnosti; čtenář se však uchyluje ke knize, jen aby unikl životu. Netvrdím, že jsem na tuhle myšlenku přišel sám; tvrdím jen, že je na ní něco pravdy a že se tu přinejmenším malebně vyjímá. A opakuji: nepřišel jsem na ni sám.

Kapitola CXXV:
Epitaf

ZDE ODPOČÍVÁ

SLEČNA EULÁLIA DAMASCENO DE BRITOVÁ

ZESNULÁ

DEVATENÁCTÉHO LÉTA SVÉHO VĚKU

ORODUJTE ZA NI!

Kapitola CXXVI:
Zármutek k neutíšení

V tom epitafu je řečeno vše. Je to tak lépe, než kdybych vám vykládal o chorobě, která jí sklátila, o její smrti, zoufalství příbuzných, pohřbu. Vězte, že zemřela; dodám, že to bylo v době první epidemie žluté horečky. Víc neřeknu, leda, že jsem ji doprovodil na místo posledního odpočinku a že jsem se s ní rozloučil zkormouceně, ale bez pláče. Usoudil jsem z toho, že jsem ji možná doopravdy nemiloval.

Nyní pohleďte, k jakým krajnostem může vést nedostatek rozmyslu; mrzel jsem se na slepou epidemii, jež rozsávala smrt napravo nalevo a přitom s sebou vzala i mladou dámu, jež se měla stát mou ženou; nedokázal jsem pochopit nezbytnost epidemie, a tím méně jsem chápal nevyhnutelnost smrti mé nastávající. Ona smrt se mi tuším zdála ještě absurdnější než ty ostatní. Quincas Borba mi však objasnil, že epidemie svědčí druhu, byť byly pro jistou část jednotlivců zhoubné, upozornil mne, že ať to na pohled vypadá sebehrůzněji, je tu jedna nesporná výhoda: že totiž většina přežije. Dokonce se mne vyptával, zda jsem uprostřed všeobecného smutku nepocítil tajné uspokojení nad tím, že jsem sám z pařátů moru unikl; ta otázka však byla tak nesmyslná, že jsem ji přešel bez odpovědi.

Nevyprávěl jsem o smrti, a zdržím se tedy i líčení zádušní mše. Damasceno byl hluboce zarmoucen; úplně ho to, chudáka, zničilo. Mluvil jsem s ním čtrnáct dní nato; stále si ještě zoufal a říkal, že velký bol, kterým ho stihl Pán, jen umocňuje bolest, již mu působí lidé. Dále to nerozváděl. Tři týdny nato se k tomu vrátil a přiznal se mi, že se v tom neodčinitelném neštěstí chtěl utěšit alespoň přítomností přátel. Tělo jeho milované dcerky však do hrobu vyprovodilo pouhých dvanáct lidí, a z toho ještě tři čtvrtiny sestávaly z přátel Cotrimových. A to rozeslal na osmdesát parťáky. Utěšoval jsem ho, že úmrtí jsou tak častá, že toto zdánlivé neúčastenství lze snadno omluvit. Damasceno smutně a nevěřičně vrtěl hlavou.

„Kdepak!“ naříkal, „nechali mne na holičkách.“

Cotrim, který byl u toho, ho konejšil:

„Přišli, komu jsme za to vy i my opravdu stáli. Těch osmdesát by přišlo, jen aby se neřeklo, vykládali by si o neschopnosti vlády, probírali by lékařenské lektvary, cenu nemovitostí či sebe navzájem...“

Damasceno to mlčky poslouchal, znovu zavrtěl hlavou a povzdechl si:

„Ale přišli by!“

Kapitola CXXVII: Konvence

Je velkým darem nebes dostat do vínku nepatrnou částičku moudrosti, umění vnímat věci v souvislostech, schopnost srovnávat a talent vyvozovat závěry! Můj duch byl touto vlastností obdařen a vzdávám za ni dík i dnes, z hloubi svého hrobu.

Po pravdě řečeno, při pohledu na rytinu s šesti tureckými dámami by poslední Damascenova slova jen tak někomu po všem tom čase na mysli nevytanula. Já jsem si na ně vzpomněl. Bylo to šest moderních dam z Cařihradu – oděných ve vycházkový šat, s tváří zahalenou, leč nikoli silnou látkou, jež by jim tváře vskutku zastírala, nýbrž tenoučkým závojem, který zdánlivě ponechával odkryté jen oči, ve skutečnosti jím ale prosvítala celá tvář. Důmyslná muslimská koketerie, jež halí tvář – a činí zadost mravům, ale zároveň nic neskrývá – a dává promlouvat kráse, se mi ohromně zamlouvala. Turecké dámy zdánlivě nemají s Damascenem nic společného; jsi-li však ducha hlubokého a pronikavého (a pochybuji, že bys to popřel), pochopíš, že tu v obou případech vystrkuje růžky neústupná a vmlouvavá společnice civilizovaného člověka...

Naše milá Konvence, ty, jež jsi berlou života, balzámem srdcí, prostřednicí mezi lidmi, poutem mezi zemí a nebesy, osoušíš otci slzy a získáváš si shovívavost Prorokovu. Komu než tobě vděčíme za tato nezměrná dobrodiní, za to, že bolest usne a svědomí se ztiší? Úcta, jež nechá klobouk na hlavě, duši neosloví; zato lhostejnost, která hluboce smekne, zanechá nejpříznivější dojem. A to proto, že navzdory jedné staré, nesmyslné poučce litera nezabývá; litera oživuje; sporný, pochybný a mnohoznačný je duch, který je předmětem svárů, a tedy důvodem smrti. Buď zdráva, milá Konvence, pro pokoj Damascenův a slávu Mohamedovu.

Kapitola CXXVIII: Ve sněmovně

A račte si dobře povšimnout, že jsem tu tureckou rytinu spatřil dva roky po Damascenových slovech, v době, kdy jsem byl poslancem, a že to bylo v poslanecké sněmovně, uprostřed neklidného šumu, v němž jakýsi poslanec projednával zprávu rozpočtové komise. Těm, kdo dočetli mou knihu až sem, netřeba zdůrazňovat, jak mne to potěšilo, a pro ty ostatní to beztak nemá ceny. Byl jsem poslancem a tureckou rytinu jsem spatřil z křesla, kde jsem si pohodlně seděl, mezi jedním kolegou vyprávějícím jakousi anekdotu a druhým, který si na rub obálky tužkou kreslil řečníkův portrét. Tím řečníkem byl Lobo Neves. Vlna života nás jako dvě trosečnické láhve zanesla na stejnou pláž; on přitom tajil rozmrzelost a já jsem měl tajit výčitky svědomí; a užívám tu tohoto nejednoznačného, pochybovačného či podmiňujícího tvaru, abych vyjádřil, že ve skutečnosti jsem neskrýval nic, leda ctižádost stát se ministrem.

Kapitola CXXIX: Bez výčitek

Výčitky svědomí mne netrápily. Kdybych k tomu byl náležitě vybaven, vpravil bych do této knihy stráněčku chemie, neboť by nebylo na škodu rozložit výčitku svědomí na nejjednodušší prvky a dozvědět se tak, proč Achilles objíždí Troju s mrtvolou svého soka v závěsu a proč lady Macbethová obchází pokoj s rukama potřísněnými krví. Já však nemám ani chemické přístroje, ani výčitky svědomí; měl jsem přání stát se ministrem. Mám-li nicméně tuto kapitolu dokončit, musím říci, že bych nechtěl být ani Achilles, ani lady Macbethová; ale když už by na to přišlo, pak snad raději Achilles, raději stavět na odív mrtvolu než zakrvácené ruce; na závěr bych si pak vyslechl Priamo-

vo žadonění a získal vcelku slušné válečnické i literární renomé. Já jsem ovšem nenaslouchal prosbám Priamovým, ale projevu Lobo Nevesovu, a výčitky svědomí jsem si nedělal.

Kapitola CXXX:

Která má být vložena do Kapitoly CXXIX

S Virgílií se mi dostalo příležitosti mluvit poprvé od jejich přednostování na jednom bále v roce 1855. Měla na sobě přepychové modré grogrénové šaty a v záři světel odhalovala ramena krásná jako dřív. Arciže již neměla svěžest prvního mládí: právě naopak; stále však byla krásná, těšila se jakési jesenní kráse, jíž pozdní hodina jen prospívala. Vzpomínám si, co jsme toho napovídali, minulosti jsme se však slovem nedotkli. Zůstávala skryta pod povrchem. Matná, mlhavá poznámka, nějaký ten pohled, nic víc. Nedlouho poté se odebrala domů; šel jsem ji doprovodit ke schodům a nevím, jakým pochodem duševního břichomluvectví (prosím, aby mi páni filologové to barbarské slovní spojení prominuli) jsem si pro sebe zamumlal slovo, jež vyvěřelo z hluboké minulosti:

„Úchvatná!“

Tuto kapitolu je radno vložit mezi první a druhou větu Kapitoly CXXIX.

Kapitola CXXXI:

O jedné pomluvě

Když jsem si tohle v duchu břichomluvecky říkal – a bylo to prosté mínění, žádná výčitka svědomí –, uctil jsem na rameni čísi ruku. Otočil jsem se; byl to můj starý přítel, námořní důstojník, bodrý člověk poněkud nevázaných mravů. Zlomyslně se pouсмál a řekl mi:

„Vy čtveráku! Vzpomínáte na minulost, což?“

„Ať žije minulost!“

„Předpokládám, že jste zase zpátky na starém postu!“

„Ať už vás tu nevidím, vy nemravo!“ zahrozil jsem mu prstem.

Připouštím, že to byl rozhovor poněkud indiskrétní – zejména ta poslední replika. A přiznávám to s potěšením tím větším, že pověst indiskrétních osob mají ženy a já bych, dříve než svou knihu dopíšu, tuto lidskou představu rád uvedl na pravou míru. Když přišlo na milostná dobrodružství, potkal jsem muže, kteří se smáli pod vousy; jiní je ledabyle, chladně či jedním slovem popřeli, zatímco jejich partnerky byly rozčilením bez sebe a při všem, co je jim svaté, se zapřísahaly, že je to všechno pustá lež. Důvod tohoto rozdílu tkví v tom, že žena (s výjimkou hypotézy z Kapitoly CI a dalších) se oddává z lásky vášnivě, jak říká Stendhal, či z lásky čistě tělesné, jak o tom svědčí příklad jistých římských, polynéských, laponských a kaferských dam jakož snad i příslušnic jiných civilizovaných ras; avšak u mužů – a je řeč o mužích žijících v kultivované a vybrané společnosti –, u mužů se tento cit vždy snoubí s ješitností. Ženě (mám na mysli stále jen zapovězené případy) se nadto zdá, že miluje-li jiného muže, nedostává své povinnosti, a musí se proto dovedněji přetvářet, být ve své proradnosti důvtipnější; naproti tomu muž, který se považuje za příčinu zhrěšení a za vítěze nad svým sokem, je plným právem pyšný, jeho pýcha se nicméně brzy změnila v cit jiný, a ne tak skrývaný – v naši známou bohorovnost, jež je zářivým výpotkem osobních zásluh.

Ať už však mám v svém výkladu pravdu nebo ne, budu zcela spokojen, zanechám-li na této stránce pro potřebu věků zaneseno, že ženská indiskrece je nezapjný mužský žert, vždyť přinejmenším v milostných záležitostech jsou ženy mlčenlivé jako hrob. Kolikrát se prozradí jen neobratností či neklidem, tím, že nedokážou ovládnout posunek či pohled; proto jedna velká dáma vybraného ducha, královna navarrská, uží-

la kdesi následující metaforu, aby vyjádřila, že každé milostné dobrodružství nakonec tak jako tak vyjde najevo: „Není na světě psíka tak skvěle ochočeného, abychom ho nakonec neslyšeli zašteknout.“

Kapitola CXXXII: Již nelze brát vážně

Tento citát z královny navarrské mi připomíná, jak se u nás – když jeden člověk potká druhého a ten je celý nabručený – říká: „Propána, tebe snad někdo připravil o muflíčka!“ a myslí se tím: „tobě snad někdo zhatil milostné dobrodružství, tajné avantýry atd.“ Tuto kapitolu však nelze brát vážně.

Kapitola CXXXIII: Princip Helvetiův

Zůstali jsme u toho, jak ze mě námořní důstojník vylákal doznání poměru s Virgílií, což mi skýtá příležitost zpřesnit, potažmo objasnit princip formulovaný Helvetiem. V mém zájmu bylo mlčet; potvrdit podezření v dávné věci znamenalo probudit dřímající zášť, vyvolat skandál, přinejmenším dojít pověsti indiskrétního člověka. Takový byl tedy můj zájem; a kdybychom Helvetiův princip chápali jen povrchně, měl jsem skutečně mlčet. Už jsem však vysvětlil, odkud pramení mužská indiskrece; místo co bych si hleděl *bezpečí*, dal jsem se unést *pýchou*, ježto je niternější a naléhavější; první se zakládá na rozmyslu a předchází je jistý myšlenkový úkon; to druhé je spontánní, instinktivní, vychází z vlastního nitra; a konečně, účinek prvního je vzdálený, druhého pak okamžitý. Závěrem budiž řečeno, že Helvetiův princip působil i v mém případě; – s tím jediným rozdílem, že tu základem jednání nebyl zisk zjevný, nýbrž skrytý.

Kapitola CXXXIV: Padesát let

Ještě jsem vám neřekl – ale povím to teď –, že když Virgíliá kráčela ze schodů a námořní důstojník mě poklepal po rameni, bylo mi padesát let. Po schodech tak ve skutečnosti sestupoval můj život – či přinejmenším jeho lepší část, část plná rozkoší, kolotání a úleků, arci zastřená přetvářkou a licoměrností, při tom všem to ale byla – řečeno jazykem všedního dne – část lepší. Užijeme-li však míry vznešenější, byl tou lepší částí ten zbytek, jak mi bude ctí vám na nepočtených stranách této knihy předvésti.

Padesát jar! Ani se k tomu nebylo třeba doznávat. Je už přece znát, že můj styl dávno není tak svižný, jako býval v prvních dnech. Přiznávám, že rozmluva s důstojníkem, jenž si přehodil plášť a odešel, ve mně zanechala pocit smutku. Vrátil jsem se do sálu s přáním zatančit si polku, opájet se světly, květinami, křišťálem, krásnýma očima a neslyšným a jemným štěbetáním důvěrných hovorů. Nelituji toho: omládl jsem. Když jsem však o hodinu později z bálu odcházel, co jsem ve čtyři hodiny ráno ve svém kočáru nenalezl? Svých padesát let. Tvrdošíjně si tam seděla, nebyla ani zimomřivá, ani prolezlá revmatismem, zato se vyspávala z únavy, poněkud lačná lože a spočinutí. Tehdy – a pohleďte, jak daleko může zajít představitost ospalého muže –, tehdy se mi zdálo, jako bych slyšel nějakého netopýra, který se uhnízdil pod stříškou: Pane Cubasi, to omládnutí bylo dílem sálu, křišťálu, světla a hedvábí – jedním slovem, dílem těch druhých.

Kapitola CXXXV: Oblivion

Nyní cítím, že dočetla-li nějaká dáma až sem, teď zavře knihu a dál už pokračovat nebude. Pro ni tím zhaslo to, co ji na mém životě zajímalo, a sice láska.

Padesát let! Není to, pravda, ještě nemohoucnost, již ale ani žádný rozpuk mládí. Deset let navíc a pochopím, co říkal jeden Angličan, pochopím, „co znamená, když už není, kdo by mé rodiče pamatoval, a kdy mě samému nezbude než čelit vlastnímu ZAPOMNĚNÍ“.

Napíšu zde to slovo velkým písmem. OBLIVION! Těto povržené, a přitom tak ctihodné postavě se sluší prokazovat veškeré pocty, anžto se sice může dostavit až na poslední chvíli, přijít však neopomene nikdy. To je dobře známo dámě, která bývala středem pozornosti za rozbřesku našeho druhého císařství, a ještě bolestněji té, jež stavěla rozpuk svých půvabů na odívání v dobách úřadování markýze z Paraná, neboť ta je svým triumfům blíže a přitom cítí, jak jí ujíždí povoz, jehož otěží se chopily jiné. Je-li ovšem své pověsti hodna, netrvá na tom, probouzet mrtvou či dohasínající vzpomínku; v dnešním pohledu nehledá záblesk včerejška, kdy v čele pochodu života kráčeli jiní, lidé veselých myslí a rázných nohou. *Tempora mutantur*. Chápe, že tak už to v téhle fujavici chodí, že odvané listí z lesa a veteš z cesty, bez soucitu a bez výjimky; a pokud má ta žena v sobě za nehet moudrosti, těm, jež po ní převzaly otěže, nezavídí, ba spíše je lituje, neboť i je jednou lokaj OBLIVION sesadí z kozlíku. Taková je podívaná, jejímž smyslem je pobavit planetu Saturn, která se převelice nudí.

Kapitola CXXXVI: Zbytečnost

Ale pokud se tuze nemýlím, právě jsem napsal zbytečnou kapitolu.

Kapitola CXXXVII:

Čáka

A přece ne; shrnuje úvahy, o něž jsem se nazítrí podělil s Quincasem Borbou, přičemž dodávám, že jsem byl sklíčený a vůbec jaksi smutný. Tento filosof mi však s jasnozřivostí sobě vlastní vyspílal, že jsem na nejlepší cestě zřítit se z osudového srázu melancholie.

„Můj drahý Bráši, nedopusť, aby nad tebou takováhle rozháranost nabyla vrchu. Pro pět ran do čepice! Musíš být chlap! Musíš být silný! Bojovat! Vítězit! Zářit! Ovlivňovat! Ovládat! Padesát let, toť věk vědění a vlády. Odvahu, Bráši, nebuď padavka. Co pořád máš s tím, jak troska následuje po trosce a květ po květu? Hleď si užívat života; a věz, že nejhorší filozofií je filosofie uszlenců, kteří se vrhnou do trávy na břehu řeky, aby tam hořekovali nad tím, že vody bez ustání tekou. Těci bez ustání je jejich posláním; ty se s tím zákonem smíř a snaž se ho využít.“

Právě v maličkostech je vidět, jakou váhu má autorita skutečného filosofa. Quincasova slova mne jakoby kouzelným dotykem vytrhla z mravní a duševní strnulosti, v níž jsem se potácel. Dobrá; čas dozrál, zkusme to tedy s vládou. Velkých debat jsem se dosud nikdy neúčastnil. O portfej jsem se ucházel podkuřováním, návštěvami dýchánek a komisí a rozdělením hlasů; povýšení však nepřicházelo. Nebylo jiného zbylí než se zmocnit tribuny.

Začal jsem pozvolna. Když se o tři dny později probírala otázka rozpočtu ministerstva spravedlnosti, využil jsem toho, abych vznesl skromný dotaz k ministroví, a sice, zda by nepovažoval za vhodné snížit čáku příslušníků národní gardy. Nebyla to otázka valného dosahu; i tak jsem však prokázal, že není nehodna zájmu kteréhokoli státníka; a citoval jsem Filopoiména, který nařídil, aby jeho jednotky dostaly místo menších štítů větší a místo lehčích kopí těžší; a historie se nedomnívala, že by tento údaj jakkoli naru-

šoval vážnost jejich stran. Výška našich čák volala po zásadním zkrácení, a to nejen proto, že nebyly elegantní, ale i proto, že nebyly hygienické. Při slavnostních přehlídkách se na slunci přehřátí jimi vyvolané mohlo státi osudným. A pakliže jednou z Hippokratových zásad bylo, že člověk má dbát, aby měl hlavu vždy v chládku, je snad poněkud kruté nutit občany, aby pro pouhou uniformu dávali v sázku zdraví a život, a tím i budoucnost rodiny. Sněmovna i vláda by měly mít na paměti, že národní garda jest hrází svobody a nezávislosti a že občan, jenž je povolán k dobrovolné, usilovné a náročné službě, má právo, aby mu jeho břímě bylo ulehčeno tím, že jeho uniforma bude lehká a praktická. Dodal jsem, že čáka svou vahou tíží hlavy občanů a vlast že potřebuje občany, kteří neskloní šíji před mocnými, ale budou jim čelit s hlavou vztyčenou; svůj projev jsem pak uzavřel touto myšlenkou: smuteční vrba, jež sklání své větve k zemi, je stromem hřbitovů; palma, vzpřímená a pevná, je stromem pouští, náměstí a zahrad.

Má řeč vyvolala rozporuplný dojem. Pokud jde o formu, záplavu výmluvnosti, o její literární a filosofickou část, shodovali se všichni na tom, že byla dokonalá, že z obyčejné čáky ještě nikdo nikdy tolik myšlenek nevykřesal. Zato část politická byla podle mnohých chabá; našli se tací, kteří mou řeč měli za parlamentní katastrofu; nakonec jsem se doslechl, že někteří už mne řadí k opozici, počítaje v to samy opoziční poslance, kteří dokonce naznačili možnost podat návrh na vyslovení nedůvěry vládě. Takový výklad jsem rázně odmítl nejen jako mylný, ale i jako pomlouvačný, neboť má podpora vládě byla všeobecně známa; dodal jsem, že snížení čáky není tak naléhavé, aby nemohlo několik let počkat; a že jsem v každém případě ochoten k ústupkům co do míry zkrácení, že budu mít dost i na třech čtvrtinách palce či méně; a že i kdyby můj návrh nebyl přijat, postačí mi konec konců i to, že jsem tu myšlenku v parlamentu inicioval.

Quincas Borba však neslevil ani o píď. Nejsem člověk politický, řekl mi při večeři; nevím, zda jsi udělal dobře nebo zle; vím jen, že předvedl vynikající projev. A zmínil se o nejvýraznějších pasážích, nádherných obrazech, silných argumentech, a to s onou uměřenou chválou, jež tolik sluší velkému filosofovi; pak se do tématu pustil sám a vypořádal se s čákou tak bystře a vehementně, že mne vposledku o její škodlivosti přesvědčil.

Kapitola CXXXVIII: Kritikovi

Můj drahý kritiku,

když jsem o několik stran výše zmiňoval svých padesáté jar, podotkl jsem: „Je už přece znát, že můj styl dávno není tak svižný, jako býval v prvních dnech.“ Snad se Ti ta věta zdá při pomýšlení na můj současný stav nesrozumitelná; rád bych Tě však upozornil, v čem tkví jemnost této myšlenky. Nejde tu o to, že bych snad byl od té doby, co jsem knihu začal psát, zestárl. Nebožtík nestárne. Jde tu o to, že při vyprávění o jednotlivých obdobích svého života prožívám pocity, které jim odpovídají. Bůh mi pomáhej! Já už vážně musím vysvětlovat docela všechno!

Kapitola CXXXIX: Jak jsem se nestal ministrem

Kapitola CXL: Jež vysvětluje předchozí

Jsou věci, jež je lépe říkat mlčky; to platí o obsahu předchozí kapitoly. Lidé zhrzení ve své ctižádosti mi porozumějí. Je-li podle některých touha po moci nejsilnější z tužeb, představte si zoufalství, bolest i sklíčenost, jež se mne zmocnily v den, kdy jsem přišel o křeslo ve sněmovně. To byl konec všech nadějí; s politickou kariérou bylo utrum. Podotýkám, že Quincas Borba se na základě svých filosofických vývodů domníval, že má ctižádost nebyla skutečnou touhou po moci, nýbrž jen rozmarem, přáním se povyrazit. Takové přání sic podle něj touhu po moci nepředstihne hloubkou, zato dokáže víc zkormoutit, neboť se podobá ženské lásce ke krejzlíkům a účesům. Takového Cromwella či Bonaparta, pokračoval, touha po moci přímo spalovala, a tedy se k ní prodrali, lhostejno zda po schodišti pravém nebo levém, po dobrém či po zlém. V mém případě nemohlo být o takovém puzení řeči; a schází-li vůle, schází i náležitý výsledek; odtud pak krajní zármutek, rozčarování a žal. Podle humanitismu byl můj pocit...

„Jděte mi k čertu s humanitismem,“ vpadl jsem mu do řeči, „mám už toho filosofování po krk, beztak je mi všechno na draka.“

Pro filosofa Quincasovy velikosti se takhle hrubé přerušování musilo rovnat urážce; on však ten výbuch sám omluvil. Přinesli nám kávu; byla hodina po poledni, seděli jsme v pohodlných křeslech v mé pracovně, krásném pokoji s vyhlídkou do zahrad, kolem plno dobrých knih a uměleckých předmětů, mezi nimi i jeden Voltaire, spěšový Voltaire, který jako by se na mne tehdy, darebák, usmíval ještě sarkastičtěji než obvykle; venku svítilo slunce, zářivé slunce, které Quincas Borba – nevím, zda žertem či z náhlého básnického vnuknutí – nazval jedním z ministrů příro-

dy; váł svěží vánek a na nebi nebylo ani mráčku. V každém okně – byla tu tři – visela klec s ptáky, kteří tam cvrkali své prstonárodní zpěvohry. Jako by se proti člověku všechno spiklo: a třebaže jsem byl ve *svém* pokoji, díval se do *svých* zahrad, seděl ve *svém* křesle, v *zář*í *svého* slunce a od *svých* knih naslouchal *svým* zpěvákům, všechno to nebylo dost, abych se vzpamatoval ze ztráty onoho křesla, které ani nebylo moje.

Kapitola CXLI: Psi

„Nu, a co budeš dělat teď?“ dotázal se mne Quincas Borba cestou k oknu, na jehož římsu šel odložit prázdný šálek.

„Nevím; usadím se na Tijuce; uteču pryč od lidí. Je mi stydno, do ničeho nemám chuť. Takové sny, milý Borbo, takové sny, a nejsem nic.“

„Prý nic!“ přerušil mne podrážděně Quincas Borba. Aby mě přivedl na jiné myšlenky, vyvedl mne na procházku; vydali jsem se směrem k Engenho Velhu. Šli jsme pěšky, pohroužení v rozpravu o všem možném. Nikdy nezapomenu, jak dobře mi ta procházka udělala. Slova toho velikána byla životobudičem moudrosti. Říkal, že nesmím utíkat z boje; když už mi znemožnili přístup na tribunu, je třeba zkusit bojovat v novinách. Použil dokonce jednoho nepřilíš vybraného výrazu, čímž mi předvedl, jak lze filosofickou mluvu čas od času okořenit řečí lidu.

„Založ si noviny,“ radil, „a pořádně jim zatop.“

„Skvělý nápad! Založím si noviny, roznesu je na kopytech, pustím se do...“

„Do boje. Rozneseš je na kopytech, anebo také ne; podstatné je, že se pustíš do boje. Život je boj. Život bez boje je jako mrtvé moře uprostřed pulsujícího všehomíra.“

O chvíli později jsme se stali svědky rvačky dvou psů; pro obyčejného člověka by na ní nebylo zhola

nic zajímavého. Quincas Borba mne přiměl se zastavit a psy pozorovat. Byli dva. Quincas mi ukázal kost, která ležela opodál a bezpochyby byla důvodem rvačky, a upozornil mne na to, že na ní není žádné maso. Obyčejná holá kost. A psi po sobě rafali, vrčeli, oči se jim zuřivostí jen leskly... Quincas Borba si strčil hůlku do podpaží a byl tou podívanou dočista unesen.

„To je nádhera!“ volal co chvíli.

Chtěl jsem jít pryč, ale nešlo to; on byl vrostlý do země a hnul se, až když rvačka nadobro ustala a pokousaný poražený si svůj hlad odnášel jinam. Zpozoroval jsem, že je upřímně potěšen, třeba svým pocitům nedával průchod, jak se na velkého filosofa sluší a patří. Poukazoval na krásu té podívané, připomněl důvod rvačky, uzavřel, že psi byli vyhládlí; nedostatek potravy však pro obecné filosofické vývody nic neznamená. Nezapomněl též podotknout, že v některých částech zeměkoule lze vidět podívanou ještě velkolepější: tam se psi rvou o kosti i jiné, nevábnější krmě s příslušníky lidského rodu; boj se tak nesmírně komplikuje, neboť do hry tu vstupuje lidská inteligence se vši po věky strádanou prohnalostí atd.

Kapitola CXLII: Důvěrná prosba

Co všechno je skryto v menuetu! pravil kdosi. Co všechno se skrývá v psí rvačce! Nebyl jsem však podlézavý ani ustrašený elév, abych se zdržoval případných připomínek. Během zbytku procházky jsem se Quincasovi svěřil s jednou pochybností: nebylo mi docela jasno, v čem tkví přednosti rvačky lidí se psy. Quincas mi to vyložil s ojedinelou laskavostí:

„Bylo by samo sebou logičtější, kdyby se lidé rvali o kus žvance zase s lidmi, poněvadž tak by si byly soupeřící strany rovný a kost by připadla silnějším. Proč by však nemělo být nádherné rvát se se psy? Člověk již o své vůli jedl kobyly, jako Předchůdce, či něco

ještě horšího, jako Ezechiel, z čehož lze usuzovat na poživatelnost ohavného; zbývá jen zjistit, zda je člověka důstojnější se o ně rvát, jak si žádá přirozená potřeba, či si je dobrovolně volit, jak si žádá náboženské zanícení, jež je ovšem proměnlivé, na rozdíl od hladu, který je věčný jako život a jako smrt.“

Už jsme byli před domem; poslíček mi doručil dopis, který mi prý posílá nějaká dáma. Vešli jsme dovnitř a Quincas Borba se s diskretností hodnou filosofa odebral studovat hřbety knih na polici, zatímco já jsem si četl psaní, které bylo od Virgílie.

Milý příteli,

dona Plácida je na tom tuze zle. Snažně Vás prosím, abyste pro ni něco učinil; bydlí v uličce Pod schůdky; pokuste se ji nějak dostat do špitálu k milosrdným.

V upřímném přátelství

Nebylo to drobné a upravené Virgíliino písmo, nýbrž písmo neúhledné a kostrbaté; podpis vypadal jako klikyhák, jenž s abecedou nemá nic společného; kdyby byl dopis někdo uviděl, pisatele by se těžko dohadoval. Obracel jsem list v rukou sem a tam. Ubohá dona Plácida! Zanechal jsem jí přece těch pět tisíc, které jsem tenkrát našel na pláži, jak je tedy možné, že...

„Hned to pochopíš,“ vytahoval Quincas Borba z knihovny jakýsi svazek.

„Co?“ otázal jsem se polekaně.

„Pochopíš, že jsem ti řekl jen a jen pravdu. Pascal je jedním z mých duchovních předchůdců; a třeba se jeho filosofie s mou nemůže rovnat, nemohu popřít, že to byl velký muž. Poslyš, co tu praví,“ ukazoval s kloboukem na hlavě a hůlkou pod paží v knize prstem. „Co praví? Říká, že člověk má ,velkou výhodu

nad zbytkem vesmíru: ví, že umírá, zatímco vesmír je to zcela neznámo. Vidiš? Z toho plyne, že člověk, který se rve o kost se psem, má nad ním ohromnou výhodu ve vědomí toho, že hladoví; a to právě činí z tohoto boje velkou podívanou. ‚Víš, že umírá‘ má hloubku, nicméně věřím, že má verze jde ještě dál: ví, že hladoví. Skutečnost smrti totiž lidské chápání, abych tak řekl, obmezuje; vědomí skonu trvá jen kratičký okamžik, aby pak navždycky zmizelo, zatímco hlad má tu výhodu, že se vrací a prodlužuje tak vědomí sebe sama. Podobá se mi (není-li to ovšem neskromnost), že Pascal tu zdaleka nedosahuje takové hloubky jako já, i tak je to ovšem velká myšlenka, tak jako Pascal byl velký muž.“

Kapitola CXLIII: Nikam nepůjdu

Zatímco vracel knihu do přihrádky, znovu jsem pročítal Virgíliin lístek. Když jsem pak při večeři sotva promluvil, převaloval jídlo v ústech, ne a ne je spolknout, upřeně zíral do rohu jídelny, na kraj stolu, do talíře, na židli či neviditelnou mouchu, poznamenal Quincas: „S tebou se něco děje; sázím se, že v tom vězí ten dopis.“ A taky že ano. Virgíliina prosba mi byla nevhod, na obtíž. Doně Plácidě jsem dal pět tisíc; pochybuji, že by se kdo byl zachoval štedřejí, ani tolik by jí žádný nedal. Pět tisíc! A jak s nimi naložila? Toť se ví, že je rozházela, projedla je na hostinách a teď by ráda k milosrdným a vézt ji tam mám já. Jen ať si umře, kde chce. Stejně jsem nevěděl nebo si nedokázal vybavit, kde by ta ulička Pod schůdky mohla být; podle jména to musel být nějaký tmavý a zastrčený kout města. Musel bych tam jít, přivábit pozornost sousedů, bušit na dveře a kdesi cosi. Taková nepřijemnost. Nikam nepůjdu.

Kapitola CXLIV: Relativní přínos

Když jsem se na to ale vyspal, ráno moudřejší večera mi připomnělo, že dvornost si žádá vyhovět přáním někdejší dámy mého srdce.

„Sluší se, by kavalír propadlou směnku uhradil,“ zahlaholil jsem, vstáváje z postele.

Po snídani jsem se vypravil za donou Plácidou; našel jsem uzlíček kostí, zavinitý v hadrech a natažený na odporném starém kavalci; nechal jsem jí něco peněz. Nazítří jsem ji dal odvézt k milosrdným, kde týden nato zemřela. Lžu: jednou ráno ji našli mrtvou; ze života odešla kradí, stejně jako doň vstoupila. Podruhé jsem si kladl tutéž otázku, co v Kapitole LXXV, totiž zda je toto důvodem, proč ji cukrářka s kostelníkem z katedrály přivedli v jednom okamžiku zvláštní náklonnosti na svět. Vzápětí jsem si ale uvědomil, že nebyt dony Plácidy, byl můj vztah k Virgílii přerušen, či rovnou zadušen v nejlepším; v tom byl tedy její život přínosný. Souhlasím, že přínos to byl relativní; jenže copak je k čertu na tomhle světě něco absolutního?

Kapitola CXLV: Pouhé opakování

Co se těch pěti tisíc týče, snad ani nestojí za to vypisovat, jak doně Plácidě nějaký kameník nakukal, že je do ní celý pryč, dokázal zahrát na její city či marnivost a vzal si ji za ženu; za pár měsíců si vymyslel, že je vloží do nějakého obchodu, cenné papíry pak prodal a s penězi utekl. Škoda slov. Je to případ z rodu psí rvačky, která tolik zaujala Quincase Borbu. Pouhé opakování jedné kapitoly.

Kapitola CXLVI: Program

Nezbývalo než založit noviny. Sestavil jsem program, který byl rozpracováním humanitismu na oblast politiky; protože Quincas Borba svou knihu (kterou rok od roku zdokonaloval) dosud nezveřejnil, dohodli jsme se pouze, že se na ni nebudu nijak odvolávat. Quincas Borba si ode mne jen vyžádal vlastnoručně podepsané střízlivé dobrozdání, že některé nové zásady, jimiž se v politice řídím, pocházejí z jeho knihy, která se dosud nachází v rukopise.

Byl to program, jaký se hned tak nevidí; sliboval ozdravit společnost, skoncovat se všemi nešvary, hájit zdravé zásady svobody a tradice; obracel se k obchodníkům i k zemědělcům; citoval z Guizota a Ledru-Rollina a končil výhružkou, již Quincas Borba považoval za mrzkou a provinční. „Naše nová doktrína nevyhnutelně povede k pádu stávající vlády.“ Přiznávám, že se mi za dané politické situace ten program jevil jako mistrovské dílo. Quincasi Borbovi jsem dokázal, že výhružka na konci, jež se mu zdála mrzká, je prodchnuta nejčistším humanitismem, a on sám to později připustil. Není totiž nic, co by bylo humanitismu cizí; napoleonské války a kozlí klání jsou si podle něj ve své velebnosti rovny, s výhradou, že Napoleonovi vojáci věděli, že umírají, o čemž kozlové zjevně nemají potuchy. Neučinil jsem tedy víc, než že jsem naši filosofickou poučku uzpůsobil daným poměrům: humanitas chtěla nahradit humanitas pro blaho humanitas.

„Tys učedníkem, kterého jsem si zamiloval, chalífo můj,“ zvolal Quincas Borba s něhou u něj nevidanou. „Mohu říci spolu s Mohamedem, že i kdyby se slunce proti mně spiklo s měsícem, neustoupím od svých myšlenek ani o coul. Věř, můj milý Brási, že toto jest věčná pravda, jež předcházela světům a jež věky přetrvává.“

Kapitola CXLVII: Nerozum

Ihned jsem poslal do novin nenápadné oznámení, že za několik týdnů patrně začne vycházet opoziční list, řízený dr. Brásem Cubasem. Quincas Borba, jemuž jsem je předčítal, se chopil pera a z bratrství vpravdě humanistického za mé jméno přičinil: „jedním z největších členů minulého parlamentu“.

Nazítří za mnou přišel na návštěvu Cotrim. Byl poněkud ustaraný, snažil se to však nedat znát, tvář se klidně, ba vesele. Viděl mé oznámení v novinách a považoval za svou povinnost mne od mého záměru co přítel i příbuzný odradit. Byl by to omyl, osudový omyl. Dokazoval, že z toho budu mít jen opletačky a že si tak do jisté míry nadobro zavřu dveře do sněmovny. Vláda se mu zdála vynikající, na čemž se ostatně nemusíme shodovat, nicméně tak jako tak se ještě dlouho udrží; co mi to prospěje, když ji proti sobě popudím! Bylo mu známo, že několik ministrů mi je příznivě nakloněno, je docela dobře možné, že se uvolní nějaké místo a pak... Zde jsem mu vpadl do řeči, své počínání jsem dobře uvážil a neustoupím ani o krok. Dokonce jsem mu navrhl, aby si přečetl můj program, což on rázně odmítl, že prý se na mém nerozumu nehodlá seabeměně podílet.

„Je to skutečný nerozum,“ opakoval; „nechte si to ještě nějaký pátek rozležet v hlavě a uvidíte, jaký je to nerozum.“

Se stejnou na mne večer v divadle přišla Sabina. Dceru s Cotrimem nechala v lóži a šla se mnou korzovat po foyeru.

„Copak to, bratříčku, chcete udělat?“ ptala se zkomoučně. „Co je to za nápady, takhle bezdůvodně proti sobě popouzet vládu, zatímco byste mohli...“

Vyložil jsem jí, že nestojím o to, chodit se doprošovat poslaneckého křesla, že mi jde o svržení vlády, poněvadž se mi zdá, že neodpovídá našim poměrům

- a jedné filosofické doktríně; ujistil jsem ji, že budu psát sice rázně, vždycky však zdvořile. Násilí že mi není nikterak po chuti. Sabina se klepla přes konečky prstů vějířem, zavrtěla hlavou a začala o tom nаноvo, tu vyhrůžně, tu zas s prosíkem; odvětil jsem, že ne a ne a ne. Roztrpčeně mi vyčetla, že dávám přednost radám cizích závistivců před tím, co mi radí ona s manželem. „Dělejte, jak myslíte,“ uzavřela. „My jsme svou povinnost splnili.“ Obrátila se ke mně zády a vrátila se do lóže.

Kapitola CXLVIII: Neřešitelný problém

List vyšel. Čtyřiaadvacet hodin nato se jinde v tisku objevilo Cotrimovo prohlášení, jež říkalo asi tolik, jako že „vzhledem k tomu, že se nepočítá k členstvu žádné strany, mezi něž se naše vlast dělí, považuje za vhodné nenechat nikoho na pochybách, že nemá pří-
mého ni nepřímého vlivu na obsah listu svého švagra, doktora Bráse Cubase, s jehož myšlenkami a politickým chováním hluboce nesouhlasí. Stávající vláda (jakož i jakákoli jiná, jež by pozůstávala z ministrů stejně povolovaných) se mu zdá být jedinou institucí, schopnou zabezpečit blahobyt obyvatelstva“.

Nevěřil jsem svým očím. Jednou či dvakrát jsem si je promnul a znovu si to nejapně, nevidané a záhadné prohlášení pročítal. Neměl-li co do činění s žádnou stranou, proč mu leželo v žaludku něco tak nicotného, jako že vyšel nějaký plátek? Přece každý občan, kterému se jeho vláda zamlouvá či přičí, proto ještě nepíše prohlášení do novin a nikdo to po něm ani nežadá. Proč do toho Cotrim strká nos, mi bylo záhadou, stejně jako důvod jeho osobní útočnosti. Až do té doby jsme spolu jednali upřímně a snášenlivě; od našeho smíření se mi nevybavoval žádný svár či stín, nic podobného. Naopak, ve všem, nač jsem si vzpomněl, jsme si vycházeli vstříc; tak třeba když jsem

byl poslancem, měl jsem možnost učinit ho dodavatelem skladů válečného námořnictva a on v těch dόdávkách nanejvýš spolehlivě pokračoval dosud, jen pár týdnů předtím mi svěřil, že na nich do tří let utrží na dvě stě tisíc. Což mu ani vzpomínka na takovou úsluhu nezabránila prát na veřejnosti prádlo svého švagra? To prohlášení muselo mít dobrý důvod, který ho přivedl k nemístnosti i nevděku zároveň; přiznávám, že to byl pro mne neřešitelný problém.

Kapitola CXLIX: Teorie dobrodiní

...Tak neřešitelný, že si s ním nedokázal poradit ani Quincas Borba, ačkoli jej studoval dlouho a ochotně. „Pánbůh s námi a zlý pryč,“ uzavřel to; „ne všechny problémy stojí za pět minut pozornosti.“

Výčitky, kterými jsem zahrnoval Cotrima pro jeho nevděk, Quincas Borba beze zbytku odmítl, a to nikoli jako nepravděpodobné, ale jako absurdní, ježto neodpovídající záměrům správné humanistické filosofie.

„Jedno mi nevyvrátíš,“ pravil, „a to, že radost dár-cova vždycky předčí radost obdarovaného. Co je to dobrodiní? Skutek, který obšťastňovaného zbaví jistého protivenství, jemuž byl vystaven. Jakmile dobrodiní začne působit, to jest, jakmile je protivenství učiněna přítrž, organismus se vrátí do dřívějšího stavu; do stavu lhostejnosti. Dejme tomu, že máš příliš utažený opasek u kalhot; aby ses toho nepohodlí zbavil, opasek si rozepneš, vydechneš, zakusíš slast, organismus zlhostejní a po prstech, které čin vykonaly, ani nevzdechneš. Anžto není ničeho, co by přetrvávalo, vzpomínka samo sebou vyvane, neboť to není rostlina, žijící ze vzduchu, potřebuje půdu. Naděje v nová dobrodiní, pravda, uchová v obšťastňovaném jakous takous vzpomínku na to minulé; tuto skutečnost, jež je mimochodem jednou z nejchoulostivějších otá-

zek, na jaké filosofie na svých cestách může narazit, lze ostatně vysvětlit vzpomínkou na protivenství, nebo, jinými slovy, protivenstvím, které přežívá ve vzpomínce, v níž se ozývá minulá strast a tím nabádá k preventivnímu obstarání vhodného léku. Netvrdím, že i bez toho nemůže vzpomínka na laskavost přetrvat spolu s různě velkou náklonností, to jsou však skutečné úchylky, jež v očích filosofa postrádají jakoukoli váhu.“

„Ale,“ namítl jsem, „není-li žádný důvod pro to, aby v sobě vzpomínka na prokázanou úsluhu uchoval obdarovaný, ještě méně důvodů k tomu má ten, kdo ji prokázal. Rád bych, abyste mi k tomu podal vysvětlení.“

„Není třeba vysvětlovat, co je svou podstatou očividné,“ opáčil Quincas Borba; „řeknu však k tomu několik slov. Zakořeněnost dobrodiní v paměti dobrodincově je dána samou povahou dobrodiní a jeho následků. Za prvé je tu pocit dobrého skutku a následně i vědomí, že jsme dobrých skutků schopni; za druhé tak člověk nabude pocitu převahy nad druhým, převahy v postavení a prostředcích, a to je zákonitě jednou z nejpříjemnějších věcí, jichž se – podle nejúctyhodnějších mínění – může lidskému organismu dostat. Erasmus, jenž má ve své Chvále bláznovství několik velmi pěkných míst, upozorňuje na to, jak ochotně osli drbou jeden druhého. Jsem dalek toho, abych toto Erasmovo tvrzení odmítal; doplním jen, co on sám neřekl, totiž že bude-li jeden osel drbat lépe než druhý, bude mu z očí vyzařovat zvláštní uspokojení. Pročpak by jinak krásná žena tak často hleděla do zrcadla, ne-li proto, že se považuje za krásnou a to že jí dodává pocitu nadřazenosti nad spoustou jiných žen ne tak krásných či naprosto šeredných? S vlastním svědomím se to má zrovna tak; nemůžeme od sebe odtrhnout oči, považujeme-li se za krásné. Tak je tomu i s výčitkami, jež jsou jen úšklebky svědomí, které vidí svoji ošklivost.

Nezapomínej, že všechno je vyzářováním humanitasy, a dobrodiní i jeho účinky jsou tudíž jevy hodnými hlubokého obdivu.“

Kapitola CL: Rotace a translace

V každém podnikání, náklonnosti či věku nachází se celý běh lidského žití. První číslo svého listu jsem prožíval jako velký rozbřesk, šli se mnou všichni čerti, vrátila se mi jarost mládí. O půl roku později nadešel čas stáří a čtrnáct dní nato se někde v koutku dostavila smrt, podobná smrti dony Plácidy. V den, kdy jsem list ráno nalezl mrtev, se mi ulevilo, jako bych byl u cíle dlouhé cesty. Řeknu-li, že lidské žití v sobě skrývá jiné životy, více či méně pomíjivé, podobně jako tělo skrývá a živí své parazity, myslím, že to nebude tak docela beze smyslu. Abych se však nevydával všanc nepřilíš zřejmým a případným obratem, zvolím raději obraz astronomický: člověk obíhá kolem velké záhady dvojím pohybem, a to pohybem otáčivým a pohybem posuvným; má – tak jako Jupiter – své různé dlouhé dny a z nich pak skládá svůj kratší či delší rok.

V okamžik, kdy jsem dokončoval svůj pohyb otáčivý, byl Lobo Neves u konce pohybu posuvného. Zemřel s nohou na ministerském schodišti. Přinejmenším několik týdnů se proslýchalo, že bude ministrem, a vzhledem k tomu, že mne řeči o jeho postavení hnětly a naplňovaly závistí, je docela dobře možné, že mi zpráva o jeho smrti přinesla klid, úlevu i pár minut radosti. Radost je snad slovo příliš silné, ale je to tak; při věcích věků, že to je tak.

Šel jsem na pohřeb. V smuteční síni jsem u katafalku našel vzlykající Virgílii. Zvedla hlavu a já jsem spatřil, že pláče doopravdy. Když pohřeb vycházel ven, zoufale objala rakev; kdosi ji od ní odtrhl a odvedl dovnitř. Na mou duši, že byly ty slzy opravdové. Šel

jsem na hřbitov, a abych pravdu řekl, vůbec mi nebylo do řeči, měl jsem sevřené hrdlo, nebo srdce. Zejména když jsem vhodil na hřbitově za rakví do hrobu lopatku vápna a ono dutě zaznělo, náhle, nepříjemně ve mně zatrnulo; a pak, odpoledne to bylo těžké a šedé jako olovo; hřbitov, černé šaty...

Kapitola CLI: Filosofie nápisů na hroby

Odešel jsem odtud, vyhýbaje se postávajícím skupinkám, naoko zabrán v četbu náhrobních nápisů. Mám je vlastně rád; v civilizovaných zemích jsou výrazem onoho zbožného a tajného sobectví, jež vede člověka k tomu, aby vytrhl smrti alespoň cár prošlého stínu. Odtud snad pramení bezútešný smutek pozůstalých, jejichž blízcí byli pohřbeni v hromadném hrobě; zejména hniloba jako by zasahovala i je samy.

Kapitola CLII: Vespasianův peníz

Všichni už byli pryč; jen můj kočár čekal na svého majitele. Zapálil jsem si doutník; odjel jsem ze hřbitova. Pohřební obřad jsem měl stále před očima, Virgíliin vzlykot mi zazníval v uších. Zejména ty vzlyky zněly jaksi neurčitě a tajuplně, jako nevyřešená otázka. Virgíliina manželka kdysi upřímně podváděla; nyní ho upřímně oplakávala. Jedno se natolik neslučovalo s druhým, že jsem si to za celou cestu nedokázal dát dohromady; až když jsem před domem vystupoval z kočáru, blesklo mi hlavou, že ty dvě věci lze docela dobře, ba snadno spojit. Slitovná Přírodó! Daň bolesti je jako Vespasianův peníz; nepáchne po svém zdroji a vybírá se z dobrého i zlého. Morálka za tou spoluvinici nepochválí; což tebe, má bezúhonná přítelkyně, nikterak nemrzí, hlavně, že jsou slzy v pořádku odvedeny. Slitovná, třikrát slitovná Přírodó!

Kapitola CLIII: Psychiatr

Začínám být patetický a raději půjdu spát. Vyspal jsem se, zdálo se mi, že jsem nabob, a s tou myšlenkou jsem se i probudil. Někdy jsem si takhle rád představoval, že žiji v jiném kraji, v jiném postavení a s jiným vyznáním. Několik dní předtím jsem se zanašel myšlenkou na společenskou, náboženskou a politickou revoluci, jež by učinila z arcibiskupa canterburského prostého výběřčího daní z Petrópolisu, a dlouze jsem hloubal nad tím, zda by výběřčí potřel arcibiskupa či zda by arcibiskup zapudil výběřčího, kolik arcibiskupa je obsaženo ve výběřčím či jak velká částka výběřčího se srovnává s arcibiskupem a tak podobně. Zdánlivě jsou to neřešitelné otázky, ve skutečnosti je však lze vyřešit docela dobře, jakmile zjistíme, že v jednom arcibiskupovi mohou být arcibiskupové dva – ten, co vydal bulu, a ten druhý. Rozhodnuto, budu nabobem.

Byl to obyčejný žert; nadhodil jsem to však před Quincasem Borbou, který se na mne pozorně a se soucitem zadíval a ve své laskavosti mi dokonce sdělil, že jsem zešilel. Zprvu jsem se smál; ušlechtilé filosofovo přesvědčení mi však nahnalo něco strachu. Jediné, co jsem mu mohl namítnout, bylo, že se jako šílený necítím, což ale o sobě šílenci vesměs prohlašují, takže ta námítka byla k nepotřebě. A teď posuďte, zda je něco pravdy na lidové pověře, že filosofové jsou nad každodenní maličkosti povzneseni. Nazítrí za mnou Quincas Borba poslal psychiatra. Znal jsem ho už od dřívějšíka a notně mne to vylekalo. On se však choval tak šetrně a taktně a loučil se tak vesele, že mne to povzbudilo, abych se zeptal, zda si doopravdy myslí, že jsem blázen.

„Ale kde,“ usmál se; „málokdo má všech pět pohromadě tak jako vy.“

„Quincas Borba se tedy mýlil?“

„Ve všem všudy. Naopak vás prosím, je-li to váš přítel... rozptylte ho trochu... pokud...“

„Dobré nebe! Tak vy myslíte...? Člověk takového ducha, filosof!“

„To na věci nic nemění; šílenství si obydlí nevybírání.“

Umíte si představit, jak mne to zarmoutilo. Když psychiatr spatřil, jak mocně na mne jeho slova zapůsobila, pochopil, že jsem Quincasův přítel, a pokusil se dosah svých slov zmírnit. Podotkl, že to možná není nic tak vážného, a dodal, že zrnko bláznovství zdaleka není na škodu, naopak, dodá životu kapku šťávy. Jelikož jsem takový názor zděšeně odmítl, psychiatr se usmál a řekl mi cosi podivuhodného, natožlik podivuhodného, že to zaslouží přinejmenším zvláštní kapitolu.

Kapitola CLIV:

Lodi z Pirea

„Určitě si vzpomenete,“ pravil psychiatr, „na slavný případ posedlého Atéňana, který se domníval, že mu patří všechny lodi, které vjedou do Pirea. Byl to nuzák, na spaní možná neměl ani Diogenův sud; pomyslné vlastnictví lodí však vydalo za všechny drachmy, co jich bylo v Helladě. Nuže, a špetka posedlého Atéňana se najde v každém z nás. A kdo by přísahal, že si někdy v duchu nepřisvojil alespoň pár bárek, bude přísahat křivě.“

„I vy?“ zeptal jsem se.

„I já.“

„I já?“

„I vy; a váš sluha zrovna tak, pakli je vašim sluhou ten člověk, který zrovna tamhle u okna práší koberce.“

Muž, který zatímco jsme si povídali v zahradě, vytřepával opodál koberce, byl opravdu můj sluha. Psychiatr si povšiml, že už před chvílí otevřel okna dokořán, rozhrnul závěsy a odhalil bohatě zařízenou místnost zrakům veřejnosti, jak nejvíce to šlo, a vy-

vodil z toho: „Váš sluha je stejně posedlý jako onen Atéňan: věří, že loď patří jemu; hodina iluze z něj udělá nejšťastnějšího člověka na povrchu zemském.“

Kapitola CLV:

Přátelská úvaha

Má-li psychiatr pravdu, říkal jsem si, není Quincase Borbu mnoho co litovat; je to otázka stupně. I tak je však třeba na něj dohlédnout a zabránit, aby si bral do hlavy ještě maniaký odjinud...

Kapitola CLVI:

Pýcha služebného postavení

Quincas Borba se s psychiatrem v otázce mého sluhu rozcházel. „Obrazně vzato lze tvému sluhovi připisovat Atéňanovu posedlost; obrazy však nejsou myšlenky ani poznatky načerpané z přírody. Tvůj sluha je veskrze vznešený člověk a jeho pocity jsou v naprostém souladu se zákony humanitismu; je pyšný, že je sluhou. Jeho cílem je ukázat, že není sluhou *jen tak někoho*.“ Pak poukázal na panské kočí ze statku, kteří svou strojeností předčí i samého pána, na služebnictvo z hotelu, jehož ochota je přímo úměrná společenskému postavení zákazníkova, a podobně. Uzavřel, že to vše je výrazem vybraného a vznešeného citu – což je nezvratným důkazem, že i jako čistič bot může člověk být velebný.

Kapitola CLVII:

Nejoslavnější období

„Velebný jsi ty,“ vrhnul jsem se mu kolem krku. Nemohl jsem uvěřit, že by člověk tak hluboký mohl přijít o rozum; to jsem mu řekl, když se mi vymanil z objetí, a odhalil mu tak podezření psychiatrovo. Jak na něj mé odhalení zapůsobilo, sotva mohu popsat;

vzpomínám si, že sebou trhl a krve by se v něm byl nadořezal.

Někdy tou dobou jsem se znovu usmířil s Cotrimem, důvod naší roztržky jsem se ovšem nikdy nedozvěděl. Smír mi přišel vhod, neboť samota mne tížila a žítí se mi stalo nejhorší možnou únavou, totiž únavou s rukama v klíně. Krátký čas nato se mne zptal, zda bych nechtěl vstoupit do *** třetího řádu; samozřejmě, že jsem se nejprve poradil s Quincasem Borbou.

„Vstup, chceš-li,“ odpověděl mi, „ale jen načas. Pokouším se ke své filosofii připojit též část dogmatickou a liturgickou. Humanismus se stane také náboženstvím, náboženstvím budoucnosti, jediným pravým náboženstvím. Křesťanství je dobrý leda pro ženy a žebráky a jiná náboženství jsou na tom zrovna tak: všechna jsou stejně chatrná a sprostá. Muslimský ráj si v ničem nezadá s křesťanským; a na Buddhově nirváně mohou mít dost nejvyšší chromci. Jen počkej, až uvidíš, co je náboženství humanismu. Konečné vstřebání ve *smrštivém* stupni znamená znovu-vytvoření podstaty, nikoli její zánik atd. Jdi, kam tě volají; nezapomeň však, žeš mým chalífou.“

Popatřete nyní na mou skromnost; vstoupil jsem do *** třetího řádu, zastával jsem tam nejrůznější úřady, bylo to nejoslavnější období mého života. Navzdory tomu o něm nemluví, mlčím, nevyprávím o své službě, o tom, jak jsem prospíval nuzným a nemocným, ani jaké se mi za to dostalo odměny, o ničem, zhoła o ničem.

Kdybych předvedl, jak málo znamená libovolné ocenění přicházející zvnějšku ve srovnání s tím, jakou okamžitou cenu věcem přikládáme my, snad by to bylo ku prospěchu sociální ekonomie; znamenalo by to však porušit mlčení, jež jsem v tomto bodě slíbil zachovat. Mimoto, věci svědomí je těžko rozebírat, a dotkl-li bych se jedné, musel bych vyprávět o všech s ní souvisejících a nakonec tak napsat celou

dušezpytnou kapitolu. A tak jen tvrdím, že to bylo nejoslavnější období mého života. Kulisy byly truchlivé; neštěstí si podávalo ruku s neštěstím, což je střída nudná stejně jako střída slastí, možná i víc. Jedině radost, již vyvoláme v duši nemocných a nuzných, je člověku jistou odměnou; a neříkejte mi, že je hodnoty záporné, neboť se jí dostane pouze obdarovanému. Nikoli; ač se ke mně vracela jakýmsi odrazem, byla velká, dost velká, abych v ní zahlédl výborný obraz sebe sama.

Kapitola CLVIII: Dvě setkání

Za pár let, asi za tři nebo čtyři roky, se mi ta služba omrzela a nechal jsem ji plavat, nejprv jsem ale řádu věnoval značný dar, který mi vynesl právo na portrét v sakristii. Než však dopíšu tuto kapitolu, musím vzpomenout, jak jsem v řádovém špitálu viděl umírat, to byste neuhodli... sličnou Marcelu; viděl jsem ji umírat téhož dne, co jsem šel rozdávat almužnu do jednoho chudobince, kde jsem nalezl... A tohle už vůbec neuhodnete... kvítek mlází, Eugèni, dcerku, již měla paní Eusébia s Vilaçou; kulhala stejně jako kdy si a byla o poznání smutnější.

Když mne poznala, zbledla a sklopila oči; to ale bylo dílem jediného okamžiku. Ihned zvedla hlavu a velmi důstojně na mne pohlédla. Pochopil jsem, že z mé kapsy almužnu nepřijme, a podal jí ruku, jako by byla manželkou kdovíjakého průmyslníka. Uklonila se mi a zavřela se v pokojíku. Už jsem ji nikdy nespátřil; nedověděl jsem se, co prožila, zda už je matka po smrti, ani jaké neštěstí ji do téhle bídy přivedlo. Víím, že byla nadále kulhavá a smutná. V myšlenkách na Eugèni jsem přišel do špitálu, kam předchozího večera přivezli Marcelu a kde jsem ji také o půlhodiny později viděl ošklivou, vychrtlou a sešlou naposledy vydechnout...

Kapitola CLIX:
Zastřený rozum

Pochopil jsem, že jsem stár a potřebuji nějakou oporu; Quincas Borba však před půl rokem odejel do Minas Gerais a nejlepší z filosofii vzal s sebou. Za čtyři měsíce byl zpátky a jednou ráno mne přišel navštívit skoro ve stejném stavu, v jakém jsem ho kdysi potkal na Promenádě. Jen pohled měl jiný. Přišel o rozum. Vyprávěl mi, jak v rámci zdokonalování humanitas spálil celý svůj rukopis a napíše knihu znovu. Dogmatickou část již má hotovu, ačkoli napsána ještě není; je to skutečné náboženství budoucnosti.

„Přisáháš na humanitas?“ zeptal se mne.

„Vždyť víš, že ano.“

Hlas se mi sotva dral z hrudi, a to jsem ještě neobjevil pravdu v celé její krutosti. Quincas Borba nejenže byl šilený; o tom, že je šilený, navíc věděl a tento pozůstatek vědomí, jakási blikající lampička uprostřed temnot, mu jeho hrůzné postavení jen ztěžoval. Věděl to, a přesto se chorobě nestavěl na odpor; naopak, říkal mi, že je jen dalším důkazem humanitas, která si pohrává sama se sebou. Přednášel mi z knihy dlouhé kapitoly, antifony i duchovní litanie; dokonce mi předvedl posvátný tanec, který vymyslel pro obřady k uctění humanitas. V ponurém půvabu, s nímž zvedal nohy a různě jimi kolem sebe kopal, bylo něco přízračného. Jindy se schoulil někde do kouta, oči upřené do prázdna, oči, v nichž tu a tam zableskl tvrdší paprsek rozumu, smutný jako slza...

Zemřel u mne doma krátce nato a do poslední chvíle přísahal a opakoval, že bolest je pouhou iluzí a že Pangloss, ten pomlouvaný Pangloss prý nebyl takový prostáček, za jakého ho měl Voltaire.

Kapitola CLX:
O záporech

Mezi smrtí Quincase Borby a mou vlastní se stalo, co jsem vylíčil v úvodní části knihy. Nejdůležitější událostí tu byl vynález *Cubasovy náplasti*, která vinou neduhu, jenž mne stihl, zašla se mnou. Božská náplast, bývala bys mě učinila prvním z mužů, postavila bys mě nad všechny um i bohatství, neboť jsi byla nefalšovaným a přímým vnuknutím z nebe. Náhoda rozhodla jinak; a tak zůstanete navěky hypochondry.

Tato poslední kapitola je zápor na zápor. Náplast mne neproslavila, ministrem jsem se nestal, nebyl jsem chalifou, nepoznal jsem, co je manželství. Je pravda, že vedle těchto nedostatků jsem měl to štěstí, že jsem chléb svůj vezdejší nemusel vzdělávat v potu své tváře. Ba co víc; nezemřel jsem tak jako dona Plácida, ani se nepomátl na rozum jako Quincas Borba. Když se to všechno pěkně sečte, leccjaký dobrák si představí, že tu není nic, čeho by se nedostávalo či co by naopak přebývalo, a že jsem tedy odešel se životem vyrovnán. Taková představa je však mylná; když jsem totiž přibyl na tuto stranu záhady, zjistil jsem, že mám na kontě nepatrné saldo, jež je posledním záporům této záporuplné kapitoly: – Zůstal jsem bezdětný, naši bídu jsem neodkázal za dědictví žádnému dalšímu tvorů.

Mrtvola, čtenář a brazilský hodinář

Něco jiného však je vykupovat vlastní život kouzlem vyprávění jako v *Tisíci a jedné noci*, a něco jiného uzavírat se před okouzleným nadšením pro ideu a před obrozující zaníceností – do tlachavosti.

Soren Kierkegaard, 1846

V *Posmrtných pamětech Bráse Cubase* se před námi poodhaluje nitro muže, jehož schopnost mluvit předčila (a přetrvala) jeho schopnost žít. Vypráví se tu, kterak se tento výlupek brazilského měšťanstva narodil, poprvé zamiloval, neoženil, nestal poslancem ani novinářem a co kůl v plotě posléze ve věku čtyřiašedesáti let „klidně a metodicky zemřel za vzlyků dam a polohlasného hovoru mužů“. Laskavému čtenáři se zároveň dostane lekce z filosofie i exkursu na počátek věků, může se zamyslet nad jednou úvahou nemravnou, jednou přátelskou a jinou o rovnocennosti oken, a zároveň se mezi řádky porůznu poučit o cestách lásky úplatné i neposkrvněné, předmanželské i cizoložné. Svě místo tu přitom má Stendhal i Mojžíš, Verdi i Laplace, Hamlet i Bismarck, rozpuštěný říšský sněm i pyramidy egyptské.

Zkrátka a dobře, těžko si představit zápisky věděním krumplovanější, a jakkoli se v bohatém šatu leckdy tají chudý duch, nemůžeme se ohromeně neptat: Kdo je tento vzdělanec, narozený kdesi v daleké kolonii druhohradé evropské země, který je doma v soudobé Dalmácii stejně jako v starověkém Řecku, v Bibli a metafyzice stejně jako v lékárenství či botanice?

Jistě, lze namítnout, záhrobí je prostor vpravdě kosmopolitní a univerzální, není tu hranic ani jazyků, kolonií ani metropolí, a neplatí snad pro všechny tíž Boží soud či zapomnění věků? Záhrobí je však od časů Lúkianových také svébytným prostorem literárním, v němž duch zbavený šalebného závoje hmoty řeší otázky pomíjivosti a věčnosti, vin a zásluh, pravdy a zdání, a vůbec smyslu jakéhokoli pozemského konání. Všeobjímá-

jící, odnárodněná povaha literárního záhrobí tak tradičně neruší bytí teď a tady, včetně všeho specificky místního a lidsky individuálního; není negací konkrétního života, je pouze jeho měrou.

Zneklidňující otázka po tom, jak vlastně těkavý Cubasův duch přišel k svému evropskému rozhledu, proto trvá, ba vyvolává další. Mohl žít autor, který tu Cubasovými ústy promlouvá, vůbec v Brazílii, zemi proslulé papoušky, Indiány a amazonským pralesem, anebo jsou *Posmrtné paměti* jen jakousi obdobou Montesquieuových *Perských listů*, přesunutím evropských nešvarů do dalekého světa? A nasvědčuje-li vše tomu, že se Machado de Assis v Brazílii opravdu narodil, že tam a nikde jinde žil i zemřel, nemusí se nám Cubasova poučenost, napohled tak cizí místnímu prostředí, nutně jevit jako laciná snaha o vnějškovou nápodobu soudobého evropského románu? Není naposled Machado, tento podivuhodný tvůrce povstaly zdánlivě z ničeho, cosi na způsob brazilského Flauberta či Dostojevského, importovaný realista stížený padoucníci a zálibou ve fantaskních prvčích?

Odpověď alespoň na některé z otázek, které si bude klást čtenář, jenž se nespokojí se zjištěním, že *Posmrtné paměti* jsou jednoduše velký román a ty vznikají tam i onde, podle toho, kam a jak zrovna románotvorný duch vane, lze hledat v několikerém kontextu, do něhož jsou tyto nevšední zásvětní memoáry zaklesnuty: v kontextu brazilských dějin, brazilské literatury i samého Joaquina Marii Machada de Assis.

Při obhlídce prvního z nich brzy zjistíme, že přinejmenším v jednom bodě není evropský dojem, jímž *Posmrtné paměti Bráse Cubase* na první pohled působí, klamný: Rio de Janeiro Machadovy doby je skutečně svým způsobem součástí světa evropské, nikoli americké kultury. Někdejší osada, zasvěcená oblíbenému portugalskému patronu sv. Šebestiánovi, se v polovině osmnáctého století stala hlavním městem kolonie, jehož vazby na „mateřskou zemi“ lze stěží přecenit: v Brazílii – na rozdíl od četných míst hispánské Ameriky – neexistovaly univerzity, tiskárny ani knihovny a ještě na počátku de-

vatenáctého století, kdy se již řada jiných amerických kolonií začínala pyšnit titulem „bývalé“, si tu úřadující portugalský místokrál mohl vyhradit právo neudělit audienci nikomu, kdo by před něj předstoupil v oděvu z látky utkané jinde než v jeho rodném Portugalsku. V roce 1807 však do Portugalska vpadla napoleonská vojska, a nepřítel bojovně naladěný královský dvůr, který předtím ve snaze být se všemi zadobře – a zachránit tak sebe před francouzskou porobou a svou největší kolonii před možným anglickým anexionismem – dlouho lavíroval mezi Anglií a Francií, pokládal pobyt v zámoří za pohodlnější a výhodnější. V doprovodu více než deseti tisíc dvořanů a vysokých královských úředníků s celým přibuzenstvem nasedla královská rodina na připravené lodě kotvící v lisabonském přístavu a odplula právě do Rio de Janeira, které se tím na třináct let stalo královským sídelním městem i hlavním městem Portugalska, a vešlo do dějin jako ojedinělý případ situace, kdy evropský panovník vládl evropské zemi z americké kolonie.

Spolu se zástupy dvořanů však tehdy do Ria nepřibyla jen vysoká evropská politika, ale i vějíře a rukavičky, modistky a noví krejčí, jakož i volnější dvorské mravy, které vysvobodily brazilské ženy z patriarchálního vězení jejich domovů. Princ regent, vládnoucí za svou šlechetnou matku, brzy začal postrádat *ledacos ze svého lisabonského přepychu* a otevřel přístavy obchodu se spřátelenými zeměmi a kolonií svobodnému průmyslovému podnikání. Bez dalších průtahů hned v roce 1808 vznikají první střediska vyššího vzdělání a je založena první brazilská tiskárna, roku 1816 přijíždí na nově založenou riodejaneirskou Akademii výtvarných umění mise francouzských umělců, již vtiskují svou pečeť malířství, sochařství, městské architektuře i bohatým zahradám, staví se první stálá brazilská scéna – Královské divadlo svatého Petra. Stručně řečeno, evropštější manýry než v Rio de Janeiru si v tuto chvíli kdekoli jinde v Americe sotva můžeme představit.

V jiných ohledech je ale Rio de Janeiro americké do morku kostí, ačkoli přinejmenším konzervativní podo-

ba brazilské cesty k nezávislosti se nijak nepodobá emancipačnímu úsilí, jak je známe odjinud. Už proto, že jejím individuálním nositelem je královský syn a Evropan: Napoleon, který zapudil nynějšího Jana VI. do zámoří, nakonec padl (umožňuje tím v Kapitole XII devítiletému Bráši Cubasovi se zbrusu novou šavličkou po boku vychutnat slavnostní osvětlení, salvy, průvod i lahůdkami oplývající hostinu) a královský dvůr se volky nevolky musel navrátit, odkud přišel. Jako jeho zástupce zůstal v Rio de Janeiru mladičkový královský syn Pedro, který posléze – a jak budou tvrdit zlí jazykové, spíše dílem postpubertální vzpoury proti rodině než protikoloniálního smýšlení – roku 1822 vyhlásil samostatnost Brazílie slavným výrokem „Lid tomu chtěl a já jsem to zpečetil“. Jak se dozvídáme z Kapitoly XIV přítomných *Pamětí*, dospělost se téhož roku přihlásila o slovo i u sedmnáctiletého Bráse Cubase, který vzplanul neodolatelnou vášní k sličné Marcelce, takto španělské kurtizáně.

Okamžiky, které Brásu Cubasovi tanou v paměti se silou nejintimnější vzpomínky, jsou pozoruhodnou shodou okolností i klíčovými okamžiky brazilského politického dění. Pozornějšímu oku se pak může ukázat, že Brás Cubas není zrcadlem, jehož vypouklý povrch zračí groteskně zpitvořený obraz brazilského veřejného života, jen ve svém nejosobnějším prožitku společenských událostí, ale i v ohromivé vševědouce, která je – podobně jako Rio de Janeiro – okázale evropská i bytostně americká zároveň.

Ani tak významná politická událost, jakou bylo přenesení královského trůnu za oceán, totiž nemohla zrušit modus vivendi, který si brazilská kolonie vytvořila za staletí své předchozí existence, a nikoho proto nepřekvapí, když se naň zpod evropského pudru tu a tam zašklebí mišenecká tvář. Rio de Janeiro, s rukavičkami či bez nich, zůstává hlavním městem země fungující plně koloniálním způsobem, který mírumilovně a navelek pramálo americké osamostatnění „shora“ jen paradoxně prodloužilo: rovnostářské ideály francouzské a severoamerické revoluce se jeho zásluhou dostaly na

vedlejší kolej a jejich nepřítomnost v praktickém životě země má výrazný podíl na tom, že Brazílie zůstane jak poslední monarchií, tak posledním otrokářským režimem na celém americkém kontinentě. Čím více však brazilské císařství maskuje a retušuje rozpor mezi nadvrch evropskou ideologií a reálnými podmínkami a pravidly hry, tím vyhrocenější podoby tento typicky latinskoamerický problém nabývá: země, která se teoreticky hlásí k nejpokrokovějším idejím doby, založeným na individualistických principech občanské rovnosti a hospodářského liberalismu, žije svůj každodenní život v patriarchálním, otrokářském systému, který popírá současně obě: princip občanský i liberální. Ztělesněním měšťanských hodnot tak není svéprávný a svěhlavý měšťan, který se zpochybněním norem měšťanského chování stává protagonistou evropského románu, nýbrž plantážnický synek, který si pracně osvojil manýry měšťanosti a před každým porušením jejich tenké slupičky se má úzkostlivě na pozoru. Nikoli Ema Bovaryová, nýbrž Brás Cubas, nikoli *Nadějné vyhlídky*, nýbrž *Posmrtné paměti*.

„Tím, že jsme svůj životní styl, své instituce a svůj pohled na svět převzali ze vzdálených zemí a to vše pak hrdě hájili v prostředí mnohdy nepříznivém a nehostinném, stali jsme se vyhoštěnci ve vlastní zemi,“ píše roku 1936 přední vykladač dějin brazilské kultury Sergio Buarque de Holanda. Zřetelné vědomí této „vyhoštěnosti“, jež se nejspíše podobá osamělosti tváře pod maskou, se v devatenáctém a dvacátém století stane jedním z nepostradatelných klíčů k otázce latinskoamerické identity a latinskoamerická literatura díky němu na prahu své modernosti dostane do vínku nelehké zadání: promyslet „autentickou neautentičnost“ nefalšované evropské vánoční jedličky, kterou ironie dějin přemístila i se stojánkem a skleněnými ozdobami doprostřed salonu, za jehož okny se rýsuje tropicky letní prosincová zahrada.

Obdobu tohoto kulturního paradoxu ve svých počátcích představuje i sama brazilská krásná próza, jejímž bezprostředním literárním zdrojem jsou převody fran-

couzských románů, tištěné na pokračování v nově vzniklých riodejaneirských časopisech. Z těchto prozaických děl „z druhé ruky“ také vzejdou základní vzory postav, které budou až do osmdesátých let devatenáctého století zalidňovat původní brazilskou beletrii. Nepřítomně tu bloudí po ulicích a salonech císařského města, zívají nudou v divadelních lóžích, uzavírají vytoužené sňatky či naopak zabředají do bahna polosvěta a při tom všem si počínají jako figury z druhořadého francouzského románu pro paní a dívky, k němuž škodolibý kulisák jakoby omylem postavil nepatřičně dekorace. Prvním autorem, jemuž se podaří překonat toto herrmannovsky podvojně soužití zápletkového románu evropské proveniencí s drobnokresebným zřetelem k ryze americkým reáliím, je až Joaquim Maria Machado de Assis (1839–1908).

Machadovo místo v brazilské literatuře je v nejednom ohledu výlučné, jako bylo svým způsobem výlučné i jeho postavení ve společnosti, v níž žil. Narodil se na předměstí Rio de Janeiro jako syn malíře pokojů, jehož rodiče byli ještě otroky, a bílé dívky původem z Azorských ostrovů. O jeho chudém, byť nikoli nuzném dětství se mnoho neví, lze však tušit, že právě osobní zkušenost s životem na rodné usedlosti v Livramentu se později stala základem spisovatelova jedinečného vhledu do mechanismů brazilské společnosti. Machado tady na vlastní kůži poznává fungování její základní buňky, kterou je – tak jako kdykoli před příchodem portugalského královského dvora – zámožná rodina, kolem níž žije shluk chudšího či nepřízní osudu stíženého přibuzenstva, neprovdaných kmotřenek, bývalých otroků a jejich dětí, zkrátka početný houf rozmanitě závislých lidí. Tito lidé, pro něž v brazilské portugalštině existuje zvláštní termín *agregados*, mají – podobně jako dona Plácida z *Posmrtných pamětí* – daleko k tomu, aby se těšili plné svobodě: výhody, jež jim plynou z postavení, finančního zázemí a kultury majetných, vykupují bezvýhradnou poslušností přáním, která se rovnají rozkazům.

Svému původu ve vrstvě závislých vděčí Machado za

to, že jako první, ne-li vůbec jediný brazilský prozaik devatenáctého století pochopil, že k románotvornému napětí a tření v Brazílii – na rozdíl od Evropy – nedochází *mezi* jednotlivými napovrch měšťanskými rodinami, ale právě *uvnitř* těchto velkých, paternalisticky uspořádaných rodinných úlů, kde si nemajetné dívky dělají zálusk na panské synky, závistiví „strýčkové“ strojí úklady proti svým potenciálním rivalům a kde cesta k lepšímu postavení vede přes přízeň ochránců. Řekneme-li tedy, že se Machado už jako šestnáctiletý stěhuje z předměstí do města, že tu v době svého básnického debutu působí jako tiskařský učeň, ale brzy se prosadí jako pozoruhodný novinář a divadelní a literární kritik a ve svých třiaadvaceti letech bude dokonce ustanoven cenzorem Divadelní konzervatoře, je třeba mít na paměti, že tato strmá kariéra má typicky brazilské pozadí: Machadova kmotra, majitelka livramentské usedlosti a královna „úlu“, z něhož vyšel, byla chotí senátora a pozdějšího císařského ministra a budoucí předseda Brazilské literární akademie tak nevyrostl jen mezi nemajetnými lidmi bez vzdělání, ale i v bezprostřední blízkosti jedné z významných riodejaneirských rodin své doby. Toto uvedení na pravou míru Machadovu géniu nijak neubírá na velikosti, jen jeho oslnivé dráze dodává pravděpodobnější rozměr a vysvětluje, jak se tento samouk, jemuž se oficiálního školního vzdělání prakticky nedostalo, mohl div ne přes noc stát nejctěnějším autorem celé brazilské literatury.

Důsledky Machadova původu mezi „chráněnými“ nejsou ovšem jen literární: koktavý, neduživý hoch, který sám na sobě v mládí poznal úskalí ponižující závislosti, se jí bude po celý další život ze všech sil snažit vyvarovat. Jeho britké komentáře politického života, v nichž až do konce šedesátých let vystupuje jako zanícený obhájce liberalistických principů, mu brzy dají poznat, že neodvislost si nelze uchovat ani v novinách, jejichž prestiž i hmotná existence v pologramotné zemi závisí na blahovůli politických špiček. I nyní si je Machado dobře vědom své vratké situace člověka, který byl mocnými – jež privilegované společenské postavení pojí mnohem

pevněji, než je kdy může rozdělit příslušnost k pomyslně liberální či konzervativní ideologii – spíše velkomyslně kooptován než přijat za rovnocenného partnera. Koncem šedesátých let proto z vlastní vůle přijímá místo státního úředníka, které bude zastávat až do konce svého služebního věku. „Literát je svobodný v tom, co tvoří, člověk je však podřízen tomu, co ho živí,“ zní Machadovo krédo, které mu nadosmrti zajistí kýženou vnitřní nezávislost na vrtkavé přízni „veřejného mínění“ i jakýchkoli jiných názorových tlacích. Deset let poté, co otec brazilského románu José de Alencar (1829–1877) na přání spanilomyslných čtenářek přičinil svému slavnému *Guaranijci* (O Guarani, 1857, česky jako *Vládce pralesa*, 1969) idylické zakončení, v jehož jménu není vyloučen ani svazek mezi Indiánem a portugalskou šlechtickou dcerou, Machado de Assis zakládá tradici nepohodlné cesty intelektuální nezávislosti, již se stejně jako ve starém podobenství vydají nemnozí. Nesvědčí o jeho špatném odhadu společenské situace a možností, které skýtá, že mezi těmi nemnohými v budoucnu najdeme většinu velkých jmen latinskoamerické literatury.

I když se novinářství neukázalo jako žádoucí cesta k samostatnému živobytí, jeho význam pro Machada lze sotva docenit: dlouholetá zkušenost s fejetonem, žánrem, kterého se již nikdy nevzdá, bude pro jeho vrcholný literární výraz stejně významná jako očividný vliv autorů, jež Brás Cubas cituje v předmluvě k svým *Paměťtem* – Laurence Sterna a Xaviera de Maistre.

Vývoj Machadova fejetonu od šedesátých do osmdesátých let ukazuje proměnu a zrání autorova uměleckého rukopisu v mnoha směrech lépe než jeho romány a povídky, v nichž *Posmrtné paměti Bráse Cubase* (Memórias Póstumas de Brás Cubas, časopisecky 1880, knižně 1881) a *Roztroušené listy* (Papéis Avulsos, 1882) znamenají předěl tak radikální, že vedl až k dělení spisovatelova díla do dvou tvůrčích období, před rokem 1880 a po něm. Ve fejetonech lze naopak sledovat postupnou krystalizaci dvou stylistických prostředků, které se v *Posmrtných pamětech*, zlomovém textu par excellence, jen náležitě zúročí: proměnu tradičního rétorického oslovení

„laskavého čtenáře“, které se ustavilo jako jedna z konvencí klasického románu, v živý dialog s historicky zakotveným čtenářem doby druhého brazilského císařství a mistrné osvojení vnitřního dialogu stylů, který se stane úhelným kamenem machadovské ironie.

Fejeton, žánr z pomezí beletrie a žurnalistiky, je nejen plodem momentální autorovy inspirace, ale i předmětem okamžité, mnohdy osobní čtenářovy reakce. Tu se Machado postupem času naučí dosti přesně uhodovat – nadán podobnou skepsí jako Jan Neruda či Charles Baudelaire, v jehož úvodní básni ke *Květům zla* čteme slavné oslovení „čtenáři pokrytče – můj bližní, bratře milý“ – a jeho typičtí čtenáři (a čtenářky), z nichž každý je nositelem jiné zkušenosti, jiných zálib a jiných názorů, brzy iniciativně vstoupí do textu jako pomyslní partneři originální literární debaty o palčivých, opomíjených i prostě módních otázkách doby.

Jako svébytná kronika všedního dne však fejeton nemusí jen vyjít vstříc co nejširšímu okruhu čtenářů, ale též vydat počet z co nejrozmanitějších událostí, banálních i znepokojivých, povrchních i převrtných. Na půdu jediného literárního útvaru se tak přenášejí moderní napětí mezi rozmanitými výrazovými rejstříky, mezi protichůdnými myšlenkovými systémy, ba nehlubšími životními postoji, jež se jakoby nezávisle na autorově vůli střetávají a navzájem zpochybňují: útek machadovského fejetonu nikoli nepřipadně připomíná Bráse Cubase, jehož mozek je „jevištěm, na němž se hrají kusy všeho druhu“ a kde lze zahlédnout „vše od skvostného lůžka Kleopatřina až po zákoutí na pláži, kde se choulí klimbající žebrák“. Tvrdí-li Flaubert, že „vášeň činit závěry je z nejosudnějších a nejneplodnějších mánií lidstva“, Machado de Assis mu ve fejetonu z 5. dubna 1888 – byť s neflaubertovským politováním – přitakává: „Jsem ubohý hodinář, jenž znaven tím, že hodiny tohoto světa neukazují stejně, pozbyl víry ve své řemeslo. Jediným důvodem existence hodin je, že jdou stejně, bez rozdílu; jakmile se začnou rozcházet, nikdo neví nic, protože zrovna tak mohou jít dobře hodiny, které mám já, jako ty, jimiž se řídí můj holič.“

Hlavní linky portrétu Machada de Assis jsou tedy počátkem sedmdesátých let, v době, kdy dosud nevydal jediný svůj román, vyznačeny pevnými tahy: hodnost rytíře Růžového řádu, udělená za „významné služby národnímu básnictví“, svědčí o jeho plném začlenění do společenské elity; úřednické zaměstnání, v němž postupně získá značné postavení, mu zaručuje potřebnou míru nezávislosti; sňatek s nedávno přibylou Portugalkou Carolinou Xavier de Novaisovou, s níž bude žít v příslovečně harmonickém, ač bezdětném manželství, mu poskytuje nezbytné citové zázemí; přibližně v téže době se u něj objevuje epilepsie, z níž – spíše nežli z vědomí moderní světonázorové plurality – budou pozitivisticky naladění vykladači vyvozovat vrtošivost jeho zralého literárního stylu. Dříve než započne svou velkou literární dráhu, Machado de Assis si zkrátka – opět ve shodě s Flaubertovým krédem – „zařídí život tak, aby potomstvo věřilo, že nežil“, a v jeho existenci nadále nenajdeme významnější události, než jakými bude dvacítky jeho příštích knih.

Románem *Vzkříšení* (Ressureição, 1872), vydaným nedlouho po tomto životním zakotvení, pak Machado konečně vstupuje na literární scénu jako adept žánru, který mu má vynést největší proslulost. *Vzkříšení* je zatím jen nenápadná románová etuda, „vykreslení situace“, do jaké může napohled tuctového starého mládence přivést chorobně vybičovaná žárlivost. Z dobového brazilského kontextu se ale i tak vymyká tím, že se nepokouší o situační „drama mravů“, nýbrž o psychologickou analýzu odvěkého všelidského problému, a předjímá tak klíčový machadovský princip, jenž bude naplno vysloven v autorově zásadní stati z následujícího roku. Ta nese název *Brazilská literatura – povědomí národa* (Literatura Brasileira – Instinto de Nacionalidade) a fakt, že je posledním z řady Machadových velkých úvah o daném a žádoucím stavu domácí literární scény, jí propůjčuje pečeť definitivního názoru. Ačkoli tu Machado prohlašuje národní povědomí za určující rys brazilské literatury, ani úsilí o emancipaci a nezávislost podle něj není důvodem, proč by se brazilský autor měl omezovat na lokální té-

mata. „Čeho je třeba od spisovatele především žádat, toť jistě niterné ustrojení, které jej činí člověkem jeho doby a jeho země, byť pojednával o otázkách časově i místně vzdálených.“ Vytváří-li soudobá latinskoamerická próza vlasteneckou iluzi americkosti tím, že převzaté vzorce evropského chování důsledně zasazuje do lokálního koloritu, Machado de Assis proklamuje zásadu právě opačnou: brazilský nemusí být námět, nýbrž způsob, jak je uchopen a zpracován. Tento programový univerzalizmus, za nějž bude Machado nejednou napadán a který mu později vynese pověst praotce moderní latinskoamerické prózy a předchůdce Jorge Luise Borges – spisovatele, jenž přímo prohlásí „naším kulturním dědictvím je vesmír“ –, je chronologicky posledním významným článkem autorova názorového arzenálu.

Otázka univerzálnosti a provinčnosti brazilské literatury ostatně úzce souvisí s nápadným evropským vzletem Cubasova brazilského ducha, s nímž se setkáváme na stránkách *Posmrtných pamětí* a který představuje i z hlediska vývoje Machadovy románové prózy nepominutelnou novinku.

Posmrtné paměti Bráse Cubase jsou prvním z Machadových společenských románů, kde nesledujeme složitý pletenec vztahů uvnitř „rodinného úlu“, po jehož křivoláckých pěšinkách se sociálně slabší postavy pokoušejí postoupit alespoň o krůček výš. Prvním a posledním předmětem tohoto svérázně rozdrobeného románu je Brás Cubas, jediné dítě dobře postavených rodičů, milostpán ověncovaný doktorským titulem z evropské univerzity, jehož na rozdíl od dřívějších Machadových protagonistů materiální starosti nepálí a život netíží: ve společnosti, kde lidsky nejtříznivější tření neprobíhá mezi nezávislými jednotlivci, ale uvnitř paternalistických rodinných společenství, je z titulu svého výsadního postavení ušetřen objektivního konfliktu s jinými zástupci téhož sociálního druhu; v periferně ustrojeném světě, kde to, co se myslí a říká, nesouvisí přímo s tím, co se děje, a kde jsou konkrétní činy tak bezprizorní, že připomínají osamělost tváře pod maskou, se na člověka

měl
sестru

jako on nevztahuje žádný „vyšší princip“; jeho zálibné prodlévání nad sebou samým se za těchto okolností může odvážit narušovat jediná moc, totiž „pravda Boží“, jinak zvaná věčnost.

Pro Bráse Cubase, uvyklého životu ve světě, v němž nic není nedostupné a ke každému cíli se najde cestička, je ovšem představa čehokoli absolutního holým nesmyslem. Samu věčnost vnímá jako zásvětní dominium „veřejného mínění“ a příznivý soud tohoto posledního arbitra se mu stává konečnou metou vyprávění: *Paměti* jsou v Brásově podání do absurdna dovedenou podobou boje, jež člověk svádí o vlastní zvěčnělou podobu, o image, který po sobě zanechává věkům.

Díky této podvojně věčnosti, která se na půdě jednoho a téhož románu současně jeví jako kategorie absolutní i relativní, dochází v *Posmrtných pamětech* k mistrnému propojení rozměru společenského, v němž Machado – stejně jako ve svých třech předchozích románech *Ruka v rukávě* (A Mão e a Luva, 1874), *Helena* (1876) a *Slečna Garciová* (Iaiá Garcia, 1878) – zůstává spisovatelem „své doby a své země“, a nového rozměru existenciálního, který se dotýká jakéhosi „člověka vůbec“.

Brásův z Evropy dovezený intelektuální šat má svou úlohu v obou. V bohatě řaseném pláštiku, zdobeném „třemi verši z Vergilia, dvěma z Horáce“ i „půltuctem výroků o morálce“, se dává vidět duchaplný brazilský vašnosta konce devatenáctého století, který čítá přední evropské listy, o všem ví, všechno slyšel a na všechno má názor, „píše politiku a dělá do literatury“, aniž proto přestává být loajálním článkem téhož patra společenské pyramidy jako třeba jeho ctný švagr Cotrim, po pravdě bezostyšný obchodník s lidským masem. Do téhož vznešeného hávu jako lev salonů, který se sám několikrát prohlašuje za „zámožného člověka“, se však halí i Brásova nahá lidská duše, jež se svou ubohou prázdnotou natolik podobá jevišti, že samo její bytí není odvozeno od ničeho jiného, než je existence publika.

Ať se tedy na Cubasovu učenu a vtipnou výřečnost díváme z kteréhokoli úhlu, vždycky nám nakonec vyta-
ne táž prapůvodní otázka: Kdo je Brás Cubas? Kdo je

tento evropsky vyhlížející muž se zárodkem Brazílie v křestním jménu, který nám vždy nastaví takovou tvář, jakou se domnívá, že nejspíše chceme vidět?

Otázka lidské identity se v *Posmrtných pamětech* neobjevuje náhodou, je jedním z výsostně machadovských témat a Brás Cubas není jedinou Machadovou postavou s prázdným nitrem. Z přibližně téže doby jako tento bildungsroman naruby pochází i několikastránková povídka *Zrcadlo* (O Espelho), která přímo nese podtitul *Nástin nové teorie o lidské duši*. Její protagonist a vypravěč Jacobina v ní předkládá svůj poznatek, že „každá lidská bytost v sobě obsahuje dvě duše: jednu, která se dívá zevnitř ven, a druhou, která se dívá zvenci dovnitř...“ Toto své přesvědčení pak dokládá autobiografickým příběhem z mládí, kdy byl jako nemajetný mladík jmenován poručíkem Národní gardy s právem nosit parádní stejnokroj, jenž se stane jeho velkou pýchou. Po čase se Jacobina ocitne v situaci, kdy musí strávit několik dní v úplném osamění na venkovské usedlosti své tetičky. Tehdy zjišťuje, že jeho „vnitřní duše“ je již natolik oslabena „duší vnější“, jež mezitím nedílně splýnula s uniformou, že si každý den – nemá-li zcela ztratit představu o sobě samém a propadnout nápadně cubasovskému „šepotu nicoty“ – musí alespoň na pár hodin uniformu obléci a pohledem do zrcadla se ujistit, že se jako osoba za nepřítomnosti obdivných pohledů druhých nadobro nerozplynul.

Povídka má s *Posmrtnými pamětmi* řadu společných motivů a srovnání obou textů jen potvrzuje prvotní dojem, že svěžívotopisné vyprávění má pro Bráse Cubase cenu jakési parádní „slovní uniformy“, v níž se tento pramálo zasloužilý hrdina producíruje před zraky svých dosud živých bližních. Cubas tak není jen předobrazem ďábelského imagologa, jemuž mediální trh nedá pokoj ani po smrti, nýbrž i člověkem, který by se vzdor všem svým výrokům o tom, že mu na pohledu veřejného mínění „za mák nesejde“, ve své záhrobní osamělosti bez zrcadla pomyslných čtenářů proměnil v pouhý stín.

Brásovo publikum se, dlužno říci, nijak vážně neliší od čtenářstva Machadových fejetonů. Je-li podle Macha-

dova vlastního vyjádření fejetonista „obdivuhodným spojením prospěšného se spěšným“, v *Posmrtných pamětech* se hned z úvodního slova Čtenáři dozvídáme, že Brásovi potenciální obdivovatelé sestávají z lidí „těžkomyslných“ i „lehkomyslných“ a dychtí rovným dílem po kratochvilné zábavě i duchamorném poučení. Vypravěč Brás Cubas se s lichometností sobě vlastní pokusí vyhovět oběma; pro nespokojence si však v záloze – na rozdíl od kteréhokoli fejetonisty – furiantsky ponechá „lusknutí prsty, a sbohem“.

Brásova dvojlomnost tak před zraky čtenáře vyvstává již na samém počátku knihy, jakkoli prozatím nasvědčena z jediného, vpravdě nenápadného úhlu. Brás Úslužný a Brás Zpupný, Brás Žebronicí a Brás Posměvačný, Brás Člověk a Brás Mrtvola, Brás Bezdětek a Brás Donjuan, Brás Hlupák a Brás Vzdělanec – to vše jsou masky a tváře člověka, který se tu ponížene uchází, a spatra neuchází o naši rozmarnou přízeň.

Z hlediska nevšední výstavby knihy je ovšem nejdůležitější a nejnápadnější z Cubasových podvojností ta, jež jediné lidské nitro rozděluje na Člověka a Mrtvolu, na Postavu a Hlas. Nejen proto, že neustálé kolísání mezi oběma určuje proměny románového tempa („Začíná být znát, že můj styl už není tak svižný jako v prvních dnech.“), ale i proto, že v tomto případě se nelze nadít, že by se jakkoli mnohatvárné publikum mohlo a chtělo ztotožnit s obojí optikou, která se mu zde nabíží. Jakkoli totiž může být čtenář bytostí střídavě bezohlednou a vstřícnou, ziskuchtivou i velkorysou, cituplnou i cynickou, podmínkou jeho četby zůstává, že je podobně jako živý Brás podroben krutému trestu delirické Pandory a beznadějnému zoufalství smrtelných tvorů. Na Bráse vypravěče je naproti tomu Příroda krátká, neboť mrtvý již prodlévá za její hranicí a cítí se oprávněn ji (stejně jako koloběh lidských životů) soudit. Není se tedy mnoho co divit, že ve svém vyprávění musí nasadit veškerou „svěžest a šarm“, vši svou panskou a světáckou autoritu, jakož i líbeznost a vemlouvavost, aby se v pusté krajině svého záhrobí neocitl docela sám, a bez zrcadla.

Zatímco ve Sternových dobách býval „ušlechtilý čte-

nař“ až na výjimky vypravěčovým partnerem a společníkem na cestě knihou, Cubasův vztah k této půlpostavě na hranici skutečnosti a fikce je vzhledem k ošidnému zakotvení vypravěčského hlasu nutně složitější a záladnější: jeho čtenář je potenciální spojenec i odpůrce, příznivec i protihráč. Nic proto není možno ponechat náhodě, a pokud Brás Cubas čtenáři tu a tam důvěrně tyká, zatímco jindy mu uctivě či lhostejně vyká, nesvědčí to – tak jako u Sterna – o pouhé mnohosti modelových čtenářů, kteří svou četbou rozmanitými způsoby uskutečňují či znevažují záměry napsaného díla. Bratrské tykání je tu výkřikem z vypravěčské nouze, jímž se Brás obrací na čtenáře, svého bližního, a vyzývá ho, aby se jednou soucitně ztotožnil se světem až příliš lidských postav („...bylo-li ti kdy osmnáct, jistě si vzpomeneš, že to bylo navlas tak.“), podruhé pak s Brásovou zásvětní vizí marného světa pozemského pachtění („Rozkoš z omrzlosti: zapamatuj si ten výraz, čtenáři...“). Janusovskoy dvojdomá podoba Bráse Cubase, obracejícího se jednou tváří k životu a druhou tváří k smrti, tak zakládá i čtenářovo napětí mezi prožitkem a pohrdáním, z nichž ani jednomu nelze při nejlepší vůli přitakat, a právě ona je příčinou toho, že v úskocích a důmyslných fintách vypravěčova vrtkavého ducha čtenář dostává příležitost zahlédnout odraz vlastního nepevného já, své rozebrané totožnosti člověka moderní doby.

Machadův svět ale přese všechno zůstává místem, kde se časomíra sice může rozcházet a člověk být jen dutou nádobou, nic z toho však nebere v potaz samu představu absolutního ideálu, byť nebyl z hmotného, pozemského světa a docházel slova jen co tichá přítomnost autora, jenž zpovzdálí pozoruje vlastního vypravěče. Tvrdí-li Kierkegaard, že opravdový ironik je především člověk zhrzený ve svém idealismu, „skrytý nadšenec v negativní podobě“, jeho brazilský bliženeček jako by mu zpoza oceánu ochotně dával za pravdu. Jak jinak si vysvětlit, že nejsilnějším symbolem – uměleckou syntézou možné lidské zkušenosti v nejednoznačném světě – skrz naskrz skeptických a ironických *Posmrtných pamětí* je motýl, motýl, jehož zlověstně černá křídla upomínají na

pokojnou čern Eugéniiných očí a kterého Brás Cubas z pouhé bohorovnosti zabije tak, jako zabil svou příležitost skutečné lásky k nepatrně kulhající ženě, jež ve své životní poctivosti „tahala nohu i lásku za sebou“, a přesto „jako by se jí kdesi uvnitř hlavy proháněl motýlek se zlatými křídélky a démantovými očkami...“?

Šárka Granová

Obsah

Předmluva (<i>Susan Sontagová</i>)	7		
Čtenáři	21	Kapitola XXXVIII: Čtvrté vydání	92
Kapitola I: Skon autorův	23	Kapitola XXXIX: Soused	95
Kapitola II: Náplast	25	Kapitola XL: V kočáru	96
Kapitola III: Rodopis	26	Kapitola XLI: Šálení smyslů	97
Kapitola IV: Utkvělá představa	27	Kapitola XLII: Co Aristotelovi uniklo	98
Kapitola V: V níž se objevuje ucho jedné dámy	29	Kapitola XLIII: Markýzu, jelikož já budu markýz	99
Kapitola VI: Chimène, qui l'eût dit?		Kapitola XLIV: A to se stane Cubasovi!	99
Rodrigue, qui l'eût cru?	30	Kapitola XLV: Poznámky	101
Kapitola VII: Delirium	32	Kapitola XLVI: Dědictví	101
Kapitola VIII: Soudnost proti Pomatenosti	39	Kapitola XLVII: V ústraní	104
Kapitola IX: Přejchod	40	Kapitola XLVIII: Virgíliin bratranec	105
Kapitola X: Toho dne	40	Kapitola XLIX: O špičce nosu	105
Kapitola XI: Jeť dítě otcem mužovým	42	Kapitola L: Paní Lobo Nevesová	107
Kapitola XII: Epizoda z roku 1814	46	Kapitola LI: Je má!	108
Kapitola XIII: Skok	51	Kapitola LII: Tajemný balíček	110
Kapitola XIV: První polibek	52	Kapitola LIII:	112
Kapitola XV: Marcela	55	Kapitola LIV: Kyvadlo	113
Kapitola XVI: Nemravná úvaha	58	Kapitola LV: Odvěký dialog Adama a Evy	114
Kapitola XVII: O hrazdičce i jiných věcech	59	Kapitola LVI: Příhodná chvíle	115
Kapitola XVIII: Pohled do průjezdu	62	Kapitola LVII: Osud	116
Kapitola XIX: Na palubě	63	Kapitola LVIII: Sdílnost	117
Kapitola XX: Bakalářem	67	Kapitola LIX: Setkání	118
Kapitola XXI: Mezkař	68	Kapitola LX: V Quincasově objeti	121
Kapitola XXII: Návrat do Ria	70	Kapitola LXI: Plán	122
Kapitola XXIII: Smutná, leč krátká	71	Kapitola LXII: Poduška	123
Kapitola XXIV: Krátká, ale veselá	73	Kapitola LXIII: Utecme!	124
Kapitola XXV: Pobyt v Tijuce	74	Kapitola LXIV: Výměnný obchod	127
Kapitola XXVI: Autor je na vážkách	76	Kapitola LXV: Špiclové a špehouni	129
Kapitola XXVII: Virgília?	79	Kapitola LXVI: Nohy	131
Kapitola XXVIII: Pokud...	80	Kapitola LXVII: Domeček	132
Kapitola XXIX: Návštěva	81	Kapitola LXVIII: Karabáč	134
Kapitola XXX: Kvítek mlázi	82	Kapitola LXIX: Zrnko šílenství	135
Kapitola XXXI: Černý motýl	84	Kapitola LXX: Dona Plácida	136
Kapitola XXXII: Kulhala od narození	86	Kapitola LXXI: Zádrhel knihy	137
Kapitola XXXIII: Blahoslavení, kteříž neodjíždějí	87	Kapitola LXXII: Biblioman	138
Kapitola XXXIV: Cituplné duši	89	Kapitola LXXIII: Luncheon	139
Kapitola XXXV: Cesta do Damašku	89	Kapitola LXXIV: Dona Plácida vypravuje	140
Kapitola XXXVI: Ve věci bot	90	Kapitola LXXV: Pod vousy	142
Kapitola XXXVII: Konečně!	91	Kapitola LXXVI: Hnojivo	143
		Kapitola LXXVII: Schůzka	143
		Kapitola LXXVIII: V čele	145
		Kapitola LXXIX: Kompromis	146
		Kapitola LXXX: Sekretářem	147
		Kapitola LXXXI: Usmíření	148

Kapitola LXXXII: Otázka botaniky	150
Kapitola LXXXIII: 13	152
Kapitola LXXXIV: Roztržka	154
Kapitola LXXXV: Vrcholek hory	155
Kapitola LXXXVI: Tajemství	156
Kapitola LXXXVII: Geologie	156
Kapitola LXXXVIII: Nemocný	158
Kapitola LXXXIX: In extremis	160
Kapitola XC: Prastará rozprava Adama s Kainem	162
Kapitola XCI: Pozoruhodný dopis	163
Kapitola XCII: Pozoruhodný člověk	165
Kapitola XCIII: Večeře	166
Kapitola XCIV: Skutečný důvod	167
Kapitola XCV: Loňské květy	168
Kapitola XCVI: Anonym	168
Kapitola XCVII: Mezi rty a čelem	170
Kapitola XCVIII: Vypuštěná	170
Kapitola XCIX: V parteru	171
Kapitola C: Se vši pravděpodobností	173
Kapitola CI: Dalmatská revoluce	174
Kapitola CII: Odpočinková	174
Kapitola CIII: Roztržitost	175
Kapitola CIV: Byl to on!	177
Kapitola CV: O rovnocennosti oken	179
Kapitola CVI: Nebezpečná hra	179
Kapitola CVII: Lístek	180
Kapitola CVIII: Nad níž zůstává rozum stát	180
Kapitola CIX: Filozof	181
Kapitola CX: 31	183
Kapitola CXI: Zidka	184
Kapitola CXII: Veřejné mínění	185
Kapitola CXIII: Tmel	186
Kapitola CXIV: Konec jedné rozmluvy	187
Kapitola CXV: Oběd	187
Kapitola CXVI: Filosofie starých listů	188
Kapitola CXVII: Humanitismus	189
Kapitola CXVIII: Třetí síla	193
Kapitola CXIX: Závorka	194
Kapitola CXX: Compelle intrare	194
Kapitola CXXI: Cestou z kopce	195
Kapitola CXXII: Ušlechtilý záměr	197
Kapitola CXXIII: Prává Cotrimova tvář	198
Kapitola CXXIV: Zprostředkující	200
Kapitola CXXV: Epitaf	200

Kapitola CXXVI: Zármutek k neutíšení	200
Kapitola CXXVII: Konvence	202
Kapitola CXXVIII: Ve sněmovně	203
Kapitola CXXIX: Bez výčitek	203
Kapitola CXXX: Která má být vložena do Kapitoly CXXIX	204
Kapitola CXXXI: O jedné pomluvě	204
Kapitola CXXXII: Již nelze brát vážně	206
Kapitola CXXXIII: Princip Helvetiův	206
Kapitola CXXXIV: Padesát let	207
Kapitola CXXXV: Oblivion	207
Kapitola CXXXVI: Zbytečnost	208
Kapitola CXXXVII: Čáka	209
Kapitola CXXXVIII: Kritikovi	211
Kapitola CXXXIX: Jak jsem se nestal ministrem	211
Kapitola CXL: Jež vysvětluje předchozí	212
Kapitola CXLI: Psi	213
Kapitola CXLII: Důvěrná prosba	214
Kapitola CXLIII: Nikam nepůjdu	216
Kapitola CXLIV: Relativní přínos	217
Kapitola CXLV: Pouhé opakování	217
Kapitola CXLVI: Program	218
Kapitola CXLVII: Nerozum	219
Kapitola CXLVIII: Neřešitelný problém	220
Kapitola CXLIX: Teorie dobrodiní	221
Kapitola CL: Rotace a translace	223
Kapitola CLI: Filosofie nápisů na hroby	224
Kapitola CLII: Vespasianův peníz	224
Kapitola CLIII: Psychiatr	225
Kapitola CLIV: Lodi z Pirea	226
Kapitola CLV: Přátelská úvaha	227
Kapitola CLVI: Pýcha služebného postavení	227
Kapitola CLVII: Nejoslnivější období	227
Kapitola CLVIII: Dvě setkání	229
Kapitola CLIX: Zastřený rozum	230
Kapitola CLX: O záporech	231
<i>Mrtvola, čtenář a brazilský hodinář (Šárka Grauová)</i>	233

Joaquim Maria Machado de Assis

P o s m r t n é
p a m ě t i
B r á s e
C u b a s e

Z portugalského originálu

Memórias Póstumas de Brás Cubas,
vydaného nakladatelstvím Livraria Garnier,
Rio de Janeiro–Belo Horizonte, 1988,
přeložila a doslov napsala Šárka Grauová,
která také převedla z angličtiny
předmluvu Susan Sontagové.

Redaktorka Vlasta Dufková

Fotografie na přebalu a grafická úprava Robert V. Novák

Sazbu z písma Legacy zhotovil David Balihar

Vydalo nakladatelství TORST, Opatovická 24, Praha 1

jako svou 79. publikaci

Vytiskly tiskárny Vimperk a. s.

Náklad 2000 výtisků

Vydání první

Praha 1996

Cena 159 Kč (včetně DPH)

pro členy LK 139 Kč